

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΣΧΟΛΗ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΚΑΙ ΝΕΟΤΕΡΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΕΙΔΙΚΕΥΣΗ: ΝΕΟΤΕΡΗ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

**Η στάση του ΚΚΚ-ΑΚΕΛ στο Κυπριακό από την ίδρυσή του έως την
Ανεξαρτησία (1926-1959)**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Μαρία Γιαννακάκη

Αθήνα, 2022

Τριμελής Επιτροπή

Ειρήνη Λαγάνη, Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου (Επιβλέπουσα)

Μαρία Σπηλιωτοπούλου, Δ/ντρια Ερευνών, Ακαδημία Αθηνών

Προκόπης Παπαστράτης, Ομ. καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Copyright © Νίκος Πατεράκης, 2015

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.

Περιεχόμενα

Εισαγωγή.....	5
Κεφάλαιο 1.....	11
Από την οθωμανική στη Βρετανική Διοίκηση.....	11
Τα πρώτα χρόνια της Αγγλοκρατίας.....	11
Κεφάλαιο 2.....	29
Τα πρώτα στάδια εξέλιξης των θέσεων του ΚΚΚ και του ΑΚΕΛ απέναντι στο Εθνικό Ζήτημα (1926-1946).....	29
2.1 Ίδρυση ΚΚΚ-Θέση στο Κυπριακό.....	29
2.2 Τα Οκτωβριανά του 1831.....	35
2.3 Το ΚΚΚ στην Παλμεροκρατία.....	42
2.4 Η ίδρυση του ΑΚΕΛ και η αλλαγή στάσης στο Κυπριακό.....	44
2.5 Οι Τ/κύπριοι απέναντι στο αίτημα της Ένωσης και το ΑΚΕΛ.....	54
Κεφάλαιο 3.....	59
Η Διασκεπτική και οι συνέπειές της για το ΑΚΕΛ (1947-1949).....	59
3.1 Το ιστορικό πλαίσιο που οδήγησε στην πρόταση για τη Διασκεπτική.....	59
3.2 Η αντίδραση των Κομμάτων στη Διασκεπτική.....	62
3.3 Το Ε' Συνέδριο του ΑΚΕΛ.....	68
3.4 Οι εργασίες της Διασκεπτικής (Νοέμβριος-Δεκέμβριος 1947)	70
3.5 Τα γεγονότα του 1948.....	79
3.6 Οι Συνταγματικές προτάσεις, η αντίδραση του ΑΚΕΛ και των συμμάχων και η διάλυση της Διασκεπτικής (Μάιος-Αύγουστος 1948).....	86
3.7 Η αποχώρηση Κληρίδη από τον ΕΑΣ και η επίσκεψη στο Βουνό (Ιούλιος-Νοέμβριος 1948).....	95
3.8 Η κρίση στο ΑΚΕΛ, οι Δημοτικές εκλογές, το ΣΤ' Συνέδριο και η πρόταση για το Ενωτικό Δημοψήφισμα (Ιανουάριος-Δεκέμβριος 1949).....	99
Κεφάλαιο 4.....	106
Το ΑΚΕΛ και το Κυπριακό τη δεκαετία του 1950	
Η Κύπρος ανεξάρτητο κράτος.....	106
4.1 Το Ενωτικό Δημοψήφισμα.....	106
4.2 Ο ρόλος του ΑΚΕΛ στη διεθνοποίηση του Κυπριακού.....	111
4.3 Το Ζ' Συνέδριο του ΑΚΕΛ. Η β' φάση της εσωκομματικής κρίσης.....	115
4.4 Η πορεία του Κυπριακού μέχρι την έναρξη του αγώνα της ΕΟΚΑ.....	120

4.5 ΑΚΕΛ και ΕΟΚΑ. Η Κύπρος στο κατώφλι του Εμφυλίου.....	126
4.6 Η Κύπρος ανεξάρτητο κράτος.....	143
Συμπεράσματα.....	148
Παράρτημα Ι.....	158
Παράρτημα ΙΙ.....	170
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	182

Εισαγωγή

Το ζήτημα της Κύπρου, το Κυπριακό όπως επικράτησε να λέγεται τόσο στο διεπιστημονικό, δημοσιογραφικό αλλά και καθημερινό λόγο, είναι ένα από τα πλέον μακροχρόνια, περίπλοκα, δυσεπίλυτα και για αυτούς τους λόγους, από τα πιο ενδιαφέροντα προβλήματα των Διεθνών Σχέσεων . Από την φύση του άπτεται ζητημάτων διακοινοτικών, διεθνικών και διαπολιτισμικών και θίγει καίρια ζητήματά του Διεθνούς Δικαίου, όπως η εθνική και η διεθνής ασφάλεια, η εθνική κυριαρχία, η διεθνής αναγνώριση, τα εδαφικά και πολιτικά δικαιώματα, ζητήματα μειονοτήτων και πλειοψηφικών Κοινοτήτων, προσφυγικά και περιουσιακού, ζητήματα εισβολής και κατοχής, θέματα σεβασμού Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων. Εξαιτίας της χρονικής διάρκειας του προβλήματος και της σημαίνουσας γεωπολιτικής θέσης του νησιού, το Κυπριακό Ζήτημα γνώρισε πολλές όψεις και έγινε αντικείμενο διαμεσολάβησης του ΟΗΕ σε σημείο που να θεωρείται περίπτωση μοντέλο όσον αφορά στην προσπάθεια επίλυσης κρίσεων μέσω της στρατηγικής των παιγνίων.

Μαζί με το πρόβλημα του Κασμίρ και το Παλαιστινιακό, στα οποία επίσης υπάρχει εισβολή-κατοχή, και μάλιστα παλιότερη από το Κυπριακό, το 1948 του Πακιστάν στις Ινδίες και το 1967 του Ισραήλ στην Ιορδανία που κατοικείτο κατά πλειονότητα από Παλαιστίνιους, το Κυπριακό αποτελεί κατ' εξοχήν παράδειγμα frozen conflict, με τη διεθνή κοινότητα, περισσότερο ή λιγότερο μοιρολατρικά, ανάλογα τις ιστορικές περιόδους, να παρακολουθεί τις εξελίξεις.

Το Κυπριακό σε όλες του τις φάσεις, είτε ως πρόβλημα απο-αποικιοποίησης μέχρι το 1959, είτε ως θέατρο σύγκρουσης εθνικισμών, τη δεκαετία του 1960 με αποκορύφωμα τα τραγικά γεγονότα του καλοκαιριού του 1974, σημάδεψε την πολιτική ζωή του νησιού και ενέγραψε, και συνεχίζει να εγγράφει, στον πολυσχιδή κύκλο του τις επιλογές των Κυπριακών Κομμάτων, άλλοτε ως γενεσιουργός αιτία των γεγονότων και άλλοτε ως καταλύτης πολιτικών εξελίξεων.

Σε αυτή η δίνη δε θα μπορούσε να μην πρωταγωνιστεί το μοναδικό Αριστερό Κόμμα του νησιού, είτε ως Κομμουνιστικό Κόμμα Κύπρου (ΚΚΚ), το 1926 όταν δημιουργήθηκε, είτε ως η μετεξέλιξή του, το Ανορθωτικό Κόμμα Εργαζόμενου λαού (ΑΚΕΛ), το μεγαλύτερο και παλαιότερο κυπριακό Κόμμα, με όρους σύγχρονης πολιτικής επιστήμης.

Γέννημα των απαιτήσεων των καιρών, των γεγονότων που πυροδότησε η μεγάλη Οκτωβριανή Επανάσταση του 1917, των αναγκών για κοινωνική μεταβολή και μετασχηματισμό, το ΚΚΚ-ΑΚΕΛ, είτε ακολουθώντας τα προτάγματα του Μαρξισμού-Λενινισμού απέχοντας από τις ευκολίες των εθνικιστικών επιδιώξεων της εποχής και δουλεύοντας για τη συμμετοχή στην προετοιμασία, την προπαγάνδισή, και την επιτάχυνση της παγκόσμιας προλεταριακής επανάστασης ως ΚΚΚ, είτε ως ΑΚΕΛ, όταν, πλέον, εστράφη στην εξυπηρέτηση της καθολικής απαίτησης των Ε/κυπρίων για Ένωση με την Ελλάδα, δεν εφείσθη κόπων και ορμής προκειμένου να υπηρετήσει τα οράματά του για την εθνική ολοκλήρωση που ταυτιζόταν με την ένταξη στον Εθνικό κορμό, ακόμη και αν η υπηρεσία αυτών απαιτούσε από το ίδιο αλλαγές πλευσης και στρατηγικής, οι οποίες δεν επιτελέστηκαν ούτε εύκολα ούτε ανώδυνα για το ίδιο.

Η παρούσα εργασία εκπονήθηκε στο πλαίσιο της Διπλωματικής εργασίας προκειμένου να ολοκληρωθεί το Μεταπτυχιακό Δίπλωμα του Τμήματος Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας του Παντείου Πανεπιστημίου. Καλύπτει την περίοδο από τη δημιουργία του ΚΚΚ, το 1926, μέχρι και το 1959, χρονιά που σηματοδοτεί την έναρξη του ανεξάρτητου πολιτικού βίου του νησιού.

Στόχος της εργασίας δεν είναι η καταγραφή της Ιστορίας του ΚΚΚ-ΑΚΕΛ, ούτε της Ιστορίας της Κύπρου, ούτε του Κυπριακού προβλήματος: η αναφορά στα προαναφερθέντα ζητήματα περιορίζεται στο σημείο που να μην παρακωλύει τον αναγνώστη από το να παρακολουθεί το ζήτημα που μας απασχολεί και εξετάζουμε: το πώς το ΚΚΚ-ΑΚΕΛ απαντά στις απαιτήσεις του Κυπριακού, πώς το ίδιο δημιουργεί γεγονότα και γίνεται καταλύτης εξελίξεων, αλλά και πώς απαντά σε αυτές.

Η εργασία φιλοδοξεί να απαντήσει σε σειρά ερωτημάτων:

1. Τι καθόρισε τη διεθνιστική στάση του ΚΚΚ στο ζήτημα της από-αποικιοποίησης και του μέλλοντος του τόπου;
2. Πώς το ΑΚΕΛ οδηγείται στην αλλαγή στάσης του στο ζήτημα της Ένωσης;
3. Ποιοι λόγοι καθορίζουν τη στάση του ΑΚΕΛ στη Διασκεπτική και πώς διαμορφώνει τις θέσεις του;
4. Πώς από τη θέση «Αυτοδιάθεση-Ένωση», το ΑΚΕΛ περνά στο «Ένωση και μόνο Ένωση»;
5. Ποιος ο ρόλος του ΑΚΕΛ στη διεθνοποίηση του Κυπριακού;

6. Τι οδήγησε το ΑΚΕΛ στη πρόσδεση του στην Εθναρχία και πόσο συντέλεσε το ίδιο στην εξιδανίκευση του Μακαρίου;
7. Πώς το ΑΚΕΛ διαμόρφωσε τη θέση του απέναντι στα σχέδια επίλυσης που προτάθηκαν στη δεκαετία του 1950, αλλά και στις Συμφωνίες Ζυρίχης-Λονδίνου;
8. Πόσο επηρέασε το ΑΚΕΛ στη διαμόρφωση των θέσεών του στο Κυπριακό τόσο το Μητροπολιτικό Κόμμα, Κομμουνιστικό Κόμμα Αγγλίας, όσο και το αδερφό Κόμμα, Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας και κατά πόσο οι αποφάσεις του ΑΚΕΛ επηρέασαν τις σχέσεις του με αυτά;
9. Κατά πόσο το ΑΚΕΛ λαμβάνει υπόψη του τις σχέσεις του με το συνοικούν στοιχείο, το Τ/κυπριακό, στη διαμόρφωση των θέσεών του για το Κυπριακό;
10. Πόσο ρόλο παίζει το εκλογικό ακροατήριο στη διαμόρφωση των θέσεών του; Το ΑΚΕΛ διαμορφώνει τις θέσεις του βάσει της εκλογικής του απεύθυνσης ή οι θέσεις του οδηγούν στη διεύρυνση του ακροατηρίου του;

Η εργασία αποτελείται από τέσσερα κεφάλαια, τα συμπεράσματα της έρευνας, το Παράρτημα Ι, που αφορά στα βιογραφικά σημειώματα των πρωταγωνιστών, το Παράρτημα ΙΙ, που αφορά σε Πίνακα ιστορικών γεγονότων, στην Κύπρο, την Ελλάδα, αλλά και στις διεθνείς εξελίξεις με στόχο την τοποθέτηση των γεγονότων που μας απασχολούν, της στάσης του ΚΚΚ-ΑΚΕΛ έναντι του Κυπριακού στο ευρύτερο ιστορικό γίνεσθαι.

Το πρώτο κεφάλαιο αφορά σε σύντομη αναδρομή από το 1878, χρονιά που ελέω της Συνθήκης της Κωνσταντινούπολης, η Κύπρος, απομονωμένη οθωμανική επαρχία με δύο συνοικούσες εθνοτικές κοινότητες, μεταβιβάζεται από την Οθωμανική Διοίκηση στην Βρετανική Αυτοκρατορία και τις αλλαγές που αυτή επέφερε, αφού από το πλαίσιο μιας μεσαιωνικής αυτοκρατορίας περνά σε μία Διοίκηση νεωτερικού Τύπου με οικονομία η οποία αναπτύσσεται γοργά με καπιταλιστικούς όρους. Την ίδια περίοδο, οι συνοικούσες Κοινότητες του νησιού, έρχονται σε επαφή με τις εθνικές επιδιώξεις των χωρών που χαρακτηρίζουν ως Μητέρες-Πατρίδες, με αποτέλεσμα, σταδιακά, να αποτελέσουν μέρος της άσκησης της εξωτερικής πολιτικής τους για την επίτευξη των στόχων τους.

Το δεύτερο κεφάλαιο ασχολείται με την ίδρυση του ΚΚΚ το 1926, τις πρώτες προσπάθειές οργάνωσης και εξάπλωσης του και τη στάση του απέναντι στην άνοδο της

Ενωσιακής διεκδίκησης της Κυπριακής αστικής τάξης. Σημείο σταθμός της Κυπριακής ιστορίας στο Μεσοπόλεμο, τα Οκτωβριανά του 1931, η αυθόρμητη εξέγερση των Κυπρίων απέναντι στην Αποικιοκρατία και η στάση του ΚΚΚ απέναντι στο κορυφαίο αυτό γεγονός που οδήγησε την ηγεσία του ενώπιον της Κομιντέρν. Τα χρόνια της Παλμεροκρατίας και το ξέσπασμα του Β' Παγκοσμίου Πολέμου με τις αλλαγές που επέφερε οδηγούν στην ίδρυση του ΑΚΕΛ και την αλλαγή της στάσης του στο Κυπριακό: από τη διεθνιστική-μαρξιστική προσέγγιση, το μαζικό μικροαστικό ΑΚΕΛ διολισθαίνει προς την Ένωση, αυξάνοντας την επιρροή του στην Κυπριακή κοινωνία και τα εκλογικά του ποσοστά, γεγονότα που το φέρνουν στην πρωτοκαθεδρία της πολιτικής ζωής του νησιού, αλλά και απομονώνοντάς το σταδιακά από την Τ/κυπριακή κοινότητα λόγω των διαφορετικών επιδιώξεων αναφορικά με το μέλλον της Κύπρου.

Το τρίτο κεφάλαιο είναι αφιερωμένο στη Διασκεπτική, ένα γεγονός που επηρέασε ανεξίτηλα την πορεία του Κυπριακού, αλλά και σημάδεψε την ιστορία του ΑΚΕΛ, αφού η στάση του απέναντί της και η τελική απόρριψή της προκάλεσε τριγμούς στην ηγεσία της, αλλά και στις σχέσεις του με το αδερφό Κόμμα, το ΚΚΕ. Τα χρόνια της Διασκεπτικής είναι ιδιαίτερα σημαντικά γιατί απετέλεσαν τόσο το θέατρο σκληρών ταξικών συγκρούσεων με αιχμή του δόρατος μαζικές απεργίες με την ευθύνη του ΑΚΕΛ.

Τέλος, το τέταρτο κεφάλαιο καλύπτει την δεκαετία του 1950, τις προσπάθειες διεθνοποίησης του Κυπριακού, τη συμβολή, παρόλη την περιθωριοποίησή του από την Εθναρχία, του ΑΚΕΛ σε αυτό, τη στάση του απέναντι στον αγώνα της ΕΟΚΑ και τις τριβές που προκάλεσε αυτή τόσο με το ΚΚΕ, όσο και με την ΕΔΑ.

Οι συμφωνίες Ζυρίχης-Λονδίνου, το 1959, θα σημάνουν την έναρξη του ανεξάρτητου βίου για το νησί και βρίσκουν το ΑΚΕΛ αρνητικό απέναντί τους με τρόπο τεκμηριωμένο και σαφή.

Για την εκπόνηση της παρούσας εργασίας, πέρα από τις δευτερογενείς πηγές, έγινε έρευνα πρωτογενών πηγών: συνάντησα πολλές δυσκολίες οι οποίες σταχυολογούνται είτε στην έλλειψη πηγών, ιδιαίτερα στα πρώτα βήματα του ΚΚΚ, είτε στην αξιοσημείωτη απροθυμία του επίσημου ΑΚΕΛ να μου παράσχει οποιοδήποτε βοήθεια.

Σχεδόν όλοι οι Πρωταγωνιστές των γεγονότων έχουν καταγράψει τις απόψεις τους. Όμως, καθήκον του ιστορικού είναι να αντιμετωπίζει τις πολύτιμες μνήμες τους

υπό το πρίσμα δύο σημαντικών παραμέτρων: όλα γράφτηκαν πολλές δεκαετίες μετά, άρα κουβαλούν την οπτική όχι της εποχής που συμβαίνουν τα γεγονότα, αλλά της κατοπινής ιστορικής γνώσης και πείρας του γράφοντος. Επιπλέον, η συντριπτική πλειονότητά τους είναι άνθρωποι που, κάποια στιγμή, διέρρηξαν τις σχέσεις τους με το Κόμμα: οι προσωπικές πικρίες, οι ματαιωμένες φιλοδοξίες και η ανάγκη δικαίωσης της προσωπικής άποψης εμφιλοχωρούν πάντα, είναι ανθρώπινες και ως τέτοιες πρέπει να τις κατανοούμε και να αξιολογούμε τα γραφόμενα, όσοι ασχολούμαστε με τις ανθρωπιστικές και κοινωνικές Επιστήμες.

Για το ζήτημα που μας απασχολεί υπάρχουν και δύο αδημοσίευτα κείμενα του ΑΚΕΛ: Πρώτο, το αδημοσίευτο Δοκίμιο για την *Ιστορία του ΚΚΚ-ΑΚΕΛ* εγκεκριμένο από την Κεντρική Επιτροπή του ΑΚΕΛ, που έγραψε ο Μίνως Πέρδιος το 1968, σύγχρονος και, αρχικά, στενός συνεργάτης του Πλουτή Σέρβα αλλά, αργότερα, από τους βασικούς του αντιπάλους στη Λεμεσό, ο οποίος, μάλιστα, έπαιξε βασικό ρόλο στην εκδίωξή του από τη θέση του Γενικού Γραμματέα το 1945. Δεύτερο κείμενο είναι η *Ιστορία του ΚΚΚ-ΑΚΕΛ*, από τις αρχές του 20ου αιώνα έως το 1985 που προοριζόταν να είναι η επίσημη ιστορία του κόμματος. Συντάχθηκε από ιστορικούς του κόμματος και εγκρίθηκε από την ηγεσία, αλλά δεν δημοσιεύτηκε ποτέ, καθώς η ενδοκομματική αντιπαλότητα κατά την περεστρόικα, αλλά κυρίως η διάσπαση που ακολούθησε το 1990, προφανώς εμπόδισε την απόπειρα να εξευρεθεί μια συναινετική προσέγγιση στην ιστορία του κόμματος.

Πολύτιμα στάθηκαν για την έρευνα, τα Αρχεία Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας (ΑΣΚΙ), και πιο συγκεκριμένα, η αλληλογραφία ΚΚΕ και ΑΚΕΛ της περιόδου 1948-1959. Η έρευνα συμπληρώθηκε στα Αρχεία της ΚΕ του ΚΚΕ.

Είναι τιμή τόσο για το ΚΚΕ, όσο και για τον ΣΥΡΙΖΑ, στη φροντίδα του οποίου είναι τα ΑΣΚΙ, ότι η ελληνική κομμουνιστική και κομμουνιστογενής Αριστερά, περήφανες για την Ιστορία τους, με όλα τα ενδεχόμενα λάθη, παλινδρομήσεις και τυχόν αστοχίες, όχι μόνο δε φοβούνται να αναμετρηθούν με αυτή, αλλά, γενναιόδωρα και με αυτοπεποίθηση, διαθέτουν τα αρχεία τους στην έρευνα.

Το Διπλωματικό και Ιστορικό Αρχείο του Υπουργείου Εξωτερικών δίνει πάντα μια ολοκληρωμένη εικόνα της ματιάς της γραφειοκρατίας απέναντι στα γεγονότα. Η φροντίδα και η έγνοια του προσωπικού που με έφερε σε επαφή με 210 φακέλους,

ξεπερνά κατά πολύ τον άψογο επαγγελματισμό και είμαι ευγνώμων, στους συναδέλφους μου στο Ελληνικό Υπουργείο Εξωτερικών.

Πλούσιο υλικό άντλησα από τις φιλόξενες βιβλιοθήκες του Πανεπιστημίου Κύπρου και του γνώριμου περιβάλλοντος της Βουλής των Ελλήνων.

Αυτή η έρευνα δε θα μπορούσε ποτέ να ολοκληρωθεί χωρίς την βοήθεια του Γραφείου Τύπου και Πληροφοριών της Κυπριακής Δημοκρατίας. Η έρευνα στις εφημερίδες της εποχής ήταν ένα υπέροχα γόνιμο ταξίδι. Πέρα από τις ευχαριστίες, ένα μεγάλο συγγνώμη για τις τόσες φορές που τους απασχόλησα πέραν του ωραρίου τους.

Θα ήταν ασύγγνωστη παράλειψη να μην εκφράσω την ευγνωμοσύνη μου στην επιβλέπουσα της εργασίας, στην καθ. κα Ειρήνη Λαγάνη, που με την υποστήριξή της, τις οδηγίες της, τις επισημάνσεις και τις διορθώσεις της έκανε εφικτή την ολοκλήρωση αυτής της προσπάθειας.

Σε όλους τους παραπάνω, η εργασία μου χρωστά την ευτυχή της κατάληξη, ενώ τα λάθη και οι παραλείψεις βαρύνουν αποκλειστικά εμένα.

Κεφάλαιο Πρώτο

Από την Οθωμανική στη Βρετανική Διοίκηση: Τα πρώτα χρόνια της Αγγλοκρατίας

Με την υπογραφή της «Κυπριακής Σύμβασης» του Ιουνίου 1878 και τις μετέπειτα προσθήκες της (Ιουνίου-Αυγούστου), οι Βρετανοί απέκτησαν μονομερώς, χωρίς πρότερη ενημέρωση των Κυπρίων, το δικαίωμα να εγκατασταθούν με στρατό στο νησί και να το διοικούν στο όνομα της βασίλισσας Βικτωρίας. Μετά από τριακόσια επτά χρόνια, η Κύπρος μεταβιβάζεται στη Βρετανία, αλλά συνεχίζει να αποτελεί οθωμανικό έδαφος και Οθωμανική επαρχία¹. Όπως και σε άλλες περιπτώσεις, η Βρετανική διοίκηση εμφανίζεται ως προσωρινή και έτοιμη να σεβαστεί τους υφιστάμενους θεσμούς²

Η Υψηλή Πύλη μπορούσε να πωλεί και να εκμισθώνει Γη και άλλα περιουσιακά στοιχεία, εφόσον ανήκαν στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, ενώ η Βρετανική Διοίκηση μπορούσε να προβεί σε «αναγκαστική» αγορά για λόγους ανάπτυξης υποδομών ή άλλου δημοσίου συμφέροντος. Αναφορικά δε, με την περίοδο ισχύος της Συνθήκης στην παρ. 1 της Συμφωνίας της 1^{ης} Ιουλίου προβλεπόταν ότι αν η Ρωσία επέστρεφε στην Οθωμανική Αυτοκρατορία το Καρς και άλλες πόλεις της Αρμενίας, οι πρόνοιες της Σύμβασης της 4^{ης} Ιουνίου θα έπαυαν να ισχύουν και το νησί θα επιστρεφόταν στη Τουρκία, ενώ με τη Συμφωνία της 14^{ης} Αυγούστου 1878, ο Σουλτάνος αναγνώριζε στη βασίλισσα την πλήρη εξουσία έκδοσης και εφαρμογής Νόμων και Διαταγμάτων, υπογραφής Συμβάσεων, σύναψης συμφωνιών και προξενικών σχέσεων για όσο διάστημα διατηρούνταν η Κατοχή στο νησί και όχι περισσότερο³

Παρόλο που δεν είχε προηγηθεί καμία ενημέρωση, πόσω μάλλον διαβούλευση, οι δύο κοινότητες δέχτηκαν την καθεστωτική αλλαγή μάλλον θετικά. Ο εκπρόσωπος της Ε/κυπριακής κοινότητας, Γιώργος Κηπιάδης, στην αντιφώνηση του Ναυάρχου John Hay, απεσταλμένου της βασίλισσας, έκανε λόγο για ελπίδες Κυπρίων για

¹ Για τους όρους της συμφωνίας, βλ. αναλυτικά Φίλιος Ζαννέτος, *Ιστορία της νήσου Κύπρου, από της αγγλικής κατοχής μέχρι σήμερα μετά εισαγωγής*, τόμος Β', Λευκωσία 1997, σ. 7-8

² Το ίδιο είχε συμβεί στην περίπτωση της Ιερουσαλήμ, βλ. αναλυτικά Abigail Jacobson, *Jerusalem between Ottoman and British rule*, New York 211, σ. 129-130.

³ Βλ. αναλυτικά στα G. Hill, *A History of Cyprus*, Cambridge 2011, σ. 301, Φ. Ζαννέτος, *Ιστορία της*, ό.π, σ. 20-22

ευημερία και πλήρη πολιτική ελευθερία⁴. Οι Τ/κύπριοι αποδέχτηκαν την αλλαγή αδιαμαρτύρητα, με στάση εφεκτικής αναμονής αναφορικά με τη διασφάλιση των κεκτημένων και δικαιωμάτων τους, και φάνηκε να δέχονται την αλλαγή με «*ανατολίτικη υποταγή, αν όχι με ενθουσιασμό*»⁵

Με το πέρας της οθωμανικής περιόδου, ο πληθυσμός του νησιού, σύμφωνα με την πρώτη απογραφή που διενήργησαν οι Άγγλοι στις 4 Απριλίου 1881, ανερχόταν συνολικά στις 186.084.⁶ Η κατανομή του πληθυσμού σε ομάδες είχε ως εξής: 136.629 Ορθόδοξοι, 46.389 Μουσουλμάνοι, 1.920 Καθολικοί, 212 Μαρωνίτες, 154 Αρμένιοι, 691 Αγγλικοί, 69 Εβραίοι και 20 Τσιγγάνοι. Στη δε δεύτερη απογραφή που διενεργήθηκε δέκα χρόνια αργότερα (5 Απριλίου 1891), ο πληθυσμός αυξήθηκε στις 209.291, εκ των οποίων οι “Μη Μουσουλμάνοι” 161.247 και οι “Μουσουλμάνοι” 48.044.⁷ Όπως γίνεται αντιληπτό, οι θρησκευτικές πεποιθήσεις αποτελούσαν από τότε το στοιχείο βάσει του οποίου διαχωρίζονταν οι κάτοικοι του νησιού από τους αποικιοκράτες.

Στο πλαίσιο εκσυγχρονισμού της Διοίκησης, πάντα σε συνάρτηση με τους καπιταλιστικούς όρους, οι Βρετανοί προσπάθησαν να αναπτύξουν κάποιους οικονομικούς κλάδους και κυρίως αυτό των πρώτων υλών και παρενέβησαν σε όλους τους θεσμούς, περιλαμβανομένων του «*Θεσμού Ιεράς Κτημοσύνης*» γνωστού ως *Evkaf*, και της Εκκλησίας της Κύπρου. Οι προαναφερθέντες θεσμοί ήταν υπεύθυνοι για τη διαχείριση της τεράστιας θρησκευτικής περιουσίας, κινητής και ακίνητης, γεγονός που επέτρεπε σε αμφοτέρους της θρησκείας, να αποκτήσουν τεράστια αίγλη και ισχύ ανάμεσα στο λαό, αλλά και να κατασκευάσουν ένα ισχυρότατο πελατειακό δίκτυο.⁸

Η Εκκλησία της Κύπρου, αν και συνέχισε να διατηρεί την οικονομική ανεξαρτησία της, ο Αρχιεπίσκοπος έχασε τον πολιτικό ρόλο τον οποίο είχε κατά την Οθωμανική περίοδο, γεγονός που επέτρεψε την σταδιακή ανάδειξη λαϊκών προεστών. Οι θέσεις των ιεραρχών διατηρήθηκαν ως μόνιμες στα διοικητικά συμβούλια και τις

⁴ G. Hill, *A History*, ό.π σ. 295 και Φ. Ζαννέτος, *Ιστορία*, ό.π. Τόμος Β, σ. 42

⁵ Φ. Ζαννέτος, *Ιστορία*, ό.π πριν

⁶ Hasmet Gürkan, *Bir zamanlar Kıbrıs'ta : tarih yazıları (1860-1945)*, 1996, σ.33.

⁷ Ό.π, σ. 35

⁸ Ας σημειωθεί ότι η απόλυτη εξουσία Αρχιεπίσκοπος και Μουφτή αναφορικά με τη διαχείριση των *Evkaf* είχε ήδη περιοριστεί σημαντικά από τις μεταρρυθμίσεις του 1860. Βλ. αναλυτικά, Μιχάλης Ν. Μιχαήλ, *Το τσιφλίκι (Çiflik) της Οθωμανικής Περιόδου*, Λευκωσία 2005, σ. 40-44

σχολικές Επιτροπές, ενώ στο Νομοθετικό Συμβούλιο έπρεπε να υποβληθούν και αυτοί στη βάσανο της ψήφου, όπως και οι λαϊκοί.⁹

Η άνοδος στην εξουσία τον Απρίλιο του 1880 του ηγέτη του Κόμματος των Φιλελευθέρων, William Gladstone, αναπτέρωσε τις ελπίδες των Κυπρίων για παραχώρηση της Κύπρου στην Ελλάδα κατά το πρότυπο των Ιονίων Νήσων, με την οποία είχε συνδέσει το όνομά του. Γρήγορα όμως οι ελπίδες τους διαψεύστηκαν, αφού ο νέος Πρωθυπουργός δήλωσε ότι δε μπορεί να θεωρήσει τη Συνθήκη του 1878 ως μη γενόμενη και ότι δε μπορεί να προχωρήσει σε καμία ενέργεια που θα την παραβιάζει. Έτσι οι προσπάθειες των Κυπρίων επικεντρώθηκαν στην υλοποίηση της εξαγγελίας του για παραχώρηση «φιλελεύθερου Συντάγματος»¹⁰.

Μέγιστη καινοτομία και πρώτο σημείο τριβής μεταξύ των δύο κοινοτήτων αναφορικά με τη σύνθεσή του, ήταν ο θεσμός του Νομοθετικού Συμβουλίου, έκφραση της αδιαμεσολάβητης λαϊκής βούλησης, με την παρουσία αιρετών χωρίς μόνιμους θρησκευτικούς αντιπροσώπους.¹¹ Το δικαστικό σώμα μεταρρυθμίστηκε επίσης, καθώς ιδρύθηκε Ανώτατο Δικαστήριο στην Λευκωσία και επαρχιακά δικαστήρια στις υπόλοιπες πόλεις. Στόχος ήταν ο περιορισμός των εκκλησιαστικών δικαστηρίων¹² και η καταπολέμηση της διαφθοράς.

⁹ Βλ. αναλυτικά, G. Georghallides, *A political and administrative history of Cyprus, 1918-1926*, Λευκωσία 1979, σ. 60.

¹⁰ Φ. Ζαννέτος, *Ιστορία, ό.π.*, σ. 144-160

¹¹ Το νομικό πλαίσιο λειτουργίας του Νομοθετικού δημοσιεύτηκε το Νοέμβριο του 1882 και αφορούσε στη Σύσταση, τη σύνθεση και τις αρμοδιότητές του. Αποτελούνταν από έξι μη αιρετά μέλη βρετανούς υπηκόους και 9 αιρετά, 3 «Μωαμεθανούς» και 6 «μη Μωαμεθανούς».

Αντιλαμβανόμαστε ότι για πρώτη φορά μπαίνει το ζήτημα της πληθυσμιακής ποσόστωσης με αποτέλεσμα να γίνονται πραγματικότητα οι δύο μεγάλοι φόβοι των Κοινοτήτων: οι Μωαμεθανοί από κατακτητές, μόλις 4 χρόνια, πριν υποβιβάζονται σε μειονότητα και οι ελληνικής καταγωγής αντιλαμβάνονται τη δυνατότητα σχηματισμού πλειοψηφίας σε περίπτωση σύμπλευσης Μωαμεθανών με Βρετανούς στο Νομοθετικό. Αξιοσημείωτο επίσης είναι ότι ο χαρακτηρισμός «Μη Μωαμεθανοί» περιλαμβάνει και τις άλλες θρησκευτικές ενότητες (Λατίνοι, Καθολικοί, Αρμένιοι), έτσι διαμορφώνονται οι πλειοψηφίες που οδηγούν στην επιλογή Κοινότητας πριν το Σύνταγμα του 1960. Όπως σημειώσαμε παραπάνω καταργήθηκε η ex officio παρουσία των Ιεραρχών και παρόλο που κάποιοι κατόρθωσαν να εκλεγούν, η πλειοψηφία των λαϊκών ήταν συντριπτική. Η θητεία των μελών ήταν 5ετής, εκτός από την πρώτη περίοδο, το 1883 που ήταν 3ετής. Οι γλώσσες εργασίας ήταν η αγγλική, η τουρκική και η ελληνική. Υποψηφιότητα μπορούσε να θέσει και μη Βρετανός ή Μωαμεθανός, αρκεί να ζούσε μόνιμα στο νησί πέρα των 5 χρόνων, να ήταν άνω των 21 και να ήταν ενήμερος αναφορικά με τον κτηματικό φόρο (vergi). Βλ. αναλυτικά Βασίλης Πρωτόπαπας, *Εκλογική Ιστορία της Κύπρου. Πολιτευτές, Κόμματα και Εκλογές στην Αγγλοκρατία 1878-1960*, Αθήνα 2012, σ. 80-82. Για την ανατροπή των ισορροπιών στις δύο Κοινότητες βλ. αναλυτικά, Νιαζί Κιζιλγιουρέκ, *Μία Ιστορία Βίας και Μνησικακίας*, Λευκωσία 2020, σ. 45 κκ

¹² Χ. Ρίχτερ, *Ιστορία της Κύπρου*, Τόμος Α', Αθήνα 2007, σ. 95

Η φορολόγηση της Κύπρου ήταν βαριά. Σε αυτό συνέβαλλε και το οθωμανικό δάνειο, το οποίο δεν είχε καμιά σχέση με την Κύπρο.¹³ Το 25% των πόρων της Κύπρου πήγαιναν στα βρετανικά ταμεία, στερώντας από τον τόπο αναπτυξιακά έργα.¹⁴ Παρ'όλες τις κατοπινές διαμαρτυρίες τόσο των ελληνοκύπριων όσο και των τουρκοκύπριων, η βαριά φορολογία παρέμενε για πάνω από 50 χρόνια.¹⁵

Η βαριά φορολογία είχε εξαντλήσει την κυπριακή κοινωνία και εμπόδιζε την ανάπτυξη του δευτερογενούς τομέα (εμπόριο-βιοτεχνία). Για τα φτωχότερα στρώματα, η μετάβαση από την οθωμανοκρατία στην αγγλοκρατία δεν σήμαινε βελτίωση των όρων επιβίωσης τους καθώς ήταν εγκλωβισμένοι στα χρέη.¹⁶ Η πιο μεγάλη καινοτομία των Βρετανών ήταν η μετατροπή της φορολογίας σε ατομική υπόθεση που αποδιδόταν από τον υπήκοο απευθείας στη Διοίκηση, βάζοντας τέλος στη κοινοτική υποχρέωση της δεκάτης. Αυτό είχε σα συνέπεια ο αγρότης να έχει απόλυτο έλεγχο πάνω στην περιουσία του να μπορεί να την πουλά, αλλά και να την υποθηκεύει έναντι δανεισμού, γεγονός όμως που ενείχε κινδύνους αφού *«οι φτωχότεροι εξ αυτών και οι λιγότερο επιχειρηματικά σκεπτόμενοι να είναι εκτεθειμένοι σε κινδύνους χρεών και απώλειας της γη τους»*¹⁷

Η έλευση της Αγγλοκρατίας συνοδεύεται από μεγάλη αύξηση του κόστους ζωής, οι αγρότες και τα λαϊκά στρώματα των μεγαλύτερων κέντρων ζουν στα όρια της

¹³ Επρόκειτο για οθωμανικό δάνειο του 1855, ύψους 3.815.000 στερλινών, που είχε εγγυηθεί η βρετανική κυβέρνηση με ετήσιο τόκο 81.752 στερλίνες. Ως ασφάλεια του τόκου, ο Σουλτάνος υποθήκευσε τον φόρο υποτελείας που έπαιρνε από τον Αντιβασιλέα της Αιγύπτου και τους εισαγωγικούς δασμούς της Σμύρνης και της Συρίας. Μέχρι το 1874 οι τόκοι πληρώνονταν κανονικά, Όμως τον Οκτώβρη του 1875, ο Σουλτάνος κήρυξε πτώχευση με αποτέλεσμα οι ομολογιούχοι να λαμβάνουν μόνο 72.000 λίρες το χρόνο από το φόρο υποτέλειας της Αιγύπτου. Έτσι, οι κυβερνήσεις της Γαλλίας και της Μεγάλης Βρετανίας, ως εγγυητές, αναγκάστηκαν να πληρώνουν κάθε χρόνο 81.752 λίρες Αγγλίας για να καλύπτεται ο φόρος μαζί με τα τραπεζικά έξοδα. Βλ. αναλυτικά, Κύπρος Γεωργαλλής, *Το ζήτημα του «φόρου υποτελείας»: φορολογία και πολιτική στην πρώτη περίοδο της βρετανικής επικυριαρχίας στην Κύπρο*, αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή, Λευκωσία 2015.

Ορισμένοι μελετητές επισημαίνουν πως δεν ήταν μόνο η γεωστρατηγική θέση της Κύπρου που συντέλεσε στη μεταβίβαση του νησιού στη Βρετανία, αλλά και η προσπάθεια που έκανε η βρετανική πλευρά να εισπράξει το χρέος που της όφειλε η Υψηλή Πύλη μέσω της μετακύλισής του στους Κυπρίους φορολογούμενους. Ο Χ. Ρίχτερ σημειώνει πως η Βρετανία εκμεταλλεύτηκε στυγνά την Κύπρο για 50 χρόνια χωρίς κανένα νομικό ή ηθικό επιχείρημα, βλ. Χ. Ρίχτερ, *Ιστορία...*, ό.π., σ. 113

¹⁴ G. Hill, *A History...*, ό.π., σ. 302

¹⁵ Χ. Ρίχτερ, *Ιστορία...*, ό.π. σ. 110-113

¹⁶ Θ. Κονδύλης, *Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και η Ελλάδα (1928-1932). Η διπλωματική πολιτική και η Οικονομία*, Αθήνα 2009, σ. 103 κκ

¹⁷ Rolandos Katsiaounis, *Labour, Society and Politics in Cyprus during the second half of the nineteenth century*, Nicosia 1996, σ. 99-100

φτώχειας¹⁸ Η συντριπτική πλειονότητα των αγροτών είναι καταχρεωμένη: το 50% των υποθέσεων που ενάγονται στα επαρχιακά δικαστήρια αφορούν σε αγροτικά χρέη, γραμμάτια και υποθήκες¹⁹

Ο Κύπριος αγρότης έχει να αντιμετωπίσει την ξηρασία, τις πλημμύρες, τις κακιές σοδιές, τις απαρχαιωμένες μεθόδους καλλιέργειας, τον κατακερματισμό της γης γεγονός που κάνει ασύμφορη την παραγωγή, τη μικρή αγορά και το κλειστό κύκλωμα εξαγωγών το οποίο λυμαίνονταν, αν όχι οι ίδιοι οι τοκογλύφοι, κυκλώματα με άμεση σχέση μαζί τους. Οι όροι δανεισμού ήταν εξαιρετικά επαχθείς, τόκος 24%, και οι πληρωμές σε είδος γινόταν με έκπτωση 15% από τις τρέχουσες τιμές. Οι δανειστές προκειμένου να αυξήσουν τα κέρδη τους, και δεδομένου ότι απευθύνονταν σε ανθρώπους αγράμματους και αφελείς διέρχονταν και άλλων μεθόδων: πλαστογραφίες με προσθήκη μηδενικών στα ποσά, εσκεμμένα λάθη στους υπολογισμούς των τόκων, λάθη στον υπολογισμό του βάρους των προϊόντων προς απόσβεση χρέους²⁰

Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, αγρότες οι οποίοι έχουν απωλέσει με τις παραπάνω μεθοδεύσεις τα κτήματά τους συρρέουν στα αστικά κέντρα και γίνονται αγροτοεργάτες.²¹ Η αύξηση του πληθυσμού, οι νέες παραγωγικές διαδικασίες ευνοούν

¹⁸ «Η μεγάλη πλειοψηφία των κατοίκων, η οποία είναι πολύ φτωχοί, ζουν αποκλειστικά με το ψωμί, λίγες ελιές και με το λάδι...κρέας δεν τρων σχεδόν ποτέ...κάποτε τρων τυρί, λίγα σύκα, σταφύλι και ρόδια...Το γάλα δεν χρησιμοποιείται ποτέ σαν τροφή ούτε για τα παιδιά», βλ. Στέφανος Παπαγεωργίου, *Η πρώτη περίοδος της Αγγλοκρατίας στην Κύπρο (1878-1914). Πολιτικός εκσυγχρονισμός και κοινωνικές αδράνειες*, Αθήνα 1996, σελ. 173-174

¹⁹ Georgallides, A political, ό.π, σ. 163

²⁰ Σπύρος Σακελλαρόπουλος, *Ο Κυπριακός Κοινωνικός Μετασχηματισμός (1191-2004). Από τη συγκρότηση στη διχοτόμηση*, Αθήνα 2017, σ. 153

²¹ Χαρακτηριστική είναι κυβερνητική Έκθεση του 1919 «Οι ασυνείδητοι έμποροι των χωριών και οι τοκογλύφοι περνούσαν τους χρεώστες τους στην εξουσία τους σα να ήταν κιόλας χρεωκοπημένοι. Όταν οι γεωργοί περιέρχονταν σε αυτή την κατάσταση έχαναν την ελευθερία τους να πουλήσουν τα προϊόντα τους στην αγορά. Ήταν υποχρεωμένοι να παραδώσουν, μερικές φορές ύστερα από πλημμελές ζύγισμα, τα προϊόντα τους στον δανειστή. Ήταν επίσης υποχρεωμένοι να πληρώσουν υπερβολικά υψηλούς τόκους για τα χρήματα ή τις προμήθειες που προκαταβάλλονταν σε αυτούς και όταν η πληρωμή γινόταν σε είδος, το πραγματικό επιτόκιο ήταν πάνω από 50%. Ο γεωργός, που στις περισσότερες φορές ήταν αναλφάβητος, έπρεπε να εμπιστευτεί το λόγο του εμπορεύμενου για τη κατάσταση του λογαριασμού που είχε μαζί του. Μόνο ο έμπορος κρατούσε λογαριασμούς. Ο γεωργός απλώς υπέγραφε χρεωστικά γραμμάτια, που έδειχναν το ποσό του χρέους και επιπλέον το τόκο που όφειλε να πληρώσει στον πιστωτή. Στον υπολογισμό, ο γεωργός αποδέχεται ότι οφείλει το ποσό που φαίνεται στο λογαριασμό και συχνά βάζει υποθήκη για ο ποσό αυτό. Η ίδια διαδικασία ακολουθείται κάθε χρόνο, ωστόσο πια ο γεωργός φτάνει στο σημείο να είναι χωρίς ελπίδα και χρεωκοπημένος. Τότε η περιουσία του υποθηκεύεται στον έμπορο. Αν η σύζυγος του γεωργού έχει κάποια περιουσία τότε συμπεριλαμβάνεται στην υποθήκη και η δική της περιουσία, για να επιτευχθεί η παράταση της μίσθωσης. Κάποτε και τα παιδιά του γεωργού προτρέπονται να υπογράψουν την υποθήκη μαζί με τον πατέρα τους. Η υποθηκευμένη περιουσία μπορεί να πουληθεί με συνοπτικές και νομότυπες διαδικασίες. Αφού ο αγρότης δεσμευτεί με όλους αυτούς τους τρόπους, αν του αφήσουν την κατοχή του κτήματος γίνεται απλός επιστάτης του εμπόρου. Είναι σε χειρότερη

την εσωτερική μετανάστευση είτε σε εποχιακή βάση, είτε μόνιμα. Ένας πρώτος πυρήνας εργατικής δύναμης είχε σχηματιστεί από αγρότες της Καρπασίας, της Τυλληρίας και άλλων ορεινών περιοχών που την εποχή της συγκομιδής μετακινούνταν προς τη πεδιάδα της Μεσαορίας προκειμένου να εργαστούν στις περιουσίες των μεγάλων ιδιοκτητών γης για περίοδο δύο περίπου μηνών. Πολλοί αγρότες, τους χειμερινούς μήνες εργοδοτούνταν σε περιστασιακές εργασίες στις πρώτες βιοτεχνίες στις πόλεις, οι οποίες είχαν δημιουργηθεί από τα κεφάλαια του εμπορίου, της τοκογλυφίας και των μεταλλείων.²² Η εξέλιξη αυτή επιβεβαιώνει τις τάσεις αστικοποίησης που παρατηρήθηκαν σε όλες τις χώρες ως απόρροια της εισαγωγής καπιταλιστικών οικονομικών σχέσεων και της διάρρηξης των παραδοσιακών δομών.²³ Οι άνθρωποι που συρρέουν στις πόλεις για ανεύρεση εργασίας έρχονται σε επαφή με τις νέες σοσιαλιστικές ιδέες, αλλά και όντας ανειδίκευτοι και απελπισμένοι ρίχνουν τα ημερομίσθια και δε λείπουν οι ταραχές.²⁴

Σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη της εργατικής τάξης στην Κύπρο έπαιξε ο κλάδος των μεταλλείων: επρόκειτο για εξαιρετικά επικίνδυνη και ανθυγιεινή δουλειά, καθώς δεν τηρούνταν από την εργοδοσία κανένα μέτρο προστασίας. Οι εργάτες, μαζί με τις οικογένειές τους, ζούσαν σε αυτοσχέδια παραπήγματα στις παρυφές των μεταλλείων και τα μεροκάματα ήταν πολύ χαμηλότερα σε σχέση με τα αντίστοιχα σε άλλες χώρες. Η εργοδοσία, όμως, δικαιολογούσε αυτό το χάσμα λόγω «της χαμηλής παραγωγικότητας και της πληθώρας παντελώς ανειδίκευτων εργατών».²⁵ Τα μεταλλεία είναι ο χώρος που ξεσπούν οι πρώτες μαζικές απεργίες της δεκαετία του 1920.²⁶ Ως τη δεκαετία του 1930 το φαινόμενο της αυθόρμητης απεργίας κατέστη η βασική μορφή αγώνα των εργατών. Σημαντικές απεργίες σημειώθηκαν το 1923 και το 1925 στα μεταλλεία της ΚΜΕ (Κυπριακή Μεταλλευτική Εταιρεία αμερικανικών συμφερόντων) για τις συνθήκες εργασίας και ενάντια στην υπεργολαβία, ενώ στον Αμίαντο το 1927 οι εργάτες αξίωσαν και πέτυχαν τη μείωση στις ώρες εργασίας από δέκα σε εννιά τη

θέση από τον μισθωτό εργάτη γιατί δεν μπορεί να αλλάξει αφεντικό» βλ. Χ. Ρίχτερ, *Ιστορία*, ό.π. σ. 260

²² Rolandos Katsiaounis, *Labour*, ό.π., σ. 34, 123, 130

²³ Ό.π., σ. 70

²⁴ Σπύρος Σακελλαρόπουλος, *Ο Κυπριακός...*, ό.π., σ. 161

²⁵ Αναλυτικά για την κατάσταση στα μεταλλεία, βλ. Ανδρέας Φάντης, *Το Κυπριακό Εργατικό Κίνημα στα Χρόνια της Αγγλοκρατίας*, Λευκωσία 2005, Τόμος Α', σ. 44-51

²⁶ Η πρώτη απεργία στην Κύπρο πραγματοποιήθηκε το 1895, από εργάτες που άνοιγαν αυλάκια στον Ποταμό Γερμασόγειας. Σταμάτησαν τη δουλειά, επειδή η κυβέρνηση τούς αφαίρεσε ένα γρόσι από το μεροκάματο.

μέρα. Τα μεταλλεία απετέλεσαν τον ιδανικό χώρο, από όπου ξεκίνησε την οργανωτική δουλειά του το νεοσύστατο Κομμουνιστικό Κόμμα Κύπρου το 1926. Η μεγαλύτερη απεργία έγινε στον Αμίαντο το 1929 με τη συμμετοχή 5000-6000 εργατών, που πραγματοποίησαν διαδήλωση στα γραφεία της εταιρείας με αίτημα την αύξηση των ημερομισθίων και την ελευθερία τους να αγοράζουν το ψωμί τους από όπου ήθελαν και όχι από τους φούρνους της εταιρείας όπου ήταν ακριβό.²⁷ Ο βετεράνος συνδικαλιστής Παντελής Βαρνάβας θυμάται που έγραφαν με κιμωλία τη λέξη απεργία πάνω στα βαγόνια και έτσι διαδιδόταν μέσα στο μεταλλείο η πρόταση.²⁸ Στην απεργία του Αμιάντου το 1929, που εξελίχθηκε σε εξέγερση και κατεστάλη από την αποικιακή αστυνομία, πολλοί φυλακίστηκαν, άλλοι πλήρωσαν πρόστιμα και 24 εξορίστηκαν από την περιοχή του μεταλλείου και του χωριού που θεωρούνταν ιδιωτική περιοχή της εταιρείας.²⁹

Οι απεργίες του τέλους της δεκαετίας του 1920 κατέχουν εξέχουσα θέση στην 30σέλιδη μπροσούρα που κυκλοφόρησε η Κ.Ε του ΑΚΕΛ, το Νοέμβρη του 1951, προκειμένου να τιμήσει τα 25χρονα του Κόμματος. Γράφει ο Εζ. Παπαϊωάννου, ΓΓ του ΑΚΕΛ

Η διανομή προκηρύξεων ανάμεσα στους εργάτες του Αμιάντου δεν ήταν εύκολο πράγμα για την τότε εποχή. Όσοι πιάνονταν να μοιράζουν προκηρύξεις εξορίζονταν αμέσως από το «κράτος» της εταιρείας Αμιάντου. «Σε δύο ώρες πρέπει να βρίσκεσαι μακριά από τα σύνορα του μεταλλείου», ήταν η ρητή διαταγή του κράτους εν κράτει. Δεκάδες εργάτες εξορίστηκαν από το μεταλλείο του Αμιάντου γιατί διαπράξαν το «έγκλημα» να κινούνται για οργάνωση των εργατών, για ανθρωπινότερες συνθήκες δουλειάς.³⁰

Η κατάσταση επιδεινώνεται τη δεκαετία του 1920 με τις δύο συνεχόμενες οικονομικές κρίσεις, του 1923 και του 1929. Κατά τη διάρκεια του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, όχι μόνο δεν επηρεάστηκε η αγροτική παραγωγή, αλλά γνώρισε περίοδο πολύ μεγάλης άνθησης: το νησί δεν αναμείχθηκε στις εχθροπραξίες, δεν έγινε επιστράτευση και τα αγροτικά προϊόντα πήραν μεγάλη αξία, αφού στις περισσότερες εμπόλεμες χώρες είχε καταστραφεί η αγροτική παραγωγή. Οι αγρότες βρήκαν την ευκαιρία όχι μόνο να ξεπληρώσουν μέρος των χρεών τους, αλλά και να προχωρήσουν

²⁷ Εφημ. *Νέος Άνθρωπος*, 25.7.1927, στο Εζ. Παπαϊωάννου, 25 χρόνια πάλης, Λευκωσία 1951, σ. 12

²⁸ Παντελής Βαρνάβας, *Ένας μεταλλωρύχος θυμάται*, Λευκωσία, σ. 34

²⁹ Εφημ. *Νέος Άνθρωπος*, ό.π

³⁰ Αναλυτικά για την οργάνωση του εργατικού αγώνα στα μεταλλεία, βλ. Εζ. Παπαϊωάννου, 25 χρόνια..., ό.π, σ. 11-13

σε αγορά γης. Οι αγοραπωλησίες ελέγχονταν από το σύστημα των εμπόρων/τοκογλύφων, οι οποίοι βρήκαν την ευκαιρία να πουλήσουν σε εξωφρενικές τιμές. Η οικονομική κρίση που ακολούθησε τον Πόλεμο, η υποτίμηση της γης και των αγροτικών προϊόντων οδήγησε μεγάλο μέρος των αγροτών στο να χάσουν τη γη τους, η οποία πέρασε στα χέρια των τοκογλύφων. Μεταξύ του 1919 και του 1939 εκποιήθηκαν 18.000 υποθήκες και εκδόθηκαν άλλες 19.5000 αποφάσεις Δικαστηρίου για καταναγκαστικές πωλήσεις ενυπόθηκων κτημάτων. Συνολικά μέσα σε μια 20ετία πωλήθηκαν αναγκαστικά 600.000 σκάλες χωράφια, ένα εκατομμύριο δέντρα και 80.000 σπίτια. Πέραν αυτών, ένας πολύ μεγάλος αριθμός κτημάτων πουλήθηκε εκούσια για την αποπληρωμή κάποιου χρέους. Συνολικά, άλλαξαν χέρια περίπου τα 2/5 των χωραφιών και των δέντρων όλης της Κύπρου και περίπου το 1/6 των κατοικιών.³¹ Το συνολικό ύψος των αγροτικών χρεών έφτανε στα τέλη του 19^{ου} αιώνα τις 150.000 λίρες ενώ στα τέλη της δεκαετίας του 1920, οι Βρετανοί το υπολόγιζαν σε 1.800.000 λίρες.³²

Η κρίση ήταν κατά βάση αγροτική, αλλά επειδή η αγροτική παραγωγή ήταν η βάση της οικονομικής παραγωγής του νησιού, επηρέασε και συμπαρέσυρε το σύνολο της οικονομίας. Ακριβώς σε αυτή την περίοδο βρίσκεται η βάση της συσσώρευσης πλούτου της ανερχόμενης Κυπριακής αστικής τάξης.³³

Η οικονομική κρίση του 1929 και η παρατεταμένη περίοδος ανομβρίας επιτείνουν την κατάσταση. Η Βρετανική Διοίκηση εκπονεί Νόμους για τον περιορισμό της τοκογλυφίας, μηχανισμούς καταγγελίας αυθαιρεσιών, καταργεί την προσωποκράτηση για χρέη, ενώ οι σκέψεις για δημιουργία Αγροτικής Τράπεζας μένουν μετέωρες. Ουσιαστικά, άλλος τρόπος δανεισμού από τους τοκογλύφους δεν υπήρχε και οι νομικές δυνατότητες προστασίας έμεναν κενό γράμμα από τη στιγμή που είχαν την άμεση ανάγκη τους.

Η άμεση φορολογία, η οποία δε λάμβανε υπόψη τις οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες, ο εκβιαστικός τρόπος είσπραξής της, ανεξάρτητα από τη φοροδοτική ικανότητα των υπηκόων, η μη δημιουργία υποδομών και η κατακόρυφη αύξηση των αναγκών μισθοδοσίας της Αποικιοκρατίας μέσω της οποίας οι Βρετανοί προσπαθούσαν να δημιουργήσουν ένα δικό τους πελατειακό σύστημα αύξαναν τα

³¹ Σπύρος Σακελλαρόπουλος, *Ο Κυπριακός...*, ό.π, σ. 154

³² Έκθεση Surridge στο Georghallides, *History...*, ό.π, σ. 400

³³ *Ο.π.*, σ. 429

αντιβρετανικά αισθήματα των κατοίκων του νησιού, οι οποίοι έφταναν, ενίοτε, στο σημείο να νοσταλγούν την Οθωμανική Διοίκηση³⁴ Το φορολογικό σύστημα διαπνεόταν από άκρατη ταξικότητα: Μόλις το 12% των εσόδων προέρχονταν από την άμεση φορολογία, ενώ το 68% από την έμμεση, γεγονός που ευνοούσε τα υψηλά οικονομικά στρώματα και το μεγαλύτερο μέρος το επωμιζόταν ο αγροτικός πληθυσμός³⁵

Κατά τα πρώτα 20 χρόνια της Αγγλοκρατίας, το μέρος του πληθυσμού με τη μεγαλύτερη δύναμη ήταν οι παλιές Λευκωσιάτικες οικογένειες (πχ Αχ. Λιασίδης, Πασχ. Κωνσταντινίδης), οι οποίες είχαν αποκτήσει πλούτο και ισχύ κατά την ύστερη Οθωμανοκρατία. Μαζί με τις αντίστοιχες της Αμμοχώστου και της Κερύνειας και σε αगाστή σχέση με την Εκκλησία και τη Βρετανική γραφειοκρατία αναμειγνύονταν στα πολιτικά ζητήματα.³⁶ Στο χώρο της υπαίθρου, η εξουσία συγκεντρωνόταν στα χέρια του μουχτάρη που εκλεγόταν κάθε χρόνο και επικουρούνταν από ένα σώμα δημογερόντων (αζάδες). Συνήθως, ο μουχτάρης ήταν συγχρόνως φοροσυλλέκτης, μπακάλης και αστυνομικός.³⁷ Η άρχουσα τάξη της υπαίθρου συμπληρωνόταν από τον ιερέα και το δάσκαλο, ενώ η μάζα των αγροτών απείχε από τα κοινά.

Η Εκκλησία, παρόλο που ο πολιτικός της ρόλος είχε περιοριστεί, ήταν ένας ισχυρός πόλος εξουσίας, αφού ως ο μεγαλύτερος ιδιοκτήτης γης ενοικίαζε τα κτήματά της σε εύρωστους εμπόρους, οι οποίοι με τη σειρά τους τα υπενοικίαζαν, σε μικρότερα κομμάτια, στους αγρότες.³⁸ Πολλά στοιχεία του κατοπινού πελατειακού συστήματος στην Κύπρο έχουν τις ρίζες τους στην οικονομική δυσπραγία της πλειονότητας του κυπριακού λαού και την παντελή έλλειψη ενός αξιόπιστου πιστοδοτικού Ιδρύματος, στην υποταγή στον πλούσιο έμπορο και το σεβασμό στην ισχυρή Εκκλησία.

Το θέμα της ίδρυσης Αγροτικής Τράπεζας επανέρχεται συνεχώς στα υπομνήματα και τις ομιλίες Ε/κύπριων βουλευτών στο Νομοθετικό. Τελικά η Τράπεζα ιδρύεται το 1926.³⁹

³⁴ Rolandos Katsiaounis, *Labour*, ό.π., σ. 72

³⁵ G. Hill, *History*., ό.π, σ. 461

³⁶ Γιάννος Κατσουρίδης, «Το Κομματικό Σύστημα στην Κύπρο 1878-1931: Συγκρότηση και Ιδιομορφίες», ανέκδοτη Διδακτορική Διατριβή, Λευκωσία 2009, σ. 106

³⁷ Χ. Ρίχτερ, *Ιστορία*, ό.π, σ. 561

³⁸ Ο.π, σ. 521

³⁹ Το αρχικό κεφάλαιο ήταν 25.000 λίρες στερλίνες από την Οθωμανική Τράπεζα, ποσό ελάχιστο σε σχέση με τις πραγματικές ανάγκες, ενυπόθηκα δάνεια δίνονταν μόνο σε δανειοληπτικούς συνεταιρισμούς με επιτόκιο 8 ή 9% και απαίτηση αποπληρωμής τα 5 χρόνια. Οι αγρότες λοιπόν,

Οι πρώτες αστικές διαφοροποιήσεις στην Κύπρο εμφανίζονται στα μέσα του 18^{ου} αιώνα, στα δύο λιμάνια του νησιού, την Λάρνακα (Σκάλα) και τη Λεμεσό. Χάριν στην ανάπτυξη του εμπορίου διαμορφώνεται μία καινούρια τάξη ανθρώπων οι οποίοι ταξιδεύουν και έρχονται σε επαφή με το πνεύμα του Διαφωτισμού και τις φιλελεύθερες ιδέες. Γύρω από τα Προξενεία που εδρεύουν σε αυτές τις πόλεις δημιουργείται ένας κύκλος διανοουμένων που χαίρει της προστασίας τους. Πολλοί εκ των εργαζομένων σε αυτά αναμειγνύονται και αφομοιώνονται από τον ντόπιο πληθυσμό. Σημαντικό ρόλο παίζει η κάθοδος Επτανησίων στο νησί, οι οποίοι δραστηριοποιούνται έντονα στο εμπόριο χάριν στο καθεστώς των διομολογήσεων.⁴⁰

Λόγω αυτών των ιδιαιτεροτήτων στην Κύπρο παρατηρείται το παράδοξο, η πρωτεύουσα αν και η πλέον πολυπληθής να βρίσκεται σε κοινωνική, οικονομική και πολιτιστική υστέρηση σε σχέση με επαρχιακές πόλεις.

Οι θεσμικές παρεμβάσεις των Βρετανών που οδήγησαν στην ατομική ιδιοκτησία, η ανάπτυξη της τοκογλυφίας και του εμπορίου, δημιούργησαν τη συσσώρευση πλούτου που διοχετεύτηκε στα μεταλλεία και τις μικρές επιχειρήσεις. Η πολύ υψηλή φορολογία και η τοκογλυφία εμπόδιζε την ανάπτυξη βιομηχανίας, ενώ παράλληλα είχε παρακμάσει η οικιακή χειροτεχνία που είχε γνωρίσει άνοδο στα ύστερα χρόνια της Οθωμανικής Διοίκησης.⁴¹ Εξάλλου, η Βρετανία χρησιμοποιούσε την Κύπρο, όπως και τις άλλες αποικίες ως αγορά των δικών της προϊόντων, τόπο εγκατάστασης επιχειρήσεων βρετανικών συμφερόντων και ως τόπο εξόρυξης πρώτων υλών κα αυτές οι στοχεύσεις δεν μπορούσαν να συνάδουν με οποιαδήποτε προσπάθεια οικονομικής ανάπτυξης του νησιού.

έπρεπε να οργανωθούν σε συνεταιρισμούς προκειμένου να πάρουν δάνειο, κίνηση μάλλον δυσνόητη για τον Κύπριο αγρότη της εποχής και η περίοδος αποπληρωμής ήταν πολύ μικρή. Έκθεση της εποχής δείχνει ότι ελάχιστοι επωφελήθηκαν της Τραπεζής και, τέλος, το 1930 αλλάζει η νομοθεσία και μπορούν πλέον να δανειστούν απευθείας από την Τράπεζα. Ήταν όμως ήδη αργά, οι πλείστοι είχαν χάσει τα κτήματά τους. Βλ. αναλυτικά Georghallides, *History...*, ό.π σ. 461 κκ

⁴⁰ Πασχάλης Κιτρομηλίδης, "Τα Συλλογικά Πεπρωμένα Του Κυπριακού Ελληνισμού τον ΙΗ΄ και ΙΘ΄ αιώνα: διαπιστώσεις και προοπτικές", *Αντί* 238, σ. 8

⁴¹ H. Richter, "The Cypriot Communist Party and the Comintern", *Cyprus Review* 15 (2003), σ. 100

Η συνύπαρξη των Ελλήνων και αυτών που μετά το 1923 ονομάστηκαν επισήμως “Τούρκοι”⁴² στην Κύπρο άρχισε με την κατάκτηση του νησιού από τους Οθωμανούς το 1571 και συνεχίστηκε και κατά τη βρετανική αποικιοκρατία.⁴³

Αρχικά η τουρκική-μουσουλμανική κοινότητα της Κύπρου αποτελείτο από στρατιωτικούς που υπηρετούσαν στη διοικητική ιεραρχία του οθωμανικού στρατού και πληθυσμό που εγκαταστάθηκε στο νησί από την Ανατολία, αλλά αργότερα σε αυτήν εντάχθηκαν και ντόπιοι χριστιανοί που ασπάστηκαν τον μουσουλμανισμό.⁴⁴ Με τον καιρό, στις πόλεις αναπτύχθηκε μια τάξη πλουσίων γαιοκτημόνων και βιοτεχνών, ενώ στις αγροτικές περιοχές η πλειονότητα αποτελείτο από γεωργούς και κτηνοτρόφους, οι οποίοι «ζούσαν σχεδόν όπως οι Έλληνες», έχοντας ως μόνη διαφορά το ότι πίστευαν σε διαφορετική θρησκεία.»⁴⁵

Οι σχέσεις Ε/κυπρίων-Τ/κυπρίων αυτή την περίοδο μπορούν να χαρακτηριστούν ως αρμονικές σε γενικές γραμμές, παρά το γεγονός ότι οι Οθωμανοί υπήρξαν η κυρίαρχη εθνική και θρησκευτική κοινότητα στο νησί (Millet-i-Hakime).⁴⁶ Φυσικά δεν πρέπει να παραγνωρίζονται οι διακρίσεις σε βάρος του μη μουσουλμανικού πληθυσμού και ο φόβος του προς τους κατακτητές που είχε ως αποτέλεσμα, για παράδειγμα, την εμφάνιση της τάξης των “Λινοβάμβακων”.⁴⁷ Σύμφωνα με τον Αμερικανό πρόξενο Louis Palma Di Cesnola, αυτοί οι άνθρωποι για να σώσουν τη ζωή τους εμφανίζονταν ως μουσουλμάνοι και χαρακτηρίζονταν ως τέτοιοι από τις Αρχές, αλλά ήταν ουσιαστικά χριστιανοί.⁴⁸

Η ενοικίαση του νησιού στη Μεγάλη Βρετανία το 1878 σημαίνει το τέλος των μουσουλμάνων ως «κυρίαρχης Κοινότητας» στο νησί. Όπως σημειώσαμε παραπάνω, οι 3 θέσεις στο Νομοθετικό τους υποβιβάζει και θεσμικά πλέον σε καθεστώς μειονότητας. Οι επιλογές ήταν δύο: ή να συνεργαστούν με τους Χριστιανούς απέναντι στη Βρετανική Διοίκηση ή να σχηματίσουν, συνεργαζόμενοι με τους 6 διορισμένους

⁴² Bernard Lewis, *The Emergence of Modern Turkey*, 1968, σ. 201-202

⁴³ Κάτια Χατζηδημητρίου, *Ιστορία της Κύπρου*, Αθήνα 1987, σ. 274-277

⁴⁴ Bernard Lewis, *ό.π.*, σ. 210

⁴⁵ Ahmet An, *Kıbrıs'ın Yetistirdiği Degerler 1782-1899*, Ankara 2009, σ. 29-30

⁴⁶ Σώτος Κτωρής, *Τουρκοκύπριοι: από το περιθώριο στο συνεταιρισμό, 1923- 1960*, 2013, σ.37

⁴⁷ Οι Λινοβάμβακοι (στην κυπριακή διάλεκτο και Λινοπάμπακοι ήταν μια κοινότητα με ανάμικτες μουσουλμανικές και χριστιανικές πρακτικές, που ζούσε στην Κύπρο. Η λέξη Λινοβάμβακοι προέρχεται από τον συνδυασμό των λέξεων λινό (ύφασμα) και βαμβάκι. Βλ. αναλυτικά στο C. F. Beckingham, "The Turks of Cyprus", *The Journal of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland*, Vol. 87, No. 2 (1957), σ. 173.

⁴⁸ Hasmet Gürkan, *Bir zamanlar Kıbrıs'ta : tarih yazıları (1860-1945)*, 1996, σ.37.

Βρετανούς, τοίχος απέναντι στις διεκδικήσεις των Χριστιανών βουλευτών. Από το 1882 έως το 1902 οι Μουσουλμάνοι βουλευτές είχαν σταθερή συνεργασία με τους Χριστιανούς κυρίως σε οικονομικά ζητήματα που έρχονταν προς ψήφιση στο Νομοθετικό. Η συνεργασία αυτή σταμάτησε σταδιακά και οριστικά όταν στις αρχές του 20^{ου} αιώνα άρχισε να διατυπώνεται το αίτημα για Ένωση με την Ελλάδα ακόμη και εντός του Νομοθετικού. Παράλληλα, άρχισε να χτίζεται μια σταθερή συνεργασία με την Αποικιοκρατική πλευρά, η οποία ξεκινούσε από την απόρριψη κάθε συζήτησης για Ένωση ή Αυτοδιάθεση, αλλά μοιραία επεκτεινόταν και σε άλλους τομείς.⁴⁹

Οι Μουσουλμάνοι υπέστησαν καίριο πολιτικό πλήγμα και στις εκλογές της Τοπικής Αυτοδιοίκησης. Βάσει του Αποικιακού Νόμου του 1882, ο Δήμαρχος εξελέγετο από τους εκπροσώπους των δύο κοινοτήτων οι οποίοι εκλέγονταν βάσει πληθυσμιακών κριτηρίων. Πέρα από τη Λεύκα, αμιγώς μουσουλμανικό χωριό, οι Μουσουλμάνοι δεν μπορούσαν να εκλέξουν πουθενά Δημοτική Αρχή.⁵⁰

Όμως οι Μουσουλμάνοι δεν έχασαν μόνο την πολιτική ισχύ τους έναντι των Χριστιανών. Δε μπόρεσαν να ακολουθήσουν το πνεύμα του εκσυγχρονισμού της εποχής, με το οποίο το νησί ήρθε σε επαφή ξαφνικά με την έλευση των Άγγλων. Η τ/κυπριακή ελίτ μάταια αντιλαμβανόταν τον κίνδυνο και προσπαθούσε να αφυπνίσει τους ομόθρησκούς της. Χαρακτηριστική είναι η περιγραφή του επιφανούς Τ/κυπρίου Mehmet Zeka Bey:⁵¹

⁴⁹ Νιαζί Κιζιλγιουρεκ, *Μία ιστορία...*, ό.π, σ. 86 κκ

⁵⁰ Εξαίρεση η εκλογή Τ/κύριου Δημάρχου, του Σιεφκέτ, το 1908, εξαιτίας της 8χρονης διαμάχης για τον Αρχιεπισκοπικό θρόνο ανάμεσα σε Κιτιακούς και Κηρυνειακούς. Βλ. αναλυτικά Αχ. Λυμπουρίδης, *Η Αγγλοκρατία στην Κύπρο*, Λευκωσία 1985, σ. 94 κκ

Το ζήτημα της διένεξης δεν ήταν θεολογικό, ούτε καν εκκλησιαστικό αν και ο έλεγχος των οικονομικών της Εκκλησίας της Κύπρου είχε τεράστια σημασία αναφορικά με την οικοδόμηση δεσμών και πελατειακών σχέσεων που μεταφράζονταν σε δύναμη και αίγλη. Το ζήτημα της Ένωσης με την Ελλάδα έχει πρωταρχικό ρόλο, αφού οι Κιτιακοί ήταν οι πλέον εθνικιστές και ζητούσαν άμεση Ένωση με την Ελλάδα, ενώ οι Κηρυνειακοί ήταν οπαδοί της πολιτικής των σταδίων και διατηρούσαν καλές σχέσεις με την Αποικιακή Διοίκηση. Γύρω από τις ομάδες υποστήριξης συσπειρώνονταν ισχυρές οικονομικά οικογένειες, οι οποίες με τη σειρά τους προσδοκούσαν μερίδιο στη νομή της εξουσίας. Για την Εκκλησία της Κύπρου και τον πολιτικό της ρόλο Βλ. αναλυτικά, Αθανασία Αναγνωστοπούλου, «Η Εκκλησία της Κύπρου και ο εθναρχικός της ρόλος: 1878-1960. Η «θρησκευτικοποίηση» της «κυπριακής» πολιτικής δράσης: Ένωση», *Σύγχρονα Θέματα*, 68-69-70, 198-227

⁵¹ Επιφανής μορφή της Τ/κυπριακής Κοινότητας και δικαστής στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων από το 1961 μέχρι το θάνατό του, το 1984. Γεννήθηκε το 1903, αποφοίτησε από τη Νομική Σχολή στη Κωνσταντινούπολη, υπήρξε μέλος του Νομοθετικού, ενώ αργότερα διορίστηκε επαρχιακός Δικαστής στη Λευκωσία, ενώ το 1852 προήχθη σε ανώτερο δικαστικό. Μετά τα γεγονότα του 1963, υπήρξε μέλος της Συντακτικής Επιτροπής της «Τουρκικής Διοίκησης»

Οι Τούρκοι που ζούσαν στην Κύπρο βραδυπόρησαν από τότε που η Τουρκία αποχώρησε από αυτό το νησί και ήταν σαν ορφανά στερημένα από τη μητρική στοργή. Για αρκετό καιρό σάστιζαν και μάλιστα καθυστέρησαν αρκετά να συνειδητοποιήσουν την ορφάνια τους. Οι Τούρκοι, συνηθισμένοι να ζουν ως μέλη μιας κυρίαρχης κοινότητας, δεν μπόρεσαν εύκολα να συνειδητοποιήσουν ότι η αλλαγή στο νησί απαιτούσε τη μεταβολή της στάσης τους. Από την άλλη, το άλλο το στοιχείο, το οποίο είχε ζήσει για αιώνες υπό τουρκική διοίκηση, βρισκόταν πλέον σε πλεονεκτικότερη θέση από εμάς. Εμείς, όταν βρεθήκαμε αντιμέτωποι απέναντι σε έναν τόσο οργανωμένο, ανταγωνιστικό και πλειοψηφικό στοιχείο καθώς και όταν δεν κατορθώσαμε να βρούμε μια διοίκηση που θα στηριζόταν στις πλάτες μας χωρίς οποιουσδήποτε όρους, αρχίσαμε μέρα με τη μέρα να παρατηρούμε την απώλεια της θέσης μας.^{52, 53}

Η υστέρηση της Τ/κυπριακής Κοινότητας οδηγεί σταδιακά σε απώλεια διοικητικών θέσεων τις οποίες παραδοσιακά κατείχαν: η μουσουλμανική μονοπώληση της Διοίκησης στα χρόνια της Οθωμανοκρατίας σταδιακά ξεθωριάζει: Ενώ το 1901 η Τ/κυπριακή Κοινότητα κατείχε το 39% των θέσεων στην κρατική μηχανή, το 1946 καταλαμβάνουν μόλις το 23,9% με μόλις 272 υπαλλήλους. Επίσης, εξαιτίας του εκπαιδευτικού χάσματος μεταξύ των δύο Κοινοτήτων, οι σημαντικές και με επιρροή θέσεις στελεχώνονταν, στις συντριπτικές περιπτώσεις, από Ε/κύπριους με αποτέλεσμα η Ελληνική να καταστεί *lingua franca* στο νησί.⁵⁴

Ο τ/κυπριακός εθνικισμός διαμορφώνεται ως συνέπεια και υπό την πίεση του αντίστοιχου ε/κυπριακού. Η ανερχόμενη ε/κυπριακή ελίτ της οποίας τα συμφέροντα εξυπηρετούνται μέσω της ενσωμάτωσης στον Εθνικό κορμό, σπουδαγμένη στην Ελλάδα, μεταφέρει στο νησί τη φλόγα του Αλυτρωτισμού, τα επιτεύγματα της νεοσύστατης Πατρίδας, την επαφή με τη Δύση. Οι προσλαμβάνουσες των τ/κυπρίων είναι εντελώς διαφορετικές και οι αναφορές τους στη Μητέρα Πατρίδα αφορούν σε

<https://www.kibrisgazetesi.com/kibris/yitirdiklerimiz-bashakim-mehmet-zek-h626.html>

⁵² Νιαζί Κιζίλγιουρεκ, *Μία Ιστορία...*, ό.π, σ. 49

⁵³ Η υποανάπτυξη της Τ/κυπριακής Κοινότητας είναι διαχρονικό θέμα στον Τ/κυπριακό Τύπο της εποχής. Διανοούμενοι και άνθρωποι της οικονομικής ελίτ των Τ/κυπρίων, μέσα από την αρθρογραφία τους, εκφράζουν την αγωνία τους για την Κοινότητά τους η οποία μαραζώνει και συρρικνείται προς όφελος της Χριστιανικής, η οποία κατακτά ζωτικό χώρο σε όλους τους τομείς. Διαπιστώνουν ότι είναι άμεση η ανάγκη εκσυγχρονισμού του εκπαιδευτικού τους συστήματος, με σκοπό «τον πλουτισμό και τον εκπολιτισμό....Είναι για αυτό το λόγο που τα χριστιανικά σχολεία προσδεδύουν σε σχέση με τα μουσουλμανικά. Για παράδειγμα, ένα παιδί Χριστιανός μέσα σε ένα ή δύο χρόνια από τότε που αρχίζει το σχολείο αποκτά κάποιες γνώσεις σχετικά με την ανάγνωση, τη γραφή, την αριθμητική, την ιστορία, τη γεωγραφία. Στα δικά μας σχολεία δεν προσφέρονται ούτε το ένα δέκατο από αυτά. Εμείς καταβάλλουμε το ένα τοις εκατό της προσπάθειας και του ζήλου που επιδεικνύουν οι Χριστιανοί ώστε να προσδεδύσει η Παιδεία τους», *Kibris*, 1908, Νιαζί Κιζίλγιουρεκ, *Μία ιστορία...*, ό.π, σ. 67

⁵⁴ Σώτος Κτωρής, *Τουρκοκύπριοι, από...*, ό.π, σ. 72

ένα καταρρέον Χαλιφάτο που αποτελεί παραφωνία σε ένα κόσμο που αλλάζει. Ο άνισος εκσυγχρονισμός λειτούργησε ως βραδυφλεγής βόμβα στις σχέσεις Χριστιανών και Μουσουλμάνων. Οι δύο Κοινότητες απομακρύνονται και σταδιακά προετοιμάζονται για σύγκρουση λόγω της «*ασυμφωνίας στόχων*»⁵⁵ αναφορικά με το μέλλον του νησιού.

Το 1902, το αίτημα της Ένωσης προτάσσεται εντός του Νομοθετικού από τους Χριστιανούς βουλευτές. Η αντίδραση των Μουσουλμάνων είναι άμεση: ξεχύνονται στους δρόμους της Λευκωσίας, συναθροίζονται σε τζαμιά και πλατείες, ενώ συλλέγουν μαχαίρια και πέτρες, αφού περιμένουν εξέγερση των Χριστιανών προκειμένου να υλοποιήσουν δια της βίας την Ένωση.⁵⁶ Η έξαρση της Μεγάλης Ιδέας και η πρόσκαιρη υλοποίησή της ήταν άμεσα συνυφασμένη με την διάλυση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Ενδεχόμενη Ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα αποκτά στα μάτια των Τ/κυπρίων διαστάσεις υπαρξιακής απειλής. Δεν υπερασπίζονται πλέον την Οθωμανική Αυτοκρατορία και το δικαίωμά τους να ανήκουν σε αυτή, όπως στα πρώτα χρόνια της Οθωμανοκρατίας, αλλά αισθάνονται ότι υπερασπίζονται την ίδια τους την ύπαρξη και το μέλλον των παιδιών τους στο νησί. Οι διωγμοί και οι αναγκαστικές μετακινήσεις μουσουλμανικών πληθυσμών που ακολούθησαν την ένταξη περιοχών της καταρρέουσας Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στον ελληνικό εθνικό κορμό είχαν εντυπωθεί βαθιά στη συλλογική μνήμη των Τ/κυπρίων.

Ο νόμος για την εκλογή Αρχιεπισκόπου το 1908, η εκλογή του Κιτίου και η δημόσια συμφιλίωση μεταξύ του Μητροπολίτη Κυρηνείας Κυρίλλου (Κυριλλούδη) και του πρώην Μητροπολίτη Κιτίου και νυν Αρχιεπισκόπου Κύπρου Κυρίλλου (Κυριλλάτος) ανοίγει ένα νέο κεφάλαιο στη διεκδίκηση της Ένωσης: η Εκκλησία αναλαμβάνει τον κεντρικό ρόλο στο αίτημα. Πρόκειται για μία εξέλιξη που αφ' ενός απαλλάσσει την Εκκλησία της Κύπρου από αιώνες συνεργασίας με την Οθωμανική εξουσία, την καθιστά βασικό αντιπολιτευτικό πόλο απέναντι στη Βρετανική Αποικιοκρατία και δίνει τη δυνατότητα να συγκροτηθεί μία ενιαία στρατηγική και αναγνωρίζεται η Εκκλησία ως ο νόμιμος εθνικός εκπρόσωπος των Ε/κυπρίων αφού, μάλιστα, ο Αρχιεπίσκοπος εκλέγεται με Νόμο που οι ίδιοι οι Βρετανοί έφεραν ενώπιον

⁵⁵ Ο όρος ανήκει στον Νιαζί Κιζιλγιουρεκ

⁵⁶ George S. Georghallides, *Cyprus and the Governorship of Sir Ronald Storrs: The Causes of the 1931 Crisis*. Nicosia, 1985, σ.72

του Νομοθετικού, ο ρόλος του οποίου υποβαθμίζεται μέχρι την κατάργησή του το 1931.⁵⁷

Οι Βαλκανικοί Πόλεμοι απετέλεσαν ένα θαυμάσιο σκηνικό για την περαιτέρω αφύπνιση των εθνικισμών στο νησί.⁵⁸ Ο Παπαπολυβίου χαρακτηρίζει την εποχή ως «την πιο λαμπρή περίοδο για το κυπριακό ενωτικό κίνημα των χρόνων της Αγγλοκρατίας» και ως την περίοδο όπου η Ελλάδα ορίζεται οριστικά ως το «εθνικό κέντρο».⁵⁹ Από τη μια οι έρανοι που διοργανώνονταν με κάθε επισημότητα από την Ε/κυπριακή πλευρά, από την άλλη οι επιτυχίες του ελληνικού στρατού, το ξεδίπλωμα της διπλωματικής δεινότητας του Βενιζέλου και η Ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα μετά από έναν βραχύ βίο Αυτονομίας υποδαυλίζουν, εκ νέου, τις τ/κυπριακές ανησυχίες. Το «σύνδρομο της Κρήτης» θα ταλανίσει επί μακρόν τη Τουρκική Κοινότητα του νησιού⁶⁰.

Ανεξάρτητα από τις εξελίξεις στις δύο Κοινότητες, οι εξελίξεις στην ευρύτερη περιοχή ώθησαν τους Βρετανούς να προχωρήσουν σε διαπραγματεύσεις με την Ελλάδα προκειμένου να συνάψουν στρατιωτικές συμμαχίες μαζί της με αντάλλαγμα την Κύπρο.

Το Νοέμβριο του 1912, πραγματοποιήθηκαν ανεπίσημες συζητήσεις μεταξύ του σερ Τζων Σταυρίδη, γενικού Προξένου της Ελλάδας στο Λονδίνο, του Λούντ Τζωρτζ, υπουργού Οικονομικών και του Ούνιτσον Τσώρτσιλ, πρώτου λόρδου του Ναυαρχείου. Ο Τσώρτσιλ πρότεινε τη χρησιμοποίηση του λιμανιού του Αργοστολίου από τον αγγλικό στόλο και σε αντάλλαγμα υποσχέθηκε την παραχώρηση της Κύπρου. Ο Βενιζέλος συμφώνησε, αλλά από τις αρχές του επόμενου έτους έγινε σαφές ότι, αφ' ενός η Γαλλία ενοχλήθηκε από τις μονομερείς κινήσεις της Βρετανίας σε μία περιοχή όπου και η ίδια είχε ζωτικά συμφέροντα και επεδίωκε μία συνολικότερη διευθέτηση, και, αφ'ετέρου, η Μ. Βρετανία, μετά από την ανακοίνωση των Γερμανών για

⁵⁷ Γιάννος Κατσουρίδης, *Το κομματικό...*, ό.π., σ. 137

⁵⁸ Τον Μάιο του 1912 διακοινοτικές συγκρούσεις σημειώνονται στη Λευκωσία και τη Λεμεσό, όπου μάλιστα υπάρχει και νεκρός. Σε αμφότερες τις περιπτώσεις τα γεγονότα λαμβάνουν τέλος μετά από παρέμβαση της Αστυνομίας. Βλ. αναλυτικά Jan Asmussen, "Early Conflicts between the Greek and Turkish Cypriot Communities in Cyprus", *Cyprus Review* 16 (2004), 61-62

⁵⁹ Πέτρος Παπαπολυβίου, *Η Κύπρος και οι Βαλκανικοί πόλεμοι. Συμβολή στην ιστορία του κυπριακού εθελοντισμού*, Λευκωσία 1997, σ. 11-12

⁶⁰ Ο Κιζίλγιουρεκ υποστηρίζει ότι «το εν θέματι σύνδρομο» διήρκησε μέχρι το 1974, νομίζω ότι είναι εξαιρετικά υπερβολικό.

περιορισμό των ναυτικών τους εξοπλισμών, αισθάνθηκε πιο ασφαλής στη Μεσόγειο. Το Αργοστόλι δεν ήταν πια χρήσιμο.⁶¹

Οι τρεις Τ/κύπριοι βουλευτές του Νομοθετικού, μόλις ενημερώθηκαν για το πιο πάνω παρασκήνιο, απέστειλαν διαμαρτυρία στον Υπουργό Εσωτερικών της Μ. Βρετανίας όπου μεταξύ άλλων, σημείωναν πως αν η Μ. Βρετανία δεν επιθυμούσε πλέον την παραμονή της στην Κύπρο ήταν προτιμότερο να παραχωρήσει το νησί στην Αίγυπτο, παρά να το μεταβιβάσει στην Ελλάδα.⁶²

Η προσάρτηση της Κύπρου στη Βρετανική Αυτοκρατορία άμα τη ενάρξει του Α' Παγκοσμίου Πολέμου⁶³ έγινε δεκτή με ανακούφιση από την μουσουλμανική μειονότητα του νησιού. Οι ηγέτες της στέλνουν ευχαριστήρια επιστολή στο Υπουργείο Αποικιών, όπου, μάλιστα, απαιτούν ρητή διαβεβαίωση από τον Υπουργό ότι το status αυτό θα παραμείνει στο διηνεκές.⁶⁴ Η παραμονή των Βρετανών στο νησί τους εξασφάλιζε μία ασφαλή τροχόπεδη στο σχέδιο των Ε/κυπρίων για Ένωση, η προσήλωσή τους στην Αποικιοκρατία είναι αναμενόμενη και πλήρως κατανοητή⁶⁵

Η Μ. Βρετανία αναγνώριζε την αδήριτη ανάγκη να συμμετάσχει η Ελλάδα στον πόλεμο στο πλευρό της Entente. Ήδη από τις αρχές του 1915 έγινε μία πρώτη συζήτηση στο Λονδίνο για παραχώρηση της Κύπρου στην Ελλάδα σε περίπτωση που αυτή θα εισερχόταν στον πόλεμο, η οποία, όμως, δεν προχώρησε εξαιτίας των αντιρρήσεων του υπουργού Άμυνας, Κίτσενερ, ο οποίος τη θεωρούσε απαραίτητη για το πέρασμα από την Αλεξάνδρεια στη Μεσοποταμία και τον Περσικό Κόλπο⁶⁶

Η Βρετανία επανήλθε, τον Μάρτιο, με πιο ολοκληρωμένη πρόταση που εκτός από την Κύπρο περιελάμβανε και τη Β. Ήπειρο, όμως η ελληνική Κυβέρνηση, από την

⁶¹ Χ. Ρίχτερ, *Ιστορία ...*, ό.π, σ. 163-164

⁶² Σπύρος Σακελλαρόπουλος, *Ο Κυπριακός...*, ό.π, σ. 141

⁶³ Το γεγονός της έναρξης του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, τον Αύγουστο του 1914, και της συμμετοχής της Τουρκίας σε αντίπαλο από τους Βρετανούς στρατόπεδο, στο πλευρό της Αυστροουγγαρίας, είχε ως αποτέλεσμα την έκδοση Βασιλικού Διατάγματος στις 5 Νοεμβρίου του 1914, το οποίο κήρυξε άκυρη τη Συμφωνία του 1878 και προσαρτούσε την Κύπρο στην Βρετανία.

⁶⁴ Χ. Ρίχτερ, *Ιστορία...*, ό.π σ. 110

⁶⁵ Ρολάνδος Κατσιαούνης, *Η Διασκεπτική (1946-1948), με ανασκόπηση της περιόδου 1878-1945*, Λευκωσία 2000, σ. 23-24

⁶⁶ Οι Βρετανοί θεωρούσαν ότι η στρατηγική σημασία της Κύπρου ήταν μικρή, αλλά ακόμη και αν ήταν σημαντική «είτε την έχει η Ελλάδα είτε εμείς είναι το ίδιο» είχε σημειώσει ο Γεώργιος Ε'. Βλ. αναλυτικά, Χ. Ρίχτερ, *Ιστορία...*, ό.π, σ. 172

οποία είχε ήδη παραιτηθεί ο Βενιζέλος, δήλωσε ότι δεν επιθυμούσε να εγκαταλείψει την ουδετερότητα⁶⁷

Η κατάληψη του Βελιγραδίου στις 9/10/1915, δεν άφηνε περιθώρια στους Βρετανούς. Πρότειναν είσοδο την Ελλάδα στον πόλεμο με ταυτόχρονη παραχώρηση της Κύπρου, ανεξάρτητα από την έκβαση του πολέμου.⁶⁸ Η Ελλάδα απήντησε αρνητικά.^{69, 70}

Οι διαπραγματεύσεις που ακολούθησαν το τέλος του Πολέμου (Διάσκεψη Παρισίων) δεν ασχολήθηκαν με το θέμα της Κύπρου, αφού η εκχώρησή της θα σήμαινε πως το δάνειο που είχε εκχωρηθεί στο Σουλτάνο θα έπρεπε να εξυπηρετηθεί από τους βρετανούς πολίτες⁷¹

Η διάλυση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, η ήττα της Ελλάδας στη Μικρά Ασία, η οικοδόμηση της σύγχρονης Τουρκίας, η υπογραφή της Συνθήκης της Λοζάνης, η επίσημη αναγόρευση της Κύπρου σε βρετανική αποικία, και αργότερα, το 1930, η υπογραφή του Συμφώνου Ελληνοτουρκικής Φιλίας εγκαινιάζουν, για διαφορετικούς λόγους το κάθε γεγονός, μία περίοδο γαλήνης στις σχέσεις μεταξύ των δύο κοινοτήτων. Η Κεμαλική Τουρκία παρόλο που επιδιώκει την καλλιέργεια εθνικής τουρκικής συνείδησης στην Τ/κυπριακή Κοινότητα που μέχρι τότε αυτοπροσδιοριζόταν ως μουσουλμανική κάνει ξεκάθαρο ότι δεν έχει καμία σκέψη για προσάρτησή της, γι' αυτήν, πρόκειται για ένα «συγγενές στοιχείο» που ζει μακριά.⁷² Μια νέα γενιά

⁶⁷ Ο.π., σ. 182

⁶⁸ Το τελεσίγραφο που στάλθηκε στον Άγγλο πρεσβευτή στην Αθήνα, σερ Φράνσις Έλλιοτ, έγραφε: «Σήμερα, η Σερβία υπέστη επίθεση παρά της Βουλγαρίας. Εάν η Ελλάς θελήσει να έλθει εις βοήθειάν της, η κυβέρνηση της Αυτού Μεγαλειότητος είναι πρόθυμος να παραχωρήσει την νήσον Κύπρον εις την Ελλάδα. Εάν η Ελλάς ενωθή μετά των συμμάχων χωρίς περιορισμούς, θα συμμετάσχει φυσικώς μαζί των εις τα πλεονεκτήματα, άτινα θα πραγματοποιηθούν κατά το τέλος του πολέμου. Η παραχώρησις όμως της Κύπρου γίνεται υπό της Αγγλικής κυβερνήσεως, ανεξαρτήτως από την άποψιν ταύτην και υπό μόνον τον όρον, ότι η Ελλάς θα δώση διά του στρατού της πλήρη και άμεσον την υποστήριξιν της εις την Σερβίαν. Ο καιρός παρέρχεται και θα παρακαλέσετε τον κ. Ζαΐμην να μας απαντήσει άνευ βραδύτητος.», στο Γεώργιος Βεντήρης, *Η Ελλάς του 1910-1920*, Αθήνα 1931, Τόμος Β', σ. 49-50

⁶⁹ Ο.π., σ. 50

⁷⁰ Ο ΠΘ Ζαΐμης υποστήριξε, αργότερα, ότι η απόφαση για αρνητική απάντηση ήταν του ίδιου του Κωνσταντίνου, ο οποίος ήταν σίγουρος για τη νίκη του γερμανικού στρατού που «όταν ήταν έτοιμος θα σάρωνε τη συμμαχία στη θάλασσα», C. M. Woodhouse, *The offer of Cyprus: October 1915*, στο *Πρακτικά του Διεθνούς Συμποσίου Greece and Great Britain During World War I*, Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Βαλκανικών Σπουδών, σ. 88

⁷¹ Χ. Ρίχτερ, *Ιστορία...*, ό.π., σ. 216

Τουρκοκυπρίων που ασπάζονταν τις αρχές του κεμαλισμού πίεζε για απεξάρτηση των τ/κυπριακών θεσμών και ειδικότερα του Encaf από τους Βρετανούς.⁷³ Η Ελλάδα όχι μόνο αναγκάζεται με τον πιο βίαιο τρόπο να βάλει ταφόπλακα στην Μεγάλη Ιδέα, αλλά και έχει να αντιμετωπίσει τα κολοσσιαία προβλήματα της αποκατάστασης των προσφύγων. Σε αυτό το πλαίσιο, οποιαδήποτε προστριβή με την Αγγλία είναι εκτός σκέψης. Οι δύο κοινότητες αισθάνονταν προδομένες από τις μητέρες πατρίδες και αντιλαμβάνονται ότι η διαμόρφωση του μέλλοντος στο νησί θα εξαρτηθεί από τις δικές τους κινήσεις.

απαλλαγμένη από τους αλτρωτισμούς και τους μεγαλοιδεατισμούς του παρελθόντος, εθνικά ομοιογενή, κοσμική. Την ομοιογένεια του πληθυσμού την επεδίωξε με δύο τρόπους: μέσω των προνοιών της Συνθήκης ή της οικειοθελούς αποχώρησης Χριστιανικών ή μη τουρκικών πληθυσμών από την Ανατολία και με την μεταφορά αμιγών τουρκικών πληθυσμών. Ένας από αυτούς τους πληθυσμούς ήταν οι Τ/κύπριοι, ελέω του άρ. 21 της Συνθήκης της Λοζάνης . Βλ. αναλυτικά Κ. Κύρρης, *Κύπρος, Τουρκία και Ελληνισμός. Θεσμοί, Δομές, Σχέσεις, Προβλήματα*, Λευκωσία 1996, σ. 104-106

⁷³ Altay Nevzat, *Nationalism among the Turks of Cyprus: The first Wave*, University of ULU, 2005, σ. 357-388

Κεφάλαιο δεύτερο

Τα πρώτα στάδια εξέλιξης των θέσεων του ΚΚΚ και του ΑΚΕΛ απέναντι στο Εθνικό Ζήτημα (1926-1946)

2.1 Ίδρυση ΚΚΚ-Θέση απέναντι στο Κυπριακό.

Οι συνθήκες που διαμορφώθηκαν στην Κύπρο μετά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο και τη Μικρασιατική Καταστροφή, η ανάπτυξη της εργατικής τάξης, αλλά και η μεγάλη Οκτωβριανή Επανάσταση, οι ιδέες της οποίας έφτασαν στη Κύπρο μέσω των φοιτητών που σπούδασαν στην Ελλάδα οδήγησαν στη δημιουργία των πρώτων σοσιαλιστικών και μαρξιστικών πυρήνων στο νησί. Ένας τέτοιος πυρήνας δημιουργήθηκε στη Λεμεσό, η ευρύτερη περιοχή είχε τη μεγαλύτερη εργατική δύναμη σε όλο το νησί, το 1922 από τους Κώστα Χριστοδουλίδη (Σκελέα), μαραγκό, και κατόπι τυπογράφο, το Χριστόδουλο Χριστοδουλίδη, υπάλληλο, το Λεωνίδα Στρίγγο⁷⁴ (αργότερα ανώτατο στέλεχος, μέλος του Πολιτικού Γραφείου, του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας, ΚΚΕ) υπάλληλο, το Δημήτρη Χρυσοστομίδη, υπάλληλο, το Σολέα υπάλληλο, ένα εργάτη από τα χυτήρια του Κυριακίδη και έναν ιδιοκτήτη μικρής ταβέρνας. Στην Οργάνωση προσχώρησαν, σε σύντομο διάστημα, ο Χρίστος Σαββίδης, ο Χαράλαμπος Σολομωνίδης, ένας υπάλληλος της εταιρίας "Παυλίδης". κ.ά. Ο Ν. Γιαβόπουλος, φοιτητής στην Αθήνα, προσχώρησε ένα χρόνο αργότερα, όταν πήγε στην Κύπρο, ενώ ο Βατυλιώτης (Βάτης) έφθασε στην Κύπρο το 1925.

Τον Δεκέμβρη του 1922 εκδίδουν το πρώτο φύλλο της εφημερίδας τους που ονομάστηκε *Πυρσός* και έφερε τον υπότιτλο, *Εφημερίδα Σοσιαλιστική, Όργανο του Εργατικού Κόμματος Κύπρου*.⁷⁵

Η Οργάνωση διατηρούσε σχέσεις με το Σοσιαλιστικό Εργατικό Κόμμα της Ελλάδας. Ως τα τέλη του 1924 είχε περίπου 35 μέλη στη Λεμεσό και επαφές με τη Λάρνακα και τη Λευκωσία και αποφασίζεται να ονομαστεί Κομμουνιστικό Κόμμα Κύπρου. Η έδρα του βρισκόταν στο ίδιο κτίριο που ήταν και οι Συντεχνίες και το

⁷⁴ Ο Λ. Στρίγγος γεννήθηκε στη Λεμεσό το 1900 (πέθανε στις 7 Ιουνίου 1983). Το μεγαλύτερο μέρος της ζωής του το πέρασε στην Ελλάδα όπου πήρε μέρος στην Εθνική Αντίσταση και τον εμφύλιο πόλεμο. Το 1976, με την ευκαιρία των 50 χρόνων του ΚΚΚ - ΑΚΕΛ, ο Λ. Στρίγγος, ύστερα από παράκληση του ΑΚΕΛ, έστειλε επιστολή στο κόμμα στην οποία έδινε πολύτιμες πληροφορίες για τα πρώτα βήματα του Κομμουνιστικού Κόμματος Κύπρου. Η επιστολή δημοσιεύτηκε ολόκληρη στην εφημ. *Χαραυγή*, στις 24/4/2005

Βλ. Παράρτημα Ι, Οι Πρωταγωνιστές

⁷⁵ Γιάννης Λέφκης, *Ρίζες*, Λεμεσός 1984, σ. 70

Εργατικό Κέντρο που ιδρύθηκαν το 1925.⁷⁶ Την ίδια χρονιά διοργανώθηκε ο πρώτος εορτασμός της Εργατικής Πρωτομαγιάς⁷⁷ ενώ το ιδρυτικό Συνέδριο του Κόμματος πραγματοποιείται στις 15 Αυγούστου 1926, στη Λεμεσό, με 22 αντιπροσώπους, με συμμετοχή γυναικών και Νεολαίας, γεγονότα που το διαφοροποιούσαν από τις προυπάρχουσες προσωποπαγείς παρατάξεις, και στο οποίο προήδρευσε, ως απεσταλμένος του ΚΚΕ, ο Χαράλαμπος Βατυλιώτης. Ήταν η πρώτη φορά που εμφανίζεται στην πολιτική ζωή του νησιού ένα συγκροτημένο Κόμμα με πρόγραμμα, ιδεολογία και πολιτικούς στόχους που απευθυνόταν στις λαϊκές μάζες και ερχόταν σε ευθεία ρήξη με την Αποικιοκρατία, αλλά και με την Εκκλησία και την κεφαλαιοκρατική αστική τάξη. Γενικός Γραμματέας εκλέχθηκε ο Κώστας Σκελέας⁷⁸

Το ΚΚΚ είχε ανακοινώσει τη θέση του στο Εθνικό Ζήτημα ήδη από το 1924, όπου δήλωσε αδιαφορία σε ότι αφορά «*το ενωτικό αίτημα των καπιταλιστών*», χωρίς όμως να αποκλείει τη βάση του αιτήματος θεωρώντας ότι ακόμα και σε περίπτωση Ένωσης της Κύπρου με την Ελλάδα μπορεί να διεξαχθεί αγώνας για την εγκαθίδρυση σοβιετικής δημοκρατίας. Σε επιστολή που δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα του κόμματος *Πυρσός*, υπογεγραμμένη από τον γραμματέα της Εκτελεστικής Επιτροπής του Κόμματος, Δημήτρη Χρυσοστομίδη, σημειωνόταν ότι το αίτημα της Ένωσης εν μέρει αφήνει αδιάφορο το κόμμα και ότι το ίδιο αναγνωρίζει το γεγονός ότι η καπιταλιστική τάξη χρησιμοποιεί το συγκεκριμένο σύνθημα για να εκμεταλλεύεται το λαό. Εντούτοις δεν απορρίπτει τη βάση του αιτήματος και υποστηρίζει ότι σε περίπτωση που ενωθεί η Κύπρος με την Ελλάδα τότε θα ενωθεί με το προλετάριο της Ελλάδας για να παλέψει μαζί του για την εγκαθίδρυση μιας σοβιετικής δημοκρατίας.⁷⁹

Μετά το Α' Συνέδριο δημοσιεύθηκαν τα κείμενα των αποφάσεων και το πολιτικό πρόγραμμα, το οποίο επικεντρωνόταν στη κατοχή της Κύπρου από τους Βρετανούς, και επιδίωκε όχι μόνο την απελευθέρωση αλλά και την κοινωνική αλλαγή. Υποστήριζε ότι τα προβλήματα των φτωχών λαϊκών στρωμάτων οφείλονταν στην αποικιοκρατία αλλά και στους μεγαλοαστούς υποστηρικτές των αποικιοκρατών, τους

⁷⁶ Μαρτυρία Στρίγγου ό.π

⁷⁷ Νίκος Περδίδης, *Ιστορία του ΚΚΚ*, ανέκδοτο δοκίμιο, Τόμ. Α', σ. 21

⁷⁸ Φίφης Ιωάννου, *Έτσι άρχισε το Κυπριακό. Στα χνάρια μιας δεκαετίας (1940-1950). Σχέσεις ΑΚΕΛ-ΚΚΕ στα χρόνια του Εμφυλίου*, Λευκωσία, 2004, σ. 15

⁷⁹ Σπύρος Κάραμποτ, *Η θέση του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδος απέναντι στο Κυπριακό της εποχής της βενιζελικής «μπουρζουαζίας», 1925-1931*, στο Γ. Καζαμίας και Π. Παπαπολυβίου (επιμ.), *Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και η Κύπρος*, Αθήνα, 2008, σ. 160 – 161 και στο

κατόχους του πλούτου. Αναφορικά με το Εθνικό Ζήτημα,⁸⁰ το ΚΚΚ πρέσβευε την Αρχή της Ανεξαρτησίας-Αυτονομίας κάτω από ένα ενιαίο μέτωπο μαζί με τους Τουρκοκυπρίους, υιοθέτησε το όραμα της Κομιντέρν για μια Βαλκανική Σοσιαλιστική Ομοσπονδία και έθεσε σαν στόχο όχι μόνο την πάλη ενάντια στην εκμετάλλευση αλλά και την απαλλαγή του νησιού από τον Βρετανικό αποικιακό ζυγό.⁸¹ Ο Βατυλιώτης, λίγους μήνες αργότερα έγραψε στο *Ριζοσπάστη* άρθρο αναφορικά με το Α' Συνέδριο όπου σημειώνει ότι το Κόμμα εγκαινίασε μία νέα πολιτική, σύμφωνη με τις λενινιστικές απόψεις για το αποικιακό ζήτημα.⁸² Η συγκεκριμένη θέση ήταν δύσκολα κατανοητή από τον κυπριακό λαό που είχε γαλουχηθεί με το ιδανικό της Ένωσης με την Ελλάδα και απετέλεσε την ιδανική αφορμή για να εξαπολύσει σφοδρή επίθεση εναντίον του ο κύκλος των Ε/κ εθνικιστών χαρακτηρίζοντάς τους «εθνικά λεπρούς», προδότες και εθνικά μειοδότες και μίσθαρνα όργανα σλαβικών συμφερόντων. Χαρακτηριστικό της κοινωνικής απομόνωσης που υφίσταντο ήταν ότι κρεμούσαν καμπάνες κατά μήκος του δρόμου, οι οποίες χτυπούσαν για να δώσουν το σύνθημα ότι περνά κομμουνιστής για να γιουχαιστεί.⁸³

Το έκτακτο Συνέδριο του Κόμματος τον Αύγουστο του 1927 επιβεβαιώνει την ανάγκη δημιουργίας αραγούς Ενιαίου Μετώπου με στόχο την απελευθέρωση της Κύπρου και «την εγκαθίδρυση μιας εργατοαγροτικής δημοκρατίας στην Κύπρο και την είσοδό της στην Ομοσπονδία των Εργατο-Αγροτικών Δημοκρατιών της Βαλκανικής»,⁸⁴ ενώ το 2^ο Συνέδριο, Δεκέμβριος 1928, εξουσιοδοτεί την Κεντρική Επιτροπή του

⁸⁰ Στο πρώτο φύλλο του εκφραστικού Οργάνου του Κόμματος *Νέος Άνθρωπος* 1η Ιανουαρίου 1925, παρατίθεται το πρόγραμμα του κόμματος, στο οποίο σημειωνόταν ότι σκοπός του ήταν η παροχή βοήθειας στους φτωχούς βιοπαλαιστές ανεξαρτήτως της εθνικότητας τους:

...Η πρώτη φροντίδα μας είναι να εξαλείψουμε κάθε φυλετικό μίσος που υπάρχει ανάμεσα στους κατοίκους του νησιού μας, να μάθουμε τη μάζα πως οι άνθρωποι δεν ξεχωρίζονται πια σε Έλληνες και Τούρκους για να αλληλοτρώνονται για τα μεγαλεία των πατρίδων των, αλλά σε φτωχούς και πλουτοκράτες, και θα γίνουμε οι κήρυκες της αγάπης και της ενώσεως όλων των φτωχών για την ομαδική επιδίωξη των συμφερόντων των. Πιστεύοντας ότι η ευτυχία ενός τόπου έρχεται μαζί με την πραγματική του ελευθερία, θα σταθούμε αντιμέτωποι κάθε πατριδοκάπηλου εθνικιστή πολιτικάντη και θα εργασθούμε για την ανεξαρτησία της Κύπρου, υπό μίαν εργατοαγροτική κυβέρνηση, με πλήρη δικαιώματα στο λαό, μακράν πάσης επιρροής και προστασίας εκ των έξω.

⁸¹ Πλουτής Σέρβας, *Ένα άλλο μνημόσυνο. Ενθυμώσεις από τη ζωή μου*, Λευκωσία, 1989, σ.17

⁸² Σπύρος Κάραμποτ, *Η θέση του*, ό.π, σ.164

⁸³ Φίφης Ιωάννου, *Έτσι άρχισε το Κυπριακό*..ό.π, σ. 17

⁸⁴ Εφημ. Εργάτης, 31.8.1927, *Μανιφέστο του Συνεδρίου του Κόμματος προς τις Εργαζόμενες Μάζες*.

Κόμματος «να καταβάλλει όλες της τις δυνάμεις για την Οργάνωση Ενιαίου Μετώπου, που τελικό σκοπό του θα έχει την απελευθέρωση του νησιού»⁸⁵

Στις 19 Ιανουαρίου 1931, ΚΕ του ΚΚΚ σημειώνει:

*Το Εθνικό Κίνημα περιορίζεται σε ένα είδος ρομαντισμό. Δεν μπορεί να κάνει διαφορετικά από τη στιγμή που η αστική τάξη εξαρτάται πολιτικά και μέχρι ενός βαθμού και οικονομικά από την ελληνική αστική τάξη η οποία έχει γίνει φασιστική και αντιδραστική. (Το Εθνικό Κίνημα) έχει έναν αποκλειστικό σκοπό: να αποκοιμίζει τις μάζες και να τις αποτρέπει από το να οργανώσουν ένα πραγματικά επαναστατικό αγώνα απέναντι στον ιμπεριαλισμό. Αντικειμενικά, το ενωσιακό κίνημα ενισχύει τον ιμπεριαλισμό και έμμεσα γίνεται στυλοβάτης του*⁸⁶

Οι παραπάνω θέσεις του ΚΚΚ ήταν σε απόλυτη αρμονία με τις Αρχές του προλεταριακού διεθνισμού και του Μαρξισμού, όπου ο καπιταλισμός είναι ένα παγκόσμιο φαινόμενο και μόνο με μία παγκόσμια επανάσταση μπορεί να καταργηθεί. Καθήκον των εργατών είναι η ριζοσπαστικοποίηση και η διεθνοποίηση του αγώνα τους πέρα από τα όρια των κρατών ή του Έθνους, που αποτελούν αστικές κατασκευές για την εξυπηρέτηση των συμφερόντων της πλουτοκρατίας. Ο κοινός αγώνας των εργατών όλου του κόσμου όφειλε να μην αφήνει χώρο να εμφιλοχωρήσει ο εθνικισμός στο εργατικό κίνημα, που αποτελούσε αστική ιδεολογία προκειμένου να χειραγωγείται το προλεταριάτο.

Δείγμα της διεθνιστικής λογικής που επικρατούσε στο ΚΚΚ είναι και μια φράση του Χαράλαμπου Βατυλιώτη: *“Το σύνθημα για ένωση είναι αντεπαναστατικό, ουτοπικό και είναι όπλο στα χέρια του Αγγλικού Ιμπεριαλισμού για να διαιρέσουν τους Κυπρίους εργαζομένους”*.⁸⁷

Οφείλουμε όμως να σημειώσουμε ότι το ΚΚΚ παρέβλεψε τις προτροπές του Λένιν για διάκριση μεταξύ καταπιεζόμενων και καταπιεστικών εθνών,⁸⁸ με

⁸⁵ Εφημ. Νέος Ανθρωπος, 6/12/1928, Μανιφέστο του Δεύτερου Συνεδρίου του ΚΚΚ προς τους εργάτες, τους φτωχούς χωρικούς, τους βιοπαλαιστές και κάθε καταπιεζόμενο Κύπριο.

⁸⁶ Yiorgchos Leventis, *Cyprus: The Struggle for Self-Determination in the 1940s: Prelude to Deeper Crisis*, Frankfurt, 2002, σ. 62

⁸⁷ Το παραθέτει ο Νίκος Τριμικλιιώτης σε άρθρο του με τίτλο “Το εθνικό ζήτημα, η Αριστερά και το Κυπριακό: Αντιιμπεριαλισμός ή αντι-εθνικισμός;”.

⁸⁸ V.I Lenin, *Θέσεις για το εθνικό και αποικιακό ζήτημα (δεύτερο συνέδριο Κομμουνιστικής Διεθνούς-1920)*, <https://praxisreview.gr/v-i-lenin-%CE%B8%CE%AD%CF%83%CE%B5%CE%B9%CF%82-%CE%B3%CE%B9%CE%B1-%CF%84%CE%BF-%CE%B5%CE%B8%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CF%8C->

αποτέλεσμα να παραβλέψει τους αιώνες καταπίεσης των Ε/κυπρίων και να προβεί σε σειρά προκλητικών ενεργειών, ακόμη και σε προσβολή συμβόλων, όπως το κάψιμο ελληνικών σημαιών γεγονός που δυσχέραινε την επικοινωνία του με ευρεία λαϊκά στρώματα που υποστήριζαν την Ένωση⁸⁹

Μία πρώτη ρωγμή αναφορικά με τη θέση του Κόμματος στο Εθνικό Ζήτημα, φαίνεται να συνέβη κατά τη διάρκεια των εργασιών της Πρώτης Παγκύπριας Συνδιάσκεψη του ΚΚΚ, Ιούλιος 1931 στη Λεμεσό, όταν στελέχη, κυρίως της Νεολαίας, πρότειναν την εγκατάλειψη της γραμμής της Ανεξαρτησίας-Αυτονομίας και την υιοθέτηση της Ένωσης ως ενδιάμεσου σταδίου μέχρι την επίτευξη του τελικού σκοπού, κατηγορώντας το Κόμμα για σεχταρισμό.⁹⁰ Η εισήγηση απορρίφθηκε και οι εμπνευστές της κατηγορήθηκαν για οπουρτουνισμό⁹¹ που σκοπό είχε να οδηγήσει το Κόμμα στις θέσεις των αστών Ενωτικών⁹²

Χρόνια αργότερα, όταν το ΑΚΕΛ είναι πλέον μπροστάρης στον αγώνα για την Ένωση, σε ενημέρωση της ΚΕ του ΑΚΕΛ προς το ΠΓ του ΚΚΕ με ημερομηνία 7.6.1951, όχι μόνο η στάση αυτή χαρακτηρίζεται ως ολέθρια, αλλά ότι «στο βάθος της εξυπηρετούσε τα συμφέροντα του βρετανικού ιμπεριαλισμού». Μάλιστα το ανώτατο καθοδηγητικό Όργανο προχωρά ένα βήμα παραπέρα και εκφράζει στο αδερφό Κόμμα της Ελλάδας την υποψία ότι «δεν αποκλείεται αυτή η θέση να είναι το αποτέλεσμα της ιδεολογικής επιρροής των μπουχαρινιστών-τροτσκιστών .σαμποτέρς που δρούσαν παράνομα μέσα στην Κομμουνιστική Διεθνή».⁹³

Το Νοέμβριο του ίδιου έτους κυκλοφορεί επετειακή έκδοση, 31 σελίδων, της ΚΕ του ΑΚΕΛ για τα 25 χρόνια του Κόμματος, Η στάση του ΚΚΚ θεωρείται από την

%CE%BA%CE%B1%CE%B9-

%CE%B1%CF%80%CE%BF%CE%B9%CE%BA%CE%B9%CE%B1%CE%BA%CF%8C-%CE%B6/

⁸⁹ Πλουτής Σέρβας, *Ευθύνες*, ό.π., σ. 83

⁹⁰ Για τους κινδύνους του δογματισμού/σεχταρισμού βλ. αναλυτικά Β. Ι. Λένιν, «Μερικές ιδιομορφίες της ιστορικής ανάπτυξης του μαρξισμού», στα *Άπαντα*, τ.20, σελ.87

⁹¹ Οπορτουνισμός είναι η υποταγή στις επιθυμίες της αστικής τάξης και, συνεπώς, η εγκατάλειψη της επαναστατικής δράσης. Βλ. αναλυτικά για την αδήριτη ανάγκη διαπάλης με τον οπορτουνισμό στο «Η χρεοκοπία της 2ης Διεθνούς» και «Η ιστορία της διάσπασης και η σημερινή κατάσταση της σοσιαλδημοκρατίας της Ρωσίας» από το «Σοσιαλισμός και πόλεμος». στο Β.Ι. Λένιν, *ό.π.*, τόμος 26.

⁹² Κώστας Γραικός, *Τα Οκτωβριανά και το ΚΚΚ*, Λευκωσία, 1994, σ. 8 και Σ. Κάραμποτ, *Η θέση του*, ό.π., σ.171

⁹³ Αρχεία ΑΣΚΙ Φ20/21/22/7.6.1951

ηγεσία του ΑΚΕΛ ως ο κύριος λόγος της χαμηλής διείσδυσης του Κόμματος στην κυπριακή κοινωνία

*...Η γραμμή που ακολουθούσε (ενν. το Κόμμα) όπλιζε τη ντόπια αστοτσιφιλικάδικη αντίδραση με ό,τι της χρειαζόταν για να κρατήσει το Κόμμα απομονωμένο από τα πλατειά λαϊκά στρώματα*⁹⁴

Η πεποίθηση ότι η στάση του ΚΚΚ στο Εθνικό Ζήτημα ευθύνεται για το περιορισμένο του ακροατήριο είναι κοινός τόπος στα κομματικά έγγραφα τα χρόνια που ακολούθησαν. Πόσο περιορισμένο όμως ήταν στην πραγματικότητα αυτό το ακροατήριο; Παρόλο που σε όλη την διάρκεια της δεκαετίας του 1920 το ΚΚΚ ήταν σε καθεστώς ημιπαρανομίας, παρόλες τις διώξεις, το κλείσιμο των εφημερίδων του,⁹⁵ τις εξορίες στελεχών του και τις απολύσεις μελών του,⁹⁶ στις Δημοτικές εκλογές στη Λεμεσό το 1926 στη Λεμεσό, υπό την κάλυψη του Εργατικού Κέντρου, λαμβάνει το 15,7% των ψήφων, στις επαναληπτικές του 1927 το 14%, το 1929 το 14,3%, ενώ το 1930, αυτόνομα πλέον, το 15%.⁹⁷ Στις εκλογές για το Νομοθετικό Συμβούλιο, 15-17 Οκτωβρίου 1931, οι πέντε υποψήφιοι του ΚΚΚ κατέκτησαν ποσοστά από 12,1% μέχρι και 35,1% (ο Χαραλάμπους στην Πάφο),⁹⁸ παρόλο που δικαίωμα ψήφου είχαν μόνο όσοι είχαν περιουσία ή πλήρωναν ένα έστω μικρό ενοίκιο και οι πιέσεις, από τη μεριά της εργοδοσίας, για να μη ψηφιστούν οι κομμουνιστές υποψήφιοι ήταν αφόρητες.⁹⁹

Διαπιστώνουμε ότι, αν τοποθετήσουμε τα πιο πάνω ποσοστά στις συνθήκες της εποχής, το ΚΚΚ είχε διείσδυση στην εργατική τάξη και η υποτίμηση του έργου των πρώτων ηγετών του Κόμματος από τις κατοπινές ηγεσίες και η αναπαραγωγή αυτής της ρητορικής από ιστορικούς που ακολουθούν τις κομματικές αφηγήσεις, με την οποία

⁹⁴ 25 χρόνια Πάλης, Έκδοση της ΚΕ του ΑΚΕΛ, Νοέμβριος 1951, σ. 10

⁹⁵ Η εφημερίδα *Πυρσός*, που το 1923 πουλούσε 100 φύλλα ημερησίως, σταματά την κυκλοφορία της λόγω διαφωνιών του διευθυντή της Πάνου Φασουλιώτη με το Κόμμα, την διαδέχτηκε, από την 1^η Ιανουαρίου 1925, η εφημερίδα *Νέος Άνθρωπος*, η οποία υπέστη διαδοχικές προσωρινές διακοπές κυκλοφορίας, μέχρι να αντικατασταθεί από την εφημερίδα *Εργάτης*, η οποία ορίστηκε «επίσημο εκφραστικό Όργανο του Κόμματος», το καλοκαίρι του 1927. Βλ. αναλυτικά Γ. Λέφκης, *Ρίζες, ό.π.*, σ. 160

⁹⁶ Για τη δημιουργία του ΚΚΚ και τα πρώτα του χρόνια βλ. και Σούλλα Ζαβού, *Τα πολιτικά κόμματα της Κύπρου στον 20ο αιώνα*, Αθήνα, 2002, Πλουτής Σέρβας, *Κυπριακό: Ευθύνες*, Αθήνα 1985, Πλουτής Σέρβας, *Κοινή Πατρίδα*, Λευκωσία, 1997, Φίφης Ιωάννου, *Έτσι άρχισε το κυπριακό, Στα χνάρια μια δεκαετίας (1940-1950)*, Γαβριήλ Παπάς, *Σχέσεις ΑΚΕΛ-ΚΚΕ στα χρόνια του εμφυλίου*, Λευκωσία, 2005.

⁹⁷ Βασίλης Πρωτοπαπάς, *Εκλογική Ιστορία της Κύπρου. Πολιτευτές, Κόμματα και Εκλογές στην Αγγλοκρατία 1878-1960*, Αθήνα 2012, σ. 275-276

⁹⁸ *Ο.π.*, σ. 299-304

⁹⁹ Γιάννης Λέφκης, *Ρίζες, ό.π.*, σ. 139

γαλουχήθηκαν γενιές ΑΚΕΛικών, εγγράφεται στην προσπάθεια να δικαιολογηθεί όχι μόνο η στροφή στο Κυπριακό, όπως αυτή συντελέστηκε τη δεκαετία του 1940, αλλά και η απώλεια των επαναστατικών χαρακτηριστικών του Κόμματος, όταν το ΚΚΚ παραχωρεί τη θέση του σε ένα μαζικό και, μοιραία, μικροαστικό ΑΚΕΛ.

2.2. Τα Οκτωβριανά του 1931.

Η εξέγερση του Οκτώβρη 1931 αποτελεί κορυφαίο γεγονός της νεότερης κυπριακής ιστορίας, καθώς για πρώτη φορά ξεδιπλώνεται το πλαίσιο πάνω στο οποίο θα εξελιχθούν τα κατοπινά γεγονότα που καθόρισαν την ιστορία του τόπου. Η οργανωμένη λαϊκή οργή ξεσπά στα σύμβολα της αποικιοκρατίας, τα κτήρια, τις σημαίες, τις κυβερνητικές αποθήκες, τις φορολογικές εισπράξεις και τρία οχήματα και οι Βρετανοί απαντούν με πρωτοφανή σκληρότητα.

Το 1931 ήταν μια δύσκολη χρονιά για τους Κυπρίους, καθώς, τον Σεπτέμβριο, ο κυβερνήτης Σερ Ροναλντ Στορς, επέβαλε την πολιτική του με νέους φόρους. Το Νομοθετικό Συμβούλιο δεν την ενέκρινε, ωστόσο βασιλικό διάταγμα ακύρωσε την απόφαση. Ακολούθησαν μεγάλες διαδηλώσεις έξω από το Κυβερνείο, πράγμα πρωτόγνωρο για την Κύπρο.¹⁰⁰

Δεν ήταν η πρώτη φορά που ο Κυβερνήτης παρέκαμπε το Νομοθετικό, όμως, πλέον, έχει μεταβληθεί η εσωτερική πολιτική κατάσταση: Η ίδρυση της Κεμαλικής Τουρκικής Δημοκρατίας και η επιστροφή των πρώτων Τ/κυπρίων μετά το πέρας των σπουδών τους από την Τουρκία, οι έριδες και αντιπαλότητες στους κόλπους της Ε/κυπριακής εθνικόφρονης Δεξιάς, η συνεργασία, τουλάχιστον στα οικονομικά ζητήματα, στο Νομοθετικό μεταξύ των δύο εθνοτήτων, συνεπεία της καλής σχέσης ανάμεσα σε Ελλάδα και Τουρκία, η άνοδος του κεμαλικού εθνικισμού που ασφυκτιούσε από τον σφικτό εναγκαλισμό της ηγεσίας της Τ/κυπριακής Κοινότητας με το αποικιοκρατικό καθεστώς,¹⁰¹ αλλά και η συνεχής ανάμειξη στα εσωτερικά του

¹⁰⁰ Alexis Rappas, *Cyprus in the 1930s: British Colonial Rule and the Roots of the Cyprus Conflict*, 2014, σ. 1-2

¹⁰¹ Χαρακτηριστικό παράδειγμα η εκλογή του κεμαλιστή εθνικιστή Necati Bey στις εκλογές του 1930 στη Λευκωσία απέναντι από τον επίτροπο του Ενκaf και διαπρύσιο θιασώτη της συνεργασίας των Τ/κυπρίων με τους Βρετανούς ως ανάχωμα στην επέλαση του Ε/κυπριακού εθνικισμού, Münir Bey. Ο κεμαλικός τουρκισμός των Τ/κυπρίων δεν λειτουργεί διχοτομικά μεταξύ Ε/κυπρίων και Τ/κυπρίων, αντιθέτως λειτουργεί ως γέφυρα μεταξύ τους αφού, ο κεμαλισμός της εποχής έχει αντιιμπεριαλιστικά χαρακτηριστικά και στρέφεται εναντίον των μεγάλων δυνάμεων. Βλ. Σία Αναγνωστοπούλου, *Τουρκικός Εκσυγχρονισμός*, Αθήνα 2004, σ. 177 κκ

Προξένου της Ελλάδας, Αλέξη Κύρου¹⁰² είναι μερικές από τις νέες μεταβλητές στην πολιτική ζωή.

Η τάση των αδιάλλακτων¹⁰³ σχεδίαζε να εμφανιστεί ως αυτόνομος πολιτικός φορέας με τον τίτλο Εθνική Ριζοσπαστική Ένωση Κύπρου(ΕΡΕΚ) με προκηρύξεις καταγγελίας των μετριοπαθών και καλούσε τους βουλευτές να παραιτηθούν.

Οι βουλευτές του Νομοθετικού παραιτούνται, όχι τόσο από αντιβρετανικό ζήλο, αλλά στην προσπάθειά τους να διασώσουν το κύρος τους και να το βάλουν υποθήκη για τη συνέχιση της πολιτικής τους καριέρας και του ελέγχου της κυπριακής πολιτικής ζωής.¹⁰⁴

Προκειμένου να προλάβει την παραπάνω εξέλιξη, ο Μητροπολίτης Κιτίου Νικόδημος Μυλωνάς,¹⁰⁵ επικεφαλής των βουλευτών του Νομοθετικού, παραιτείται και καλεί με διάγγελμα τον λαό σε ανυπακοή απέναντι στους Βρετανούς.¹⁰⁶

¹⁰² Ο Αλέξης Κύρου είχε αυτονομηθεί και υποδαύλιζε συνεχώς τη σύγκρουση μεταξύ Ε/κυπρίων και Βρετανικής Διοίκησης, αντίθετα με τις οδηγίες του Πρωθυπουργού Βενιζέλου, ο οποίος υποστήριζε μια σταδιακή βελτίωση του Συντάγματος της Κύπρου μέχρι την επίτευξη του μακροπρόθεσμου στόχου της Ένωσης. Βλ. αναλυτικά Γιάννης Πικρός «Ο Βενιζέλος και το Κυπριακό» στο Θάνος Βερέμης και Οδυσσέας Δημητρακόπουλος, *Μελετήματα γύρω από τον Βενιζέλο και την εποχή του*, Αθήνα, 1980, σ. 269-281

¹⁰³ Πρόκειται για τον «κύκλο της Κερύνειας» με επικεφαλής τον Μητροπολίτη Μακάριο Μαριανθέως, τον Γραμματέα της Μητρόπολης Πολύκαρπο Ιωαννίδη και τον δικηγόρο Σάββα Λοϊζίδης που υποστήριζαν ότι ο αγώνας για την Ένωση όπως διεξαγόταν από την ηγεσία των Ε/κυπρίων με σεβασμό στους Νόμους και την τάξη ήταν καταδικασμένος σε αποτυχία. Σε άρθρο του στην Ελευθερία, 2/5/1931, με τίτλο «Πολιτικώς είμεθα νήπια-Το Νομοθετικόν Συμβούλιον και η περί Ενώσεως παράγραφος», ο πολιτευτής Σάββας Λοϊζίδης ισχυριζόταν ότι η έγκριση ψηφίσματος για την Ένωση ήταν παραπλανητική και ότι μετά την απόρριψή της θα επανέρχονταν στο Νομοθετικό Σώμα για να συνεχίσουν να εγκρίνουν διάφορα νομοσχέδια.

Και έπειτα αμφιβάλλει κανείς ότι διεξαγομεν ειλικρινή εθνικόν αγώνα! Πώς όχι, αφού ο κ. Λανίτης αρνείται ότι συνεργάζεται εν τη Βουλή; Αδιάφορον αν συμψηφίζη με την Κυβέρνησιν εις το δάνειον, εις το περί ξενοδοχείων Νομοσχέδιον και εις τόσα άλλα και αν υποβάλλη αιτήσεις διά τας ανάγκας των χωρίων του διαμερίσματος τους (...) Τον δε όρκον πίστεως του Νομοθετικού Συμβουλίου τον επρόφερε κατά θετικής πληροφορίας πολύ, μα πάρα πολύ χαμηλοφώνως!

¹⁰⁴ George S. Georghallides, *Cyprus and the..*, ό.π, σ. 683

¹⁰⁵ Ο Κ. Γραικός αναφέρει με σαφήνεια ότι η βασική αιτία της κρίσης στην ενωτική παράταξη ήταν η διαδοχή του γηραιού Αρχιεπισκόπου Κυρίλλου Γ'. Η διαδοχή είχε μεγάλη σημασία, διότι ο νέος Αρχιεπίσκοπος με την οικονομική βάση της Αρχιεπισκοπής θα έλεγχε –στις νέες συνθήκες– κάθε πολιτική κίνηση στην Κύπρο. Και οι κύκλοι της Κερύνειας με επικεφαλής τον Μητροπολίτη Κερύνειας Μακάριο Β', ο οποίος ήταν διεκδικητής του θρόνου, δεν δίστασαν να εκμεταλλευθούν κάθε ευκαιρία που τους δινόταν για εξουδετέρωση των πολιτικών αντιπάλων τους. Ο ανθυποψήφιος του ήταν ο Μητροπολίτης Κιτίου Νικόδημος Μυλωνάς, ο οποίος επίσης δεν δίσταζε μπροστά σε τίποτα προκειμένου να επιβληθεί, αλλά ανήκε στους μετριοπαθείς που συντάσσονταν με τις απόψεις Βενιζέλου περί μακροπρόθεσμου στόχου και ανάγκη παραχώρησης πιο φιλελεύθερου Συντάγματος. Βλ. Κ. Γραικός, *Οκτωβριανά ..*, ό.π, σ. 8-9

¹⁰⁶ Ρολάνδος Κατσιαούνης, *Διασκεπτική*, ό.π, σ. 35

Η αυθόρμητη λαϊκή εξέγερση κατεστάλη γρήγορα και εύκολα από τον αποικιακό στρατό, ενώ ο Βενιζέλος, για ευνόητους λόγους έσπευσε να καταδικάσει την εξέγερση των Κυπρίων όχι μόνο λεκτικά,¹⁰⁷ αλλά και στέλνοντας πολεμικά πλοία στις παράκτιες πόλεις του νησιού με τα πυροβόλα στραμμένα προς την ακτή, προφανώς για να δείξει ότι είναι έτοιμοι να παρέμβουν στο πλευρό των Αποικιοκρατών, αν συνεχίζονταν οι ταραχές.¹⁰⁸

Το ΚΚΚ θα καταγγείλει με προκήρυξη το Κίνημα του 1931 ως «εθνικιστική, σωβινιστική προβοκάτσια της Κυπριακής μεγαλοαστικής τάξης». Όπως σημειώνει ο Φίφης Ιωάννου¹⁰⁹

Κατά τις 2-3 πρώτες μέρες των Οκτωβριανών ο Βάτης και η ηγεσία του ΚΚΚ...κατήγγειλαν το Κίνημα με ειδική προκήρυξη σαν «εθνικιστική, σωβινιστική προβοκάτσια της Κυπριακής μεγαλοαστικής τάξης». Από την πρώτη όμως κιόλας ημέρα, όταν πια φούντωσαν τα πράγματα και οι αγρότες ξεσηκώθηκαν και κατέβαιναν μαζικά και απειλητικά προς τις πόλεις, Ο Βάτης φαίνεται να είχε αντιληφθεί το λάθος του. Οσφράνθηκε ότι το κίνημα ήταν «εθνικοαπελευθερωτικό», «αντιιμπεριαλιστικό», ο δε Τεύκρος Ανθίας επεστέλλετο προς την Αρχιεπισκοπή προς συνάντηση με τον Αρχιεπίσκοπο Κύριλλο Γ' και με την επιδίωξη την κήρυξη «ενιαίου εθνικοαπελευθερωτικού αντιιμπεριαλιστικού μετώπου». Όμως ήταν πια αργά! Γιατί; Απλούστατα γιατί το κίνημα είχε πια πνιγεί στο αίμα.

Μετά το κάψιμο της οικίας του Κυβερνήτη, η ΚΕ του Κόμματος εκδίδει ανακοίνωση στις 23 Οκτωβρίου όπου προχωρά σε επανεκτίμηση της προηγούμενης πολιτικής γραμμής και με αυτοκριτικό τόνο αποδέχεται ότι η ουδετερότητα αποδείχτηκε επιζήμια για τον αντιιμπεριαλιστικό αγώνα και καλεί τα κομματικά μέλη να διορθώσουν το λάθος τους θέτοντας εαυτούς στην πρώτη γραμμή των αντιιμπεριαλιστικών αγώνων των εργατικών μαζών.¹¹⁰ Την άλλη μέρα, ο ΓΓ του Κόμματος μετέβη στην Αρχιεπισκοπή για να βεβαιώσει τον προκαθήμενο της Κυπριακής Εκκλησίας ότι το Κόμμα του θα ήταν μπροστάρης στον αντιιμπεριαλιστικό

¹⁰⁷ Το Κυπριακό στη Βουλή των Ελλήνων, Τόμ. Α', Συνεδριάσεις Β', 18/11/1931, Αθήνα 1997, σ. 6

¹⁰⁸ Γιάννης Λέφκης, Ρίζες, ό.π, σ. 232

¹⁰⁹ Φίφης Ιωάννου, Έτσι άρχισε το Κυπριακό ...ό.π. σ. 15

¹¹⁰ Το πλήρες κείμενο της Ανακοίνωσης της ΚΕ στο Ιστορική Εγκυκλοπαίδεια της Κύπρου (επιμ. Π. Παπαδημήτρης), Λευκωσία 1980, Τόμ. 6, σ. 74-75

αγώνα του λαού και κατόπιν απηύθυνε και ομιλία στο πλήθος που είχε συγκεντρωθεί έξω από το κτίριο.¹¹¹

Η εμπλοκή του ΚΚΚ στην εξέγερση, έστω και μετά από δισταγμούς και παλινδρομήσεις επιβεβαιώνεται και από το γεγονός ότι ανάμεσα στα δέκα άτομα που εξορίστηκαν από το καθεστώς ως πρωταίτιοι των Οκτωβριανών ήταν οι Βατυλιώτης και Σκελέας, νυν και πρώην ΓΓ του Κόμματος.

Ο Νέος Ριζοσπάστης στις 20 Δεκεμβρίου 1931 φιλοξενεί κείμενο των Σκελέα και Βάτη (Βατυλιώτη) με ημερομηνία 2 Δεκεμβρίου 1931, όπου επαναλαμβάνουν την πίστη τους στο όραμα της *«ελεύθερης Κυπριακής Εργατο-αγροτικής Σοβιετικής Δημοκρατίας»* και την αντίθεση στο *«αντεπαναστατικό σύνθημα της Ένωσης με την Ελλάδα»* και περιγράφουν ως εξής *«το αυθόρμητο επαναστατικό ξέσπασμα του περασμένου Οχτώβρη»*, σημειώνοντας ότι στη συμβολή του Κόμματος οφείλεται η ριζοσπαστικοποίηση της Οκτωβριανής εξέγερσης, στο πλαίσιο *«του ορθού επαναστατικού δρόμου»*

Οι εργαζόμενες μάζες, αν και ξεσηκώθηκαν αρχικά με το σύνθημα της «Ένωσης με την Ελλάδα», μέσα στην πορεία των επαναστατικών γεγονότων ξεπέρασαν αυθόρμητα τα όρια του συνθήματος αυτού και πάνω από το κεφάλι των εθνικιστών ηγετών, άρχισαν ένα πραγματικό αντιϊμπεριαλιστικό αγώνα, σταμάτησαν την πληρωμή φόρων και χρεών, έκαμαν λεηλασίες και εμπρησμούς της κυβερνητικής περιουσίας, κατάστρεψαν γεφύρια και σιδηροδρομικές γραμμές και κατέληξαν σε συγκρούσεις με τις στρατιωτικές δυνάμεις του ιμπεριαλισμού. Μπροστά σ' αυτή την κατάσταση οι εθνικιστές – «ενωτικοί» ηγέτες όχι μόνο κρύφθηκαν κι' εγκατέλειψαν τον αγώνα, αλλά και ανοιχτά αποκήρυξαν το κίνημα και συστήνανε στο λαό «ησυχία» και «υπακοή» (εγκύκλιος του «εθνάρχου» Αρχιεπισκόπου)¹¹²

Οι Ιωαννίδης-Κολιγιάννης και Ρούσσος σε Έκθεσή τους προς το Πολιτικό Γραφείο της Κεντρικής Επιτροπής του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας (ΚΚΕ) σημειώνουν

¹¹¹ Ιδού πώς περιγράφει το γεγονός ο κυβερνήτης Στορς στην Έκθεσή του για τα Οκτωβριανά, στις 24 Οκτωβρίου 1931 *«ο εν Μόσχα εκπαιδευθείς κομμουνιστής Βατυλιώτης, ησπάσθη την χείρα του Αρχιεπισκόπου και υπεσχέθη προς αυτόν την υποστήριξιν του κόμματός του εν τω αμέσῳ κατά της Κυβερνήσεως αγώνι»*, ό.π, σ. 76

¹¹² ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ κ. 371, Φ=20/21/43

Είναι αλήθεια πως το ΚΚ της Κύπρου δεν είχε ξεκαθαρίσει ούτε τον χαρακτήρα, ούτε την κατεύθυνση του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα, που περιστρεφόταν γύρω από στενά, δογματικά, συγχυσμένα, ανεδαιφικά συνθήματα (σοβιετική Κύπρος μέσα σε σοβιετικά Βαλκάνια, αυτόνομη Κύπρος και αργότερα, 1939, ένωση με τη δημοκρατική Ελλάδα) που εμπόδιζαν την εργατική τάξη και το κόμμα της να αναδειχθεί ο ηγέτης πλατιού εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα. Ο λαθεμένος στρατηγικός προσανατολισμός του κόμματος δεν του επέτρεψε να κατακτήσει τις πλατιές λαϊκές μάζες και να οργανώσει και καθοδηγήσει την εθνικοαπελευθερωτική εξέγερση του Οκτώβρη του 1931¹¹³

Σε έγγραφο με τίτλο «Μια σύντομη Έκθεση πάνω στην Κυπριακή Κατάσταση και το ΑΚΕΛ» που περιλαμβάνεται στα έγγραφα που παρέδωσαν οι Φίφης Ιωάννου και Ανδρέας Ζιαρτίδης στον Ζαχαριάδη κατά την επίσκεψη στο Βουνό το 1948 (βλ. επόμενο κεφάλαιο), σημειώνεται

Το Κόμμα, συνθλιβόμενο μέσα στις δικές του αντιφάσεις, είναι ανέτοιμο να αγκαλιάσει το Κίνημα (ενν. του Οκτωβρίου του 1931). Η λαϊκή εξέγερση, εθνικο-απελευθερωτική-ενωτική στην εκδήλωσή της ρίχνει το ΚΚΚ (ανθενωτικό όπως ήταν) στην αυτοαπομάκρυνση από το λαό και την τελευταία μέρα των γεγονότων, κάτω από την τεράστια λαϊκή πίεση, το Κόμμα, παρασυρμένο από το χείμαρρο της ζωής και της πραγματικότητας, αναγκάζεται να προσανατολιστεί προς το επαναστατικό κίνημα και να συνθλιβεί ενιαιομετωπικά με την αστική ηγεσία. Ωστόσο, η αξία μιας τέτοιας στροφής ήταν μόνο ακαδημαϊκή. Ο ξένος κυρίαρχος είχε ήδη καταφέρει τα χτυπήματά του ενάντια στο λαό και οι ομορπονιστικές, συμβιβαστικές τάσεις που έδωσαν στο κίνημα οι ηγέτες της αστικής τάξης, που κατατρόμαζαν οι ίδιοι τους από το βαθμό της επαναστατικής δραστηριότητας των μαζών, διεύρυναν ακόμη παραπάνω το έδαφος της ιμπεριαλιστικής αντεπίθεσης, που στράφηκε δίχως οίκτο και ενάντια στο Κόμμα.¹¹⁴

Στο ίδιο κλίμα οι εκτιμήσεις για τα γεγονότα του Οκτώβρη στην επετειακή μπροσούρα για τα 25 χρόνια του Κόμματος, το Νοέμβρη 1951

Πνιγμένο το Κόμμα μέσα στο σεχταρισμό και το δογματισμό κι απομονωμένο από το λαό στάθηκε ανίκανο να τοποθετήσει σωστά το κίνημα του Οκτώβρη του 1931 και να βρει το ρόλο του σ' αυτό το παλλαϊκό εθνικοαπελευθερωτικό σκίρτημα¹¹⁵

¹¹³ Ό.π.,

¹¹⁴ Φίφης Ιωάννου, Έτσι άρχισε..., ό.π., σ. 364

¹¹⁵ 25 χρόνια..., ό.π., σ. 10

Σε σχέση με τους Τ/κύπριους, το Κόμμα αρνήθηκε την έκδοση δίγλωσσης προκήρυξης προκειμένου να ενημερωθούν τα μέλη και των δύο Κοινοτήτων όχι μόνο για το τι συνέβαινε, αλλά και για τη θέση του κόμματος επί των τεκταινομένων, ενώ ο Βατυλιώτης στην αυτοκριτική του προς την Κομιντέρν σημειώνει ότι συνεργάτες του ιμπεριαλισμού ήταν και οι Τ/κύπριοι ημιφεουδάρχες, ότι η στάση των μικροαστών ήταν ουδέτερη, ενώ «σε περιορισμένη κλίμακα συμμετείχαν στην εξέγερση εργάτες και αγρότες Τούρκοι».¹¹⁶

Την ίδια στιγμή ο τουρκοκυπριακός Τύπος παρακολουθούσε τις εξελίξεις και αντιδρούσε αναλόγως, τηρώντας στάση ουδετερότητας στις περισσότερες περιπτώσεις, αλλά πάντοτε ευρισκόμενος σε εγρήγορση και προβάλλοντας απαιτήσεις γι' αυτά που θεωρούσε δικαιώματα των Τουρκοκυπρίων. Αντιδρώντας στα Οκτωβριανά του 1931 και στην ανακήρυξη της Ένωσης από τον μητροπολίτη Κιτίου Νικόδημο Μυλωνά, η Τ/κυπριακή εφημερίδα *Masum Millet* του Τζον Μεχμέτ Ριφάτ (Con Mehmet Rifat) δημοσιεύει στις 24 Οκτωβρίου 1931 άρθρο με τίτλο «*Η Γελοία Ανακήρυξη της Ένωσης και η Ουδετερότητά μας*»¹¹⁷ και γράφει μεταξύ άλλων τα εξής

Παρακολουθούμε με προσοχή τον ελληνοκυπριακό Τύπο. Στα τελευταία χρόνια βλέπουμε ότι πολιτικά λόγια μεταφέρθηκαν από μετρημένα στόματα σε νεαρές, ανεύθυνες γλώσσες. [...] Πρέπει να γνωρίζουμε καλά ότι αρχίσαμε να ζούμε κρίσιμες στιγμές στο νησί. Η Κοινότητά μας οπωσδήποτε δεν έχει καμία σχέση με την προσάρτηση, την Ένωση. Τα δικά μας εθνικά ζητήματα είναι τελείως διαφορετικά και χωριστά. Είμαστε αναγκασμένοι να μείνουμε εντελώς ουδέτεροι. Σε αντίθετη περίπτωση θα υποστούμε ζημιά. [...]

Στις 5 Νοεμβρίου 1931, εξάλλου, η εφημερίδα *Söz* του εκ Καρπασίας δασκάλου Μεχμέτ Ρεμζί (Οκάν) (Mehmed Remzi - Okan), σε άρθρο με τίτλο «*Τροποποιείται ο περί Βασικής Οργάνωσης Νόμος*»¹¹⁸, αναφέρει ότι είναι εμφανείς οι «κακές συνέπειες» που προκλήθηκαν από την «εμπιστοσύνη» που έδειξαν οι Άγγλοι στους Έλληνες της Κύπρου και κατέστη αναπόφευκτο για το μέλλον του νησιού να δοθεί «προτεραιότητα»

¹¹⁶ Αναφορά Βάτη (Βατυλιώτη) από το Ροστόφ, KOMINTEPN, ενότητα 495, περιεχόμενο 69, φάκελος 151, σ. 129-143, στο Σπύρος Σακελλαρόπουλος-Μανώλης Χουμεριανός, *Η εξέγερση του 1931, η στάση του Κομμουνιστικού Κόμματος Κύπρου και η Γ' Διεθνής*, Αθήνα 2021, σ. 176

¹¹⁷ Ahmet An, *Kibris'in Yetistirdigi Degerler 1782-1899*, Ankara 2009, σ. 48

¹¹⁸ Ό.π., σ. 25

στους Τούρκους και να αποδοθούν στην τουρκοκυπριακή κοινότητα *“τα δικαιώματά της που έτυχαν σφετερισμού”*

Η στάση του ΚΚΚ στα Οκτωβριανά προβλημάτισε σύντομα την Κομιντέρν: Όταν οι εξόριστοι Βατυλιώτης και Σκελέας μετά το Λονδίνο κατέφυγαν στη Μόσχα, τους ζητήθηκε, από το αρμόδιο Βαλκανικό Γραφείο της Κομιντέρν, να δώσουν εξηγήσεις για τη στάση του Κόμματος στα Οκτωβριανά. Η κριτική που ασκήθηκε στον Βατυλιώτη ήταν ιδιαίτερα σκληρή: κατηγορήθηκε ότι εξαιτίας του, το ΚΚΚ σύρθηκε πίσω από τους εθνικιστές, αντί για μπροστάρη της αυθόρμητης αυτής εκδήλωσης, έγινε ουραγός των εξελίξεων, ότι το Κόμμα αντί για καταλύτης των εξελίξεων, ακολουθούσε τους *«δεσποτάδες»*. Ο Βατυλιώτης, στην πολυσέλιδη αυτοκριτική του που κατέθεσε στην Κομιντέρν παραδέχτηκε όλα τα παραπάνω και υπεράσπισε τον εαυτό του λέγοντας ότι *«τον πρόλαβαν τα γεγονότα»*, *«το Κόμμα ήταν σε κατάσταση ημιπαρανομίας και, μοιραία, απροετοίμαστο»*, σημειώνοντας όμως ότι όλα αυτά τα λάθη *«διορθώθηκαν στη διάρκεια της Οκτωβριανής Επανάστασης, ενώ μεταξύ των λαθών της ηγεσίας συμπεριλαμβάνει την «Ελλειμματική παρέμβαση στους αγρότες, στη Νεολαία και στους Τούρκους κατοίκους»* :

...Δεν προωθήσαμε το σύνθημα για ενιαίο αντιιμπεριαλιστικό μέτωπο μαζί με τους απλούς εθνικιστές ενάντια στους προδότες ηγέτες τους, δεν διακρίναμε τους απλούς εθνικιστές από τις ελίτ τους-γεγονός που εμπόδισε το Κόμμα μας να ανακόψει τις εργατικές μάζες από την επιρροή των εθνικιστών¹¹⁹

Σε απόφασή της η Κομιντέρν αφού τονίζει ότι στόχος του Κόμματος συνεχίζει να είναι η *«εγκαθίδρυση από τις εργατικές μάζες Ελλήνων και Τούρκων της αγροτοεργατικής σοβιετικής δημοκρατίας της Κύπρου και της σοβιετικής εξουσίας σε τοπικό επίπεδο»*, κατηγορεί ευθέως την ηγεσία του Κόμματος για *«λιποταξία»* στην εξέγερση του Οκτωβρίου και ότι *«απομονώθηκε από τα απλά μέλη που συμμετείχαν και σπατάλησε μισή μέρα για να βγάλει προκήρυξη»*, η οποία ήταν *«οπορτουνιστικού, ανεπίκαιρου περιεχομένου και φανέρωνε τη σύγχυση στην οποία βρισκόταν η ηγεσία και προέταξε τον διάλογο με τους εθνικιστές εις βάρος της κήρυξης γενικής απεργίας που κηρύχθηκε την 6^η μέρα»*.

¹¹⁹ Έκθεση για τη δράση του ΚΚΚ (Σεπτέμβριος 1930-Νοέμβριος 1931) από Βάτη σ. 18-47, Συντάχθηκε στη Μόσχα από Βάτη, 1/2/1932, KOMINTEPN, Ενότητα 495, περιεχόμενο 69, φάκελος 151, σ. 18-47, στο Σπύρος Σακελλαρόπουλος-Μανώλης Χουμεριανός, *Η εξέγερση του 1931, ...ό.π.*, σ. 89-123

Η απόφαση σημειώνει ότι η ηγεσία του ΚΚΚ είχε περιέλθει σε «πολιτική χρεοκοπία» η οποία οφειλόταν σε σειρά προηγούμενων λαθών και κυρίως της «εγκατάλειψης της μπολσεβικικής-επαναστατικής γραμμής και της υιοθέτησης σοσιαλδημοκρατικής πολιτικής». Απαύγασμα και αδιαφιλονίκητη απόδειξη των πιο πάνω μομφών είναι η «η μικροαστική λατρεία των ηγετών»... «χωρίς να υπάρχει δράση για την εκπαίδευση στελεχών».¹²⁰

Ο Κώστας Γραικός ονομάζει την πιο πάνω διαδικασία στην οποία υποβλήθηκαν Βατυλιώτης και Σκελέας, «δίκη»: Αυτό εξηγεί τις βίαιες επιθέσεις, συχνά αβάσιμες ή άδικες αλληλοκατηγορίες Βατυλιώτη-Σκελέα. Επίσης, εξηγεί γιατί και πώς ο Σκελέας εκδιώχθηκε από την πολιτική και πώς ο Βατυλιώτης στάλθηκε να εργαστεί γεωπόνος στη Σιβηρία, όπου και πέθανε τελικά από τύφο,¹²¹ ενώ, όπως υποστηρίζει ο δημοσιογράφος Άνταμς, μετά από αυτό, η Διεθνής έδωσε εντολή, όπως, στο μέλλον το ΚΚΚ παίρνει πλέον Οδηγίες από το Βρετανικό Κομμουνιστικό Κόμμα και όχι από το Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας¹²²

2.3 Το ΚΚΚ στην Παλμεροκρατία.

Μετά τα Οκτωβριανά οι Βρετανοί σκλήρηναν την στάση τους. Ο κυβερνήτης Στορρς απομακρύνθηκε, τον αντικατέστησε για ένα μικρό διάστημα ο Ρέτζιναλντ Εντουαρντ Σταμπς, ο οποίος παρέμεινε στην θέση του για ένα χρόνο μόνο. Ο Σταμπς πέρασε ορισμένα αντικομμουνιστικά νομοσχέδια και άλλαξε τους νόμους για την λογοκρισία του Τύπου.¹²³

Ο επόμενος κυβερνήτης ήταν ο Χέρμπερτ Ρίτσμοντ Πάλμερ. Το όνομά του έγινε συνώνυμο της αποικιακής καταπίεσης για τρεις λόγους: Για τον προσωπικό του κυνισμό και έλλειψη διπλωματικότητας στην άσκηση εξουσίας, για την τακτική του να διχάσει τους Ελληνοκύπριους σε ευνοούμενους και αδικουμένους, μέσω της τοπικής διοίκησης, και για την απροκάλυπτη, μεθοδευμένη και θεσμική δίωξη του κατά της ελληνικής εκπαίδευσης και της Εκκλησίας της Κύπρου. Οι Βρετανοί δεν σκόπευαν να αλλάξουν ριζικά την άσκηση της διοίκησής τους στο νησί, όμως με το ξέσπασμα του

¹²⁰ Βλ. όλο το Προσχέδιο Απόφασης ΚΟΜΙΝΤΕΡΝ, ενότητα 495, περιεχόμενο 69, φάκελος 46, σελ. 22-27, στο Σπύρος Σακελλαρόπουλος-Μανώλης Χουμεριανός, *Η εξέγερση...*, ό.π, σ. 141-146

¹²¹ Κώστας Γραικός, *Η εξέγερση...*, ό.π, σ. 28. Αντίθετα ο Φίφης Ιωάννου στο *Έτσι ξεκίνησε...*, ό.π, σ. 20 αναφέρει ότι εργάστηκε ως δάσκαλος στην εξορία

¹²² T.W. Adams, *AKEL: The Communist Party of Cyprus*, Stanford, 1971, σ. 19

¹²³ Χ. Ρίχτερ, *Ιστορία της Κύπρου*, ό.π, σ. 551-556

Β' Παγκοσμίου πολέμου διαφοροποιήθηκαν, για να προσεταιριστούν τον πληθυσμό στη γενική πολεμική τους προσπάθεια. Τέλος, η ιταλική επίθεση εναντίον της Ελλάδας στις 28 Οκτώβρη 1940 έστρεψε τους ελληνοκύπριους στο πλευρό της συμμαχικής προσπάθειας.¹²⁴

Το ΚΚΚ οδηγείται σε περιορισμό της δράσης του. Το 1933 πραγματοποιήθηκαν μεγάλες απεργίες οι οποίες καλούσαν το λαό σε αντίσταση. Το 1936 επιστρέφει στη Κύπρο από τη Μόσχα ο Πλουτής Σέρβας¹²⁵, αναλαμβάνει Γενικός Γραμματέας¹²⁶ και αναδιοργανώνει το Κόμμα που αναλαμβάνει την οικοδόμηση ενός μαζικού συντεχνιακού κινήματος και παράλληλα αναπτύσσει την πολιτική των συμμαχιών με άλλες δυνάμεις για να πετύχει ενιαία δράση κατά της αποικιοκρατίας. Την περίοδο 1938-1939 ξεκινά μια περίοδος μεγάλων απεργιακών αγώνων. Το πρώτο ξέσπασμα γίνεται στην Αμμόχωστο με πρωτοβουλία γυναικών του Κόμματος, οι οποίες ζητούσαν αύξηση μισθού και καλύτερες συνθήκες απασχόλησης.¹²⁷ Ακολούθησαν και άλλες απεργίες (οικοδόμοι 1939, Λευκωσία) με αποτέλεσμα τη μαζικοποίηση της εργατικής τάξης. Ενώ το 1937 υπήρχαν 6 εγγεγραμμένες συντεχνίες με 367 μέλη σε διάστημα δύο ετών οι συντεχνίες πολλαπλασιάστηκαν σε 46 και τα μέλη τους σε 2544.¹²⁸ Πίσω από αυτή τη ραγδαία ανάπτυξη βρίσκονταν ο παράνομος

¹²⁴ Heinz Richter, *A Concise History of Modern Cyprus, 1878-2009*, 2010, σ. 34

¹²⁵ Ψευδώνυμο του Πλούταρχου Σαββίδη. Γεννήθηκε στη Λεμεσό το 1907. Οργανώθηκε από μαθητής στην νεολαία του ΚΚΚ και διατέλεσε Γενικός Γραμματέας της. Από το 1927 συμμετείχε στην Πολιτική Γραμματεία του Κόμματος. Υπήρξε ο πρώτος Κύπριος που φοίτησε στη Διεθνή Λενινιστική Σχολή στη Μόσχα, την περίοδο 1929 έως 1934 και χρησιμοποιούσε το ψευδώνυμο Γεώργιος Νησιώτης. Μετά τη Μόσχα, μετέβη στην Ελλάδα, όπου εξορίστηκε και το 1935 επέστρεψε στην Κύπρο. Ανέλαβε Γραμματέας του ΚΚΚ και διατήρησε τη θέση του μέχρι το 1944, όταν το ΚΚΚ ενσωματώθηκε στο ΑΚΕΛ, ενώ από το 1941, όταν δημιουργήθηκε το ΑΚΕΛ κατείχε τη θέση του Γενικού Γραμματέα. Το 1943 εξελέγη Δήμαρχος Λεμεσού. Το 1945 διαφωνεί και παραιτείται από την ηγεσία του ΑΚΕΛ, ενώ το 1952, συνεχίζοντας τις διαφωνίες που είχε ξεκινήσει από το 1948 λόγω αποχώρησης από τη Διασκεπτική, διαγράφεται από το Κόμμα. Πέθανε το 2001 στη Λευκωσία. Βλ. αναλυτικά <https://web.archive.org/web/20131127042530/https://www.limassolmunicipal.com.cy/1943-1949.html>

¹²⁶ Μετά την εξορία από την Κύπρο του ΓΓ. του ΚΚΚ Κώστα Χριστοδουλίδη-Σκελέα, Γραμματέας ανέλαβε ο Κώστας Κόνωνας (1931-1933) ο οποίος πλαισιώθηκε από τους Τ. Ανθία και Ε. Ξιναρή. Δεδομένων των διώξεων σε Κόνωνα, Ανθία και Ξιναρή, το 1932, την καθοδήγηση αναλαμβάνει μέχρι το 1934 ο Χ. Σαββίδης, αδελφός του Π. Σέρβα, και από το 1935 ο Π. Σέρβας.

¹²⁷ Ρολάνδος Κατσιαούνης, *Διασκεπτική, ό.π.*, σ. 60

¹²⁸ Ανδρέας Ζιαρτίδης, «Τα Συνδικαλιστικά Δικαιώματα στην Κύπρο», *Τα Συνδικαλιστικά Δικαιώματα-Υλικό σεμιναρίου της ΠΕΟ*, Λευκωσία, 1980, σ. 14

μηχανισμός του Κ.Κ.Κ.¹²⁹ Επιστέγασμα της προόδου των συντεχνιών ήταν η Πρώτη Συντεχνιακή Συνδιάσκεψη που έγινε στην Αμμόχωστο στις 6/8/1939.¹³⁰

Σε αυτό το άκρως ανελεύθερο πλαίσιο, με δεδομένη και την αρνητική στάση των ελληνικών κυβερνήσεων σε οποιαδήποτε αναμόχλευση του Κυπριακού, η ενωτική ζέση κόπασε. Σε αυτό το κλίμα και έχοντας να αντιπαλέψει με τεράστια προβλήματα, την παρανομία, αλλά και την ανάγκη συγκρότησης του εργατικού Κινήματος, το ΚΚΚ δίνει έμφαση στην αντιιμπεριαλιστική δράση και τον ταξικό αγώνα και το Κυπριακό, μοιραία, περνά σε δεύτερη μοίρα. Θεωρώ ότι η υποτόνηση της συζήτησης για το μέλλον της Κύπρου στην μετααποικιακή εποχή συνδέεται άμεσα με τον δικοινοτικό χαρακτήρα της ενίσχυσης των συνδικαλιστικής ζωής. Η επιφυλακτικότητα των Τ/κυπρίων και η ανησυχία τους για το μέλλον της κοινότητάς τους στο νησί αναφορικά με τους σχεδιασμούς και τις μεθοδεύσεις των Ε/κυπρίων κάμπτονται. Για πρώτη φορά στα Όργανα των συντεχνιών, στις προκηρύξεις για απεργίες, στις ανακοινώσεις της Αστυνομίας για συλλήψεις και καταδίκες συνδικαλιστών, ονόματα Ε/κυπρίων και Τ/κυπρίων εμφανίζονται μαζί¹³¹

2.4 Η ίδρυση του ΑΚΕΛ και η αλλαγή στάσης στο Εθνικό Ζήτημα.

Το Μάιο του 1939 ο Πάλμερ αντικαθίσταται από τον μετριοπαθέστερο William Battershill και ακολουθεί σειρά χαλάρωσης των περιοριστικών μέτρων.

Το ξέσπασμα του Β' Παγκοσμίου Πολέμου βρίσκει μέρος του Κυπριακού λαού να τρέφει αισθήματα συμπάθειας προς το αντίπαλο δέος της Μεγ. Βρετανίας, τον Άξονα, την ώρα που η Μεγ. Βρετανία αντιλαμβανόμενη ότι η πολεμική σύρραξη θα είναι τέτοιας ισχύς και διάρκειας που θα απαιτούσαν τη στράτευση ανδρών από τις Αποικίες, αφήνουν αόριστες υποσχέσεις για έναν μεταπολεμικό κόσμο ελευθερίας, με σεβασμό στις Αρχές της Αυτοδιάθεσης και του Δικαίου.¹³² Τα αισθήματα υπέρ του

¹²⁹ 25 χρόνια..., ό.π, σ. 18-20

¹³⁰ Βλ. αναλυτικά, Φίφης Ιωάννου, Έτσι άρχισε..., ό.π, σ. 25-27

¹³¹ Βλ. αναλυτικά Παντελής Βαρνάβας, Κοινοί εργατικοί αγώνες Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων, Λευκωσία 1997

¹³² Οι Αποικιακές Αρχές είχαν αναρτήσει τεράστιες πινακίδες έξω από τα αγγλικά στρατολογικά γραφεία του νησιού, που καλούσαν τους Κυπρίους «να καταταγούν» καταλήγοντας «πολεμώντας για την ελευθερία των λαών, πολεμάτε για την δική σας ελευθερία».

Άξονα έλαβαν τέλος, όταν η Ιταλία επιτέθηκε στην Ελλάδα, την 28^η Οκτωβρίου 1940.¹³³

Το κλίμα αισιοδοξίας για την ευόδωση των εθνικών πόθων των Ε/κυπρίων επιτάθηκε από την υπογραφή της Χάρτας του Ατλαντικού, στις 14 Αυγούστου 1941, από τον Πρόεδρο των Ηνωμένων Πολιτειών Ρούσβελτ και τον Πρωθυπουργό της Βρετανίας Τσώρτσιλ.¹³⁴

Σε αυτό το κλίμα, τον Φλεβάρη του 1941, η Κυβέρνηση ανακοινώνει την πρόθεσή της να επιτρέψει τη διεξαγωγή Δημοτικών εκλογών και, πιθανόν αυτός ήταν ένας ακόμη λόγος για τη δημιουργία του ΑΚΕΛ (Ανορθωτικό Κόμμα Εργαζόμενου Λαού), στις 14 Απριλίου 1941, ως ο μανδύας που θα προσέφερε τη νόμιμη κάλυψη στο εκτός Νόμου ΚΚΚ, ο μηχανισμός του οποίου θα λειτουργούσε εντός του.¹³⁵ Γενικός Γραμματέας του ήταν ο Γενικός Γραμματέας του ΚΚΚ, Πλουτής Σέρβας, ενώ η συντριπτική πλειονότητα των μελών του ήταν δραστήρια συνδικαλιστικά στελέχη του ΚΚΚ. Η επιθυμία του ΚΚΚ «να σπάσει την παρανομία» οφειλόταν και στην είσοδο της Σοβιετικής Ένωσης στον Πόλεμο που «βοήθησε το Κόμμα να δει τον πραγματικό χαρακτήρα του, (του Πολέμου ενν), να πάρει ξεκάθαρη θέση, να τον χαρακτηρίσει σαν πόλεμο αντιφασιστικό και να συμβάλλει δραστήρια στην πολεμική προσπάθεια».¹³⁶

¹³³ Χαρακτηριστικό το σύντομο ρεπορτάζ της εφημερίδας *Πάφος* στις 30 Οκτωβρίου 1940, με την αναφορά τόσο σε ελληνικό όσο και σε τουρκικό πληθυσμό, διαβάζουμε: «*Η είδησις περί κηρύξεως του πολέμου υπό της Ιταλίας εναντίον της Ελλάδος προκάλεσε βαθειάν συγκίνησιν εις τον Ελληνικόν και Τουρκικόν πληθυσμόν της Κύπρου. Διαδηλώσεις έλαβον χώραν εις διαφόρους πόλεις τής Κύπρου αίτινες και εσημαιοσολίσθησαν. Πλείστοι νέοι εξέφρασαν τήν επιθυμίαν να εγγραφούν ως εθελονταί εις τον ελληνικόν στρατόν και πλήθος τηλεγραφημάτων εκφραζόντων τα αισθήματα του Κυπρ. λαού εστάλη εις το ελληνικόν Προξενείον. Εις την πόλιν μας [σ.σ. Πάφος] κατά την νύχτα της Τρίτης νεαροί διαδηλωταί περιήλθαν τας οδούς ψάλλοντες τους εθνικούς ύμνους Μ. Βρεττανίας και Ελλάδος και άλλα ενθουσιώδη άσματα και ζητωκραυγάζοντες υπέρ της Αγγλίας, της Ελλάδος και της Τουρκίας».*

¹³⁴ Η Χάρτα του Ατλαντικού, προνοούσε, μεταξύ άλλων, ότι μετά τον Πόλεμο οι λαοί θα είχαν το δικαίωμα να επιλέξουν τον τρόπο διακυβέρνησής τους. Στις 10 Νοεμβρίου 1942, ο Τσώρτσιλ διευκρίνισε ότι το συγκεκριμένο χωρίο αφορά μόνο στις χώρες τις καταληφθείσες από τον Άξονα:

Επιθυμώ πάντως να είμαι σαφής σε περίπτωση που υπάρχει κάποια λανθασμένη αντίληψη των θέσεών μας από οπουδήποτε. Θα διατηρήσουμε τα κεκτημένα. Δεν έχω γίνει ο πρώτος Υπουργός του Βασιλέως, για να προεδρεύσω σε μια διαδικασία διάλυσης της Βρετανικής Αυτοκρατορίας. Παρατίθεται στο Ρολάνδος Κατσιαούνης, Διασκεπτική, ό.π, σ. 67

¹³⁵ Η εκδοχή ότι το ΑΚΕΛ δημιουργήθηκε προκειμένου να πάρει μέρος στις Δημοτικές εκλογές παρατίθεται μόνο από τον Κατσιαούνη και πρόκειται για πληροφορία που έχει αντληθεί από σειρά συνεντεύξεων που πήρε από τον Πλουτή Σέρβα, ό.π, σ. 68. Δεν απαντάται σε άλλη πηγή και μάλιστα διαψεύδεται από τις Προγραμματικές του Θέσεις.

¹³⁶ Ε. Παπαιωάννου, 25 χρόνια..., ό.π, σ. 20

Η σκέψη για τη δημιουργία ενός νέου κόμματος είχε ωριμάσει από τον Ιούνιο του 1937 υπό το βάρος τριών παραγόντων: της θέσης της Κομμουνιστικής Διεθνούς για την ανάγκη δημιουργίας Λαϊκών Μετώπων και στις αποικίες, της ανάγκης ανάπτυξης της συνδικαλιστικής παρέμβασης του κόμματος και της ανάγκης εξόδου από το καθεστώς παρανομίας.¹³⁷

Κομβικό σημείο στον κατοπινό προσανατολισμό του Κόμματος είναι η παρουσία μελών εκτός κόμματος με προοδευτικές και μικροαστικές καταβολές¹³⁸ με κοινό σημείο ότι είχαν συνεργαστεί με το ΚΚΚ τα σκληρά χρόνια της Παλμεροκρατίας.¹³⁹

Στο προοίμιο των Προγραμματικών θέσεων, δηλώνεται ότι το Κόμμα «έχει δημοκρατικόν, αντιφασιστικόν και αντιχιτλερικόν χαρακτήρα» και στο άρθρο 2, με πολύ προσοχή, λόγω των περιοριστικών μέτρων, που αν και είχαν χαλαρώσει δεν είχαν εξαλειφθεί, σημειώνει «πλήρης αναγνώριση της εθνικής υπόστασης των συνοίκων στοιχείων της Κύπρου,¹⁴⁰ ελευθερία στην εκπαίδευση της νεολαίας με βάση τις εθνικές παραδόσεις, την εθνική συνείδηση και πλήρης ελευθερία της εκκλησίας να λύει τα ζητήματά της χωρίς καμιάν απολύτως επέμβαση της κυβερνητικής αρχής»¹⁴¹

¹³⁷ Η πρόταση όπως αποτυπώνεται ως απόφαση του Κόμματος στο Παράρτημα του Δελτίου τ. 1 (Ιούνιος 1937) αναφέρει:

...το ΚΚΚ οφείλει να πάρει την πρωτοβουλία για την οργάνωσιν ενός φαρδιού Λαϊκού κόμματος το οποίο ως πρόγραμμα θα είχε το διώξιμο του Εγγλέζικου Ιμπεριαλισμού, ή και ακόμη την διεκδίκηση πολιτικών συνταγματικών ελευθεριών. Στο κόμμα αυτό (το οποίον όχι μόνο δεν θα θέσει σε δεύτερη μοίρα το επαναστατικό μας Κόμμα, αλλά αντίθετα θα ενισχύει και θα δυναμώνει τον καθοδηγητικό του ρόλο στην πάλη για τη λευτεριά του λαού μας), θα είναι ανοιχτές οι πόρτες σ' όλα τα τίμια, συνειδητά, πιστά και πειθαρχικά αντιιμπεριαλιστικά στοιχεία.

στο Πολιτικές Αποφάσεις και Ψηφίσματα Συνεδρίων του ΚΚΚ- ΑΚΕΛ, Λευκωσία 2014, σ. 8

¹³⁸ Χαρακτηριστικά σημειώνουμε ότι στην 19μελή Κεντρική Επιτροπή που εκλέχθηκε στο Α' Συνέδριο του Κόμματος, 5 Οκτωβρίου 1941, συμμετείχαν μόνο δύο εργάτες, δύο αγρότες και ένας ιδιωτικός υπάλληλος, ενώ υπάρχουν 4 δικηγόροι, 4 δημοσιογράφοι, δύο γιατροί, ένα φαρμακοποιός, ένας καθηγητής, ένας καταστηματάρχης και μία, μόνο, γυναίκα (η Λ. Μαραθοβουνιώτη) χωρίς να αναφέρεται η επαγγελματική ιδιότητά της. Στο Πολιτικό Γραφείο συμμετείχε ένας αγρότης, κανένας εργάτης, δύο δημοσιογράφοι, δύο δικηγόροι και ένας φαρμακοποιός. Στη δε τριμελή γραμματεία ήταν δύο δημοσιογράφοι και ένας δικηγόρος. *Ιστορική Εγκυκλοπαίδεια...*, ό.π, Τόμος 7, σ. 104

¹³⁹ Φ. Ιωάννου, *Έτσι άρχισε...*, ό.π, σ. 35-36

¹⁴⁰ Η μη σαφής αναφορά στο Εθνικό Ζήτημα, η δημιουργική ασάφεια με την οποία προσπερνάται είτε η Ανεξαρτησία είτε η Ένωση έχει ερμηνευτεί ποικιλοτρόπως από τους μελετητές. Ο Κατσιαούνης υποστηρίζει ότι μπορεί τα σκληρά χρόνια της Παλμεροκρατίας να είχαν παρέλθει όμως το νεοσύστατο Κόμμα δεν επιθυμούσε να προκαλέσει την Αγγλοκρατία, ενώ άλλοι σημειώνουν ότι πρόκειται για ένα σιωπηλό συμβιβασμό προκειμένου στην Ίδρυση να προσέλθουν προοδευτικοί αστοί οι οποίοι τα προηγούμενα χρόνια είχαν συνεργαστεί με το ΚΚΚ κυρίως στην ίδρυση συντεχνιών, αλλά τάσσονταν υπέρ της Ένωσης.

¹⁴¹ *Πρόγραμμα και Καταστατικό του Ανορθωτικού Κόμματος του Εργαζόμενου Λαού-Α.Κ.Ε.Λ.*, Λεμεσός, 1941 στο Πολιτικές Αποφάσεις και Ψηφίσματα..., ό.π, σ. 11

Μόλις 10 χρόνια αργότερα, ο τότε ΓΓ Εζεκίας Παπαϊωάννου, ασκεί δριμεία κριτική για τις θέσεις του νεοσύστατου κόμματος στο Εθνικό ζήτημα

Σοβαρώτατο λάθος στη δουλειά της ιδρυτικής συνέλευσης ήταν το γεγονός πως δεν ξεκαθάρισε τη θέση του κόμματος πάνω στο εθνικό και μάλιστα συνέχιζε την παλιά λαθεμένη γραμμή που μιλούσε για αυτοδιοίκηση της Κύπρου. Αυτό το λάθος της πολιτικής γραμμής συνεχίστηκε και μετά το Ιδρυτικό Συνέδριο του ΑΚΕΛ ίσαμε που διορθώθηκε μέσα στο 1942.¹⁴²

Στο δελτίο Τύπου που εξέδωσε η Ιδρυτική Συνέλευση, στο τρίτο σημείο σημειώνεται ότι *«Η Ιδρυτική Συνέλευσις εξέφρασε τη λύπη της διότι δεν κατορθώθη να αντιπροσωπευθή εις αυτήν το Τουρκικόν στοιχείον, καθώς επίσης και δια το ότι δεν κατέστη δυνατόν να παρευρεθούν περισσότεροι αγρόται»¹⁴³*

Η ίδρυση του ΑΚΕΛ υπήρξε κομβική στιγμή στην πολιτική ιστορία του νησιού. Για πρώτη φορά, όχι μόνο είχε δημιουργηθεί ένα κόμμα με σύγχρονη δομή, μαζικό,¹⁴⁴ αλλά και ένα Κόμμα που μπορούσε άμεσα να κινητοποιήσει τις συντεχνίες: οργάνωσε αντιφασιστικές Επιτροπές σε όλο το νησί, και κατόρθωσε να κινητοποιήσει 6.000 εργάτες προκειμένου να εργαστούν εθελοντικά στην αμυντική θωράκιση. Αυτό όμως που του έδωσε τη μεγαλύτερη αίγλη στα μάτια των Κυπρίων ήταν όταν, στις 16 Ιουνίου 1942, η ΚΕ του κόμματος κάλεσε τα μέλη να καταταγούν εθελοντικά στον βρετανικό στρατό στρατό *«προς ενίσχυσιν του αγώνος δι' απελευθέρωσιν της Ελλάδος από την χιτλερικήν τυρρανίαν, απελευθέρωσιν των υποδούλων χωρών και εξασφάλισιν του εθνικού πολιτικού και κοινωνικού μέλλοντος της Νήσου».*

¹⁴² 25 χρόνια., ό.π, σ. 22

¹⁴³ Φίφης Ιωάννου, Έτσι άρχισε..., ό.π, σ. 39

¹⁴⁴ Για την θεαματική ανάπτυξη του ΑΚΕΛικού συνδικαλισμού, την ίδρυση προοδευτικών συντεχνιών ακόμη και σε παραδοσιακά συντηρητικούς επαγγελματικούς κλάδους, την άνθιση του γυναικείου συνδικαλισμού υπό την καθοδήγηση του Κόμματος, βλ. αναλυτικά ό.π, σ. 44-46. Σε αυτές τις εξελίξεις συνέβαλε βέβαια και η θετική προσέγγιση που είχε η αποικιακή διοίκηση στα θέματα εργασίας από το 1940 και μετά, ως αποτέλεσμα των αντίστοιχων αλλαγών που σημειώθηκαν συνολικά στη Βρετανική Αυτοκρατορία μετά το 1935 εκκινούμενες από τις μαζικές απεργίες στη Ν. Αφρική. Έτσι θεσπίστηκαν τρία νομοθετήματα: α) ενθάρρυνση εγγραφής εργαζομένων στις συντεχνίες και απόδοση συνδικαλιστικών ελευθεριών, β) καθορισμός κατώτατου ημερομισθίου γ) δημιουργία διαιτησίας για επίλυση διαφορών. Ωστόσο από την πλευρά του συνδικαλιστικού κινήματος ορισμένα σημεία, παρά το θετικό τους χαρακτήρα, θεωρήθηκαν άτολμα, ενώ ασκήθηκε κριτική πως αφενός το πλαίσιο μέσα στο οποίο μπορούσε να εκδηλωθεί μια απεργία ήταν πολύ περιοριστικό και αφετέρου διευκολυνόταν η απεργοσπασία μέσω της πρόσληψης ανέργων. Βλ. αναλυτικά Σωτηρούλα Μουστακά, *Το Συνδικαλιστικό Κίνημα στην Κύπρο στα χρόνια της Αγγλοκρατίας 1878-1955*, ανέκδοτη διδακτορική διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο, 2010, σ.238-239.

Η ανακοίνωση έκανε σαφές ότι

Όλα ανεξαιρέτως τα μέλη της Κ.Ε. - 17 τον αριθμόν – προσεφέρθησαν και επέμενον όπως επιτραπεί εις αυτά να καταλάβουν την θέσην εις τας τιμητικές γραμμάς των ενόπλων συμμαχικών δυνάμεων.

Κατόπιν προσεκτικής εξέτασης εκάστης κεχωρισμένης προτάσεως, απεφασίσθη όπως α) ορισμένα μέλη της Κ.Ε. υποχρεωθούν να παραμείνουν εις τας θέσεις των προς την συνέχισιν της κομματικής εργασίας και β) να επιτραπεί εις τα ακόλουθα μέλη της Κ.Ε. να εγγραφούν εις το Κυπριακόν Σύνταγμα: 1. Κώστας Παρτασίδης, 2. Ανδρέας Φάντης, 3. Μάρκος Μαρκουλλής, 4. Μίνως Περδίοις, 5. Γεώργιος Λέρνης, 6. Χρίστος Σαββίδης, 7. Πρόδρομος Παπαβασιλείου, 8. Γεώργιος Λεβέντης, 9. Κώστας Σιακαλλής, 10. Βάσος Βασιλείου, 11. Χρίστος Κατσιαούνης.¹⁴⁵

Η συγκεκριμένη πρωτοβουλία είχε εξόχως συμβολικό χαρακτήρα αφού μετέτρεψε την κατάταξη στον βρετανικό στρατό από, στη πλειονότητα των περιπτώσεων, βιοποριστικό μέσο¹⁴⁶ σε συνειδητό πολιτικό αγώνα για την παγκόσμια ειρήνη και την αυτοδιάθεση της Κύπρου δίνοντας όραμα για την μεταπολεμική απαλλαγή από την Αποικιοκρατία.¹⁴⁷

Το 1942 είναι η χρονιά που το ΑΚΕΛ αρχίζει να εγκαταλείπει τη θέση της Αυτονομίας και να διολισθαίνει στην Αρχή της Αυτοδιάθεσης-Ένωσης. Τον Μάιο, η ΚΕ του Κόμματος καταθέτει υπόμνημα στον κυβερνήτη ζητώντας εγγυήσεις αναφορικά με την μεταπολεμική εφαρμογή της Χάρτα του Ατλαντικού στην Κύπρο.¹⁴⁸ Δύο μήνες πριν, το ΑΚΕΛ είχε ηγηθεί των εκδηλώσεων για την 25^η Μαρτίου¹⁴⁹, σε μία στιγμή που Εκκλησία και δεξιοί κύκλοι κρατούσαν χαμηλούς τόνους προκειμένου να μην ερεθίσουν τους Βρετανούς,¹⁵⁰ ενώ έθεσε ως όρο προκειμένου να αποδεχθεί την

¹⁴⁵ Παύλος Δίγκλης, ΑΚΕΛ: *Με Τόλη και Παρησία*, Λευκωσία 2010, σ. 87

¹⁴⁶ <https://papapolyviou.com/2019/10/06/oi-protai-kiprioi-stratiotes-tou-ii-pagkosmiou-polemou/>

¹⁴⁷ Για τη διθυραμβική υποδοχή της πρωτοβουλίας του ΑΚΕΛ από τον δεξιό Τύπο του νησιού, αλλά και τις προτροπές δεξιών πολιτευτών «να μιμηθούμε την κίνηση του ΑΚΕΛ», βλ. Φίφης Ιωάννου, *Έτσι άρχισε...*, ό.π, σ. 67-76

¹⁴⁸ Ό.π, σ. 76

¹⁴⁹ ΑΣΚΙ, Αρχείο ..., ό.π, κ. 371, Φ 20/21/3, Επιστολή Νίκου Σαββίδη προς το ΚΚΕ «Κι αυτή ακόμη η Εθνική μας Γιορτή της 25^{ης} Μαρτίου, πέρασε στα χέρια του λαού και πήρε το σωστό της περιεχόμενο», «διανείμαμε έγγραφα εθνικού περιεχομένου με τη δική μας σωστή αντίληψη περί εθνικισμού»

¹⁵⁰ Την ίδια επέτειο, το 1945, δυνάμεις της αποικιακής Αστυνομίας ανοίγουν πυρ εναντίον διαδήλωσης μελών του ΑΚΕΛ με αποτέλεσμα να σκοτωθούν τρεις άνθρωποι, βλ. αναλυτικά Δίγκλης, ΑΚΕΛ., ό.π, σ. 90

υποχρεωτική στράτευση που επέβαλαν οι Βρετανοί για τις αυξανόμενες ανάγκες του πολέμου, η εκπαίδευση να γίνεται από Έλληνες και όχι από Βρετανούς αξιωματικούς¹⁵¹

Στις 18 Μαρτίου 1943, η εφημερίδα *Ανεξάρτητος* (εκφραστικό Όργανο του ΑΚΕΛ) παραθέτει ομιλία του ΓΓ, Πλουτή Σέρβα, με την ιδιότητα του αρχηγού του Ε.Μ.Ε.Κ.Ε.Λ.¹⁵² Λεμεσού όπου υποστηρίζει ότι οι Κύπριοι δεν αποτελούν Έθνος, ότι από άποψη γλώσσας θρησκείας, ψυχολογίας είναι Έλληνες και ενέτασσε την Κύπρο στα γεωγραφικά όρια της Ελλάδας, τονίζοντας ότι η εθνική σωτηρία για την ελληνική Κύπρο ταυτίζεται με την Ένωση με την Μητέρα Ελλάδα από την οποία αναγκάστηκε να αποκοπεί¹⁵³. Παράλληλα, το ΑΚΕΛ πρωτοστάτησε στον αγώνα ενάντια στην απόφαση των Βρετανών να μην ονομάζονται τα σχολεία σε βάση θρησκευτική, αλλά εθνική, απαίτησε να ονομάζονται «Ελληνικά» και όχι «Χριστιανικά-Ορθόδοξα», ενώ στις πρώτες δημοτικές εκλογές μετά το 1931 που διεξήχθησαν το 1943, το ΑΚΕΛ κάνει μία μεγάλη επίδειξη δυνάμεων: η Αμμόχωστος εκλέγει δήμαρχος του ΑΚΕΛ, ενώ η Λεμεσός περνά στα χέρια του ίδιου του ΓΓ.¹⁵⁴ η δημιουργία ενός αντίπαλου δέους στις δυνάμεις του ΑΚΕΛ είναι κάτι παραπάνω από αδήριτη¹⁵⁵ για την Δεξιά: σταδιακά αρχίζουν να εμφανίζονται στην πολιτική ζωή του τόπου πολιτικές δυνάμεις όπως το ΚΕΚ (Κυπριακό Εθνικό Κόμμα),¹⁵⁶ η ΠΕΚ¹⁵⁷ (Παναγροτική Ένωση Κύπρου, ως αντίπαλο δέος των αγροτικών δυνάμεων του ΑΚΕΛ) και η ΣΕΚ σε αντιπαράθεση με τη συνδικαλιστική παράταξη του ΑΚΕΛ, ΠΕΟ, τότε ΣΕΚ.

¹⁵¹ Νιαζί Κιζιλγιουρεκ, *Μία Ιστορία...*, ό.π, σ. 100

¹⁵² ΕΜΕΚΕΛ (Ενιαίο Μέτωπο Εργατών και Εργαζομένου Λαού), ο συνδυασμός του ΑΚΕΛ στις Δημοτικές Εκλογές στη Λεμεσό

¹⁵³ Anastasia Yiangou, *Cyprus in World War II: Politics and Conflict in the Eastern Mediterranean*, London 2010, σ. 66

¹⁵⁴ Βλ. αναλυτικά στο Φ. Ιωάννου, *Έτσι άρχισε...*, ό.π, σ. 55-62

¹⁵⁵ «Η ίδρυσις του ΚΕΚ επενοήθη υπό της τάξεως των μεγαλοκεφαλαιούχων Κυπρίων ως όπλον κατά της αριστεράς παρατάξεως και δη της κομμουνιστικής», ΔΙΑΥΕ, 126/6, 1ος Υποφάκελος (1946), Α. Κουντουριώτης, Πρόξενος της Ελλάδας προς Υπουργείο Εξωτερικών, 22.2.1945

¹⁵⁶ Μέχρι το 1946, το ΚΕΚ απέτυχε να συσπειρώσει τον δεξιόστροφο πληθυσμό, την ίδια στιγμή που το ΑΚΕΛ έχει τον πρώτο λόγο στη δημόσια πολιτική και εργασιακή ζωή και πρωτοστατεί στο κίνημα για την Ένωση. Αυτό ανησυχεί ιδιαίτερα την Αθήνα και ο Έλληνας Πρόξενος σπεύδει να εξηγήσει τους λόγους της αδυναμίας διείσδυσης του νεοσύστατου φορέα στο νησί. Μεταξύ άλλων αναφέρει ότι ο τίτλος Εθνικός για τα περισσότερα στελέχη του έχει περισσότερο αντίκρισμα στις οικονομικές διασυνδέσεις παρά στις ιδέες και ότι πολλά μέλη του και κυρίως ο ΓΓ του, Θ. Δέβρης, είναι άμεσα συνδεδεμένα με την Παλμεροκρατία γεγονός που τα καθιστά «αντιπαθή και ύποπτα (δυστυχώς ουχί αδίκως) εις τον πολύν κόσμον», ΔΙΑΥΕ, ό.π

¹⁵⁷ Αν και η ΠΕΚ διέψευδε ότι έχει πολιτικές διασυνδέσεις, ο Έλληνας Πρόξενος, Κουντουριώτης, την αναφέρει ως μία «ημιπολιτική οργάνωση» με διασυνδέσεις στο χώρο της Δεξιάς και εκφραστή του ΚΕΚ στην ύπαιθρο, βλ. ΔΙΑΥΕ, ό.π

Στις 14 Μαΐου του 1943, το ΑΚΕΛ υλοποιώντας το πνεύμα του Β' Συνεδρίου του¹⁵⁸ και προσπαθώντας να κεφαλαιοποιήσει τα κέρδη των Δημοτικών Εκλογών, προχωρά ένα βήμα παραπέρα και με επιστολή του ζητά από τον Τοποτηρητή του Αρχιεπισκοπικού θρόνου τη δημιουργία *«καθολικού, πατριωτικού Ενιαίου Μετώπου»*, *«να ενοποιήσει τες εθνικές προσπάθειες σ' ένα Παγκύπριο Εθνικό Συμβούλιο»*.¹⁵⁹ Είναι σαφές ότι πλέον για το ΑΚΕΛ η στροφή προς την Ένωση αποτελεί την αιχμή του δόρατος όχι μόνο για να διεμβολήσει την πρωτοκαθεδρία και το μονοπώλιο της Δεξιάς στο Εθνικό θέμα, αλλά και για να χρησιμοποιήσει την Εκκλησία, την οποία μέχρι τότε αντιμετώπιζε εχθρικά και αδιαφορούσε για τις αρχιεπισκοπικές εκλογές, ως προγεφυρωματική έπαλξη της Αριστεράς.

Το Γ' Συνέδριο του ΑΚΕΛ πραγματοποιήθηκε στις 23 Απριλίου 1944 στη Λάρνακα και πρόκειται για ένα Συνέδριο αναστελέχωσης, μετά την στελεχιακή αφαίμαξη που υπέστη το Κόμμα από την εθελοντική στράτευση της 16^{ης} Ιουνίου 1942. Όπως και στο Β' Συνέδριο δεν γίνεται καμία αναφορά για το Εθνικό θέμα στη Διακήρυξη, αλλά το Συνέδριο εγκρίνει να αποσταλεί στον Κυβερνήτη υπόμνημα, όπου στο άρθρο 3 σημειώνεται ότι στη βάση των σκοπού του πολέμου που εξελισσόταν και στον οποίο η Κύπρος *«είχε προσφέρει μεγάλες θυσίες»* και *«πάνω στη βάση όλων των συμμαχικών διακηρύξεων»* το ΑΚΕΛ ζητά *«Εξασφάλιση του δικαιώματος να προετοιμαστεί ο λαός όπως αυτός θέλει για την εθνική του αποκατάσταση ευθύς με την απελευθέρωση της Ελλάδας»*.¹⁶⁰

Τον Αύγουστο του 1944, φτάνει στην Κύπρο, ο σερ Κόσμο Πάρκινσον, ειδικός αντιπρόσωπος του Υπουργού των Αποικιών. Ο πόλεμος τελειώνει, είναι η ώρα των εδαφικών διεκδικήσεων από την πλευρά των νικητών, με την οποία έχουν συνταχθεί Ελλάδα και Κύπρος. Το ΑΚΕΛ διοργανώνει μεγάλες διαδηλώσεις¹⁶¹ εναντίον του και έτσι διαμορφώνεται το πλέον ιδεώδες σκηνικό για την αποκάλυπτη, πλέον, στροφή στο Εθνικό Ζήτημα, αφού από τα στόματα των μελών του εκστομίζεται η πλέον ξεκάθαρη διεκδίκηση για άμεση και πλήρη εθνική αποκατάσταση *«Ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα»*, *«Ένωση, ανεξάρτητα από οποιοδήποτε πολιτικό ή κοινωνικό καθεστώς επικρατούσε στην Ελλάδα»*, *«Ένωση με οποιαδήποτε Ελλάδα»*. Όλες οι συντεχνιακές

¹⁵⁸ 30 & 31 Ιανουαρίου 1943

¹⁵⁹ Φίφης Ιωάννου, Έτσι άρχισε..., ό.π., σ. 63

¹⁶⁰ Πολιτικές Αποφάσεις και Ψηφίσματα..., ό.π., σ. 13

¹⁶¹ Φ. Ιωάννου, Έτσι άρχισε..., ό.π., σ. 96

Οργανώσεις και οι Μορφωτικοί Σύλλογοι που ελέγχονταν από το Κόμμα κατέκλυσαν τον Πάρκισον με τηλεγραφήματα όπου υπέβαλαν «τον ένα και αναλλοίωτον πόθον του Κυπριακού λαού δι' εθνικήν αποκατάστασιν». Και όλα κατέληγαν στερεότυπα «Ζήτω η Ένωσις μετά της Μητρός Ελλάδος»¹⁶²

Δε θα πρέπει να μας εκπλήξει το γεγονός ότι η Δεξιά δεν επιθυμούσε συνεταίρο στη διεκδίκηση του Εθνικού Ζητήματος. Το αίτημα της Ένωσης το θεωρούσε προνομιακό της πεδίο, στο οποίο όχι μόνο μέχρι τότε πολιτευόταν μόνη της, αλλά και, ελέω αυτού, μοίραζε διαπιστευτήρια πατριωτισμού και εθνικοφροσύνης και καταδίκασε την αριστερά ως προδότες. Η άνετη επικράτηση των συνδυασμών που υποστηρίζονταν από το ΑΚΕΛ¹⁶³ στις Δημοτικές Εκλογές του 1946¹⁶⁴ και η ανάδειξη στο Αρχιεπισκοπικό Θρόνο, για ελάχιστο χρονικό διάστημα, του Λεοντίου¹⁶⁵ με την υποστήριξη, και χάρη στις αριστοτεχνικές κινήσεις, του ΑΚΕΛ,^{166, 167} ήταν η σταγόνα που ξεχείλισε το ποτήρι. Η απαίτηση να αποκλειστεί το ΑΚΕΛ από το Συμβούλιο της Εθναρχίας, η αμφισβήτηση ειλικρινών κινήτρων στη στροφή του προς την Ένωση και η προσπάθεια δαιμονοποίησής του στα μάτια της ελληνικής κυβέρνησης δεν εξίσωνε

¹⁶² ΔΙΑΥΕ, ό.π

¹⁶³ Η αντικομμουνιστική υστερία της Κυπριακής Δεξιάς και οι χλιαρές αντιδράσεις της απέναντι στη Βρετανική Διοίκηση, όπως και η διείσδυση του ΑΚΕΛ στα λαϊκά στρώματα, αλλά και η εγκατάλειψη του αντικληρικαλισμού των προηγούμενων χρόνων και η ανάμειξη στις Αρχιεπισκοπικές εκλογές, απομάκρυνε συντηρητικούς πολιτικούς από το ΚΕΚ και τους οδήγησε σε συζητήσεις με το ΑΚΕΛ, οι οποίες κατέληξαν στη σύμπτυξη, παγκύπρια, ενός αντιδεξιού Μετώπου, της Παράταξης Εθνικής Συνεργασίας (ΠΕΣ), βλ. αναλυτικά, Αλέξης Αλεξίου, 1948., ό.π, σ. 93. Για την αρνητική επίδραση της αντικομμουνιστικής υστερίας και των γεγονότων του Δεκέμβρη στον Κύπριο ψηφοφόρο, βλ. ΔΙΑΥΕ, Φάκελος 126/5 (1946), ο Πρόξενος της Ελλάδας, Κουντουριώτης, στην Λευκωσία ενημερώνει Υπουργείο Εξωτερικών με έγγραφο της 30^{ης} Απριλίου 1945, που τιτλοφορείται *Επαναπατρισμός 308 Κυπρίων «γεγονότα παρελθόντος μηνός Δεκεμβρίου εξησθένησαν ενωτικήν ιδέαν, παρά συνεχιζόμενες ενωτικές εκδηλώσεις»*

¹⁶⁴ Οι υποψήφιοι του ΑΚΕΛ επικράτησαν στους Δήμους Λάρνακας, Λεμεσού, Αμμοχώστου, ενώ εξελέγησαν και οι υποψήφιοι που υποστήριξε σε Λευκωσία και Μόρφου. Βλ. αναλυτικά Αλέξης Αλέκου, 1948 *Ο Ελληνικός Εμφύλιος και η Κύπρος*, Λευκωσία 2015, σ. 92-97

¹⁶⁵ Αναλυτικά για την αρχιεπισκοπική εκλογή και τον θάνατο του Λεοντίου κάτω από αδιευκρίνιστες συνθήκες, βλ. Alexis Alecou, *Communism and Nationalism in Postwar Cyprus, 1945-1955: Politics and Ideologies Under British Rule*, London 2016, σ. 37

¹⁶⁶ «Ο Λεόντιος για την Αριστερά ήταν και γνωστός και δοκιμασμένος μέσα στο καμίνι της πιο μαύρης απολυταρχίας και πρόσφερε όλες τις εγγυήσεις ενός καλού και ικανού, ιδιαίτερα δε μετριοπαθούς και δημοκρατικού ιεράρχη», βλ. Φίφης Ιωάννου, Έτσι άρχισε..., ό.π, σ. 192

¹⁶⁷ Η εκλογή Λεοντίου με την υποστήριξη του ΑΚΕΛ απασχολεί αναλυτικά τη 12^η Συνεδρίαση του Συμβουλίου Πολιτικών Υποθέσεων, στις 14.7.1947, όπου σημειώνεται ότι το ΑΚΕΛ είναι «ένα ΕΑΜ με λιγότερα κομμουνιστικά στοιχεία», ΔΙΑΥΕ, Φάκελος 134./4, Υποφάκελος 2

απλά τον κομμουνιστικό με τον βρετανικό κίνδυνο, ενίοτε παρουσιάζονταν ως σημαντικότερος και πιο επικίνδυνος από την εθνικόφρονα Κυπριακή Δεξιά.¹⁶⁸

Το ΚΕΚ δε θα βρει το Ελληνικό Προξενείο πρόθυμο σύμμαχο σε αυτή την προσπάθεια. Ο έμπειρος Α. Κουντουριώτης όχι μόνο συμβουλεύει τους ηγέτες του ΚΕΚ να ρίξουν τους αντικομμουνιστικούς τόνους και να αδράξουν την ευκαιρία να εμφανιστούν ενωμένοι έναντι των αποικιοκρατών υπό την ηγεσία της Εκκλησίας διεκδικώντας το δίκαιο αίτημά τους για την Ένωση, αλλά και τους ειρωνεύεται απροκάλυπτα σημειώνοντας ότι αντί να ενώνουν δυνάμεις, αναζητούν ψυχαναλυτικές ερμηνείες στα κίνητρα του ΑΚΕΛ¹⁶⁹

Ο Έλληνας Πρόξενος θεωρεί ότι η στείρα εθνική πλειοδοσία της Δεξιάς με στόχο την αλίευση ψήφων είναι η κύρια αιτία της ανάδειξης του ΑΚΕΛ ως πρώτη δύναμη στο νησί και κατηγορεί το ΚΕΚ για καιροσκοπισμό και υποκρισία που δημιούργησαν μία «τραγελαφική κατάσταση» που έστρωσε το δρόμο στην Αριστερά.¹⁷⁰

¹⁶⁸ Το ΚΕΚ μετά τις εκλογές του Μαρτίου 1946 σε συχαρητήρια επιστολή του στους νικητές, δράττεται της ευκαιρίας να μιλήσει για τον κομμουνιστικό κίνδυνο, αφιερώνοντας σε αυτό τα δύο τρίτα της επιστολής *«Τα αποτελέσματα των εκλογών είναι νίκη των εθνικοφρόνων εναντίον του Κομμουνισμού, επικίνδυνου εχθρού της Πατρίδος και της Θρησκείας. Βαρύτερο είναι το έργο Υμών, της επαναφοράς της εννόμου τάξεως και της εκκαθάρισεως του Έθνους από κάθε ύπουλος εσωτερικών εχθρόν, ίνα απερίσπαστος η Ελλάς, μετά τας νίκας και τους θριάμβους της και τους εσωτερικούς εμφυλίους πολέμους, τους οποίους υπεκίνησεν ο Κομμουνισμός, βάδιση τον δρόμον των μεγάλων πεπρωμένων της, αξιοπρεπής έναντι των πολιτισμένων συμμάχων της, και ισχυρά, όσο ποτέ, έναντι των ύπουλων, ιταμών και επικίνδυνων εχθρών της»*, βλ. ΔΙΑΥΕ, Φάκελος 126/2 (1946), Κυπριακόν Εθνικόν Κόμμα προς τον κ. Π. Πουλίτσαν, Πρόεδρο της Ελληνικής Κυβερνήσεως, 6 Απριλίου 1946.

¹⁶⁹ *«Δεν είναι του παρόντος να εξετασθή κατά πόσο η μεταμέλεια της Κυπριακής Κομμούνας είναι ειλικρινής ή μη. Εκείνο το οποίον έχει κεφαλαιώδη σημασία δια την υπόδουλην Κύπρον είναι το γεγονός ότι, και οι «πρώην αυτονομισταί» και «διεθνισταί» κύπριοι, ζητούν σήμερα, ότε ακόμη λίγος καιρός μας χωρίζει από την Συνδιάσκεψιν της Ειρήνης, την Ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα. Αυτήν την στιγμήν εις Κύπρο, δεξιοί και αριστεροί, συμπεριλαμβανομένων των κομμουνιστών, βροντοφωνούν προς τον έξω κόσμον, ότι μοναδικός των πόθος είναι η Ένωσις της Κύπρου με την Ελλάδα. Αυτό είναι ακριβώς το οποίο θέτει εις μειονεκτικήν θέσιν την ξένην κυρίαρχον Δύναμιν έναντι του Κυπριακού ζητήματος. Διατί, λοιπόν, το αναμφισβήτητον αυτό πλεονέκτημα ν' απωλεσθή με άστοχους ψυχαναλύσεις περί των πραγματικών ελατηρίων τα οποία ωθούν την μίαν ή την άλλην κυπριακήν πολιτικήν οργάνωσιν εις τα ενωτικάς της εκδηλώσεις»*, ΔΙΑΥΕ, Φάκελος 126/3 (1946), Α. Κουντουριώτης, Πρόξενος της Ελλάδας, προς Υπουργείο Εξωτερικών, «Περί ευρύνσεως τυ Γραφείου της Εθναρχίας Κύπρου», 26 Ιουλίου 1945.

¹⁷⁰ *«Το «αντίπαλον δέος» και μόνον τούτο-δια να μεταχειρισθώ την ιδίαν φράση του ηγέτου του Εθνικού Κόμματος κατά μίαν μετ' αυτού συνομιλία μου-ωθεί εκάστοτε τους Κυπρίους πολιτικούς να πλειοδότη ο εις του άλλου εις ενωτικάς εκδηλώσεις, μόνο και μόνον προς εξασφάλισιν πολυαριθμοτέρων ψηφοφόρων ειδικώς μεταξύ των λαϊκώνστρωμάτων. Παραίνων ο κ. Δέρβης μου εδήλωσε: «Το ΑΚΕΛ είναι πιο ειλικρινές από εμάς (το Εθνικό Κόμμα) όταν ζητεί την ένωσιν της Κύπρου με την Ελλάδα!» Σημειωτέον ότι ταύτα μου ελέχθησαν πολύ προ της εκδηλώσεως της παρούσης ελληνικής κρίσεως ...Με αυτόν τον καιροσκοπικόν και υποκριτικόν τρόπον του σκέπτεσθαι*

Λίγο πριν τελειώσει το 1946, ακόμη ένα γεγονός έρχεται να εδραιώσει τη θέση του ΑΚΕΛ στον Ενωτικό αγώνα και, μοιραία, να φέρει σε ακόμη δυσκολότερη θέση την Κυπριακή Δεξιά, αλλά και την ελληνική Κυβέρνηση, η οποία ασφυκτιά μεταξύ της εθνικοφρόνου πολιτικής που ασκεί ενάντια στους «προδότες» κομμουνιστές και τις δουλικές υποχρεώσεις της στη Μ. Βρετανία, γεγονός που εξέθετε ανεπανόρθωτα το Εθνικό Κέντρο στα μάτια των Κυπρίων, ειδικά όταν έγινε γνωστό ότι στη Συνδιάσκεψη της Ειρήνης στο Παρίσι, το καλοκαίρι, η ελληνική κυβέρνηση ούτε καν είχε θίξει το Κυπριακό Ζήτημα με την εξωφρενική δικαιολογία ότι η Κύπρος δεν υπέφερε από εχθρικό δυνάστη, αλλά από τη «φίλη και σύμμαχο Βρετανία»¹⁷¹

Το ΑΚΕΛ κατήγγειλε την υποκρισία και διγλωσσία της ελληνικής δεξιάς και μίλησε για «ξεπούλημα στους Βρετανούς», ενώ παράλληλα, υποδεικνύοντας το αδιέξοδο της προσπάθειας επίλυσης του Ζητήματος στο πλαίσιο των ελληνοβρετανικών σχέσεων και ζητώντας τη διεθνοποίηση του Κυπριακού με αποστολή «εθνικής πρεσβείας». Η Εθναρχία και η κυπριακή δεξιά συναίνεσε μόνο όταν το επέτρεψε η ελληνική κυβέρνηση και απέκλεισε από την αντιπροσωπεία το ΑΚΕΛ που ήταν ο ιθύνων νους πίσω από την πρωτοβουλία.^{172, 173}

Το 1947 ανατέλλει για το ΑΚΕΛ με τους καλύτερους οiwονούς και το βρίσκει να προετοιμάζεται για το Ε' Συνέδριό του.¹⁷⁴ Αστάθμητος παράγοντας η εισήγηση της αποικιακής Διοίκησης για ένα κυπριακό Σύνταγμα βασισμένο στην Αρχή της Αυτονομίας και η πρόσκληση σε όλες τις πλευρές σε διαβούλευση. Αυτό το κομβικό για την Κύπρο γεγονός θα μείνει στην Ιστορία με την ονομασία Διασκεπτική και θα

του Εθνικού Κόμματος εδημιουργήθη μια τραγελαφική κατάσταση, η οποία έφερε εις την πρώτην γραμμήν του ενωτικού αγώνος το Κομμουνιστικόν Κόμμα (ΑΚΕΛ)», ΔΙΑΥΕ, Φάκελος 126/6, 1^{ος} Υποφάκελος (1946), Α. Κουντουριώτης, Πρόξενος της Ελλάδας, προς Υπουργείο Εξωτερικών, 8/1/1945.

¹⁷¹ ΔΙΑΥΕ, Φάκελος 126/1, (1946), ενημερωτικό σημείωμα 3^{ης} Ιουλίου 1946

¹⁷² Η πυκνή αλληλογραφία και τα τηλεγραφήματα μεταξύ Κουντουριώτη και Υπουργείου Εξωτερικών δεν αφήνει αμφιβολίες για το πόσο κρίσιμο ήταν για την ελληνική κυβέρνηση να μην πραγματοποιηθεί η πρεσβεία. Η κυπριακή Δεξιά και την Εθναρχία παίρνει απευθείας οδηγίες από τον Κουντουριώτη, ο οποίος εκτελώντας εντολές της κυβέρνησης κάτι ο,τιδήποτε προκειμένου να εμποδίσει την πρεσβεία, βλ. ενδεικτικά ΔΙΑΥΕ, Φάκελος 32/1, Υποφάκελος (1), (1947 και Φάκελος 32/2 (1947)

¹⁷³ Για την πρεσβεία, αλλά και γιατί ήταν, εκ προοιμίου, καταδικασμένη σε αποτυχία, δες ΑΣΚΙ, κιβ. 371, Φ20/21/3 της 31/7/1948, Πως διαμορφώνεται η κυπριακή κατάσταση μετά το τέλος του αντιφασιστικού πολέμου, Ενημέρωση Ν. Σαββίδη προς το ΚΚΕ, σ. 10

¹⁷⁴ Το Δ' Συνέδριο είχε πραγματοποιηθεί 18-20 Αυγούστου 1945 και το απασχόλησε, εξ' ολοκλήρου, η σοβούσα κρίση ηγεσίας μέσα στους κόλπους του. Ήδη από το 1944 είχε παρθεί απόφαση διάλυσης του ΚΚΚ, Η κρίση είχε προσωποποιηθεί στο πρόσωπο του ΓΓ, Πλουτή Σέρβα και οδήγησε στην εκλογή νέου ΓΓ, του Φίφη Ιωάννου.

φέρει το ΑΚΕΛ ενώπιον μίας μεγάλης πρόκλησης. Οι κινήσεις του Κόμματος θα συνδεθούν εν πολλοίς και με τις εξελίξεις του Εμφυλίου Πολέμου στην Ελλάδα, θα καθορίσουν το μέλλον της Κύπρου και θα προκαλέσουν τεκτονικές δονήσεις εντός του.

2.5. Οι Τουρκοκύπριοι απέναντι στο αίτημα της Ένωσης και το ΑΚΕΛ.

Η εμπλοκή των Τ/κυπρίων με τα αριστερά συνδικάτα είχε μία σειρά από επιπτώσεις που δεν μπορούσαν να περάσουν απαρατήρητες ούτε από την Τ/κυπριακή ηγεσία, ούτε από την αποικιοκρατική Διοίκηση. Η ώσμωσή τους με τις αριστερές ιδέες και με ανθρώπους οι οποίοι μπορεί να ανήκαν σε άλλη θρησκεία και άλλη εθνοτική ομάδα, αλλά μαζί τους μοιράζονταν κοινές αγωνίες για τον καθημερινό βιοπορισμό, τους απομάκρυνε από την δική τους ηγετική τάξη και τους έφερνε πιο κοντά με ανθρώπους της τάξης τους. Πέρα από τον συνδικαλισμό, οι Δημοτικές εκλογές, πεδίο στο οποίο το ΑΚΕΛ είχε καταγάγει περίφημες νίκες και η καθημερινότητα της λειτουργίας των Δήμων αποτελούσαν προνομιακό πεδίο διακοινοτικών δράσεων. Στους φτωχομαχαλάδες της Λεμεσού Τούρκοι και Έλληνες πανηγυρίζουν μαζί τον νικηφόρο συνδυασμό υπό τον Σέρβα, τον Μάρτη του 1943, που αμφισβητούσε όχι μόνο την αποικιακή Διοίκηση, αλλά και το κοινωνικό κατεστημένο. Οι υποστηρικτές των δύο Τ/κύπριων δημοτικών συμβούλων ενώνονται με τους Ε/κύπριους σε μία ξέφρενη επινίκια παρέλαση στους δρόμους της πόλης.¹⁷⁵ Λίγο αργότερα, οι Δήμοι που ελέγχονται από το ΑΚΕΛ, σε αντίθεση με αυτούς της Δεξιάς που δεν ήθελαν να έρθουν σε ευθεία σύγκρουση με τους Βρετανούς, αποφασίζουν να αναρτήσουν στα Δημαρχεία, μαζί με την Βρετανική σημαία και την Ελληνική. Οι Τ/κύπριοι δημοτικοί σύμβουλοι κατέθεσαν «*με δειλία, τη θερμή παράκληση της κοινότητάς τους*» να γίνεται έπαρση της τουρκικής σημαίας κάθε Παρασκευή με αποτέλεσμα, το Δημοτικό Συμβούλιο να πάρει την απόφαση και οι 3 σημαίες να υψώνονται καθημερινά.¹⁷⁶

Η συνύπαρξη ήταν τόσο ανέφελη που σε Έκθεση του Υπουργείου Εξωτερικών γίνεται λόγος για «*αδερφική σύμπνοια η οποία δεν πρέπει να ξεχνιέται*» σε σημείο που μία Ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα, με την ανοχή του τουρκικού στοιχείου του νησιού, φάνταζε μέχρι και υλοποιήσιμη. Φυσικά η Έκθεση σημειώνει ότι παλιές αριστοκρατικές οικογένειες της Τ/κυπριακής Κοινότητας θα μάχονταν μέχρι τέλους

¹⁷⁵ Πλουτής Σέρβας, *Πώς τα καταφέραμε και φτάσαμε στο μηδέν*, Αθήνα, 1975, σ. 26

¹⁷⁶ Ο.π

μία τέτοια προοπτική, όμως και λίγες ήταν και οι σχέσεις τους με την Τουρκία πολύ κακές, αλλά

φοβούνταν ότι δια ταύτης (της Ένωσης ενν.) θα καταργηθούν τα σημερινά φεουδαρχικά δικαιώματά των και θα τεθεί τέρμαν εις την εκμετάλλευσιν των δουλοπαροίκων ομοθρήσκων των. Η μεγάλη όμως μάζα των ησύχων και καλοκαγάθων μουσουλμάνων θα δεχθή την Ένωσιν άνευ δυσφορίας και με την ελπίδα ότι θα συνεπιφέρει αύτη την απαλλαγήν των από τους διαφόρους Μουνήρ, Εγιούμπ, Μαχμούτ Ντζελσλεντίν και τους ολίγους Παλαιοτούρκους άρχοντας¹⁷⁷

Μόλις τρία χρόνια αργότερα, οι Τ/κύπριοι θα εκφράζονται μέσα από δικό τους πολιτικό φορέα, το «*Τουρκικό Εθνικό Κόμμα*» με ηγέτη τον Δρ. Φαζίλ Κουτσιούκ, μετέπειτα Αντιπρόεδρος της Κυπριακής Δημοκρατίας, έχοντας ως εκφραστικό Όργανο την εφημερίδα *Halkin Sesi*. Μία αποτυχημένη προσπάθεια για οργανωμένη αποχή τους στις Δημοτικές εκλογές του 1946, υποδηλώνει αφ' ενός την πολιτική ανωριμότητα της Τ/κυπριακής Κοινότητας και αφ' ετέρου, η συμμετοχή ανεξάρτητων προσωπικοτήτων, ότι η ταξική διάσταση έχει εισβάλλει στην Κοινότητα που κάποτε χαρακτηριζόταν μόνο από το θρήσκευμα και δευτερευόντως, από την εθνοτική καταγωγή.¹⁷⁸

Όσο το ΑΚΕΛ εμπλέκεται στο αίτημα της Ένωσης, τόσο αυτό λειτουργεί αποσυσπειρωτικά για τους Τ/κύπριους εργαζόμενους και τη συμμετοχή τους στις Συντεχνίες, γεγονός που δεν έμεινε ανεκμετάλλευτο από την ηγετική τους ομάδα,¹⁷⁹ η οποία χρησιμοποιήθηκε από τους Άγγλους ως αντίβαρο της ε/κυπριακής απαίτησης για Ένωση, μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και την εντατικοποίηση του αιτήματος των Ε/κυπρίων, όταν οι Άγγλοι κατάφεραν να μετατρέψουν την Κύπρο σε «*θέατρο για την αναπαράσταση δύο εθνικισμών με αναχρονιστικές διαστάσεις*».¹⁸⁰

Στο πλαίσιο των προσπαθειών για αντιμετώπιση του Ε/κυπριακού αιτήματος για Ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα, οι Άγγλοι και η Τ/κυπριακή ελίτ κατάφεραν να

¹⁷⁷ ΔΙΑΥΕ, Φάκελος 55/3, «Το ζήτημα της Κύπρου», Έκθεση προς τον Υπουργό Εξωτερικών, 20 Μαρτίου 1945, σ. 32-33

¹⁷⁸ Σπύρος Σακελλαρόπουλος, *Ο Κυπριακός...*, ό.π., σ. 251

¹⁷⁹ Για το πόσο ανασταλτικά λειτούργησε ο φόβος των Τ/κυπρίων για την παραμονή τους στα Συνδικάτα, βλ. Παντελής Βαρνάβας, *Ένας μεταλλωρύχος θυμάται*, Λευκωσία 1987, σ. 48-49

¹⁸⁰ Σία Αναγνωστοπούλου, *Τουρκικός Εκσυγχρονισμός, Ισλάμ και Τουρκοκύπριοι στη δαιδαλώδη διαδρομή του Κεμαλισμού*, Αθήνα, 2004, σ. 183

πείσουν την Τουρκία να εμπλακεί στο ζήτημα της Κύπρου και να προβάλει διεκδικήσεις πάνω στο νησί.¹⁸¹

Όταν, κατά τη διάρκεια της επίσκεψης του ειδικού απεσταλμένου του Υπουργού Αποικιών, το 1944, το ΑΚΕΛ γίνεται ο πιο διαπρύσιος εκφραστής του αιτήματος της Ένωσης, οι Τ/κύπριοι της Συντεχνίας Εργατών Ένδυσης και Υπόδησης αποχωρούν και η Συντεχνία, με ανακοίνωσή της, τους καταγγέλλει ως διασπαστές.¹⁸² Στις 28 Μαΐου 1944, ο Στέλιος Ιακωβίδης, ηγετικό στέλεχος της Συντεχνίας, σε άρθρο του στην εφημερίδα *Ανεξάρτητος* καταγγέλλει τις διασπαστικές κινήσεις των Τ/κυπρίων που μόνο κακό μπορούν να κάνουν στο Κίνημα, καταδικάζει τις παρασκηνιακές κινήσεις των Τ/κυπρίων για δημιουργία «*τουρκικών συντεχνιών*» και δηλώνει ότι «*ο συνδικαλισμός δεν ξεχωρίζει Τούρκους και Έλληνες*». Ο Dervis Ali Kanazoglou, δίνει την απάντηση του στο άρθρο του Ιακωβίδη στην εφημερίδα *Halkin Sesi* κατηγορώντας τις συντεχνίες ως τόπους «*προπαγάνδας για να μας εμφυτεύσετε τις δικές σας ρητορείες περί προσάρτησης*» και ότι τα μέλη τους μεροληπτούν διαφορετικά «*είμαι σίγουρος κύριέ μου ότι θα αναγνωρίσετε το δίκαιό μας και, στο ζήτημα που εγείρουν οι εργάτες, θα εγκρίνετε τη δημιουργία οργανώσεων σφίγγοντας τα απλωμένα προς εσάς χέρια μας*»¹⁸³

Οι καλές μέρες της κοινής συνδικαλιστικής δράσης αποδείχθηκαν βραχύβιες. Το 1943 ιδρύεται η Οργάνωση Τουρκικής Μειονότητας της Νήσου Κύπρου (ΚΑΤΑΚ), η οποία θεωρείται η έναρξη της διαδικασίας αποχώρησης των Τ/κυπρίων από οργανώσεις στις οποίες συμμετείχαν Έλληνες και Τούρκοι μαζί, γεγονός στο οποίο διαδραμάτισε ρόλο και η ενθαρρυντική στάση της αποικιοκρατικής διοίκησης που «*ήθελε να βλέπει τους Τουρκοκύπριους ως χωριστή πολιτική οντότητα*» που διεκδικεί τα δικαιώματά της.¹⁸⁴

Φυσικά, οι Βρετανοί δεν σταμάτησαν να υποδαυλίζουν τις έριδες και την αντιπαλότητα μεταξύ των εργαζομένων: όταν οι Τουρκικές Συντεχνίες κατήγγειλαν ότι οι Έλληνες επιστάτες στα δημόσια έργα έκαναν κατάχρηση της εξουσίας που τους είχε παραχωρηθεί από τους Βρετανούς εργοδοτώντας σχεδόν αποκλειστικά Έλληνες, η

¹⁸¹ Ν. Κιζιλγιουρέκ, *Η Κύπρος πέραν του Έθνους*, Λευκωσία, 1993, σ. 30

¹⁸² Παντελής Βαρναβας, *Κοινοί Εργατικοί...*, ό.π, σ. 17

¹⁸³ Το πλήρες κείμενο του άρθρου στο Hulus Çağlar İbrahim, *Ένας εργάτης αφηγείται*, Λεμεσός, 2021, σ. 9-11

¹⁸⁴ Hasmet Gürkan, *Bir zamanlar Kıbrıs'ta : tarih yazıları (1860-1945)*, 1996, σ. 128

Βρετανική Διοίκηση τους απήντησε ότι μετά από ενδελεχή έλεγχο δεν βρήκε καμία παρατυπία, ενώ κατά τη διαπραγμάτευση των συλλογικών συμβάσεων κυνικά ενημέρωσαν τους Τ/κύπριους ότι ήταν πολύ λογικό να λαμβάνουν περισσότερο υπόψη τους τα πολυμελή Ελληνικά σωματεία και όχι τα δικά τους ολιγομελή.¹⁸⁵

Σε αυτό το πλαίσιο έλαβε χώρα και η διάσπαση της Ένωσης Αγροτών Κύπρου (ΕΑΚ) με την αποχώρηση ομάδας Τ/κυπρίων αγροτών, μεταξύ των οποίων και το μετέπειτα μέλος της πρώτης Βουλής των Αντιπροσώπων της Κυπριακής Δημοκρατίας, Κεμάλ Ντενίζ, ο οποίος πρωτοστάτησε στην ίδρυση της Ένωσης Τούρκων Αγροτών Κύπρου την 1η Μαΐου 1943, λόγω «διαφωνίας με τους Ελληνοκύπριους στο θέμα της σημαίας και της γλώσσας» που θα χρησιμοποιείτο.¹⁸⁶

Η διάσπαση του συνδικαλιστικού κινήματος με βάση την εθνική καταγωγή φαίνεται να συντελείται σταδιακά. Σύμφωνα με τουρκοκυπριακές πηγές, οι πρώτες αποχωρήσεις Τουρκοκυπρίων από το κοινό συνδικαλιστικό κίνημα άρχισαν λόγω της πολιτικής της Ένωσης, η οποία στις 13 Αυγούστου 1944 οδήγησε εκατοντάδες Τουρκοκύπριους εργάτες να αποχωρήσουν από την Παγκύπρια Συνδικαλιστική Επιτροπή (ΠΣΕ) και να ιδρύσουν την “Τουρκική Εργατική Ένωση Güneş”, ενώ στις 15 Οκτωβρίου του ίδιου έτους συνέστησαν την “Τουρκική Ένωση Εργατών Λευκωσίας”. Ωστόσο, οι ίδιες πηγές αναφέρουν ότι τα μέλη των 13 χωριστών Τουρκοκυπριακών Ενώσεων Εργατών ανέρχονταν μόλις στα 843 το 1945, ενώ η Παγκύπρια Εργατική Ομοσπονδία (ΠΕΟ), η οποία διαδέχτηκε την ΠΣΕ το 1946, διέθετε 3.500 χιλιάδες Τουρκοκύπριους καταγεγραμμένους ως μέλη το 1958.¹⁸⁷

Όταν το ΑΚΕΛ ήγειρε θέμα για την ονομασία των σχολείων βάση εθνοτικού χαρακτηρισμού και όχι θρησκευτικού, οι Τουρκικές Συντεχνίες με γράμμα τους στον Κυβερνήτη επιλαμβάνονται του συνόλου της κοινωνικής και πολιτισμικής ζωής ζητώντας τη συμπερίληψη της τουρκικής γλώσσας στις κυβερνητικές ανακοινώσεις, όπως γινόταν με την ελληνική, την αντικατάσταση του αραβικού αλφαβήτου με το λατινικό, την αναγνώριση αργίας για τους Μουσουλμάνους στις εθνικές τους εορτές,

¹⁸⁵ Ρολάνδος Κατσιαούνης, *Διασκεπτική...*, ό.π, σ. 183-185

¹⁸⁶ Mehmet Demiryurek, *Osmanli Reform Surecinde Kibris - Nizam'i Cedit'den II. Mesrutiyet'e*, 2010, σ. 10

¹⁸⁷ Μιχάλης Ατταλίδης, *Cyprus, Nationalism and International Politics*, Q Press, Edinburgh, 1979, σ. 424

όπως γινόταν με τους Έλληνες την 25^η Μαρτίου και την υιοθέτηση του Οικογενειακού Δικαίου που ίσχυε στην Τουρκική Δημοκρατία για τις ιδιωτικές τους υποθέσεις.¹⁸⁸

Το χαλί για τη σύγκρουση των εθνικισμών έχει στρωθεί και ο μόνος που φαίνεται να ανησυχεί για τη στάση των Τ/κυπρίων στην αυξανόμενη πίεση των Ε/κυπρίων για Ένωση, είναι ο Πρόξενος της Ελλάδας στη Λευκωσία.¹⁸⁹

¹⁸⁸ Ρολάνδος Κατσιαούνης, *Η Διασκεπτική...*, ό.π, σ. 186

¹⁸⁹ Αποστολή στο Υπουργείο Εξωτερικών μετάφρασης ανοικτής επιστολής του Φαζίλ Κουτσιοούκ προς τον Αντιπρόεδρο της Ελληνικής Κυβέρνησης, Γονατά, στην Halkin Sesi της 30^{ης} Δεκεμβρίου 1946 «Να είστε όμως βέβαιος ότι ημείς οι τούρκοι της Κύπρου, εξαιρέσει ενός πολύ μικρού αριθμού εκφυλισμένων αυτονομιστών και ενωτικών, στο άκουσμα των δύο αυτών λεξεων «Αυτονομία και Ένωσις» ανατριχιάζουμε», ΔΙΑΥΕ, Φάκελος 33(1), Υποφάκελος 1 (1947), Κουντρουριώτης προς Υπουργείο Εξωτερικών, 2 Ιανουαρίου 1947

Κεφάλαιο Τρίτο

Η Διασκεπτική και οι συνέπειές της για το ΑΚΕΛ

(1947-1949)

3.1 Το ιστορικό πλαίσιο που οδήγησε στην πρόταση για τη Διασκεπτική.

Όπως είδαμε πιο πάνω, ήδη από τον Αύγουστο του 1941 είχε συνομολογηθεί μεταξύ Μ. Βρετανίας και ΗΠΑ η Χάρτα του Ατλαντικού, η οποία προσιώριζε ένα πιο δίκαιο, δημοκρατικό και βασισμένο στην Αρχή της Αυτοδιάθεσης μεταπολεμικό κόσμο.

Απότοκο της Χάρτας ήταν η δημιουργία των Ηνωμένων Εθνών, σε βάση πιο στέρεη από αυτή της προκατόχου του, της Κοινωνίας των Εθνών, η οποία, παρόλο που υπήρξε ένα πολύ πρωτοποριακό εγχείρημα για την εποχή, δεν είχε να επιδείξει σπουδαία επιτεύγματα στην διατήρηση της Ειρήνης, αλλά και στην ισορροπία δυνάμεων.¹⁹⁰ Το πνεύμα της Χάρτας, αλλά και ο αντιιμπεριαλιστικός άνεμος που φυσά στον μεταπολεμικό κόσμο, αποτυπώνονται, μεταξύ άλλων, στο άρθρο 73, της Χάρτας των Ηνωμένων Εθνών, όπου προνοείται ότι τα μέλη που *«έχουν ευθύνες για τη διαχείριση εδαφών που οι λαοί τους δεν απέκτησαν ακόμη πλήρη βαθμό αυτοκυβέρνησης, αναγνωρίζουν ότι τα συμφέροντα αυτά είναι υπέρτατα»* και τα καλεί να *«αναπτύξουν αυτοκυβέρνηση»*¹⁹¹, η οποία θα λαμβάνει δεόντως υπόψη τις πολιτικές φιλοδοξίες των λαών»¹⁹²

¹⁹⁰ Για μία πλήρη εικόνα για την ΚΤΕ και τον ΟΗΕ, βλ. Κων. Οικονομίδης, *Δημόσιο Διεθνές Δίκαιο*, Α' Τόμος, Αθήνα, Σάκκουλας, 1993

¹⁹¹ Τα πρώτα χρόνια μετά την υιοθέτηση του Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών, υπήρξε δυσερμηνεία σχετικά με την νομική υπόσταση του όρου *«αυτοδιάθεση»*, καθώς στη γαλλική εκδοχή εμφανιζόταν ο όρος *«δικαίωμα»*, ενώ στην αγγλική ο όρος *«αρχή»*. Δια μέσου της πρακτικής των Ηνωμένων Εθνών, εντούτοις, τις επόμενες δεκαετίες διασαφηνίσθηκε ότι η αυτοδιάθεση των εθνών συνιστά γνήσια νόρμα του διεθνούς δικαίου. Υπάρχουν νομικοί του διεθνούς δικαίου που θεωρούν ότι το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης έχει στο ενδιάμεσο μετεξελιχθεί σε μια μορφή *jus cogens* για το διεθνές δίκαιο η οποία υπερβαίνει τον χαρακτήρα του μέσου αποαποικιοποίησης που θεωρείται αυταπόδεικτο πεδίο εφαρμογής του δικαιώματος της αυτοδιάθεσης. Για τον λόγο αυτόν, η Επιτροπή Δικαίου του ΟΗΕ αποφάνθηκε, στο άρθρο 19 της Σύμβασης για την Κρατική Ευθύνη (1996), ότι κάθε παραβίαση του δικαιώματος της αυτοδιάθεσης συνιστά διεθνές έγκλημα, βλ. Σ. Καλογερόπουλος-Στρατής, *Το δικαίωμα των λαών στην Αυτοδιάθεση. Η παραβίαση στην Κύπρο*, Αθήνα, Παπαζήσης, 1977

¹⁹² Το πλήρες κείμενο εδώ, <https://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain/opendocpdf.pdf?reldoc=y&docid=4c10af9a2>, (προσπελάστηκε στις 8 Απριλίου 2022)

Είναι σαφές ότι οι αποικιοκρατικές δυνάμεις, και κυρίως η Μεγάλη Βρετανία, δεν ήταν πρόθυμες να εφαρμόσουν την παραπάνω πρόνοια και ακόμη λιγότερο πρόθυμες να την εφαρμόσουν καθολικά σε όλο το εύρος των εναπομεινασών αποικιών τους, στις οποίες συνέχιζαν να διατηρούν σημαντικά συμφέροντα, τόσο οικονομικά, όσο και γεωστρατηγικά. Η αλλαγή του πολιτικού χάρτη στα Βαλκάνια, με τη διείσδυση της Σοβιετικής Ένωσης που είχε απαίτηση συμμετοχής στον έλεγχο των Στενών μέχρι σχεδόν τη Μεσόγειο, οι Βρετανοί που μέχρι την ενεργή συμμετοχή των Αμερικανών θεωρούσαν την έκβαση του Εμφυλίου εξαιρετικά αμφίβολη¹⁹³¹⁹⁴, η εκτίμηση της βρετανικής Υποεπιτροπής Μεταπολεμικού Προγραμματισμού τον Ιούλιο του 1945 ότι η ΕΣΣΔ -όπως έκαναν ήδη και οι ΗΠΑ- θα εκδήλωνε ενδιαφέρον για τα μεσανατολικά πετρέλαια εξαιτίας της ραγδαίας ανόδου της εγχώριας βιομηχανικής παραγωγής,¹⁹⁵ αλλά και οι ανακατατάξεις στη Μέση Ανατολή, αναβάθμιζαν τη στρατηγική θέση της Κύπρου για τη Μεγ. Βρετανία και την καθιστούσαν απαραίτητη για το ρόλο που επιθυμούσε να παίζει μεταπολεμικά στην περιοχή.

Στην πυκνή αλληλογραφία των υπουργείων Εσωτερικών, Αποικιών και Εξωτερικών, η βρετανική γραφειοκρατία συμφωνεί ότι *«Αν και η Κύπρος μας προσφέρει μόνο περιορισμένα στρατηγικά πλεονεκτήματα, ο έλεγχος του νησιού από μία εχθρική δύναμη μπορεί να δημιουργήσει εχθρικό πρόβλημα...είναι το μόνο έδαφος στη Μέση Ανατολή που τα μέτρα που θα κρίνουμε σκόπιμο να λάβουμε για την άμυνά μας μπορούν να πραγματοποιηθούν χωρίς να μας δημιουργούν πρόβλημα οι εκάστοτε Συνθήκες»*¹⁹⁶

Στο ζήτημα της ακεραιότητας της Βρετανικής Αυτοκρατορίας, υπήρχε διακομματική συναίνεση. Ο προερχόμενος από τους εργατικούς πρωθυπουργός, Κλέμεντ Άττλη (Clement Attlee),¹⁹⁷ δύο φορές, στη Βουλή, σημείωσε ότι καμία

¹⁹³ βλ. Εσωτερικό έγγραφο Foreign Office προς τον Υπουργό αναφορικά με εκτιμήσεις Βρετανικής πρεσβείας στην Αθήνα, στο William Mallinson, *A modern history of Cyprus*, 2008, London, I.B. Tauris, σ. 76-77

¹⁹⁴ Όταν ο Βρετανός Υπουργός Εξωτερικών πληροφορήθηκε ότι, στις 7 Δεκεμβρίου 1946, ο Έλληνας πρωθυπουργός προσέγγισε το νοτιοαφρικανό ομόλογό του με σκοπό να του αποσπάσει υποστήριξη στο Κυπριακό, ανέφερε ότι «δεν είχε νόημα να παραδώσει κανείς την Κύπρο σε μία χώρα που βρισκόταν στο χείλος της επικράτησης των κομμουνιστών», Kelling, σ. 72

¹⁹⁵ D. C. Watt, *British Military Perceptions of the Soviet Union as a Strategic Threat, 1945-1950*, στο J. Becker & F. Knipping (επιμέλ.), *Power in Europe? / Great Britain, France, Italy and Germany in a Postwar World, 1945-1950*, Berlin – N. York: Walter de Gruyter, 1986, σσ 328-329.

¹⁹⁶ Το πλήρες κείμενο του Υπουργείου Εσωτερικών για το ενδεχόμενο παραχώρησης της Κύπρου μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο στο Σπύρος Σακελλαρόπουλος, *Ο κυπριακός ...*, ό.π., σ. 789-791

¹⁹⁷ Την 1^η Σεπτεμβρίου 1945, ο νικητής των εκλογών είχε δηλώσει ότι «...η βρετανική Κοινοπολιτεία και αυτοκρατορία υπήρξε ένα δημιούργημα της (ιστορικής) περιόδου της

αποικία δεν πρόκειται να εξαιρεθεί από τη σχετική δήλωση του συντηρητικού Πρωθυπουργού, Τσώρτσιλ, το Νοέμβριο του 1942 (βλ. κεφάλαιο 2)¹⁹⁸

Εντωμεταξύ, η Φαβιανή Εταιρία, δεξαμενή σκέψης του κυβερνώντος πια Εργατικού κόμματος, σε μελέτη της, τον Οκτώβριο του 1945, σημείωνε ότι τυχόν μεταβίβαση του νησιού στην Ελλάδα εγκυμονούσε κινδύνους τόσο για το μέλλον της Τ/κυπριακής κοινότητας όσο και για τη γεωστρατηγική περικύκλωση της Τουρκίας. Αναγνωρίζεται, μεν, το «*συναισθηματικό φορτίο των Ελλήνων*» για την υπόθεση, όμως αυτό δεν αποτελεί ικανή συνθήκη για την ικανοποίηση των επιθυμιών τους. Επίσης, διατυπωνόταν η ανησυχία ότι τυχόν άμεση αναγνώριση του δικαιώματος της αυτοδιάθεσης «*ίσως ενδυνάμωνε συγκεκριμένες αντικοινωνικές επιρροές και αντιδραστικά συμφέροντα*», ενώ αντίθετα «*η παραμονή εντός της Αυτοκρατορίας της μη-αυτοσυντηρούμενης Κύπρου*» υποσχόταν «*προστασία κι ασφάλεια, ειδικά τώρα που η άνοδος του βιοτικού επιπέδου των κατοίκων φάνταζε πολύ πιθανότερη λόγω της αναγέννησης της βρετανικής οικονομίας και του νέου, προοδευτικού προσανατολισμού στην αποικιακή πολιτική του Ηνωμένου Βασιλείου*»¹⁹⁹

Ο Ern. Bevin, Υπουργός Εξωτερικών των Εργατικών, στις 17 Σεπτεμβρίου, απέστειλε επιστολή στον Υπουργό Αποικιών, G. Hall, προτρέποντάς τον να μην τονίζεται στο δημόσιο λόγο ο μόνιμος χαρακτήρας της βρετανικής κυριαρχίας επί της Κύπρου για να υποτιμηθεί στα μάτια της Μόσχας το ενδεχόμενο στρατιωτικής αξιοποίησης του νησιού, αλλά, αντιθέτως, να γίνονται αναφορές στις βρετανικές μεταρρυθμιστικές προθέσεις αναφορικά με το κυπριακό πολιτειακό καθεστώς,²⁰⁰

Στις 21 Σεπτεμβρίου 1946, διέρρευσε η πληροφορία ότι υφίστατο «*ανεπίσημο κείμενο εργασίας*» προέλευσης του State Department που κυκλοφόρησε σε μέλη της

θαλάσσιας ισχύος, που είναι ανίκανο να υπερασπιστεί εαυτήν την εποχή της αεροπορικής κυριαρχίας, παρά μόνον στο πλαίσιο ισχυρών νέων υπερκρατικών θεσμών όπως ο ΟΗΕ». Πολύ σύντομα και με την επαναδραστηριοποίηση του βαθέος Υπουργείου Εξωτερικών της Μεγ. Βρετανίας μετά την απόσυρση του Τσώρτσιλ, ο Atlee αναδιπλώνεται από την αρχική του θέση που ήταν η ταχεία απεμπλοκή από την πλειονότητα των αποικιών του Ηνωμένου Βασιλείου για πληθώρα πραγματικών λόγων και πρυτάνευσαν οι απόψεις διατήρησης όσων αποικιών κρίνονταν απολύτως απαραίτητες με στρατηγικά σκεπτικά στρατιωτικού και οικονομικού χαρακτήρα. Βλ. Γ. Δ. Σακκάς, Ο ρόλος της Βρετανίας στην έναρξη του Ψυχρού Πολέμου: ιδεολογία και γεωπολιτικοί υπολογισμοί στο Π. Ήφαιστος, Κ. Κολιόπουλος, Ε. Χατζηβασιλείου (επιμέλ.), Η ΕΝΑΡΞΗ ΤΟΥ ΨΥΧΡΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ, 1941-1950: ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΑ Ή ΙΔΕΟΛΟΓΙΚΑ ΑΙΤΙΑ; , Αθήνα: ΙΔΙΣ, Πάντειο, 2012, σσ 99-100.

¹⁹⁸ Κων. Οικονομίδης, *Δημόσιο...*, ό.π, σ. 20-21

¹⁹⁹ G. Kirk, *The Middle East 1945-1950*, London, Oxford University Press, 1954 σ 166-167,

²⁰⁰ Σωτήρης Ριζάς, Η διαμόρφωση της Βρετανικής Πολιτικής στο Κυπριακό 1940-1946, *Δελτίο του Κέντρου Ερεύνης της Ιστορίας του Νεώτερου Ελληνισμού*, Α: σ 222, 1998

Επιτροπής Εξωτερικών Υποθέσεων της αμερικανικής βουλής των αντιπροσώπων και στο οποίο, μεταξύ άλλων, σημειωνόταν η θετική στάση της κυβέρνησης των ΗΠΑ αναφορικά με την προοπτική της Ένωσης της Κύπρου με την Ελλάδα, υπό τις προϋποθέσεις ότι α) θα υπήρχε συμφωνία μεταξύ των κυβερνήσεων Αθήνας και Λονδίνου, β) «τα ενδιαφερόμενα μέρη θα μεριμνούσαν για την ασφάλεια των μη-Ελλήνων κατοίκων του νησιού» και γ) πως «δεν θα απειλείτο η ασφάλεια (προς όφελος της Δύσης) των θαλάσσιων οδών διέλευσης της ανατολικής Μεσογείου». Μετά τις σφοδρές αντιδράσεις των Βρετανών, το έγγραφο αποσύρθηκε. Το περιστατικό συνέδεσε με την κατακλυσμιαίων επιπτώσεων πρόσκληση του Λονδίνου προς τη Ουάσιγκτον, στις 21 Φεβρουαρίου 1947, να «...επανεξετάσει την πολιτική της στην Ανατολ. Μεσόγειο, με το σκεπτικό πως οι ΗΠΑ ήταν σε θέση να συνδράμουν την Αθήνα σε κλίμακα επαρκή για την κάλυψη των ελάχιστων πολιτικοστρατιωτικών της αναγκών». Η εξέλιξη αυτή επιταχύνθηκε λόγω της άνευ προηγουμένου οικονομικής (από ενεργειακής μέχρι εργασιακής) κρίσης που έπληξε τότε το Ηνωμένο Βασίλειο.²⁰¹

Αφού η Ελληνική Βουλή ενέκρινε ψήφισμα με το οποίο, εκτός των άλλων, ζητούσε την ένωση της Κύπρου με τη χώρα (Φεβρουάριος 1947), ο Έλληνας Υπουργός Εξωτερικών Κ. Τσαλδάρης, απέστειλε στο Βρετανό ομόλογό του επιστολή, στις 8 Μαΐου, στην οποία υπαινισσόταν τον κίνδυνο ώσμωσης δημοφιλών εθνικοαπελευθερωτικών και αριστερών ιδεών στον Ε/κυπριακό πληθυσμό. Ο Bevin απάντησε δύο μήνες αργότερα πως σε περίπτωση που άνοιγε επίσημα το θέμα, η στάση του Λονδίνου όφειλε να θεωρείται δεδομένα αρνητική για τις ελληνικές θέσεις. Η σύγκλιση Διασκεπτικής Διάσκεψης με συμμετοχή αντιπροσώπων των κατοίκων και σκοπό την επίτευξη συμφωνίας Κύπριων–Λονδίνου γύρω από κάποια μορφή συνταγματικά κατοχυρωμένης μερικής αυτοδιοίκησης κοινά αποδεκτής, που είχε προσφερθεί τον προηγούμενο Οκτώβριο, ήταν η μέγιστη τιμή που μπορούσαν να αγγίξουν οι βρετανικές προσφορές.²⁰²

3.2 Η αντίδραση των Κομμάτων στη Διασκεπτική. Τον Οκτώβριο του 1946, ο Υπουργός Αποικιών της Μεγάλης Βρετανίας εξήγγειλε δεκαετές πρόγραμμα

²⁰¹ Αργ. Φατούρος, Πώς κατασκευάζεται ένα επίσημο πλαίσιο διείσδυσης: οι Ηνωμένες Πολιτείες στην Ελλάδα, 1947-1948, στο *Η Ελλάδα στη δεκαετία 1940-1950, Ένα Έθνος σε κρίση*, Αθήνα, Θεμέλιο, 1980, σελ. 419 - 460

²⁰² Αναστασία Γιάγκου, Βρετανική Διπλωματία και Κυπριακό Ζήτημα, στο Π. Παπαπολυβίου, Α.Συρίγος και Ευ. Χατζηβασιλείου (επιμ), *Το Κυπριακό και το διεθνές Σύστημα, 1945-197: Αναζητώντας μια θέση στον κόσμο*, Αθήνα, Πατάκης, 2013, σ. 26-27

οικονομικής ανάπτυξης για την Κύπρο και κατάργηση της Νομοθεσίας που παρεκώλυε την εκλογή Αρχιεπίσκοπο και κατέληξε

Προκειμένου να βρούμε τρόπους να εγκαθιδρύσουμε ένα πιο φιλελεύθερο και προοδευτικό καθεστώς στο εσωτερικό του νησιού...προτείνω...τη σύγκλιση Διασκεπτικής Συνέλευσης, αποτελούμενης από αντιπροσώπους που θα διατυπώσουν το πλαίσιο προτάσεων για τη συνταγματική μεταρρύθμιση, η οποία θα περιλαμβάνει αποκατάσταση του κεντρικού νομοθετικού σώματος. Ελπίζουμε ότι το αποτέλεσμα θα είναι η δημιουργία ενός συμβουλίου, στο οποίο οι αντιπρόσωποι του κυπριακού λαού θα συνεργάζονται με την κυβέρνηση για τη διευθέτηση τοπικών υποθέσεων.²⁰³

Το ΑΚΕΛ, την επόμενη κιόλας μέρα, αποστέλλει στην Εθναρχία τις τρεις αναγκαίες συνθήκες για τη σύγκλιση πολιτικών δυνάμεων που απαιτούσαν οι στιγμές και το νέο πλαίσιο που διαμόρφωνε η βρετανική πρόταση: αναθεώρηση του πλαισίου εντολής της πρεσβείας υπό το πρίσμα των νέων δεδομένων, παγκυπριακή λαϊκή κινητοποίηση ώστε οι Βρετανοί να κατανοήσουν ότι έχουν το σύνολο του κυπριακού λαού απέναντί τους και δημιουργία μιας Ενωσιακής Οργάνωσης, υπό τον Αρχιεπίσκοπο, που θα διαχειρίζεται, αποκλειστικά, την πορεία της διεκδίκησης της Ένωσης.²⁰⁴

Ο τότε ΓΓ του ΑΚΕΛ αναφέρει ότι όλα τα παραπάνω είχαν συζητηθεί με τον Χάρρι Πόλλιτ (Harry Pollitt), ΓΓ του Αγγλικού Κομμουνιστικού Κόμματος, στο περιθώριο του Συνεδρίου του Αγγλικού Κομμουνιστικού Κόμματος και της Συνδιάσκεψης των Κομμουνιστικών Κομμάτων της Κοινοπολιτείας, το χειμώνα 1946-1947, παρουσία των Πλαμ Ντατ (Palme Dutt), δημοσιογράφου και θεωρητικού του ΚΚΑ, ινδικής καταγωγής, και του Μιλτ. Πορφυρογένη²⁰⁵ και ότι ο Πόλλιτ είχε δεχθεί απόλυτα τη γραμμή του ΑΚΕΛ για «Αυτοκυβέρνηση-Ένωση» ή για «κατοχυρωμένη αποχή».²⁰⁶

²⁰³ Χ. Ρίχτερ, *Ιστορία...*, ό.π., σ. 713

²⁰⁴ Χειρόγραφη Επιστολή-Έκθεση του ΓΓ του ΑΚΕΛ, Φίφη Ιωάννου, υπογεγραμμένη και από τον Αν. Ζιαρτίδη, προς το ΚΚΕ, ενόψει της συνάντησής τους με το Νίκο Ζαχαριάδη, ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ, κ. 371, Φ20/21/14

²⁰⁵ Ο Ιωάννου αναφέρει ότι στην ίδια συνάντηση ο Πόλλιτ είχε εκφράσει την αποδοκιμασία του για την αποχή του ΚΚΕ στις εκλογές του 1946 και ότι, όπως διαπίστωσε αργότερα κατά τη συνομιλία του με τον Ζαχαριάδη στο Βουνό, ο Πορφυρογένης δεν είχε αναφέρει τίποτα, βλ. Φ. Ιωάννου, *Έτσι άρχισε...*, ό.π., σ. 333

²⁰⁶ Ό.π., σ. 330-331

Η διαμόρφωση της στάσης της Αρχιεπισκοπής παρουσιάζεται ανάγλυφα στην πυκνή αλληλογραφία Ελληνικού Γενικού Προξενείου στη Λευκωσία και Κεντρικής Υπηρεσίας: ο Αρχιεπίσκοπος Λεόντιος κλίνει προς την απόρριψη της Βρετανικής πρότασης,²⁰⁷ όμως ζητά τη γνώμη του Προξένου, ως τη φωνή του Εθνικού Κέντρου. Ο Κουντουριώτης ξεκαθαρίζει ότι η Ελλάδα έφτασε στο όριο των δυνατοτήτων της με το ψήφισμα της Ελληνικής Βουλής και ότι *«τώρα ήλθεν και η σειρά του ελληνικού κυπριακού λαού να δείξει εις τον ξένον κυρίαρχον, χωρίς προκλήσεις και ιταμότητα αλλά με αξιοπρέπειαν και εθνικήν υπερηφάνειαν, ότι οι Έλληνες δια τον «Κότινον» αγωνίζονται και όχι δια τον χρυσόν»*. Από την ενημέρωση του Κουντουριώτη είναι σαφές ότι ο ίδιος θεωρεί ότι γραμμή της Αθήνας πρέπει να είναι η μη ενεργή ανάμειξη²⁰⁸ και η προσπάθεια ανάδειξης του κινήματος της Ένωσης ως αυθόρμητου και πηγαιού εθνικού αιτήματος του κυπριακού λαού *«Έτσι μόνον μπορεί και ο ξένος κυρίαρχος να πεισθή ότι οι Έλληνες Κύπριοι πραγματικώς θέλουν την Ένωσιν και ότι αι υπέρ της Ενώσεως συνήθειες εκδηλώσεις των δεν είναι κεναί φράσεις»*.²⁰⁹

Η γραμμή της Αθήνας φάνηκε προς στιγμή να δίστανται ανάμεσα στο μετριοπαθή πραγματισμό του διπλωμάτη Π. Πιτινέλη που ως Υφυπουργός Εξωτερικών ευνοούσε την ιδέα της παγκυπριακής συμμετοχής στη Διασκεπτική,²¹⁰ ²¹¹

²⁰⁷ Ο κυβερνήτης Winster σε Έκθεσή του προς την Κυβέρνησή του την 22^α Ιουλίου επισημαίνει ότι ο Λεόντιος επαναλαμβάνει στους συνομιλητές του ότι η Ένωση είναι θέμα χρόνου και ότι οποιαδήποτε σκέψη για συμμετοχή στη Διασκεπτική θα τορπίλιζε τις προσπάθειες της Ελληνικής Κυβέρνησης προς αυτή την κατεύθυνση και ότι η στάση του αυτή είχε συνδιαμορφωθεί με την Αθήνα. Παράλληλα, εκείνο το καλοκαίρι γνωστές προσωπικότητες από την Ελλάδα, μεταξύ των οποίων ο Στρατής Μυριβήλης, με διάφορες επίσημες προφάσεις, περιδιάβαιναν πόλεις και χωριά του νησιού και απροκάλυπτα διέδιδαν ότι η Ένωση είναι ante portas. Βλ. αναλυτικά, προσωπικό αρχείο Arthur Creech Jones, κ. 39, Φάκελος 2, Προσωπικό και Απόρρητο, Winster προς Creech Jones, Ενημέρωση 22ας Ιουλίου 1947, στο Ρολ. Κατσιαούνης, *Η Διασκεπτική...*, σ. 270-274

Φυσικά, τα παραπάνω δεν έχουν καμία σχέση με την πραγματικότητα: τον Αύγουστο του 1947, ο Έλληνας ΥΠΕΞ, Κων. Τσαλδάρης, σε επίσημη επίσκεψη στο Λονδίνο δεν κάνει καμία αναφορά στο Κυπριακό, γεγονός που δεν διαλανθάνει της προσοχής του Κυπριακού Τύπου, βλ. εφ. Έθνος, «Ο Τσαλδάρης δεν συνεζήτησεν εις Λονδίνον το Κυπριακόν Ζήτημα. Προέχει, είπεν, η κατοχύρωσις της ασφάλειας και της ανεξαρτησίας της χώρας κατά των έξωθεν κινδύνων», 19.8. 1947

²⁰⁸ ΔΙΑΥΕ, 33/3, 1^{ος} Υποφάκελος (1947), Κουντουριώτης προς Πιτινέλη, 26 Ιουνίου 1947. Ο Κουντουριώτης ζητά οδηγίες από τον Υφυπουργό Πιτινέλη αναφορικά με τις θέσεις της Ελληνικής Κυβέρνησης και το πως θα τοποθετείται στις συζητήσεις του με την ηγεσία των Κυπρίων

²⁰⁹ Ολόκληρη η Έκθεση Κουντουριώτη προς τον ΥΦΥΠΕΞ Πιτινέλη, ό.π

²¹⁰ Ο Πιτινέλης στο Κυπριακό ήταν συνεχιστής της πολιτικής του Βενιζέλου, αλλά και του γενικότερου κλίματος που επικράτησε στο ΥΠΕΞ κατά τη διάρκεια του Μεσοπολέμου στο ζήτημα του Κυπριακού.

²¹¹ «Ο κύριος Υφυπουργός νομίζει ότι η πολιτική την οποίαν δέον να συμβουλευώμεν εις τους Κυπρίους είναι όπως όλαί αι παρατάξεις, εμφανίζουσai κοινόν μέτωπον, συμμετάσχουσιν εις την εξαγγελομένην Επιτροπήν», ΔΙΑΥΕ, 28/2, 1ος Υποφάκελος, Πρακτικά του Συμβουλίου Πολιτικών Υποθέσεων, 28.7.1947

και της γραμμής των σκληρών αντικομμουνιστών, η οποία και επικράτησε, που εξέφραζε ο Γ. Παπανδρέου σύμφωνα με την οποία, οι ψηφοφόροι αστικών κομμάτων και η Εκκλησία όφειλαν να απέχουν από τις συνομιλίες με τους Βρετανούς ώστε να εκτεθούν οι αριστεροί ως ενδοτικοί. Έχει εξαιρετικό ενδιαφέρον ότι ένα κορυφαίο ζήτημα για τον μέλλον της Κύπρου, αλλά και γενικότερα των σχέσεων της Ελλάδας με την Μεγ. Βρετανία, δεν αντιμετωπίζεται υπό το πρίσμα ούτε των βέλτιστων προοπτικών για τον μέλλον του Κυπριακού λαού, ούτε καν των ελληνικών συμφερόντων, αλλά στο πλαίσιο του Εμφυλίου Πολέμου στην Ελλάδα.²¹²

Σε αυτές τις συνθήκες και με την ιδεολογική καθοδήγηση της Αθήνας, ο Λεόντιος εκδίδει το πασίγνωστο διάγγελμά του, το οποίο καταλήγει «*Ζήτω η Ένωσις και μόνον η Ένωσις*»²¹³

Είναι σαφές ότι το διάγγελμα του Αρχιεπισκόπου συσπείρωσε όλη την εθνικόφρονα παράταξη και την αστική τάξη γύρω από το σύνθημα της αποχής από τη Διασκεπτική, ενώ τους δίνει, σε αगाστή συνεργασία με την Αθήνα, το ιδεολογικό υπόβαθρο να στηρίζουν την άρνηση συμμετοχής στις εργασίες της Διασκεπτικής, η ευτυχής κατάληξη της οποίας εγκυμονούσε κινδύνους για αυτές: προνοούνταν ελεύθερες εκλογές για ανάδειξη κοινοβουλευτικών και, βάσει των ποσοστών του ΑΚΕΛ στις πρόσφατες Δημοτικές, η εκπροσώπηση της δεξιάς προβλεπόταν εξαιρετικά αδύναμη, ενώ παράλληλα, η συντριπτική πλειονότητα των Κυπρίων που συμμετείχαν σε υψηλόβαθμες θέσεις της Αποικιοκρατικής Διοίκησης ανήκαν στην Εθνικόφρονα Παράταξη, της οποίας τα συμφέροντα ήταν άρρηκτα συνδεδεμένα με τη συνέχιση της Βρετανικής Διοίκησης. Η εμμονή, λοιπόν, στο «*Ένωση και μόνο Ένωση*» έντυνε με πατριωτισμό που έκανε το λαό να παραληρεί, ταπεινά συμφέροντα και σκοτεινές

²¹² Επιστολή ΥΠΕΣ, Γ. Παπανδρέου προς τον Μακαριώτατον Αρχιεπίσκοπον και Εθνάρχην Κύπρου, 24.7.1947, Προσωπικό Αρχείο Χριστόδουλου Γαλατόπουλου, στο Ρολ. Κατσιαούνης, *Η Διασκεπτική...*, ό.π, σ. 275

Η νέα τακτική των κομμουνιστών της Κύπρου απεκάλυψε ευτυχώς τους μύχιους σκοπούς των. Διότι η πολιτική της «αυτονομίας» ημπορεί βεβαίως να υπηρετή τους σκοπούς της Σοβιετικής Ενώσεως-υποκατάστημα της οποίας είναι τα Κομμουνιστικά κόμματα όλης της γης-αλλά βεβαίως δεν είναι πολιτική του Ελληνικού Έθνους, το οποίον αποβλέπει μόνον εις την Ένωσιν... Η έξοδος του ΚΚΚ από το εθνικόν μέτωπον προσέφερε και την άλλην ουσιώδη υπηρεσίαν, ότι σας απαλλάσσει από την δημαγωγίαν του...Εδώ παλαιόμεν σκληρόν αγώνα, τον οποίον ελπίζομεν να οδηγήσωμεν συντόμως εις αίσιον πέρας. Μαχόμεθα να συμβη τον ιδιον και στον εθνικόν αγώνα της πολυφιλήτου Κύπρου, υπό την εμπνευσμένη εθνικήν ηγεσίαν σας.

²¹³ Ολόκληρο το διάγγελμα του Λεοντίου στο Φιλήφης Ιωάννου, Έτσι άρχισε...ό.π, σ. 269-271

επιδιώξεις. Τα παραπάνω προκύπτουν με τον πλέον επίσημο τρόπο από την ενημέρωση του Έλληνα Προξένου προς το Υπουργείο Εξωτερικών

Εκ των πολιτικών παρατάξεων δεξιοί συναισθανόμενοι ότι κατά τας παρούσας στιγμές παροχή Συντάγματος δεν θα εξυπηρετήσει πολιτικά των συμφέροντα ετάχθησαν κατά της Συμβουλευτικής Συνελεύσεως και του Συντάγματος. Ούτω νέαι συντεχνίαι εξαρτώμεναι εκ της δεξιάς παρατάξεως απέρριψαν πρόσκλησιν συμμετοχής²¹⁴ εις την Συμβουλευτικήν Συνέλευσιν. Είναι εμφανές ότι αριστεροί εν επιγνώσει κομματικής των δυνάμεως ενδομύχως επιθυμούν δημιουργίαν αιρετής Βουλής εις ην θα διέθετον πλειοψηφίαν, παρά ταύτα όμως διστάζουν λάβουν απόφασιν εκθέτουσαν αυτούς ως συνεργαζόμενους μετά της Κυβερνήσεως και ανθιστάμενους εθνικόν αγώνα.²¹⁵

Ενώ στις 15 Σεπτεμβρίου 1947 γίνεται πολύ πιο συγκεκριμένος

Η δεξιά παράταξις έχουσα επίγνωσιν της σημερινής εκλογικής αδυναμίας φοβείται την παροχήν Συντάγματος καθ' όσον το τοιούτον θα εσήμαινε την επικράτησιν των αριστερών εις τας βουλευτικές εκλογάς. Δια τον λόγον αυτόν οι δεξιοί προτιμούν την παρ'ταση του εν Κύπρω σημερινού καθεστώτος μέχρις ότου αιστανθούν αρκετά ισχυροί ώστε να κατέλθουν εις εκλογικόν αγώνα με ελπίδας επιτυχίας.²¹⁶

Η Κυπριακή Αριστερά δε φαίνεται διατεθειμένη να χάσει την πρωτοβουλία των κινήσεων και ζητά άμεσα από την Εθναρχία και τη Δεξιά να αποσαφηνίσουν το περιεχόμενο της αποχής, να δεσμευτούν στην απόλυτη αποχή και να παραιτηθούν άμεσα όλοι οι Ε/κύπριοι, οι οποίοι κατείχαν Δημόσιες θέσεις

Μόνο μια αποχή υπάρχει. Η αποχή όλων! Η αποχή που είναι πλήρης και που καλύπτει όλους τους διορισμένους της δικής τους τάξης...

Φορούν ως μάσκα το μπούκοτάζ της Διασκεπτικής, αλλιώς δε θα επέτρεπε στους διορισμένους μεγαλοαστούς να παίζουν το πολιτικό παιχνίδι της τάξης τους μετέχοντας στην κυβέρνηση για να κρατούν με το σύνθημα της ψευδοαποχής μακριά την

²¹⁴ Ο Φιφής Ιωάννου μεταφέρει τη συνεδρίαση της συντεχνίας των Δημοσιογράφων, στην οποία ανήκε, όπου βλέπουμε εύγλωττα το κλίμα της πολωτικής αντιπαράθεσης, αλλά και με πιο τρόπο διαμορφώνονταν οι πλειοψηφίες και μειοψηφίες, βλ. Φιφής Ιωάννου, Έτσι άρχισε..., ό.π, σ. 277-279

²¹⁵ ΔΙΑΥΕ, Φάκελος 33/1, 1^{ος} Υποφάκελος, Κουντουριώτης προς Υπουργείο Εξωτερικών, 14.7.1947

²¹⁶ ΔΙΑΥΕ, Φάκελος 33/3, Πρόξενος της Ελλάδας Κουντουριώτης προς Υπουργείο Εξωτερικών, «Συμβουλευτική Συνέλευσις και τα κόμματα», 15 Σεπτεμβρίου 1947

*Αριστερά.....Αληθινή αποχή είμαστε έτοιμοι να κάνουμε και εμείς που την εισηγηθήκαμε πρώτοι. Σε ψεύτικη όμως αποχή δεν είμαστε διατεθειμένοι να παρασυρθούμε. Ποτές!*²¹⁷

Στο ίδιο πλαίσιο κινήθηκε και η ανακοίνωση της Παράταξης Εθνικής Συνεργασίας (ΠΕΣ) στις 21 Μαρτίου 1947 καταγγέλλοντας την Εθναρχία ότι με τις μεθοδεύσεις της, άρνηση δημιουργίας ενός ενιαίου ενωσιακού μετώπου υπό την ηγεσία της και της μη παραίτησης των διορισμένων στην Αποικιοκρατική Διοίκηση οδηγείται «ο ενωσιακός αγών» σε «γελοιοποίηση» και «απλώς διαιωνίζεται το σημερινόν καθεστώς και αποφασιστικός αγών δεν δύναται να γίνει»²¹⁸

Από τον Τύπο της εποχής αντιλαμβάνεται κανείς την προπαγανδιστική εκμετάλλευση της αποχής από τις εφημερίδες της Δεξιάς, φτάνοντας πολλές φορές σε σημείο να υποδείξει στη Μεγάλη Βρετανία «τας ευθύνas διακυβερνήσεως της Νήσου μέχρι της ημέρας καθ'ην θα αναγνωρίσει ότι έχει υποχρέωση να σεβαστεί την απόφαση του Κυπριακού λαού (ενν. για Ένωση)»²¹⁹. Και δε σταματούν σε αυτό. Δε διστάζουν να θέσουν τους Βρετανούς ενώπιον του κινδύνου ότι με τις πρωτοβουλίες τους σπρώχνουν τον τόπο στον κομμουνιστικό όλεθρο. Στην προσπάθειά τους να δυναμιτίσουν τις συνομιλίες, πέρα από την αποχή στη Διασκεπτική, προωθούν την αποχή και στις εκλογές που θα προκηρύσσονταν ελέω του νέου Συντάγματος. Άρα, Σύνταγμα και Βουλή θα ήταν στα χέρια της Κυπριακής Αριστεράς και των «συνοδοιπόρων της»²²⁰

Αστάθμητος παράγοντας ο αιφνίδιος θάνατος του Λεοντίου και η ανάδειξη στον Αρχιεπισκοπικού Θρόνου του υπερεθνικιστή Μακαρίου Β' που αναπερώνει τις ελπίδες της εθνικόφρονος παράταξης για επάνοδο στην πρωτοκαθεδρία²²¹ και τον έλεγχο της πολιτικής ζωής του νησιού.²²²

²¹⁷ Κύριο άρθρο *Δημοκράτη*, 15^{ης} Ιουλίου 1947

²¹⁸ Το πλήρες κείμενο της ανακοίνωσης στο Φιφής Ιωάννου, *Έτσι άρχισε...*, ό.π, σ. 275-276

²¹⁹ Εφημ. *Έθνος*, 12.7.1947

²²⁰ Φιφής Ιωάννου, *Έτσι άρχισε...*, ό.π, σ. 280

²²¹ ΔΙΑΥΕ, Φάκελος 33/3, ό.π «Εάν η Αρχιεπισκοπική εκλογή αποθή υπέρ της δεξιάς παρατάξεως δεν θα έπρεπε να απορούσαμε και πολύ εάν εβλέπαμεν μεταστροφήν των δεξιών υπέρ της παροχής Συντάγματος»

²²² Μετά τον θάνατο του Λεοντίου (26 Ιουλίου του 1947), ο Κυρηναίος Μακάριος παρέμεινε ο μόνος ιεράρχης στο νησί και, φυσικά, προβλήθηκε αμέσως ως υποψήφιος νέος αρχιεπίσκοπος, ενώ είχε αναλάβει και ως Τοποτηρητής. Η Αριστερά είχε μηδαμινά περιθώρια ανεύρεσης και στήριξης ανθυποψηφίου με αξιώσεις, βλ. αναλυτικά, Χ. Ρίχτερ, *Ιστορία...*, ό.π, σ. 727 κκ

3.3 Το Ε' Συνέδριο του ΑΚΕΛ.

Μέσα σε αυτό το κλίμα έλαβε χώρα το Ε' Συνέδριο του ΑΚΕΛ, 13 και 14 Σεπτεμβρίου 1947, στη Λευκωσία, με κεντρικό σύνθημα *«ΖΗΤΩ Η ΕΝΩΣΗ - για το ψωμί του λαού και την ανάπτυξη του τόπου μας»* και κορυφαίο ζήτημα των εργασιών, όπως ήταν φυσικό, τη Διασκεπτική, το οποίο καταλαμβάνει και το μεγαλύτερο μέρος της Πολιτικής Εισήγησης προς το Συνέδριο.²²³ Στο προοίμιο της Εισήγησης υπάρχει η πικρή παραδοχή ότι *«παρά το δίκαιο της υπόθεσης του λαού μας, παρά τις θυσίες της Κύπρου και της Ελλάδας και παρά τις συμμαχικές διακηρύξεις, ο εγγλέζικος ιμπεριαλισμός δεν είναι σήμερα διατεθειμένος να ικανοποιήσει τους ενωτικούς πόθους της Κύπρου»*. Το κείμενο διαλύει τις ψευδαισθήσεις περί επικείμενης Ένωσης με την Ελλάδα *«Οι αυταπάτες για «άμεση» ή «επικείμενη» λύση του Κυπριακού προβλήματος, δεν μπορούν παρά να προέρχονται από ανθρώπους, που ζητούν να δικαιολογήσουν την αδράνεια ή την προδοσία τους»*, κάνει λόγο για *«οργανωμένη εξαπάτηση»*, εξάλλου η Βρετανική Κυβέρνηση έχει ξεκαθαρίσει *«τέτοιο ζήτημα δεν το ήγειρε ποτέ η Ελλάδα»*, η οποία, σύμφωνα με την Εισήγηση περιπλέκει την κατάσταση *«εξαιτίας του υφιστάμενου επίπλαστου μοναρχοφασιστικού καθεστώτος»*. Το κείμενο συνδέει τις εξελίξεις στο Κυπριακό με *«μία ριζική μεταβολή της εξωτερικής πολιτικής της Μεγάλης Βρετανίας»*, κατηγορώντας την Εργατική κυβέρνηση ότι *«διέψευσε ως σήμερα τις ελπίδες της παγκόσμιας προοδευτικής γνώμης»*.

Σύμφωνα με την Εισήγηση η πρόταση για συνταγματικές μεταρρυθμίσεις και το δεκαετές πλάνο ευημερίας είχαν ως στόχο *«την άμβλυνση του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα και τη μετάθεση της προσήλωσης του λαού σε ρεφορμιστικά κανάλια μέσα στα αποικιακά πλαίσια»*. Κατανοώντας τα σχέδια αυτά της *«ξένης και ντόπιας αντίδρασης»*, το ΑΚΕΛ κράτησε την μόνη στάση που κατοχύρωνε *«την άμυνα του λαού από τις ιμπεριαλιστικές μανούβρες, και τη μετατροπή των ιμπεριαλιστικών όπλων, σε δικά μας λαϊκά όπλα εθνικοαπελευθερωτικής και οικονομικής διεκδίκησης»*: *«πλήρης κατοχυρωμένη αποχή, με βάση την ενιαία οργάνωση και δράση, ή-στην περίπτωση της απόρριψης αυτής της γραμμής-λαική συμμετοχή στις πολιτικές ελευθερίες»*.

Αν το ΑΚΕΛ έκανε το λάθος να μη συμμετέχει στις εργασίες της Διασκεπτικής, *«αν δεν εκτελούσαμε αυτό το υπέρτατο καθήκον»*, η κατάληξη θα ήταν *«Το σύνταγμα να*

²²³ Το πλήρες κείμενο της Εισήγησης στο Φ. Ιωάννου, *Έτσι άρχισε...*, ό.π, σ. 285-298

λειτουργήσει με μοναδικό άξονα τους οποιουσδήποτε εθνοπροδότες και τις διαθέσεις της ξένης κυρίαρχης δύναμης, και με μοναδικό στόχο τη διάλυση του εργατικού και πολιτικού μας κινήματος».

Οι δυνάμεις της Αποικιοκρατίας δε θα φεισθούν κανενός μέσου προκειμένου να χτυπήσουν τις δυνάμεις της Αριστεράς με αιχμή του δόρατος «τη διασπαστική χρησιμοποίηση της τουρκικής μειονότητας. Παντού και πάντα η παγκόσμια αντίδραση και ο ιμπεριαλισμός χρησιμοποίησαν τις μειονότητες για σκοπούς διάσπασης των εθνικοαπελευθερωτικών κινήμάτων» και την «ανοικτή, απρόκλητη και ξετσίπωτη επίθεση, την αχαλίνωτη δικτατορέυση του τόπου μας» με πιθανή σύμπραξη των «μοναρχοφασιστικών δυνάμεων της Ελλάδας» δίνοντας την ευκαιρία στον «χίτικο δωσιλογισμό να επεκτείνεται και στον τόπο μας».²²⁴

Η Εισήγηση κλείνει με τις προτάσεις δράσης: «Πρωταρχικό και υπέρτατο καθήκον μας είναι να συστηματοποιήσουμε, να εντατικοποιήσουμε, και το ταχύτερο να οργανώσουμε τον εθνικοαπελευθερωτικό μας αγώνα με άξονα το αναλλοίωτο σύνθημα: Ένωση, πάντα Ένωση!», ενώ εφιστά την προσοχή «στις διασπαστικές κινήσεις της ξένης κυριαρχίας με βάση τις μειονότητες και να δραστηριοποιήσουμε στο μέγιστο τη διαφωτιστική και την οργανωτική μας δουλειά, προπαντός μέσα στην τουρκική μειονότητα. Πρέπει ακόμη μία φορά, να αποσαφηνίσουμε πλήρως την απόλυτα ισότιμη θέση των μειονοτήτων στα πλαίσια μιας ελεύθερης Κύπρου, ενωμένης με την Ελλάδα».²²⁵ Αλλά και η Εισήγηση του υπεύθυνου του κεντρικού Οικονομικού Γραφείου, Χριστοφή

²²⁴ Οι αναφορές του τότε ΓΓ του ΑΚΕΛ, Φίφη Ιωάννου, σε διασυνδέσεις κυπριακών Οργανώσεων με την κυβέρνηση της Αθήνας και για κίνδυνο δράσης Χιτών δεν είναι καθόλου τυχαίες: ήδη από το 1946, η Συνομοσπονδία Εργατών Κύπρου (ΣΕΚ) οργάνωνε αντισυγκεντρώσεις απέναντι στις δράσεις του ΑΚΕΛ, αλλά και διαδηλώσεις ενάντια στο ΕΑΜ. Ο Σπύρος Παπαγεωργίου, στενός συνεργάτης του Γρίβα στην ΕΟΚΑ Β' και πραξικοπηματίας, με κομψασμό αναφέρει ότι η ΣΕΚ ηγείτο των αντικομμουνιστικών και «αντισλαυικών» συλλαλητηρίων, ενώ σημειώνει ότι από αυτή προήλθαν Χίτες και ΕΟΚΑ και ότι τα κείμενά τους θύμιζαν «εντυπωσιακώς τα εν Ελλάδι κείμενα των βασιλοφρόνων και των Χιτών», βλ. Σπ. Παπαγεωργίου, *Ο Γρίβας και η Χ, Το Χαμένο Αρχείο* Αθήνα, Νέα Θέσις, 2004, σ. 640 και 646-648.

Επιπλέον, στις 19 Οκτωβρίου 1948, το Υπουργείο Εξωτερικών διαβιβάζει στον Πρόξενο της Ελλάδας στη Λευκωσία, σημείωμα του Υπουργείου Δημόσιας Τάξης με ημερομηνία 6 Οκτωβρίου 1948 όπου επικοινωνείται η πληροφορία ότι πρόκειται να ιδρυθεί σώμα Χιτών που «θα έχει ως έργο την παρακολούθηση των εμπορών και επιχειρηματιών οιτίνες τροφοδοτούν με εμπορικές και άλλες διαφημίσεις τα κομμουνιστικά έντυπα ως και εκείνων οιτίνες αγοράζουν τοιαύτα». Στόχος είναι ο εκφοβισμός τους προκειμένου να διακοπεί κάθε σχέση και συνεργασία τους «μετά των Ακελιστών», ΔΙΑΥΕ, Φάκελος 88/1, 5^{ος} Υποφάκελος, 1948

²²⁵ Η αναφορά στην ισότιμη θέση της Τ/κυπριακής Κοινότητας στο πλαίσιο μιας Κύπρου ενωμένης με την Ελλάδα δείχνει όχι μόνο τη διαφοροποίηση σε σχέση με τις θέσεις του ΚΚΚ, αλλά και το γεγονός ότι το ΑΚΕΛ αγνοεί παντελώς τις διεργασίες εντός της Τ/κυπριακής ενότητας.

Νούση Οικονομίδη, για τα οικονομικά και κοινωνικά προβλήματα στην μεταπολεμική Κύπρο σημείωνε:

Εφόσον δεν μπορούμε να αγωνιστούμε για την Ένωση, δεν είναι σωστό να καθόμαστε με δεμένα τα χέρια. Ο λαός, ο τόπος έχει προβλήματα που πρέπει να λυθούν... Δεν υπάρχει κανένας λόγος γιατί να μην αγωνιστούμε και εμείς να πάρουμε, όσο καιρό διαρκεί η βρετανική κατοχή, σύνταγμα πλήρους Αυτοκυβερνήσεως, το οποίο θα δώσει την ευκαιρία στο Κόμμα μας, αν κερδίσει τις βουλευτικές εκλογές να εφαρμόσει το παρόν πρόγραμμα ανάπτυξης του τόπου.

Τέλος, στην Εισήγησή του προς το Συνέδριο, ο Κεντρικός Οργανωτικός Γραμματέας, και μετέπειτα ΓΓ του ΑΚΕΛ, Εζεκίας Παπαϊωάννου, ανακοίνωσε τη δημιουργία της Εθνικοαπελευθερωτικής Οργάνωσης, σε συνεργασία με την Παράταξη Εθνικής Συνεργασίας, τους «εξωκομματικούς συναγωνιστές», που θα προσελάμβανε «οργανωμένη λαϊκή βάση» με στόχο να περιλάβει όλα «τα τίμια και ειλικρινή πατριωτικά στοιχεία του τόπου που είναι πρόθυμα να εργαστούν οργανωμένα υπό την καθοδήγηση της Οργάνωσης για την εθνική μας αποκατάσταση και την κοινωνική ευημερία του τόπου μας»²²⁶

Το τέλος της εισήγησης, έγραφε ο *Δημοκράτης*, καλύφθηκε με ζωηρά χειροκροτήματα, και το συνέδριο την ενέκρινε ομόφωνα, χωρίς συζήτηση.²²⁷

3.4 Οι εργασίες της Διασκεπτικής (Νοέμβρης-Δεκέμβρης 1947). Οι εργασίες της Διασκεπτικής ξεκίνησαν την 1^η Νοέμβρη του 1947 με συμμετοχή της Ε/κυπριακής Αριστεράς και των Τ/κυπρίων. Συμμετείχαν οι: Ιωάννης Κληρίδης, Δήμαρχος Λευκωσίας, Πλουτής Σέρβας, Δήμαρχος Λεμεσού, Αδάμ Αδάμαντος, Δήμαρχος Αμμοχώστου, Λύσος Σαμαντάς, Δήμαρχος Λάρνακας, Πολύκαρπος Νικολόπουλος, Δήμαρχος Μόρφου, Νιαζί Φατήλ, Δήμαρχος Λεύκας, Ανδρέας Ζιαρτίδης, αντιπρόσωπος ΠΕΟ, Ανδρέας Φάντης, αντιπρόσωπος ΠΕΟ Λευκωσίας, Χασάν Αλή Σιασμάς, αντιπρόσωπος Τουρκικών Συντεχνιών, Ιρφάν Χουσεΐν, αντιπρόσωπος Τουρκικής Αγροτικής Ένωσης, Σουπί Καναάν, Δημοτικός Σύμβουλος Λάρνακας, Αλή Ραπήτ, παράγοντας από τα Μαντριά Πάφου, ο Ραούφ Ντενκτάς, δικηγόρος από τη Λευκωσία, ο Σαΐτ Γκαλίπ, παράγοντας από τη Λευκωσία και ο δικηγόρος από την

²²⁶ Βλ. πλήρη εισήγηση του Ε. Παπαϊωάννου, στο Φ. Ιωάννου, *Έτσι άρχισε...*, ό.π, σ.316-317

²²⁷ Εφ. *Δημοκράτης*, 15 Σεπτεμβρίου 1947

Λεμεσό,²²⁸ Μισιέλ Χούρη.²²⁹ Προσκλήθηκαν επίσης και συμμετείχαν τρεις γνωστές προσωπικότητες από τον χώρο της Δεξιάς, οι Γεώργιος Αραδιπιώτης, μέλος του Νομοθετικού μέχρι την κατάργησή του τον Οκτώβριο του 1931 και διορισμένος, επί Παλμεροκρατίας, Δήμαρχος Λάρνακας, ο Σωκράτης Ευαγγελίδης, προσκείμενος στο Κυπριακό Εθνικό Κόμμα και με στενές σχέσεις με εξέχοντα μέλη της Κυπριακής Δεξιάς και ο Παναγιώτης Χατζημιχαήλ, εκπρόσωπος της Κεντρικής Συνεργατικής Τράπεζας. Μέσω αυτών, η Δεξιά εκπροσωπούσαν σε μεγάλο βαθμό στη Διασκεπτική,²³⁰ και κυρίως μάθαινε τα τεκταινόμενα και έδινε οδηγίες για τη στρατηγική που θα ακολουθούσαν.²³¹

Στην πρώτη συνεδρίαση ο Κυβερνήτης δήλωσε ότι τα μέλη θα διεξάγουν τη συζήτηση με πλήρη ελευθερία και με πλήρη ανεξαρτησία μέσα στο πλαίσιο των όρων της εντολής και υπό την καθοδήγηση του Προέδρου της, του αρχιδικαστή Ένρουαρντ Τζάκσον Δικαστή (Sir Edward St John Jackson).²³²²³³

Από την αρχή ήταν σαφές ότι τα όρια τα οποία έθεταν οι Βρετανοί αναφορικά με τις Συνταγματικές ελευθερίες ήταν εξαιρετικά στενά, γεγονός που προκάλεσε την αντίδραση των εκπροσώπων τόσο της ΠΕΣ, όσο και του ΑΚΕΛ. Ο Ιωάννης Κληρίδης σημείωσε ότι

²²⁸ Ο Κατσιαούνης αναφέρει τον Χούρι ως Μαρωνίτη, βλ. *Διασκεπτική...*, ό.π, σ. 309, 315, 441, όμως οι σύγχρονες πηγές τον θεωρούν μέλος της Θρησκευτικής Ομάδας των Λατίνων στην Κύπρο, βλ. «Οι Λατίνοι της Κύπρου», Έκδοση της Κυπριακής Κυβέρνησης σε Επιμέλεια της Θρησκευτικής Ομάδας των Λατίνων, σ. 18

²²⁹ Αλέξης Αλέκου, 1948..., ό.π, σ. 160

²³⁰ Εκτίμηση του Έλληνα Προξένου στην Έκθεση ενημέρωσης προς το Υπουργείο Εξωτερικών της 2ας Νοεμβρίου 1947 «Ανεξαρτήτως του περιορισμένου αριθμών των εις την Διασκεπτικήν Συνέλευσιν συμμετασχόντων δεξιών, δεν δύναται να υποστηριχθεί ότι η δεξιά, δεν εκπροσωπείται εις ταύτην», ΔΙΑΥΕ, Φάκελος 33/1, 1^{ος} Υποφάκελος, 1947

²³¹ Ρολάνδος Κατσιαούνης, *Διασκεπτική...*, ό.π, σ. 309

²³² Ιστορική έχει μείνει η φράση από την προσφώνησή του προς τα μέλη της Επιτροπής «Δεν υπάρχει τίποτα γραμμένον με αόρατον μελάνην επί της περγαμηνής, επί της οποίας προσεκλήθητε να γράψετε», βλ. εφ. *Δημοκράτης*, 2 Νοεμβρίου 1947

²³³ Ο αρχιδικαστής Τζάκσον ήταν μία προσωπικότητα που έχαιρε πολύ μεγάλης εκτίμησης ανάμεσα στο λαό, καθώς ήταν αυτός που όχι μόνο είχε αθωώσει και απαλλάξει από πρόστιμο 100 λιρών την συνδικαλιστική εφημερίδα *Ανόρθωση* για άρθρο, του εκδότη της και ΓΓ του ΑΚΕΛ, Φιφή Ιωάννου, με τίτλο «Πλούσιοι και Φτωχοί», αλλά και στο σκεπτικό της απόφασης είχε χαρακτηρίσει το άρθρο «καφρέφτη της πραγματικότητας», αφού «κανείς δεν μπορούσε να διαψεύσει πως στην κοινωνία μας υπήρχαν όντως «Πλούσιοι και Φτωχοί» και πως η ταξική διαίρεση της κοινωνίας, σαν τέτοια, και όχι η επιθυμία ή η θέληση του γράφοντος, φέρνουν εξ αντικειμένου την κοινωνική ταραχή», βλ. Φιφής Ιωάννου, *Έτσι άρχισε...*, ό.π, σ. 135-136

*Αν το ζητούμενο είναι απλώς να κάμουμε εισηγήσεις για ένα Νομοθετικό Συμβούλιο και όχι να προχωρήσουμε στην εγκαθίδρυση συντάγματος υπεύθυνης διακυβέρνησης, τότε νομίζω ότι η συμμετοχή μου σε αυτή τη Συνέλευση αποτελεί σπατάλη χρόνου.*²³⁴

Τη σκυτάλη πήρε ο Πλουτής Σέρβας

*Ήταν στη βάση αυτής της επιστολής που αποφασίσαμε να έρθουμε εδώ και αντιλαμβάνομαι ότι η επιστολή δε θέτει περιορισμούς αναφορικά με τις προτάσεις για τη διαμόρφωση συντάγματος. Εισηγούμαι να επιτραπεί στα μέλη της Συνέλευσης να εκφράσουν ελεύθερα τις απόψεις τους σε σχέση με τη μορφή του Συντάγματος, το οποίο πρέπει, εν πάσει περιπτώσει, να οδηγήσει τόσο στην εθνική όσο και στην κοινωνική απελευθέρωση αυτής της χώρας.*²³⁵

Στο ίδιο πλαίσιο κινήθηκαν και οι Φάντης και Ζιαρτίδης, ενώ η αναφορά του Σέρβα για εθνική και κοινωνική απελευθέρωση της χώρας δε διέλαθε της προσοχής του Καναάν, ο οποίος σημείωσε ότι τέτοιες αναφορές, από ένα εξέχον μέλος του ΑΚΕΛ δε μπορούν παρά να σημαίνουν ότι η Αριστερά θεωρεί την Διασκεπτική ως μέσο επίτευξης του Σοσιαλισμού και της Ένωσης, ενώ ο Σέρβας απήντησε ότι η επιστολή του Υπουργού Αποικιών της 9^{ης} Ιουλίου περιείχε «*την πλήρη Αυτοκυβέρνηση, στα πλαίσια βέβαια της Κοινοπολιτείας*»²³⁶

Είναι σαφές ότι από την αρχή είχαν αρχίσει να αναδύονται τα προβλήματα και οι διαφορετικές προσεγγίσεις, κέντρο βάρους των οποίων ήταν η διαφορετική ερμηνεία που έδινε ο κάθε παριστάμενος στον όρο εντολής του Υπουργού Αποικιών αναφορικά με τις δυνατότητες της Συνέλευσης και το εύρος της Αυτοδιοίκησης, αφού δέκα μέλη της είχαν προσέλθει με την εντύπωση ότι μπορούσαν να εισηγηθούν πλήρη Αυτοκυβέρνηση. Ο Πρόεδρος πρότεινε να αποτανθεί στον Υπουργό για αποσαφήνιση της εντολής και μετά την απάντησή του οι εκπρόσωποι θα μπορούσαν να αποφασίσουν αν θα παρέμεναν ή θα αποχωρούσαν, κάνοντάς παράλληλη έκκληση στους Ε/κύριους αντιπροσώπους, ακόμη και αν ήταν αρνητική η απάντηση, να εργαστούν μέχρι του σημείου που θα μπορούσαν να διαμορφώσουν ένα κοινώς αποδεκτό κείμενο.²³⁷

²³⁴ Αρχείο Μισιέλ Χούρι, *Εμπιστευτικό, Διασκεπτική Συνέλευση*, σ. 3, στο Ρολ. Κατσιαούνης, *Διασκεπτική...*, ό.π., σ. 315

²³⁵ Ό.π

²³⁶ Ό.π

²³⁷ Το πλήρες κείμενο της συζήτησης, Αρχείο Μισιέλ Χούρι ό.π., σ. 3-7, στο Ρολ. Κατσιαούνης, *Διασκεπτική...*, ό.π., 312-322

Στις 7 Νοέμβρη, ο Πρόεδρος της Επιτροπής προσπαθώντας να προλάβει ένα πρόωρο άδοξο τέλος της Συνέλευσης παρουσίασε στα μέλη Σχέδιο του νέου Συντάγματος και τους ζήτησε να επικεντρωθούν στις βελτιώσεις σε σχέση με τα ισχύοντα πριν το 1931: προνοούνταν η ίδρυση Νομοθετικού Συμβουλίου στο οποίο θα εκπροσωπούνταν αναλογικά Ελληνοκύπριοι και Τ/κύπριοι, όπου η αιρετή πλειοψηφία θα ήταν πραγματική και η Τ/κυπριακή μειονότητα δε θα μπορούσε πλέον να συμμαχήσει με τους εκπροσώπους της Αποικιοκρατίας έναντι της πλειοψηφούσας Κοινότητας, τα μέλη της Κυβέρνησης θα ήταν λιγότερα από τα 9 που ίσχυαν πριν το 1931 και άφηνε ανοικτό το θέμα του Προέδρου του Σώματος σημειώνοντας ότι αν το Σώμα δε συμφωνούσε στο πρόσωπο κάποιου, θα μπορούσε να κληθεί πρόσωπο εκτός Συμβουλίου. Παράλληλα, βουλευτές του πλειοψηφούντος κόμματος θα συμμετείχαν στο Εκτελεστικό Συμβούλιο, όχι ως Υπουργοί, αλλά ως ανεπίσημα μέλη που θα ενημερώνονταν για θέματα όπως η γεωργία, το εμπόριο, η δημόσια υγεία και άλλα που μπορούσαν να αποτελέσουν θέμα διαπραγμάτευσης. Κάθε ένας από αυτούς τους βουλευτές θα ήταν επιφορτισμένος με ένα Τομέα ευθύνης, θα λειτουργούσε ως σύνδεσμος μεταξύ Νομοθετικού και Εκτελεστικού και θα παρουσίαζε τις προτάσεις του Κυβερνήτη στο Νομοθετικό, καθώς και θα ενημέρωνε τον Κυβερνήτη για τις σκέψεις του Νομοθετικού επί των θεμάτων αρμοδιότητάς του, ενώ θα συγκροτούνταν κοινοβουλευτικές Επιτροπές με συγκεκριμένα αντικείμενα προκειμένου να εκπονούν προτάσεις προς τον Κυβερνήτη και το Εκτελεστικό. Πιο συγκεκριμένα, για να τεθεί ένα θέμα προς συζήτηση ενώπιον του χρειαζόταν η εκ των προτέρων έγκριση του Κυβερνήτη, αν το Νομοθετικό Συμβούλιο θέσπιζε ένα νόμο, ο Κυβερνήτης είχε τη δυνατότητα να τον αγνοήσει και αν το Νομοθετικό Συμβούλιο απέρριπτε μια πρόταση νόμου ο Κυβερνήτης είχε την εξουσία να την εφαρμόσει ως κανονικό νόμο με Βασιλικό Διάταγμα. Περιγράφοντας όλες αυτές τις δαιδαλώδεις διαδικασίες και μπαίνοντας αναγκαστικά, σε λεπτομέρειες, σκιαγραφούσε τον πραγματικό χαρακτήρα του πολυδιαφημισμένου Συντάγματος, τις ελλειπείς αρμοδιότητες του Νομοθετικού σε σχέση με το Εκτελεστικό, όπου γινόταν φανερό ότι όχι μόνο το Νομοθετικό, αλλά ακόμη και το Εκτελεστικό θα είχαν συμβουλευτικό χαρακτήρα και ότι όλη η εξουσία θα παρέμενε στα χέρια του Κυβερνήτη

Η γενική ευθύνη δια το Εκτελεστικόν ευρίσκεται κανονικά εις χείρας του Κυβερνήτου, ως αντιπροσώπου του Βασιλέως και εις το σύνταγμα, το οποίο έχω κατά

νουν, θα ευρίσκεται ομείως εις χείρας του Κυβερνήτου. Ούτως θα συμβουλευέτο το Εκτελεστικόν Συμβούλιον, αλλά αναγκαίως δεν θα δεσμεύετο από την συμβουλήν του.²³⁸

Απαντώντας σε ερωτήσεις αντιπροσώπων, ο Τζάκσον έδινε ολοένα και περισσότερα στοιχεία για το προτεινόμενο Σύνταγμα: σε θέματα που θα αφορούσαν την άμυνα, τις εξωτερικές υποθέσεις, την τροποποίηση του Συντάγματος ή τα συμφέροντα της μειονότητας θα έπρεπε να ζητηθεί η άδεια του Υπουργού Αποικιών προκειμένου να γίνει συζήτηση. Οι Ε/κύπριοι ζήτησαν πίστωση χρόνου για να μελετήσουν τις προτεινόμενες διατάξεις, ενώ οι Τ/κύπριοι τις υποστήριζαν ανοικτά, γεγονός που αργότερα χαρακτήρισαν «τραγικό λάθος που θα τους δέσμευε οριστικά».²³⁹

Τα έντυπα της Αριστεράς, *Ο Ανεξάρτητος*, τα *Γράμματα*²⁴⁰ και ο *Δημοκράτης* καταδίκασαν το προτεινόμενο Σύνταγμα και επαναδιαβεβαίωσαν την πρόθεση του ΑΚΕΛ να αγωνιστεί για μία πραγματική Αυτοκυβέρνηση στην Κύπρο. Ο ίδιος ο ΓΓ του ΑΚΕΛ, Φιφής Ιωάννου, σε άρθρο του στον *Δημοκράτη*, προχωρά ένα βήμα

²³⁸ Ό.π., στο Ρολ. Κατσιαούνης, *Διασκεπτική...*, ό.π., σ. 324

²³⁹ Ραούφ Ντενκτάς, 5 Ιουνίου 1948 στο Ν. Κιζιλγιουρεκ, *Οι Τουρκοκύπριοι, η Τουρκία και το Κυπριακό*, Αθήνα, Παπαζήσης, 2016, σ. 94

Για εμάς τους Τουρκοκύπριους, με την αυτονομία ή την προσάρτηση η μοίρα μας πράγματι θα είναι πολύ χειρότερη απ' ό,τι σήμερα. Είμαστε σίγουροι ότι βραχυπρόθεσμα θα αποκτήσουμε πολλαπλά οφέλη στο πλαίσιο ενός συστήματος διοίκησης που θα αναγνωρίζει τα δικαιώματα της τουρκικής μειονότητας. Να αρκεστούμε στα δικά μας μέσα! Αυτό δεν είναι που επιθυμούσαμε όλα αυτά τα χρόνια; Να μην τεθούμε υπό τη διοικητική κυριαρχία της ρωμαίικης [ελληνοκυπριακής] πλειοψηφίας. Και μήπως δεν είναι καθήκον μας να εξασφαλίσουμε όσο το δυνατόν περισσότερο κάτι τέτοιο στην περίπτωση που τέτοιου είδους αυτονομία αποδοθεί στη νήσο; [...] Είμαστε μια μειονότητα. Πρέπει να αναγνωρίσουμε την αξία αυτού του πράγματος. Θέλουμε τα δικαιώματα που μας αναλογούν [...]. Η μέριμνά μας είναι να μη μεταναστεύσουμε από αυτόν τον τόπο, αλλά κάθε μέρα που περνά, παρά το γεγονός ότι είμαστε η μειοψηφία, να ενδυναμώνουμε τις ρίζες μας σε αυτή τη γη των προγόνων μας. Το σύνθημά μας είναι να ζήσουμε ως Τούρκοι και να πεθάνουμε ως Τούρκοι σε αυτή τη γη που μας ανήκει. Αγωνιζόμαστε γι' αυτόν τον σκοπό και κανείς δεν θα καταφέρει να μας αποτρέψει

²⁴⁰ Εφ. *Γράμματα*, 9 Νοεμβρίου 1947

Είναι φανερό πως η επίσημη άποψη αποκλείει κάθε μορφή αυτοκυβέρνησης, σύμφωνα με την ερμηνεία που δίνει στην εντολή του Υπουργού. Υπάρχει επομένως επί τάπητος μια ουσιαστική διαφορά μεταξύ της επίσημης ερμηνείας και της λαϊκής άποψης. Ποιο το μέγεθος αυτής της διαφοράς κανείς δεν μπορεί προς το παρόν να προϋπολογίσει, δεδομένου ότι τα επίσημα πρακτικά των δύο πρώτων συνεδριάσεων δεν βγήκαν στη δημοσιότητα.

παραπέρα, κατηγορεί την Αποικιοκρατία ότι εξαπάτησε τον Κυπριακό λαό και προειδοποιεί ότι κάτι τέτοιο δεν πρόκειται να γίνει ανεκτό

*Έχουν προσχεδιαστεί όλες οι γραμμές που θα ακολουθήσει το Σύνταγμα, η δε διασκεπτική πάει να μεταβληθεί σε σώμα ετερόφωτο και ετερόφωνο, για να νομιμοποιήσει κυπριακά τις αντιδημοκρατικές και κάλπικες προθέσεις του υπουργείου.*²⁴¹

*Για κανένα λόγο δε θα παίζουμε έναν τέτοιο επονείδιστο ρόλο*²⁴²

Ο Ε/κυπριακός δεξιόστροφος Τύπος καταγγέλλει τη διαδικασία της Διασκεπτικής ως εθνική μειοδοσία και προδοσία του αγώνα για εθνική δικαίωση. Χαρακτηριστικό το άρθρο του διευθυντή του Έθνους, Κλεάνθη Γεωργιάδη, σε τρία μέρη υπό τον τίτλο «Οι δοσίλογοι», όπου χαρακτηρίζει «προδότες» και «σαμποταριστές του εθνικού αγώνα» αυτούς που συμμετείχαν στη Διασκεπτικοί και ότι η ιστορία θα τους κατατάξει μαζί με το «Λόρδο Χο-Χο, τον εκφωνητή του ραδιοφωνικού σταθμού του Βερολίνου, όταν οι Άγγλοι αγωνίζονταν αγώνα ζωής και θανάτου» αφού το «Σύνταγμα δίνεται ως αντάλλαγμα της εθνικής αποκαταστάσεως»²⁴³

Ο Φιφής Ιωάννου απαντά με δύο άρθρα, όπου κατηγορεί την εθνικόφρονα παράταξη για συμπόρευση με τον ιμπεριαλισμό προκειμένου να εξυπηρετήσουν τον κοινό τους στόχο που είναι «η καταπολέμηση της πλήρους δημοκρατικοποίησης του τόπου μας» γιατί «Δημοκρατικοποίηση του τόπου σημαίνει περαιτέρω λαϊκή άνοδο, περαιτέρω λαϊκή αφύπνιση, περαιτέρω κατακτήσεις» και ότι «πολιτεύεται με εγκληματική, προδοτική στενομυαλιά»²⁴⁴ ενώ με άρθρο στο Δημοκράτη χαρακτηρίζει τον Γεωργιάδη «κωμικό», αναρωτιέται «πότε ο ίδιος και η υπόλοιπη εθνοφροσύνη στάθηκε στο σωστό δρόμο» και δηλώνει ότι για το ΑΚΕΛ σωστός δρόμος «είναι ο δρόμος που εξυπηρετεί τα συμφέροντα του λαού και οδηγεί στην εθνική λεφτεριά» και κλείνει το άρθρο σημειώνοντας ότι για τη Δεξιά «και πατρίδα και ένωση και λαός είναι ο μπεζαχτάς. Όσο γεμίζει ο μπεζαχτάς, τόσο τα ιδανικά τους βυθίζονται στη σαβούρα του στομάχου τους»²⁴⁵

Στις 24 Νοεμβρίου 1947, τα επτά μέλη της Παράταξης Εθνικής Συνεργασίας, μαζί με τον Παναγιώτη Χατζημιχαήλ, κατέθεσαν στον Πρόεδρο της Διασκεπτικής

²⁴¹ Η υπογράμμιση είναι του κειμένου.

²⁴² Εφ. Δημοκράτης, 9 Νοεμβρίου 1947, «Ιμπεριαλιστικές ασυνέπειες»

²⁴³ Εφ. Έθνος, 9, 11 και 13 Νοεμβρίου 1947

²⁴⁴ Εφ. Ανεξάρτητος, 11 Νοεμβρίου 1947, «Ασυνέπειες εθνοφρόνων»

²⁴⁵ Εφ. Δημοκράτης, 13 Νοεμβρίου 1947, «Ο σωστός δρόμος»

Συνέλευσης υπόμνημα μέσω του οποίου πρότειναν την Αυτοκυβέρνηση και πιο συγκεκριμένα:

1. Νομοθετικό Σώμα με πλήρως εκλεγμένα μέλη χωρίς διορισμένους και *ex officio*
2. Καθολική ψηφοφορία
3. Αναλογική εκπροσώπηση των μειονοτήτων στο Νομοθετικό Σώμα
4. Το Νομοθετικό Σώμα να είναι το μόνο και πλήρως αρμόδιο σώμα προκειμένου να ψηφίζει Νόμους για όλα τα ζητήματα επί της Νήσου. Για ζητήματα Εξωτερικής Πολιτικής ή Άμυνας μόνος αρμόδιος να είναι ο Βασιλιάς της Μ. Βρετανίας.
5. Ο Κυβερνήτης να αναπέμπει ζητήματα στα οποία υπήρχε διάσταση απόψεων με το Νομοθετικό Σώμα σε δημοψήφισμα
6. Ο Κυβερνήτης να ζητά τη γνώμη του Βασιλέως μόνο σε ζητήματα τα οποία θα μπορούσαν να αποβούν εις βάρος των μειονοτήτων
7. Η Εκτελεστική εξουσία να ασκείται από Υπουργούς που να χαίρουν της υποστήριξης του Νομοθετικού Σώματος και να περιλαμβάνει έναν «*Τούρκο*» Υπουργό αρμόδιο για τις εσωτερικές υποθέσεις της Τ/κυπριακής Κοινότητας, εκλεγμένο από τα «*τουρκικά μέλη*» του Νομοθετικού
8. Πριν υπάρξει επόμενη συνάντηση της Διασκεπτικής Συνέλευσης, η Βρετανική Κυβέρνηση να ξεκαθαρίσει αν δέχεται συζήτηση για Σύνταγμα, το οποίο θα βασίζεται στα προαναφερθέντα σημεία «*ούτω μίας κυβερνήσεως απορρεούσης εκ του λαού και υπολόγου εις τον λαό*» και ξεκαθάριζε ότι «*τα Ελληνικά Μέλη, υπογράφοντα την παρούσαν δήλωσιν, επιφυλλάτουν εις εαυτά το δικαίωμα να κανονίσουν την μελλοντικήν στάσην των, ως μελών της Συνελεύσεως, υπό το φως της δοθησομένης απαντήσεως*»²⁴⁶

Η κατάθεση του υπομνήματος απετέλεσε μοχλό πολιτικών εεελίξεων στο πολιτικό σκηνικό της Κύπρου αφού στις 8 Δεκεμβρίου, οι δυνάμεις που αποτελούσαν την Παράταξη Εθνικής Συνεργασίας (ΠΕΣ) προχωρούν στην ίδρυση του Εθνικού Απελευθερωτικού Συνασπισμού (ΕΑΣ), με Πρόεδρο τον Δήμαρχο Λευκωσίας, Ιωάννη Κληρίδη, με στόχο την κλιμάκωση των κινητοποιήσεων και των διεκδικήσεων για

²⁴⁶ Το πλήρες κείμενο του Υπομνήματος στην εφ. *Δημοκράτης*, 25 Νοεμβρίου 1947, «*Αι γενικαί γραμμαί του Συντάγματος Αυτοκυβερνήσεως. Καλείται η Βρετανική Κυβέρνησις να απαντήση εάν είναι διατεθειμένη να παραχωρήση Αυτοκυβέρνησιν*»

Αυτοκυβέρνηση-Ένωση. Η κίνηση αυτή διαφοροποιούνταν από τις προηγούμενες προσπάθειες του ΑΚΕΛ να συνεργαστεί με προοδευτικές δυνάμεις του τόπου που δεν εγγράφονταν στον κύκλο της Εθνικοφρόνου Δεξιάς, ως προς το γεγονός ότι πλέον μιλάμε για μία συνεργασία που στόχευε σε μία πιο σταθερή και στενή συνεργασία, αφού σχεδιαζόταν δημιουργία τοπικών Οργανώσεων σε Παγκύπριο επίπεδο.²⁴⁷ Η ιδρυτική διακήρυξη του ΕΑΣ αποτελούνταν από 9 σημεία, υπογραφόταν από όλα τα ηγετικά στελέχη του ΑΚΕΛ, καθώς και από τρία Παραρτήματα όπου με ιστορικά και κοινωνιολογικά κριτήρια αποδεικνύουν την ελληνικότητα του νησιού και υποστηρίζουν ότι φυσική κατάληξη και ιστορική αναγκαιότητα είναι η Ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα.²⁴⁸

Οι Ε/κύπριοι που συνυπέγραφαν το υπόμνημα είχαν προσπαθήσει να έρθουν σε συνεννόηση, χωρίς αποτέλεσμα, με τους Τ/κύπριους μέλη της Διασκεπτικής προκειμένου να διασκεδάσουν τις ανησυχίες τους αναφορικά με το μέλλον της Κοινότητάς τους σε περίπτωση Αυτοδιάθεσης. Μάλιστα, αμέσως μετά την αποστολή του υπομνήματος η Τ/κυπριακή Κοινότητα προχώρησε σε σειρά ενεργειών για να

²⁴⁷ Για την Οργανωτική δομή του ΕΑΣ, η οποία στηριζόταν εξ' ολοκλήρου πάνω στο ΑΚΕΛ βλ. αναλυτικά χειρόγραφο σημείωμα Φ. Ιωάννου προς το ΚΚΕ ενόψει της συνάντησης Ιωάννου-Ζαχαριάδη, ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ, κ. 371, Φ20/21/14, ό.π

²⁴⁸ Εντυπωσιάζει η μαχητικότητα των επιχειρημάτων των εθνικών διεκδικήσεων που δεν υπολείπονται σε τίποτα από τις ανάλογες διαπρύσιες δηλώσεις της Εθνικοφρόνου Δεξιάς και υπογράφονται από το Κόμμα της Αριστεράς: Σημείο 2: «Η καταπληκτική πλειοψηφία του Κυπριακού λαού κατά τη διάρκεια των τελευταίων 3300 χρόνων υπήρξε Ελληνική... Σήμερα περισσότερα από τα 4/5 του πληθυσμού της Κύπρου είναι Έλληνες και μόνο το 1/6 είναι Τούρκοι - απόγονοι των Τουρκικών δυνάμεων κατοχής και των Διοικητικών Λειτουργιών που διακυβέρνησαν την Κύπρο από το 1571 - 1878.»

Σημείο 9: «Ζητούμε για το Λαό μας το δικαίωμα της Αυτοδιάθεσης, που σημαίνει την Ένωση της Κύπρου με τη Μητέρα Ελλάδα!»

Το Υπόμνημα του ΕΑΣ κλείνει ως εξής:

«Επαναλαμβάνουμε πως ολόκληρος ο πληθυσμός της Κύπρου ομόφωνα και ολόψυχα επιθυμεί την Ένωσή του με την Ελλάδα μα αν τυχόν υπάρχει και η παραμικρή αμφιβολία, ένα ελεύθερο δημοψήφισμα, κάτω από την επίβλεψη του ΟΗΕ θα διαλύσει όλες τις αμφιβολίες».

Σταχυολογούμε από τα επιχειρήματα για την Ένωση

α) «Από τα προϊστορικά χρόνια ο λαός της Κύπρου υπήρξε πάντα Ελληνικός».

β) «Η επίμονη απαίτηση του Κυπριακού λαού για Ένωση του με την Ελλάδα».

γ) «Η Βρετανική επίσημη θέση έναντι στην απαίτηση του λαού για Ένωση».

Ενδεικτικά και πάλι αντιγράφουμε από το Παράρτημα Β, σημείο 10:

«Οι εργάτες της Κύπρου εκφράζουν την επιθυμία τους για Ένωση μπροστά στην Παγκόσμια Συντεχνιακή Συνδιάσκεψη του 1945»:

Προσφωνώντας την Παγκόσμια Συντεχνιακή Συνδιάσκεψη, που έγινε στο Λονδίνο το Φλεβάρη του 1945, ο Γενικός Γραμματέας της Παγκύπριας Συντεχνιακής Επιτροπής (ΠΣΕ, της σημερινής ΠΕΟ), έκαμε την ακόλουθη έκκληση προς τους αντιπροσώπους: «... Επιθυμούμε να εφαρμοστούν οι αρχές του Χάρτη του Ατλαντικού και της Τεχεράνης και να αποκατασταθεί εθνικά η Κύπρος ενωμένη με τη μητέρα Ελλάδα. Αυτός είναι ο πόθος του Ελληνικού πληθυσμού της Κύπρου, που αποτελεί τα 4/5 του Κυπριακού Λαού», εφ. Δημοκράτης, 8. Δεκεμβρίου 1947

δηλώσει την αντίθεσή της σε μία τέτοια προοπτική: στην πλούσια αρθρογραφία στην *Halkin Sesi*, η Αυτοδιάθεση είναι συνώνυμη με την Ένωση και η Ένωση πηγή δεινών για την Τ/κυπριακή Κοινότητα, μάλιστα το όλο εγχείρημα χρεώνεται στην Αριστερά και στους τακτικισμούς της, αφού η Δεξιά απέχει της Διασκεπτικής.²⁴⁹ Οι παλιές μέρες της καλής γειτνίασης και της συνεργασίας έχουν παρέλθει. Οι σχέσεις των Τ/κυπρίων με το ΑΚΕΛ έχουν εισέλθει πλέον σε μία εποχή καχυποψίας και αντιπαλότητας. Οι ηγέτες της Τ/κυπριακής Κοινότητας συγκαλούν μεγάλο συλλαλητήριο στη Λευκωσία για την Κυριακή 28 Δεκεμβρίου 1947, το οποίο και θα εξουσιοδοτήσει τα μέλη της Κοινότητάς τους που μετέχουν στη Διασκεπτική να συντάξουν έγγραφο προς τον Υπουργό Αποικιών με το οποίο θα του γνωστοποιούν την «*κάθετη διαφωνία τους για την Αυτοκυβέρνηση*».²⁵⁰

Με αυτά τα δεδομένα η Βρετανική Κυβέρνηση εργάζεται πάνω στην απάντηση που θα δώσει στο Υπόμνημα των Ε/κυπρίων που μετέχουν στη Διασκεπτική και προσπαθεί να εκμεταλλευτεί τόσο τις διαφοροποιήσεις στο εσωτερικό του ΕΑΣ²⁵¹ όσο και της Δεξιάς²⁵² αλλά και τις εξελίξεις στο Συμβούλιο της Εθναρχίας.²⁵³

²⁴⁹ Εφ. *Halkin Sesi*, 20 Νοεμβρίου 1947. Έχει ενδιαφέρον ότι αναφορά στο συγκεκριμένο άρθρο γίνεται από την ίδια εφημερίδα δέκα χρόνια αργότερα, στις 17/10/1957, σε άρθρο με τίτλο «Πότε θα εξασφαλιστούν τα δικαιώματά μας;», όπου ο συντάκτης θέλει να υπενθυμίσει στους Βρετανούς ότι στα δύσκολα «*στάθηκαν δίπλα στη νόμιμη κυβέρνηση*», άρα τώρα οφείλουν να εγκαταλείψουν την πολιτική των ίσων αποστάσεων μεταξύ των δύο Κοινοτήτων.

²⁵⁰ Εφ. *Halkin Sesi*, 29 Δεκεμβρίου 1947, «Συλλαλητήριο στη Λευκωσία»

²⁵¹ Ο Πρόεδρος της Διασκεπτικής είχε ενημερώσει την Κυβέρνησή του ότι είχε κατ' ιδίαν συζητήσεις με τον Πλουτή Σέρβα, ο οποίος του είχε εκφράσει την επιθυμία του να συνεχιστούν οι εργασίες, ακόμη και αν το Σύνταγμα δεν προνοούσε Αυτοκυβέρνηση και ότι του είχε εκμυστηρευθεί ότι ήταν δέσμιος «*της αμάθειας των ανθρώπων στην υποστήριξη των οποίων είναι υποχρεωμένος να υπολογίζει*». Ο ίδιος ο Τζάκσον μάλιστα, πίστευε ότι «*επιθυμεί* (ενν. ο Σέρβας) *εναγωνίως*» να αναλάβει κάποια θέση στην κατάσταση που θα διαμορφωνόταν. Βλ. Ενημέρωση Τζάκσον προς το Υπουργείο Αποικιών, CO 537/2478, 27 Νοεμβρίου 1947, στο Ρολ. Κατσιαούνης, *Διασκεπτική...*, ό.π, σ. 351-352

Οι παρασκηνακές κινήσεις του Σέρβα συνδέονται άμεσα με την αποπομπή του το 1952 από το ΑΚΕΛ βλ. «Οι αποφάσεις της 2^{ης} Ολομέλειας της ΚΕ του ΑΚΕΛ» στο περιοδικό *Θεωρητικός Δημοκράτης*, Αρ. 8-9, 1952 και ΑΣΚΙ, κ. 371, Φ/20/21/80, «Απόφαση της 2^{ης} Ολομέλειας της ΚΕ και ΚΕΕ πάνω στο θέμα: Οππορτουνισμός-Φραξιονισμός-Χαφιεδισμός ενάντια στο Κόμμα μας» και είχαν περιέλθει εις γνώση της ηγεσίας του Κόμματος πολύ νωρίτερα όπως προκύπτει από το διάλογο Ζαχαριάδη-Βαφειάδη και Ιωάννου-Ζιαρτίδη κατά την επίσκεψη των τελευταίων στο Βουνό τον Οκτώβρη του 1948, βλ. Φ. Ιωάννου, *Έτσι άρχισε...*, ό.π, σ. 335-336

²⁵² Ο Τζάκσον είχε μυστικές συναντήσεις τόσο με τα μέλη Ευαγγελίδη και Αραδιπτιώτη, όσο και με τον επικεφαλής του ΚΕΚ, Θεμ. Δέρβη, και με στελέχη της Εθναρχίας και είχε διαμηνύσει στην Κυβέρνησή του ότι η Δεξιά, αναζητούσε ένα εύσχημο τρόπο να αποδεχτεί ένα μεταβατικό Σύνταγμα, και όχι απαραίτητως ένα Σύνταγμα Αυτοκυβέρνησης. Μάλιστα είχε αφήσει να εννοηθεί ότι οι ελπίδες τους, μετά τη νέα εκκλησιαστική ηγεσία, είχαν αναπτρωθεί και προετοιμάζαν σκληρή αντεπίθεση στην επόμενη εκλογική αναμέτρηση, βλ. Φ. Ιωάννου, *Έτσι άρχισε...*, ό.π, σ. 256-257

²⁵³ Η σύνδεση των ελπίδων της Δεξιάς με την ανάδειξη στον Αρχιεπισκοπικό Θρόνο του Μακαρίου Β' δεν ήταν ανεδαφικές. Ήταν φανερό ότι το πρώτο μέλημα του νέου Αρχιεπισκόπου δεν ήταν ο

3.5. Τα γεγονότα του 1948.

Καθώς η απάντηση χρονοτριβούσε, το ΑΚΕΛ, προσπαθώντας να αναλάβει την πρωτοβουλία των κινήσεων και να ανατρέψει το κλίμα που δημιουργούσε εναντίον του η Δεξιά, οργάνωσε δική του αντιπροσωπεία²⁵⁴ προκειμένου να μεταβεί στο Λονδίνο και να αναζητήσει την απάντηση που καθυστερούσε.

Μετά και από εισήγηση του Κυβερνήτη,²⁵⁵ ο Υπουργός Αποικιών, Creech Jones, αρνιόταν συνάντηση προφασιζόμενος φόρτο εργασίας. Τελικά, και μετά από παρέμβαση εννέα βουλευτών του Εργατικού Κόμματος, ο Jones δέχτηκε να συναντήσει, τους δύο Δημάρχους,²⁵⁶ στις 3 Φεβρουαρίου 1948, όχι ως μέλη της Διασκεπτικής, με το σκεπτικό ότι αυτό θα αποτελούσε αθέμιτη διάκριση εις βάρος των υπολοίπων μελών, αλλά ως διακεκριμένα μέλη της Κυπριακής κοινωνίας. Στη συνάντηση δεν ειπώθηκε τίποτα ουσιαστικό και ο Υπουργός δεν ανέλαβε καμία

αγώνας ενάντια στους Βρετανούς, αλλά η καταδίωξη των κομμουνιστών. Στην πρώτη του συνέντευξη, μία μόλις βδομάδα πριν την ενθρόνισή του, Ο Μακάριος Μυριανθέως είχε δηλώσει ότι θα συγκαλέσει την Ιερά Σύνοδο σε συνεδρία προκειμένου να μην εισέρχονται οι κομμουνιστές στις εκκλησίες και να μην μεταλαμβάνουν, δηλώνοντας, παράλληλα, ότι «*Ουδέποτε θα επιτεθώμεν κατά της Βρετανίας, δια να επιτύχωμεν την Ένωση*», βλ. εφημ. *Ελευθερία*, «*Δηλώσεις του Τοποτηρητού εις το πρακτορείον Ρέουτερ*», 19.12.1947. Μετά από πίεση των υποστηρικτών του ο νέος Αρχιεπίσκοπος, δύο μέρες αργότερα, εξέδωσε ανακοινωθέν διευκρινίζοντας ότι στόχος του παραμένει η Ένωση και κήρυττε τον «*διμέτωπο αγώνα*»: κατά της Αγγλίας και κατά «*των συμμάχων αυτής αυτονομιστών*»

Βλ. ΔΙΑΥΕ, Φάκελος 42/2, 1947, Α. Κουντουριώτης, Πρόξενος της Ελλάδας προς το Υπουργείο Εξωτερικών, 22 δεκεμβρίου 1947. Ο Κουντουριώτης επισημαίνει ότι οι δηλώσεις στη συνέντευξη «*εγένοντο πραγματικώς*» (η υπογραμμισή είναι του κειμένου)

²⁵⁴ Αποτελούνταν από το Δήμαρχο Λεμεσού, Πλουτή Σέρβα, το Δήμαρχο Λάρνακας Λύσο Σανταμά και τον Εζεκία Παπαϊωάννου, τότε Οργανωτικό Γραμματέα του ΑΚΕΛ, μετέπειτα ΓΓ. Αναλυτικά για τη δράση του, Εζ. Παπαϊωάννου, *Ενθυμήσεις από τη ζωή μου*, Λευκωσία, Πυρσός, 1988, σ. 20-40 και Μαρία Γιαννακάκη, εφ. *Αυγή*, «*Μνήμη Εζεκία Παπαϊωάννου*», 18.10.2018

Βλ. Παράρτημα Ι, Οι Πρωταγωνιστές

²⁵⁵ Ο Κυβερνήτης είχε ενοχληθεί, γιατί ουσιαστικά η αντιπροσωπεία τον παρέκαμπτε ως διαμεσολαβητή της Βρετανικής Κυβέρνησης και ανησυχούσε ότι αυτό θα ωθούσε τους Τ/κύπριους να στείλουν τη δική τους αντιπροσωπεία και, αναφορικά με το τελευταίο, δικαιώθηκε. Βλ. Ρολ. Κατσιαούνης, *Διασκεπτική...*, ό.π, σ. 371 και 373

²⁵⁶ Ο Παπαϊωάννου είχε αναχωρήσει ήδη για Κύπρο, θεωρώντας ότι οι διασυνδέσεις του με το ΚΚ Αγγλίας έβλαπταν την υπόθεση της συνάντησης, βλ. Εζ. Παπαϊωάννου, *Ενθυμήσεις...*, ό.π, σ. 82

δέσμευση,²⁵⁷ αλλά η συνάντηση προσέδωσε αίγλη και κύρος στο Κόμμα της Αριστεράς και προκάλεσε αναστάτωση στο χώρο της Δεξιάς.²⁵⁸

Ενδεικτική της κατάστασης στην οποία είχε περιέλθει η Δεξιά αναφορικά με τις εξελίξεις και τις κινήσεις του ΑΚΕΛ είναι η ενημέρωση του Προξένου της Ελλάδας προς το Υπουργείο Εξωτερικών σχετικά με συνάντηση που είχε με τον Θ. Δέρβη, όταν ο τελευταίος του δήλωσε ότι *«έχει σαφή επίγνωση της μειονεκτικής θέσεως εις την οποίαν ευρίσκεται η εθνικόφρων παράταξις εκ της μη συμμετοχής της εις την Διασκεπτικήν Συνέλευσιν»*, ότι ο ίδιος *«αδυνατεί μόνος ν' αναλάβη οιονδήποτε πρωτοβουλίαν»* και πρότεινε Έλληνες βουλευτές να προβούν σε δηλώσεις στη Βουλή *«δια των οποίων θα προέτρεπον τους Κυπρίους εθνικόφρονες να προσέλθουν εις την Διασκεπτικήν Συνέλευσιν, επί τω σκοπώ να εμποδίσουν τους αριστεροκομμουνιστάς να επιτύχουν εν σύναγμα της αρεσκείας των»* και θεωρούσε ότι θα ήταν πολύ χρήσιμο *«εάν οι εθνικόφρονες αθηναϊκαί εφημερίδες, και ιδίως η Εστία και το Βήμα, συνηγόρουν υπέρ της συμμετοχής των εθνικοφρόνων Κυπρίων εις την Διασκεπτικήν Συνέλευσιν προς καταπολέμησιν των εν αυτή κομμουνιστικών απαιτήσεων»*²⁵⁹

Η άνοδος στον Αρχιεπισκοπικό Θρόνο του ακραιφνούς αντικομμουνιστού, Μακαρίου Β', η ανάδειξη σε όλες τις Μητροπόλεις, Μητροπολιτών ανοικτά διακείμενων υπέρ της Εθνικοφρόνου Δεξιάς²⁶⁰ και ο Εμφύλιος στην Ελλάδα που έβαινε κλιμακούμενος και σφοδρότερος έφερε το πολιτικό κλίμα του Ψυχρού Πολέμου στην Κύπρο: παράγοντες της Δεξιάς αρθρογραφούν στον Τύπο και ζητούν από τους Αποικιοκράτες να απολυθούν όχι μόνο οι κομμουνιστές Δημόσιοι Υπάλληλοι, αλλά

²⁵⁷ Ο Υπουργός Αποικιών είχε ήδη, 26.1.1948, αποστείλει τηλεγράφημα στον Κυβερνήτη για τις δύο εναλλακτικές που υπήρχαν αναφορικά με το ζήτημα του Συντάγματος στην Κύπρο. Η πρώτη αφορούσε στο να συνεχίσει η Διασκεπτική να εργάζεται επί προτάσεων Συντάγματος που θα υπολειπόταν του αντίστοιχου της Μάλτας μέχρις ότου οι Κύπριοι αποκτήσουν πείρα προκειμένου να αναλάβουν ευθύνες διακυβέρνησης και η δεύτερη, η ίδια η Βρετανική Κυβέρνηση να παρουσιάσει Σύνταγμα προς έγκριση, βλ. Ρολ. Κατσιαούνης, *Διασκεπτική...*, ό.π, σ. 385

²⁵⁸ Χαρακτηριστικοί οι τίτλοι της εφ. Έθνος «Απροσδόκητος απόφασις του Υπουργών των Αποικιών. Εδέχθη χθες τη νύχτα την αυτονομιστικήν αποστολήν. Άσκησις πιέσεως επί της παρατάξεως των εθνικοφρόνων, 4.2.1948, «Ο Υπουργός των Αποικιών απήντησε αορίστως», 5.2.1948 και της εφ. *Δημοκράτης* «Ευμενείς οι εντυπώσεις από τη συνάντηση με τον Υπουργό» 5.2.1948 και «Η αντιπροσωπείας μας έθεσε μπροστά στον Υπουργό το ενωτικό αίτημα του Κυπριακού λαού» 6.2.1948, «Το αίτημα της Αυτοκυβέρνησης θα πραγματοποιηθεί οπωσδήποτε» 7.2.1948

²⁵⁹ ΔΙΑΥΕ, Φάκελος 48/1, 23 Φεβρουαρίου 1948

²⁶⁰ Για την εμπλοκή των Κομμάτων στην ανάδειξη του ανώτερου κλήρου στην Εκκλησία της Κύπρου, βλ. Αχιλλεύς Αιμιλιανίδης, «Η διαδικασία ανάδειξης Αρχιεπισκόπου στην Ορθόδοξη Εκκλησία της Κύπρου», σ. 11 κκ

και αυτοί οι οποίοι διάκειντο ευμενώς απέναντι στο ΑΚΕΛ²⁶¹ υπονοώντας ότι, πέρα όλων των άλλων είναι αυτοί που ναρκοθετούν την ελληνοβρετανική φιλία.²⁶²

Το νησί συγκλονίστηκε, σε όλη τη διάρκεια του 1948, από μακροχρόνιες απεργίες στα Μεταλλεία, στα ορυχεία της περιοχής Αμιάντου και στα σωματεία των οικοδόμων, τους κατεξοχήν μαζικούς χώρους μισθωτής εργασίας στο νησί υπό την καθοδήγηση της ΠΕΟ,²⁶³ της συνδικαλιστικής Οργάνωσης του ΑΚΕΛ²⁶⁴

Αξίζει να σταθούμε στην απεργία των οικοδόμων για δύο λόγους:²⁶⁵ εξελίχθηκαν στα αστικά κέντρα σε θέα όλων και, ακριβώς για αυτό, η αστυνομία παρενέβη αρκετές φορές προκειμένου να τις διαλύσει και οι εργολάβοι να προσλαμβάνουν απεργοσπάστες, με αποτέλεσμα, οι οικοδόμοι στην προσπάθειά τους να τις περιφρουρήσουν να καταφεύγουν στη βία και τα κέντρα των πόλεων να γίνονται πεδία μαχών.²⁶⁶ Επίσης, οι συγκεκριμένες απεργίες είχαν σαφές ταξικό πρόσημο, αφού οι εργολάβοι δεν ήταν απρόσωπες ξένες εταιρείες, όπως στην περίπτωση των

²⁶¹ Εφ. Εφημερίς, 20.3.1948 «Να αρχίσει η έρευνα για τα πολιτικά φρονήματα των Άγγλων τμηματάρχων και κατόπι των ιθαγενών»

²⁶² Αχιλλεύς Αιμιλιανίδης, «Η διαδικασία ανάδειξης Αρχιεπισκόπου στην Ορθόδοξη Εκκλησία της Κύπρου», σ. 11 κκ

Βλ. εφ. Έθνος, άρθρο του Αχιλλέα Αιμιλιανίδη «Η εκπαίδευσις», 20.3.1948

Μήπως δεν ευθύνεται το Γραφείο Παιδείας για τα κρούσματα κομμουνισμού στην εκπαίδευσι;...αφήκε τους κομμουνιστές δασκάλους να δρουν ανενόχλητοι...μήπως δεν έδωσε υποτροφίας σε κομμουνιστάς καθηγητάς; Θέλωμεν τους δασκάλους μας να διανοούνται ως Έλληνες και όχι ως διεθνιστές της καιιάς ώρας. Μόνο έτσι θα καλλιεργηθεί η Ελληνοβρετανική φιλία

²⁶³ Αναλυτικά για τις απεργίες του 1948, βλ. ΠΕΟ, Οι απεργιακοί αγώνες των Μεταλλωρύχων και Αμιαντωρύχων του 1948-Ιστορικός σταθμός στην Ιστορία του κυπριακού Εργατικού Συνδικαλιστικού Κινήματος, Λευκωσία, 1979 και Παντελής Βαρνάβας, Ένας μεταλλωρύχος..., ό.π. Επίσης, για την κοινή δράση Τ/κυπρίων και Ε/κυπρίων εργατών στη συγκεκριμένη απεργία, παρόλο που η «Τουρκοκυπριακή Ένωση Εργατών» είχε αποχωρήσει από την ΠΕΟ, βλ. Hulusi Çağlar İbrahim, Ένας εργάτης..., ό.π, σ. 42-43

²⁶⁴ Α. Ζιαρτίδης, ΓΓ ΠΕΟ, «Το έτος 1948 αποτέλεσε το χρόνο των πιο σκληρών αγώνων της Κυπριακής Εργατικής Τάξης», εφ. Δημοκράτης, 19.9.1948.

²⁶⁵ Εφ. Δημοκράτης, 25.8.1948, «Ο Αγώνας των Οικοδόμων- Ποιοι είναι οι Παράγοντες της Νίκης» Δεν είναι καθόλου υπερβολή να λεχθεί πως η έκβαση αυτής της απεργίας θα επηρεάσει σε πολύ μεγάλο βαθμό τις μέχρι σήμερα κατακτήσεις του εργατικού μας κινήματος, τη μελλοντική πορεία του κινήματος μας, την οργανωτική του ανάπτυξη και σαν αποτέλεσμα όλων των πιο πάνω, τις πολιτικές κατακτήσεις και τους μελλοντικούς πολιτικούς αγώνες του λαού μας

²⁶⁶ ΔΙΑΥΕ, Φ134/51788/1.10.1948, Ενημέρωση Προξένου Ελλάδας προς Υπουργείο Εξωτερικών «πληροφορίες που προκρίνουν εθνικόφρονες όπως αναλάβει την κατάσταση ο Στρατός, αφού η Αστυνομία αδυνατεί», στο ίδιο πνεύμα οι ενημερώσεις υπ' αριθ. 3242/16.11.1948, 3123/20.10.1948, ό.π

μεταλλείων, αλλά Κύπριοι, που η Εκκλησία²⁶⁷ και η αστική τάξη στήριζαν με όλες τους τις δυνάμεις μέσω του ΚΕΚ²⁶⁸ και του φιλικού τους Τύπου.^{269, 270}

Η σημασία της εν λόγω απεργίας για τη Δεξιά, αποδεικνύεται και από το ενδιαφέρον της Ελληνικής κυβέρνησης για την εξέλιξή της και τον πρωταγωνιστικό ρόλο των συνδικαλιστών του ΑΚΕΛ σε αυτή: Το Υπουργείο Εξωτερικών, με έγγραφό του, ζητά από το Υφυπουργείο Τύπου να «κοινολογήσει καταλλήλως τας τρομοκρατικές μεθόδους των εν Κύπρω Κομμουνιστών οίτινες δια βιαίων μέσων προσπαθούν να δημιουργήσουν μίαν αφόρητον κατάστασιν εις βάρος των νομιμοφρόνων εργατών οικοδομών»²⁷¹

Στη συγκεκριμένη απεργία έχουμε πρώτη φορά επίσημη εμπλοκή της ομάδας «Χ» προσπαθώντας να αποκτήσει δράση και χαρακτηριστικά ανάλογα με αυτά της δράσης της στην Ελλάδα. Από την Έκθεση του Κυβερνήτη το Σεπτέμβρη του 1948 προκύπτει ότι οι εργοδότες χρησιμοποίησαν τους Χίτες είτε για να τρομοκρατήσουν τους απεργούς είτε ως συνοδεία απεργοσπαστών «Από πλευράς της η Δεξιά προσπάθησε να αναζωογονήσει την οργάνωση «Χ» και οργάνωσε επί πληρωμή ομάδες, οι οποίες είχαν ως αποστολή να προστατεύουν εργάτες στους τόπους εργασίας τους και να παρεμποδίζουν τις επιδιώξεις των αριστερών ομάδων»²⁷²

Μετά από ένα τετράμηνο απεργιακό αγώνα, η συντεχνία των οικοδόμων δικαιώνεται, αφού στις 18 Δεκεμβρίου 1948 υπεγράφη καινούρια συμφωνία με το Σύνδεσμο Εργολάβων Λευκωσίας. Προκειμένου να μην εφαρμοστεί ο αποκλεισμός των αριστερών εργαζομένων από τους εργοδότες ως μέσο αντεκδίκησης, οι εργολάβοι αποδέχτηκαν την ίδρυση Γραφείου Εξευρέσεως Εργασίας, όπου θα καταγράφονταν οι άνεργοι κατά σειρά προσέλευσης και οι εργολάβοι θα μπορούσαν να προσλάβουν

²⁶⁷ Η Εκκλησία υπήρξε πολύτιμος σύμμαχος της εργοδοσίας για την παροχή απεργοσπαστών, βλ. Ρολ. Κατσιαούνης, *Διασκεπτική...*, ό.π, σ. 412

²⁶⁸ Βλ. Ομιλία Α. Ζιαρτίδη στο συλλαλητήριο, εφ. *Δημοκράτης*, 19.9.1948

Ή γίνεσαι εθνικόφρονas ή διώχνεσαι από τη δουλειά. Ή αποκηρύσσεις τον Κομμουνισμό ή δεν έχουμε δουλειά για σένα. Ή γίνεσαι μέλος της νέας Συντεχνίας ή κάποιος άλλος θα σε αντικαταστήσει. Ή ψηφίζεις τον Δήμαρχον της Δεξιάς ή χάνεις το ψωμί σου

²⁶⁹ Αλέξης Αλέκου, 1948..., ό.π, σ. 175

²⁷⁰ Εφ. *Ελευθερία*, «Παρά το πλευρόν των εργολάβων», 19.8.1948 «...Απεφασίσθη, όπως αι εν λόγω οργανώσεις και σωματεία σταθούν παρά το πλευρό των εργολάβων, εις περίπτωσιν, καθ'ην αι παλαιαί οργανώσεις δεν ήθελον υποχωρήσειν εις την αξίωσιν των»

²⁷¹ ΔΙΑΥΕ Φ134/53464/18.2.1948, Έγγραφο του Υπουργείου Εξωτερικών προς το Υφυπουργείο Τύπου όπου επισυνάπτονται τα έγγραφα του Γενικού Προξενείου της Ελλάδας υπ' αριθμ. 3242/16.11.1948, 3123/20.10.1948, 7.9.1948

²⁷² Η Έκθεση του Κυβερνήτη στο Αλέξης Αλέκου, 1948..., ό.π, σ. 176

προσωπικό μόνο μέσω του Γραφείου. Επιπλέον, η συμφωνία επέβαλλε την απόλυση όλων των απεργοσπαστών που εργοδοτήθηκαν κατά τη διάρκεια της απεργίας.²⁷³ Το γεγονός ότι η ΠΕΟ είχε ανταπεξέλθει σε μια τόσο δύσκολη αναμέτρηση, έστρεψε την αστική τάξη σε παραπέρα δέσμευσή της στο άρμα της Αποικιοκρατίας προκειμένου να διασφαλίσει τα οικονομικά της συμφέροντα και τα κοινωνικά της κεκτημένα.

Οι απεργιακές κινητοποιήσεις, χαλυβδώνουν τους κοινούς αγώνες Ε/κυπρίων και Τ/κυπρίων, παρόλο που ήδη είχε αρχίσει η διάσπαση του Συνδικαλιστικού κινήματος στη βάση του εθνοτικού διαχωρισμού (βλ. προηγούμενο κεφάλαιο). Αυτό δεν αντιμετωπίζεται θετικά από την Τ/κυπριακή ελίτ, της οποίας αφ' ενός τα συμφέροντα ταυτίζονται με την εργοδοσία και αφ' ετέρου δεν έβλεπε θετικά την επαναπροσέγγιση των δυο Κοινοτήτων στη βάση των κοινών συμφερόντων και επιδιώξεων. η εφημερίδα *Halkın Sesi*, κατόπιν παρεμβάσεων του τότε Προξένου της Τουρκίας στη Λευκωσία Ρετζέπ Γιαζγκάν (Recap Yazgan) επιτίθεται στους «δούλους των κομμουνιστών»²⁷⁴ στις 2 Μαρτίου 1948, ενώ στις 4 Μαρτίου 1948 στον κύριο πρωτοσέλιδο τίτλο της γράφει:

«Συγκρούσεις υπήρξαν ανάμεσα στους μεταλλωρύχους και την αστυνομία. Υπάρχουν τραυματίες και στις δύο πλευρές».²⁷⁵

Στις 7 Μαρτίου 1948, ο ίδιος ο δρ Κιουτσιούκ, αναφερόμενος στους απεργούς, σημείωνε ότι

ανάμεσα σε αυτούς βλέπουμε με πόνο ψυχής ότι υπάρχουν δυστυχώς και μερικοί πουλημένοι Τούρκοι αλήτες, ασυνείδητοι, που στερούνται της αγάπης για την πατρίδα, το έθνος και την οικογένεια.^{276, 277}

Πάντως, η αρνητική στάση των αστών Τ/κυπρίων δε χαλά το καλό κλίμα μεταξύ Ε/κυπρίων και Τ/κυπρίων εργατών το οποίο «είχε σφρηλατηθεί μέσα από κοινούς αγώνες που διεξάγονταν από πολλά χρόνια προηγουμένως».²⁷⁸

²⁷³ Εφ. Δημοκράτης, «Λύεται η Απεργία των Οικοδόμων Λευκωσίας. Υπογράφηκε Χθες η Συμφωνία Μεταξύ των Ενδιαφερομένων», 19.12. 1948.

²⁷⁴ Ahmet An, *Kıbrıs'ın...*, ό.π, σ. 18

²⁷⁵ Ό.π, σ. 279

²⁷⁶ Ό.π, σ. 280

²⁷⁷ Hulus Çağlar İbrahim, Ένας εργάτης..., ό.π, σ. 43 «Ωστόσο, οι τουρκοκυπριακές εφημερίδες *Halkın Sesi* και *Hürsöz* δεν υποστήριζαν αυτή την απεργία. Μάλιστα ενθάρρυναν τους απεργοσπάστες»

²⁷⁸ Παντελής Βαρνάβας, Ένας μεταλλωρύχος..., ό.π, σ. 77

Κανέννας τομέας της δημόσιας, αλλά και ιδιωτικής ζωής δεν έμεινε ανεπηρέαστος από το τοξικό κλίμα της σύγκρουσης γύρω από τη Διασκεπτική και της αναγνώρισης, τέλη του 1947, από το ΑΚΕΛ της «Προσωρινής Δημοκρατικής Κυβέρνησης της ελεύθερης Ελλάδας», λίγες ημέρες μετά την εξαγγελία για την ίδρυσή της:

*Το πρώτο μα αποφασιστικό βήμα έγινε. Ο στρατηγός Μάρκος, ο δοξασμένος αρχηγός, ο τιμημένος καπνεργάτης της Μακεδονίας μα κι ενσαρκωτής των πιο ακραίων και επικών παραδόσεων του έθνους, ο μεγάλος οδηγητής της νέας Φιλικής Εταιρείας εσχμάτισε την κυβέρνηση της Ελεύθερης Ελλάδας και χάραξε το πρόγραμμά της για το ξεσίκωμα του έθνους, για την ανεξαρτησία της χώρας, για την προκοπή του λαού, για την δημοκρατία και την ειρήνη.*²⁷⁹

Τον Μάιο του 1948 επισημοποιείται και η διάσπαση στον κυπριακό αθλητισμό με τον αποκλεισμό από τους Παγκύπριους Αγώνες και τη διαγραφή από τον ΣΕΓΑΣ του συλλόγου Κινύρας Πάφου, «ως μη εθνικώς σκεπτομένου», επειδή «αρνήθηκε να προσυπογράψει την καταδίκη των «ανταρτών του Μάρκου και του παιδομαζώματος».²⁸⁰ Ήδη είχαν δημιουργηθεί σωματεία υπό την επιρροή της Αριστεράς: τον Μάρτιο στην Αμμόχωστο η Νέα Σαλαμίς, καθώς η Ανόρθωσις είχε γίνει «άντρο αθλητοκαπήλων» και «γραφείο του ΚΕΚ», στις 5 Απριλίου η Αλκή, νέο «ακομιμάτιστο και καθαρώς αθλητικό σωματείο»,²⁸¹ και στη Λεμεσό, ο ΑΜΟΛ, με πρόεδρο τον δημοτικό σύμβουλο Λεμεσού με το ΑΚΕΛ, Παντίνο Μαυρογένη.²⁸²

Η σφοδρότητα της σύγκρουσης κορυφώνεται όταν το ΑΚΕΛ διοργανώνει εράνους υπέρ του Δημοκρατικού στρατού και η Δεξιά ζητά από τους δικούς της υποστηρικτές να μην προσλαμβάνουν Αριστερούς στις επιχειρήσεις τους, αλλά και να μην αγοράζουν προμήθειες ή υπηρεσίες από καταστήματα των οποίων οι ιδιοκτήτες

²⁷⁹ Εφ. Δημοκράτης, «Δημοκρατία-εθνική ολοκλήρωση», 30.12.1947

²⁸⁰ Ό.π, 31.5.1948

²⁸¹ Ό.π, 6.4.1948

²⁸² Βλ. αναλυτικά,, Πάμπος Στυλιανού, 1948-Η αλήθεια για τη μεγάλη ρήξη, Λευκωσία, ΙΝΕΠ, 2020

δεν είναι εγνωσμένοι εθνικόφρονες.^{283, 284} Το παράδειγμα τους ακολουθεί και το ΑΚΕΛ, ενώ, πολύ γρήγορα, το 1949, στο Ζ' Συνέδριο, θα κάνει την αυτοκριτική του, αναγνωρίζοντας ότι ήταν λάθος να συμμετάσχει σε αυτόν τον ιδιότυπο «οικονομικό πόλεμο»²⁸⁵ και ότι θα τον περιορίσει «στα σκυλόψαρα της κυπριακής ολιγαρχίας του πλούτου και τους φανατικούς πράκτορές του» εξαιρώντας τους «παρασυρμένους οπαδούς της δεξιάς».^{286, 287}

Κάθε δράση του ΑΚΕΛ αντιμετωπίζεται με καχυποψία, μπαίνει στο μικροσκόπιο του Ελληνικού Προξενείου και μεταφέρεται στην Αθήνα: χαρακτηριστική περίπτωση η στήριξη του ΑΚΕΛ στους 52.000 Εβραίους, έζησαν, από το 1946 έως το 1949 στην Κύπρο, έγκλειστοι σε προσφυγικά στρατόπεδα, όταν οι Βρετανοί διέκοψαν την πορεία τους από την Ευρώπη προς την Παλαιστίνη.²⁸⁸ Το Προξενείο ενημερώνει την Κεντρική Υπηρεσία για τις ανακοινώσεις στήριξης του ΑΚΕΛ στους Εβραίους και τις καταγγελίες για το άδικο του εγκλεισμού τους και την

²⁸³ Σπ. Παπαγεωργίου, *ΑΚΕΛ-Το άλλο ΚΚΕ*, Λευκωσία, Κ. Επφάνιου, 1984, Προκήρυξη ΚΕΚ Λάρνακας, σ. 52

Υποστήριξη των άθρων κομμουνιστών είτε με διάφορες συνεισφορές είτε με πρόσληψη στις διάφορες εργασίες μας παλαιοσυντεχνιακών εργατών αποτελεί πράξη καταδικαστέα και είμεθα υποχρεωμένοι να στείλουμε αυτή την προειδοποίηση...Οπλισθείτε με αγωνιστική διάθεση και φανατισμό και υποστηρίξτε εθνικόφρονες παντού και πάντα. Ο μπακάλης μας, ο ψωμάς μας, ο μανάβης μας, ο υπάλληλός μας, ο εργάτης μας πρέπει να είναι εθνικόφρονες...Σύνθημά μας: ούτε γρόσι στον Κομμουνιστή!

²⁸⁴ Ο Πρόξενος της Ελλάδας στη Λευκωσία, σε ενημέρωσή του προς το Υπουργείο Εξωτερικών, αναφέρει ότι ο οικονομικός πόλεμος «ερρίφθη υπό των κομμουνιστών εν Αμμοχώστω» και εκφράζει τον φόβο ότι «δεν αποκλείεται η εις το εγγύς μέλλον συστηματικοποιήσις και επέκτασίς του», ΔΙΑΥΕ, Φ134/, 2286/28.9.1948

²⁸⁵ ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ, κ.371, Φ20/22/94, «Ο ρόλος του ΑΚΕΛ στον εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα του Κυπριακού λαού»

Δίπλα στο λάθος της γραμμής μας για αυτοκυβέρνηση και Σύνταγμα και τη συμμετοχή του στη Διασκεπτική, το ΑΚΕΛ διέπραξε ταυτόχρονα και το σοβαρό λάθος στη στρατηγική του ακολουθώντας τη Δεξιά στο αντιλαϊκό, αντιπατριωτικό, διασπαστικό και σε τελευταία ανάλυση εξυπηρετικό για τον ιμπεριαλισμό σύνθημα της για οικονομικό πόλεμο ανάμεσα στους δεξιούς και τους αριστερούς που τόσο ζημίωσε την υπόθεσή μας

²⁸⁶ Εφ. *Νέος Δημοκράτης*, «Πολιτική Απόφαση του Συνεδρίου», 30.8.1949

Ο *Νέος Δημοκράτης*, καθημερινή πρωινή εφημερίδα που κυκλοφόρησε το πρώτο της φύλλο στις 3 Απριλίου 1949 στη Λευκωσία, ήταν διάδοχος της εφημερίδας *Δημοκράτης*, και ο οποίος αναγκάστηκε σε αναστολή της λειτουργίας του ύστερα από καταδίκη της από βρετανικό αποικιακό δικαστήριο στις 21 Μαρτίου 1949.

²⁸⁷ Αυτή η μεταβολή της στάσης του ΑΚΕΛ αναφορικά με τον οικονομικό ανταγωνισμό Αριστεράς Δεξιάς χαρακτηρίζεται από το Ελληνικό Υπουργείο Δημόσιας Τάξης, σε απόρρητη ενημέρωσή του προς το Υπουργείο Εξωτερικών ως «στροφή στη μετριοπάθεια», ΔΙΑΥΕ, Φάκελος 27/1, 1^{ος} Υποφάκελος, Σημείωμα Πληροφοριών Υπουργείου Δημόσιας Τάξης, Άκρως Εμπιστευτικό και Απόρρητο, υπ. Αρ. 2231, 11.9.1949

²⁸⁸ Μαρία Γιαννακάκη, εφ. Πολίτης, «Μια ξεχασμένη σελίδα του Ολοκαυτώματος», 26.1.2016

καταστρατήγηση των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων τους,²⁸⁹ ενώ, με απόρρητα τηλεγραφήματα, το Υπουργείο Δημόσιας Τάξης, το ενημερώνει ότι στόχος του ΑΚΕΛ είναι η ψηφοθηρία και η ενίσχυση του απανταχού κομμουνιστικού κινήματος.²⁹⁰

3.6 Οι Συνταγματικές προτάσεις, η αντίδραση του ΑΚΕΛ και των συμμάχων και η διάλυση της Διασκεπτικής (Μάιος-Αύγουστος 1948).

Μετά από πεντέμισι μήνες αναμονής, στις 11 Μαΐου 1948, δόθηκαν στη δημοσιότητα οι προτάσεις του Υπουργείου Αποικιών για το Σύνταγμα. Αποτελούνταν από 38 άρθρα²⁹¹ και ήταν σαφές ότι η παντοδυναμία της Εκτελεστικής Εξουσίας του Κυβερνήτη παρέμενε ανέπαφη και ότι το προσφερόμενο δέλεαρ στους Ε/κυπρίους ήταν ότι δε μπορούσε, πλέον, να διαμορφωθεί στο Νομοθετικό Σώμα η πλειοψηφία Τ/κυπρίων και διορισμένων Βρετανών εναντίον τους, όπως γινόταν πριν την κατάργησή του, το 1931: θα αποτελούνταν από 22 έδρες, 18 προορίζονταν για τους Ε/κύπριους, 4 για τους Τ/κύπριους²⁹² και υπήρχε η πρόνοια για 4 «επίσημα μέλη», δηλαδή διορισμένους Βρετανούς, μέλη της ανώτατης διοίκησης του νησιού, με πλήρη δικαιώματα ψήφου.²⁹³

Η Βρετανική διπλωματία, έχοντας κάνει μία εξαιρετική ανάλυση των κοινωνικών και πολιτικών δεδομένων του νησιού, με τις παραπάνω πρόνοιες, άφηνε χαραμάδα για τη δημιουργία νέων πλειοψηφιών και μειοψηφιών εντός του Νομοθετικού: Τ/κύπριοι, διορισμένα μέλη και βουλευτές που θα προέρχονταν από τη Δεξιά θα εδύναντο να απομονώσουν την Αριστερά, ακόμη και αν αυτή διέθετε την πλειοψηφία των εδρών. Με αυτό τον τρόπο, μάλιστα, η Βρετανική Διοίκηση ήλπιζε ότι

²⁸⁹ ΔΙΑΥΕ, Φακ. 9.1, 1^{ος} Υποφάκελος, Ανακοίνωση ΑΚΕΛ 11/9/1948 «Σήμερα που συμπληρώνονται δύο χρόνια από την ημέρα της αφίξεώς τους στην Κύπρο το ΑΚΕΛ διαδηλώνει την προθυμία του Κυπριακού λαού να προσφέρει φιλοξενία στα αθώα αυτά θύματα αρκεί η παραμονή τους στην και Ανακοίνωση ΑΚΕΛ 13/10/1948 Κύπρο να προέρχεται από την ελεύθερη βούλησή τους» διαφορετικά «να αφεθούν ελεύθεροι» και Ανακοίνωση ΑΚΕΛ, 13.10.1948 «ο περιορισμός χιλιάδων Εβραίων εις στρατόπεδα συγκεντρώσεως είναι άδικος και παράνομος»

²⁹⁰ ΔΙΑΥΕ, ό.π, «προς ενίσχυσιν των εν Παλαιστίνη ισραηλιτικών κομμουνιστικών στοιχείων και προσηλυτισμόν των εις τα στρατόπεδα της Κύπρου Εβραίων» 14.7.1948 και «Προς τούτο (ενν. τον προσηλυτισμό) άπαξ ή δις της εβδομάδος οι αριστεροί Δήμαρχοι των πόλεων της Κύπρου επισκέπτονται τα ως άνω στρατόπεδα και διενεργούν προπαγάνδα υπέρ του Εβραϊκού Κομμουνιστικού Κόμματος», 2.7.1948

²⁹¹ Το πλήρες κείμενο στο Ρολ. Κατσιαούνης, Διασκεπτική..., ό.π, σ. 535-545

²⁹² Ό.π, άρ. 11 και 12

²⁹³ Ό.π, άρ.13

θα προσέλκυε στο τραπέζι των εργασιών της Διασκεπτικής την Εθνικόφρονα Παράταξη²⁹⁴

Την ίδια μέρα, Ιερά Σύνοδος και Εθναρχία επέρριψαν τις προτάσεις, ενώ οι τίτλοι των εφημερίδων της Δεξιάς και οι Ενημερώσεις του Προξένου Κουντουριώτη προς το Υπουργείο Εξωτερικών²⁹⁵ δείχνουν τις διχογνωμίες εντός της Συντηρητικής Παράταξης²⁹⁶

Στις 15 Μαΐου 1948, συνεκλήθη η ΚΕ του ΑΚΕΛ προκειμένου να συζητήσει επί των προτάσεων της Βρετανικής κυβέρνησης. Η συνεδρίαση υπήρξε μαραθώνια (48

²⁹⁴ Το σκεπτικό αυτό δημοσιεύτηκε στους *Times*, τη ναυαρχίδα του βρετανικού κυβερνητικού Τύπου, σε άρθρο στις 12 Μαΐου, το οποίο δημοσιεύθηκε, αυτολεξί, στην Εφ. *Ελευθερία* της 14^{ης} Μαΐου

Ίσως δύναται ευλόγως να αναμένεται ότι οι Δεξιοί δεν θα αφήσουν να παρέλθη η ευκαιρία όπως αποκτήσουν πλειοψηφίαν εν τω Νομοθετικώ, την οποίαν μπορούν να αναμένουν ότι θα επιτύχουν, αντί να παραδώσουν την εξουσίαν εις τους πολιτικούς αντιπάλους των της Αριστεράς, χάριν, απλώς, συνεχίσεως της αρνήσεως των δια συνεργασίαν.

Με την εφ. *Πρωτεύουσα* να σχολιάζει, την 13^η Μαΐου, ότι

Η παραδοχήν αυτή αποτελεί ενθαρρυντική αναγνώρισιν δια την Κυπριακήν πραγματικότητα, εκ πηγής ήτις, κατά τα τελευταία χρόνια επεδείκνυε αύξουσαν συμπάθειαν προς την Αριστερά και επομένως θα βοηθήσει εις την επαναφοράν αισθήματος ισοζυγίου μεταξύ των επισήμων κύκλων, κυρίως του Υπουργείου των Αποικιών, όπου κάποια στοιχεία, παραπλανηθέντα υπό της θορυβώδους κομμουνιστικής προπαγάνδας έφτασαν εις υπερβολικήν εκτίμησην της ισχύος της Αριστεράς»

Το άρθρο των *Times* αξιοποιήθηκε και από την ΚΕ του ΑΚΕΛ προκειμένου να στηρίξει την απόφασή της να απορρίψει το Σύνταγμα

Έχει φτιαχτεί επι σκοπού για να βαραίνει την πλάστιγγα μόνο εκεί που θα θέλουν οι Εγγλέζοι και οι Τούρκοι Βουλευτές. Έχει φτιαχτεί με αποκλειστική πρόθεση να μη δώσει ποτέ την πλειοψηφία στη λαϊκή παράταξη.

εφ. *Νέος Δημοκράτης* «Απόλυτα απαράδεκτες για συζήτηση κ' επεξεργασία οι βρετανικές αντιπροτάσεις-Διακήρυξη της Κ. Επιτροπής του ΑΚΕΛ», 18.5.1948

²⁹⁵ ΔΙΑΥΕ, Φάκελος 48/1, Α. Κουντουριώτης, Πρόξενος της Ελλάδας προς το Υπουργείο Εξωτερικών, 3 Ιουνίου 1948

Πληροφορούμαι εκ θετικής πηγής ότι ο κ. Δέρβης, εις τας κατ' ιδίαν συνομιλίας του απεριφράστως λέγει ότι εις περίπτωσιν επιβολής του συντάγματος και προκηρύξεως εκλογών οι δεξιοί πρέπει να λάβουν μέρος...

Επί πλέον πληροφορούμαι, όλως εμπιστευτικώς, από μέλος του Εκτελεστικού Συμβουλίου του Κυβερνήτου ότι ένδεκα κορυφαίοι δεξιόφρονες, εξ ων δύο ανήκοντες εις το Κυπριακόν Εθνικόν Κόμμα διεμήνυσαν προς τον Κυβερνήτην ότι είνε (sic) πρόθυμοι να «συνεργασθούν» με τους Άγγλους προς παροχήν συντάγματος εις την Κύπρον

Το άρθρο των *Times* αξιοποιήθηκε και από την ΚΕ του ΑΚΕΛ προκειμένου να στηρίξει την απόφασή της να απορρίψει το Σύνταγμα

Έχει φτιαχτεί επι σκοπού για να βαραίνει την πλάστιγγα μόνο εκεί που θα θέλουν οι Εγγλέζοι και οι Τούρκοι Βουλευτές. Έχει φτιαχτεί με αποκλειστική πρόθεση να μη δώσει ποτέ την πλειοψηφία στη λαϊκή παράταξη.

εφ. *Νέος Δημοκράτης* «Απόλυτα απαράδεκτες για συζήτηση κ' επεξεργασία οι βρετανικές αντιπροτάσεις-Διακήρυξη της Κ. Επιτροπής του ΑΚΕΛ», 18.5.1948

²⁹⁶ Εφ. *Ελευθερία*, 12.5.1948, «Ώδινεν όρος και έτεκεν μυν. Αντί της Αυτοκυβερνήσεως που εζήτησαν, όλαι αι εκτελεστικάί εξουσίαι παραμένουν δυνάμει του προτεινόμενου συντάγματος, εις χείρας του Κυβερνήτου», εφ. *Εθνος*, 12.5.1948 «Η Βρετανική κυβέρνησις απέρριψεν ως απαράδεκτον την πρότασιν περί παραχωρήσεως εις την Κύρον καθεστώτος αυτοκυβερνήσεως»

ώρες συνέχεια) και πέραν των μελών της ΚΕ είχαν κληθεί να καταθέσουν απόψεις και άλλα στελέχη του Κόμματος, όπως συνδικαλιστές²⁹⁷ Ουσιαστικά οι τοποθετήσεις επικεντρώθηκαν γύρω από την εισήγηση προς το Όργανο του ΓΓ, Φιφή Ιωάννου, που ήταν απορριπτική και από την τοποθέτηση του Πλουτή Σέρβα που συνένωνε τα μέλη που ήταν θετικά διακείμενα προς τις βρετανικές προτάσεις.

Ο Σέρβας παραδεχόταν ότι το προτεινόμενο Σύνταγμα ήταν υπαναχώρηση της Βρετανίας στις υποσχέσεις της για συνδιαμόρφωση του κειμένου, αλλά πρότεινε να δεχθούν να αποτελέσει βάση συζήτησης γιατί, διαφορετικά, υπήρχε πάντα ο κίνδυνος να συνασπιστεί η Δεξιά, η οποία εκπεφρασμένα προτιμούσε Βρετανική κυβέρνηση από Αυτοδιάθεση, με τους Αποικιοκράτες και μέσα στο κλίμα του ξέφρενου αντικομμουνισμού των ημερών να έθετε το ΑΚΕΛ σε παρανομία ή να περιόριζε, μέσω Διαταγμάτων, τη δράση του, ενώ το Σύνταγμα θα του παρείχε νομική προστασία. Επιπλέον, σημείωσε, ότι αφού πρόκειται για Σύνταγμα μη Αυτοκυβέρνησης, είναι μοιραία, ένα Σύνταγμα που δεν μπορεί να είναι πιο προοδευτικό, αλλά, σίγουρα, στην εφαρμογή του θα είναι πιο φιλολαϊκό, σημειώνοντας μάλιστα ότι σε ενδεχόμενη νίκη της Αριστεράς στις εκλογές, θα υπήρχε η δυνατότητα να ψηφίζονται νομοσχέδια που θα αμβλύνουν τις ανελεύθερες πρόνοιες του υπό συζήτηση Συντάγματος, ενώ, ενδεχόμενη σύγκρουση με το βέτο του Κυβερνήτη, θα ενίσχυε το κύρος του ΑΚΕΛ στο λαό. Τέλος, δήλωσε ότι υπάρχουν σημεία τα οποία θα μπορούσαν να βελτιωθούν στο μέλλον.^{298, 299} Η δυνατότητα μελλοντικών βελτιώσεων είτε σε βασικά είτε σε επιμέρους σημεία, πέρα από τον Πλουτή Σέρβα,³⁰⁰ αναφέρεται και από τον Νίκο Κρανιδιώτη³⁰¹

²⁹⁷ Φιφής Ιωάννου, στην *Απογευματινή*, 29.7.1976

²⁹⁸ Το κείμενο της εισήγησης του Πλουτή Σέρβα στο Ρολ. Κατσιαούνης, *Διασκεπτική...*, ό.π, σ. 424-426

²⁹⁹ Εφ. *Απογευματινή*, «Κυπριακό», Φιφής Ιωάννου, 20.7.1976 και Ανδρέας Φάντης, *Διασκεπτική*, ό.π

³⁰⁰ Το 1975, στο βιβλίο του, *Πώς τα καταφέραμε και φτάσαμε στο μηδέν*, Αθήνα, Διάλογος, 1975, ο Πλουτής Σέρβας, σημειώνει στη σελ. 40

Αυτό το Σύνταγμα, όπως είχε διασαφηνιστεί, θάταν προσωρινό. Και αν δούλευε κανονικά, με βάση τα κοινοβουλευτικά θέσμια, για μια δεκαετία, οι Βρεττανοί δε θα απέκλειαν το δικαίωμα του λαού για Αυτοδιάθεση. Αυτό είχε ιδιαίτερα υπογραμμιστεί από τον Πρόεδρο της Διασκεπτικής σερ Έντουαρντ Τζάκσον...Στο προσωπικό μου αρχείο υπάρχει όλο το σχετικό υλικό που πιστοποιεί τα πιο πάνω, και που αναμένει, αν τα πράγματα εξελιχθούν ομαλά, να δει το φως της δημοσιότητας.

Πέντε χρόνια αργότερα, στο βιβλίο του *Κυπριακό-Ευθύνες*, Αθήνα, Κ. Επιφανίου, 1980, σ. 129, σημειώνει ότι η πιο πάνω διασαφήνιση αφορούσε σε προσωπικές του συζητήσεις με τον Τζάκσον και ότι υπήρχε και σχετική επιστολή του Προέδρου της Διασκεπτικής προς αυτόν που «δυστυχώς, έχει μείνει στο αρχείο του γράφοντος αιχμαλωτισμένη από τους εισβολείς»

³⁰¹ Νίκος Κρανιδιώτης, *Δύσκολα Χρόνια: Κύπρος 1950-1960*, Αθήνα Βιβλιοπωλείο της Εστίας, 1981, σ. 35

Ο Γενικός Γραμματέας της ΚΕ, αντιθέτως, υποστήριξε ότι οι Κύπριοι δεν έχουν να περιμένουν τίποτα από μία Κυβέρνηση, που όχι μόνο τους περιέπαιξε αναφορικά με τον τρόπο εκπόνησης του Συντάγματος, αλλά και διατηρεί, εν ισχύ, κατασταλτικούς νόμους της Παλμεροκρατίας, οι οποίοι θα βαρύνουν σωρευτικά και πολλαπλασιαστικά στην εφαρμογή των διατάξεων του ανελεύθερου Συντάγματος.

Επιπλέον, απαντώντας στον Σέρβα, σημείωσε ότι οι κρίσεις μεταξύ Νομοθετικού και Κυβερνήτη δεν θα είναι μεμονωμένα φαινόμενα, αλλά καθημερινότητα, η παραίτηση των βουλευτών της Αριστεράς υπό την πίεση του λαού, θα είναι μονόδρομος, όπως έγινε το 1931 και ότι η Βρετανία θα αναγκαστεί, υπό το βάρος, των οικονομικών προβλημάτων που ήδη βίωνε να συμπιέζει όλο και περισσότερο την κυπριακή αγορά.³⁰²

Ο Φιφής Ιωάννου διατύπωσε την άποψη ότι το Σύνταγμα, όχι μόνο δε θα προστάτευε το ΑΚΕΛ, αλλά μέσα από νομικίστικα τερτίπια θα έδινε στους Βρεττανούς τα επιχειρήματα, αν επιθυμούσαν να το θέσουν εκτός Νόμου και ότι, ακόμη και σε αυτή την περίπτωση, το ΑΚΕΛ θα έβρισκε τρόπους δράσης, όπως είχε κάνει το ΚΚΚ στα σκοτεινά χρόνια της δεκαετίας του 30, ανοίγοντας το δρόμο για το ισχυρό ΑΚΕΛ.³⁰³

Σε αυτό το σημείο παρενέβη ο Σέρβας³⁰⁴ αμφισβητώντας τη δυνατότητα του ΑΚΕΛ να συνεχίζει επ' αόριστον την τακτική του μαζικού πολιτικού αγώνα, σε συνθήκες, μάλιστα, που θα βαίνουν σκληρότερες και δυσκολότερες, ότι μόνο ο σκληρός πυρήνας των ΑΚΕΛικών θα μπορέσει να ακολουθήσει την Ηγεσία σε αυτό το δρόμο, ότι η μεγάλη μάζα θα πέσει θύμα της αντικομμουνιστικής προπαγάνδας, ενώ το Σύνταγμα τους παρέχει τη δυνατότητα ενσωμάτωσης στο σύστημα.³⁰⁵ Αυτή η

ουσιαστικά τις γέφυρες μεταξύ της Αγγλικής Κυβέρνησης και της Κυπριακής ηγεσίας. Παρά το γεγονός ότι το σχέδιο συντάγματος, που προτάθηκε τότε (7 Μαΐου 1948) ήταν αποικιακό, υπήρχαν ωστόσο αρκετές δυνατότητες περαιτέρω διαπραγμάτευσης και επηρεασμού της Βρετανικής Κυβέρνησης για την εγκαθίδρυση μιας φιλελεύθερης αυτοδιοίκησης, που θα μπορούσε ίσως να οδηγήσει σταδιακά – όπως και στις άλλες Βρετανικές αποικίες – στην πλήρη ανεξαρτησία και αυτοδιάθεση

³⁰² Ανδρέας Φάντης, *Η συμβουλευτική συνέλευση-διασκεπτική : 1/11/1947 - 12/8/1948 : η πρώτη χαμένη ευκαιρία μεταπολεμικά*, Λευκωσία, 1993, σ. 110

³⁰³ Εφ. Απογευματινή, ό.π.,

³⁰⁴ Πλουτής Σέρβας, *Η Κυπριακή...*, ό.π., σ. 40-42

³⁰⁵

τοποθέτηση δείχνει και την ιδεολογική του μετατόπιση, την οποία πρώτος είχε επισημάνει ο Κυβερνήτης στις Εκθέσεις του προς την Κυβέρνησή του³⁰⁶

Ο Ιωάννου, αντίθετα, πίστευε ότι ο λαϊκός πολιτικός αγώνας είναι αδήριτη ανάγκη στις συνθήκες που είχαν διαμορφωθεί και ότι ήταν χρυσή ευκαιρία για το ΑΚΕΛ να θέσουν προ των ευθυνών τους συγχρόνως Βρετανούς και Δεξιά για την αποτυχία του εγχειρήματος: τους Βρετανούς γιατί παρενέβησαν τα υπεσχημένα και τους δεξιούς γιατί με την αδιαλλαξία και τη μη συμμετοχή τους,³⁰⁷ τους επέτρεψαν να διαμορφώσουν ένα «Σύνταγμα μαγειρεμένο στο Υπουργείο των Αποικιών».^{308, 309}

Τελικά, η ΚΕ απέρριψε το Σύνταγμα με πλειοψηφία δώδεκα έναντι 5.³¹⁰ Κατά των προτάσεων ψήφισαν επίσης και τα άλλα δύο μέλη της ΚΕ που συμμετείχαν στην Διασκεπτική, Ανδρέας Φάντης και Ανδρέας Ζιαρτίδης και ο σκληρός πυρήνας, των προερχομένων από το ΚΚΚ, στελεχών,³¹¹ όπως και Οργανωτικός Γραμματέας και μετέπειτα ΓΓ της ΚΕ του ΑΚΕΛ, Εζεκίας Παπαϊωάννου³¹²

*Δεν ήταν έστω και κατά διάνοια ένα Δημοκρατικό Σύνταγμα από το οποίο θα κέρδιζε οτιδήποτε ο λαός. Απλώς θα δινόταν η εντύπωση στον έξω κόσμο ότι στην Κύπρο λειτουργεί ένα Σύνταγμα, οι εκπρόσωποι του λαού θα επωμίζονταν ευθύνες, χωρίς όμως να είναι σε θέση να εκπληρώσουν οποιεσδήποτε υποσχέσεις προς τον λαό.*³¹³

Την ίδια μέρα ανακοίνωσε και ο ΕΑΣ την, ομόφωνη, απόρριψη των προτεινόμενων διατάξεων του Συντάγματος με το σκεπτικό ότι σκοπός των προτάσεων ήταν η διαιώνιση της βρετανικής κυριαρχίας και, ακόμη χειρότερα, η μετατροπή του

³⁰⁶ Βλ. σελ.

³⁰⁷ Φιφής Ιωάννου, Έτσι άρχισε..., ό.π, σ. 281

³⁰⁸ Ό.π

³⁰⁹ Στις 13.8.1987, ο Φιφής Ιωάννου κλείνει συνέντευξή του στη εφ. Σημερινή με τη δήλωση «Αν το 1947 θα ήταν δυνατόν στον οποιονδήποτε να προβλέψει το πραξικόπημα και την εισβολή του 1974 και τη συνεχιζόμενη μέχρι σήμερα κατοχή, τότε αδίστακτα θα έλεγα ότι τότε χάσαμε την ευκαιρία της ζωής μας»

³¹⁰ ΑΣΚΙ, ΑΚΕΛ-ΚΚΕ, κ. 371, Φ20/21/40 «Δύο εισηγήσεις κατατέθηκαν: μια του Σέρβα που δεχόταν οποιοδήποτε σύνταγμα με κάποιες αξιώσεις φιλελευθερισμού-φτηνότερος αυτός-και του Φιφή για σύνταγμα σχεδόν αυτοκυβέρνησης»

³¹¹ Όλη η απόφαση της ΚΕ του ΑΚΕΛ στην εφ. Δημοκράτης, 18.5.1948 «Το ψευδοσύνταγμα εξυπηρετεί μόνο τα συμφέροντα του ιμπεριαλισμού. Η πρώτη έγνοια της Βρετανικής κυβέρνησης είναι να μεταβάλλει τον τόπο μας σε πολεμική βάση. Μόνο με πραγματικές εξουσίες θα μπορέσει ο λαός να λύση τα προβλήματά του. Ο λαός θα συνεχίσει τον αγώνα για πλήρη Αυτοκυβέρνηση. Διακήρυξη της Κ. Επιτροπής του ΑΚΕΛ»

³¹² Για τη στάση του Εζεκία Παπαϊωάννου την περίοδο της Διασκεπτικής βλ. Πλουτής Σέρβας, Ένα άλλο..., ό.π, σ. 23-32

³¹³ Εζεκίας Παπαϊωάννου, Ενθυμήσεις, ό.π, σ. 82-82

νησιού σε πολεμική βάση και ότι η περαιτέρω παραμονή των μελών του στη Διάσκεψη δεν είχε κάποιο νόημα.³¹⁴

Σε αυτό το κλίμα συνεκλήθη, στις 20 Μαΐου 1948, η Συνεδρία της Διασκεπτικής Συνέλευσης προκειμένου τα μέλη να τοποθετηθούν επί των Βρετανικών προτάσεων. Παράλληλα, ΑΚΕΛ και ΕΑΣ, με μια σειρά συλλαλητήρια που οργανώθηκαν σε πόλεις και χωριά της Κύπρου, με ομιλητές μέλη της Διασκεπτικής, εξήγησαν στο λαό όχι μόνο γιατί αναγκάζονται να αποχωρήσουν από τη Διασκεπτική, αλλά και γιατί συμμετείχαν προκειμένου να διασκεδάσουν τις βαριές κατηγορίες για ενδοτισμό που εκτόξευε εναντίον τους η Δεξιά³¹⁵

Στη συνάντηση της 20^{ης} Μαΐου, ο Πρόεδρος της Διασκεπτικής, αρχιδικαστής Τζάκσον, γνωρίζοντας ότι έχει τη συναίνεση Τ/κυπρίων, του Μισέλ Χιούρι και των Αραδιππιώτη και Ευαγγελίδη³¹⁶ προσπάθησε να κάνει μία ύστατη προσπάθεια να πείσει τα μέλη του ΕΑΣ να παραμείνουν, επικεντρώνοντας την ομιλία του στις βελτιώσεις που έχουν επέλθει σε σχέση με τα ισχύοντα προ του 1931 και μιλώντας αορίστως για τις νομικές προστασίες που θα παρείχε³¹⁷

Όχι, έντιμοι κύριοι. Το προσφερόμενον εις υμάς Σύνταγμα δεν είναι ψευδοσύνταγμα. Στηρίζεται επί μεγάλης πραγματικής πείρας. Λαμβάνει πλήρως υπ' όψιν τη θέση της μειονότητας. Είναι ελαστικόν εις τα άκρα και έχει τας ιδικάς του ικανότητας αναπτύξεως και επεκτάσεως.

Από τον ΕΑΣ μίλησαν όλα τα μέλη: Ο Πρόεδρός του, Ιω. Κληρίδης, επικεντρώθηκε στην υπαναχώρηση της Βρετανικής Κυβέρνησης και στο γεγονός ότι το Νομοθετικό θα ήταν απλά ένα Συμβουλευτικό Σώμα προς τον Κυβερνήτη, ο οποίος ήταν ελεύθερος να πράττει κατά το δοκούν χωρίς να λαμβάνει υπ' όψιν του κανένα, ενώ προειδοποίησε την Βρετανική Διοίκηση ότι με το δρόμο που ακολουθεί «Η Κατάστασις αυτή δυνατόν να οδηγήση εις ξέσπασμα, το οποίον θα απήτει βίαν και

³¹⁴ Αναλυτικά η ανακοίνωση του ΕΑΣ, εφ. *Δημοκράτης*, «Η ιστορική απόφαση του ΕΑΣ να καταγγείλει αποφασιστικά τις προτάσεις της Βρεττ. Κυβέρνησης για το σύνταγμα», 18.5.1948

³¹⁵ Εφ. *Δημοκράτης*, «Ο λαός απαιτεί Αυτοκυβέρνηση-Η Διασκεπτική και το σημερινό παλλαϊκό Συλλαλητήριο Λευκωσίας-Η κινητοποίηση του λαού σε άλλες πόλεις», 20.5.1948

³¹⁶ Βλ. σ.

³¹⁷ Το πλήρες κείμενο της ομιλίας Τζάκσον στην εφ. *Δημοκράτης*, «Για πλήρη Αυτοκυβέρνηση και απ' την Αυτοκυβέρνηση στην Ένωση. Η ομιλία του Σερ Τζάκσον», 21.5.1948

αιματοχυσίαν δια να τεθή υπό έλεγχον, πράγμα το οποίον πρέπει να αποφευχθεί με κάθε μέσον»³¹⁸

Ο Πλουτής Σέρβας επικεντρώθηκε στην ανειλικρίνεια των Βρετανών, στο Σύνταγμα ως το μεταβατικό στάδιο μέχρι την Αυτοδιοίκηση και το ανεξέλεγκτο της Εκτελεστικής εξουσίας που κατέτασε τις παρούσες προτάσεις στη χαμηλότερη κλίμακα ακόμη και των πιο σκληρών αποικιακών Συνταγμάτων του παρελθόντος

Όλα αυτά όπως έχουν εξελιχθεί δεν παρουσιάζουν καμία ειλικρίνεια...Είπαμε τότες. Στο ενδιαμεσο διάστημα που μας χωρίζει από την εθνική μας αποκατάσταση μέσα στους κόλπους της Μητέρας πατρίδας , οφείλουμε να εκφράσουμε τη θέληση του λαού που αντιπροσωπεύουμε^{319, 320}

Την επαύριον, στην ομιλία του ο Δήμαρχος Μόρφου, Πολύκαρπος Νικολόπουλος, προσπάθησε να αποσείσει την κατηγορία που είχε εκτοξεύσει την προηγούμενη ο Λατίνος δικηγόρος Χιούρι ότι η Αριστερά μπήκε στην Διασκεπτική χωρίς προαπαιτούμενα και κόκκινες γραμμές και ότι τώρα προσπαθεί να εφεύρει προφάσεις για να την εγκαταλείψει, καθώς βλέπει ότι η συμμετοχή της σε αυτή της αποφέρει πολιτική βλάβη *«Δεν ήλθομεν εδώ δια «μανούβρες». Ηλθομεν εδώ με καθορισμένη γραμμή»³²¹*.

Ο ΓΓ της ΠΕΟ, Ανδρέας Ζιαρτίδης, αντέκρουσε τα επιχειρήματα του Τζάκσον περί πραγματικής αιρετής πλειοψηφίας στο Νομοθετικό, σε αντίθεση με την κατάσταση προ του 1931, και ανέπτυξε το επιχείρημα που πρώτοι είχαν χρησιμοποιήσει οι Times³²² *«Τότε είχαμε τη βίαιη και αυθαίρετη επιβολή των αγγλικών και τουρκικών ψήφων άνω στην ελληνική πλειοψηφία του λαού. Τώρα η μόνη διαφορά θα είναι, ότι μια τέτοια βίαιη επιβολή θα γίνεται με έναν καινούργιο συνδυασμό αγγλικών, τουρκικών και ελληνικών ψήφων»³²³*, καταλήγοντας ότι το θέμα είναι τόσο σοβαρό και οι στιγμές τόσο κρίσιμες που δεν πρέπει να παρθούν αποφάσεις στη βάση

³¹⁸ Εφ. Δημοκράτης, ό.π, «Η καταγγελία των βρετανικών αντιπροτάσεων για το Σύνταγμα. Αποτελούν εμπαιγμό και προς τη διεθνή κοινή γνώμη και προς το λαό μας»

³¹⁹ Εφ. Δημοκράτης, ό.π

³²⁰ Έχει ενδιαφέρον ότι ενώπιον του Τζάκσον, ο Σέρβας δεν ανέφερε τίποτα περί προσωρινότητας ή μελλοντικής δυνατότητας βελτίωσης, αυτά δηλαδή που ανέφερε στη συνεδρίαση της ΚΕ, βλ. σ.

³²¹ Εφ. Δημοκράτης, «Η ομιλία του Δημάρχου Μόρφου», 22.5.1948

³²² Βλ. υπ. 105

³²³ Εφ. Δημοκράτης, ό.π, «Το προτεινόμενο Σύνταγμα δεν εξυπηρετεί Κυπριακά συμφέροντα-Κρύβει την πρόθεση της Βρετανικής Κυβερνήσεως να μεταβάλει τον τόπο μας σε πολεμική βάση-Ο αντιπρόσωπος των συντεχνιών φ. Α. Ζιαρτίδης ζήτησε χτες την προκήρυξη δημοψηφίσματος»

μιας ψηφοφορίας των μελών της Διασκεπτικής *«Να ζητηθεί και ν' ακουστεί άμεσα η γνώμη του Κυπριακού λαού, μ' ένα δημοψήφισμα ή μέσω μιας εκλεγμένης Συντακτικής και όχι Συμβουλευτικής Συνέλευσης»*³²⁴

Η ομιλία του Δημάρχου Λάρνακας, Λύσου Σανταμά, περιστράφη γύρω από δύο σημεία: την αξίωση όλου του Κυπριακού λαού για Ένωση με την Ελλάδα *«ουδείς Κύπριος δύναται να εγκαταλείψει αυτή την αξίωση»* και τους λόγους που οδήγησαν τον ΕΑΣ να πάρει μέρος στη Διασκεπτική *«Μέχρις ότου όμως επιτευχθεί τούτο (ενν. η Ένωση), έχουμε την γνώμην ότι δεν είναι ορθόν, ούτε δίκαιον να αφήσωμεν την νήσον να κυβερνάται με το παρόν σύστημα. Δι' αυτόν τον λόγον αποφασίσαμε να μετάσχωμεν της Διασκεπτικής»*³²⁵

Ο Δήμαρχος Αμμοχώστου, Αδάμ Αδάμαντος, χαρακτήρισε την Διασκεπτική Συνέλευση *«πουλί περιορισμένο σε ένα κλουβί»* με την εξαίρεση *«μερικών μικρών γελοιωδών ζητημάτων»* και ότι η δυσανάλογες εξουσίες ανάμεσα σε Εκτελεστικό και Νομοθετικό *«θα αποτελούσαν την Δαμόκλειαν Σπάθην, η οποία θα επικρέμαται του Νομοθετικού Συμβουλίου έτοιμη να εξουθενώσει την εξουσίαν του»*.³²⁶

Ο Ανδρέας Φάντης, εκπρόσωπος της ΠΕΟ, δήλωσε ότι η εντολή με την οποία τον επιφόρτισαν οι συντεχνίες να συμμετάσχει στην Διασκεπτική ήταν η εξασφάλιση Αυτοκυβέρνησης και, ο μόνος από όλα τα μέλη της ΕΑΣ, τοποθετήθηκε προκλητικά αναφορικά με τη συναίνεση των Τ/κυπρίων στις Βρετανικές προτάσεις, σημειώνοντας ότι *«πιθανώς να μην αισθάνονται ικανοί να τύχουν περισσότερων ελευθεριών και να αναλάβουν περισσότερες ευθύνες»*³²⁷

Από τις ομιλίες των Τ/κυπρίων που μετείχαν στην Διασκεπτική Συνέλευση αναδύεται ο σκληρός πυρήνας της ανησυχίας τους για τις εξελίξεις που δεν είναι άλλος από τον φόβο, ο οποίος κινείται στο δίπολο υποβάθμιση της Κοινότητάς τους, συρρίκνωση και αφανισμός και Ένωση με την Ελλάδα

Όπως οι Έλληνες δε θέλουν Βρετανική διακυβέρνηση, έτσι και εμείς θα αγωνιστούμε να μην παραμείνουμε κάτω από Ελληνική καταπίεση. Όταν μιλούν για εθνικά δικαιώματα εννοούνε μόνο τον Ελληνισμό και ερμηνεύουν την δημοκρατία ως

³²⁴ Ό.π

³²⁵ Ό.π, «Η ομιλία του Δημάρχου Λάρνακος»

³²⁶ Ό.π, «Η ομιλία του Δημάρχου Αμμοχώστου»

³²⁷ Ό.π, «Ομιλεί ο φ. Α. Φάντης»

ταυτόσημη με την υποδούλωση της μειοψηφίας στην πλειοψηφία. Αν η κυβέρνηση της Μ. Βρεττ. θα δώσει την Κύπρο σε άλλη χώρα, αυτή πρέπει να είναι η Τουρκία³²⁸

*Οι Έλληνες εξωργίσθησαν, διότι δεν επιθυμούμεν καθεστ'ς αυτοκυβερνήσεως. Ζώμεν αδελφωμένοι μαζί των. Εντούτοις οι θρησκευτικοί και πολιτικοί αρχηγοί των έπραξαν το παν, δια να καταστρέψουν την συναδέλφωσιν ταύτην... Φανταζόμεθα τι θα συμβή, όταν περιέλθη πάσα εξουσία εις χείραν των;*³²⁹

ενώ ο Sufi Kanaan, προσπαθεί να εκμεταλλευτεί το ακραία πολωμένο πολιτικό κλίμα και τη διχόνοια που επικρατεί στο νησί και θέτει στους Έλληνες ένα καίριο ερώτημα

*Διαβάζοντας τις εφημερίδες τους, στη μια είδα τους τίτλους για τη δράση του Δημοκρατικού Στρατού και στην άλλη βαριές κατηγορίες εναντίον του. Ένα ερώτημα διαπερνά τις σκέψεις μας: ένωση με ποιόν;*³³⁰

Η τοποθέτηση του νεαρού Λευκωσιάτη δικηγόρου Rauf Denktaş ήταν η πιο πολιτική από αυτές των συμπατριωτών του και η μόνη που είχε ως κεντρικό της θέμα την ταύτιση των συμφερόντων της Τ/κυπριακής Κοινότητας με την διαιώνιση της Βρετανικής Αποικιοκρατίας *“Εμείς οι Τούρκοι είμαστε ευχαριστημένοι που ζούμε κάτω από τη βρετανική διακυβέρνηση για 75 χρόνια...Εμείς, ως υπήκοοι, στους οποίους η Βρετανική Κυβέρνηση έδωσε πολλές υποσχέσεις δεν τους αισθανόμαστε ξένους»* και υπαινίχθηκε ότι, κάποτε, αυτοί ήταν κυβερνήτες σε εκείνο τον τόπο *«Οι Τούρκοι, θα ήθελαν να τους υπενθυμίσουν ότι δεν είμαστε ξένοι, αλλά μάλλον έχουμε περισσότερα δικαιώματα από αυτούς σ' αυτό το νησί»*³³¹. Κατανοούμε ότι οι δύο Τ/κύπριοι θέλησαν να κάνουν σαφές ότι το αίτημα για Αυτοδιάθεση δεν αφορά στον Κυπριακό λαό στο σύνολό τους αλλά σε μία ευκαιριακή πλειοψηφία, η οποία μάλιστα είναι και κομμουνιστική, προσβλέποντας στα ψυχροπολεμικά αντανάκλαστικά της Βρετανικής Διοίκησης.

Ο πρόεδρος της Συνέλευσης έθεσε προς ψήφιση το ακόλουθο ψήφισμα και ζήτησε ονομαστική ψηφοφορία

³²⁸ Εφ. Έθνος «Η τουρκική άποψις», 22.5.1948, απόσπασμα από την ομιλία του Hassan Şaşmaz.

³²⁹ Ό.π, απόσπασμα από την τοποθέτηση του İrfan Hüseyin

³³⁰ Ό.π, απόσπασμα από την ομιλία του Sufi Kanaan

³³¹ Ό.π, αποσπάσματα από την ομιλία του Rauf Denktaş

Κατά την γνώμην της Συνελεύσεως ταύτης θα ήτο προς το καλύτερον συμφέρον του Κυπριακού λαού, εάν σύνταγμα το οποίον προνοείται υπό των υποβληθεισών, εις την Συνέλευσιν προτάσεων, εγκαθιδρυθή όσον το δυνατόν ταχύτερον.

Τα επτά μέλη του ΕΑΣ ψήφισαν «Όχι», ενώ οι υπόλοιποι «Ναι», εκτός από τον Ευαγγελίδη, ο οποίος απουσίαζε στο εξωτερικό. Ο Πρόεδρος της Συνέλευσης σήμανε τη λήξη της Συνεδρίασης, χωρίς δώσει ημερομηνία για την επόμενη³³²

Η τελευταία πράξη της διασκεπτικής γράφτηκε στις 12 Αυγούστου 1948, στην αίθουσα του Κακουργοδικείου Λευκωσίας, όπου έλαβε χώρα η τελευταία συνεδρίαση, με την παρουσία, όπως ήταν φυσικό αυτών που είχαν ψηφίσει θετικά, όπου ο Κυβερνήτη Winster, στην ομιλία του σημείωσε ότι, μετά την αποχώρηση των επτά μελών που είχαν καταψηφίσει, η Διασκεπτική είχε απωλέσει τον αντιπροσωπευτικό της χαρακτήρα και δεν μπορούσε παρά να διαλυθεί. Η Κύπρος «είχε απωλέσει την ευκαιρία να προχωρήσει στο δρόμο της προόδου και της ανάπτυξης», ενώ η Κυβέρνηση «είχε δώσει πλήρη απόδειξη της ειλικρινούς της επιθυμίας να παράσχη σύνταγμα». Ο Κυβερνήτης έκλεισε, με τρόπο σαφή, οποιαδήποτε συζήτηση για την Ένωση με την Ελλάδα «οτιδήποτε ακούσετε εις το μέλλον είτε εδώ είτε αλλού περί του εναντίου, επί τω σκοπώ να σας κάμη να πιστεύσετε ότι το ζήτημα είναι ακόμη ανοικτόν ή ότι υπάρχει σκέψις δια διαπραγματεύσεις, είναι αναληθές και διαδίδεται μόνον και μόνον με τον σκοπόν να σας απατήση»³³³

3.7 Η αποχώρηση Κληρίδη από τον ΕΑΣ και η επίσκεψη στο Βουνό (Ιούλιος-Δεκέμβριος 1948).

Μετά την καταψήφιση των προτεινομένων προνοιών του Συντάγματος και την αποχώρηση των επτά μελών του ΕΑΣ από τη Διασκεπτική (12 Μαΐου 1948), «η τοξική και ταξική πολιτική αντιπαράθεση»³³⁴ έβαινε αυξανόμενη. Και αν οι σκληροπυρηνικοί ΑΚΕΛικοί ήταν συνηθισμένοι σε αυτά, εξάλλου ήταν μία κατάσταση πολύ πιο

³³² Εφ. Έθνος «Αι εργασίαι της συνελεύσεως ανεβλήθησαν επ' αόριστον», 22.5.1948

³³³ Εφ. Έθνος «Ο κυβερνήτης ανήγγειλε χθες την διάλυσιν της Συμβουλευτικής», 13.8.1948 και Έκτακτο παράρτημα εφ. Δημοκράτης «Διελύθη σήμερα η Διασκεπτική. Το Συνταγματικό Ζήτημα παραμένει ανοικτό», 12.8.1948

³³⁴ ΔΙΑΥΕ, Φάκελος 42/2, Α. Κουντουριώτης, Πρόξενος της Ελλάδας προς Υπουργείο Εξωτερικών, 22.12.1947

ανώδυνη σε σχέση με ό,τι βίωναν οι Κομμουνιστές σε άλλες χώρες, το κλίμα σταδιακά βάραινε ιδιαίτερα τους συμμάχους τους, τα μέλη του ΕΑΣ, και τον Ιω. Κληρίδη.³³⁵

Αξιοποιώντας μία διαφωνία του με το ΑΚΕΛ για ένα ήσσονος σημασίας ζήτημα που παρουσιάστηκε τον Ιούνιο του 1948, Ο Ιω. Κληρίδης εγκατέλειψε την Προεδρία του ΕΑΣ. Ο Έλληνας Πρόξενος περιγράφει σε Έκθεσή του προς το Υπουργείο Εξωτερικών τα ζητήματα που οδήγησαν τον Κληρίδη στην έξοδο από τη συμμαχία: Η ολοένα μεγαλύτερη εμπλοκή του ΑΚΕΛ με τον ΔΣΕ,³³⁶ οι έρανοι, ο οικονομικός αποκλεισμός από τη Δεξιά, αλλά και η σταδιακή αποξένωση από το ελληνικό Προξενείο, στο οποίο έφτασε να μην προσκληθεί για την καθιερωμένη δεξίωση της 25^{ης} Μαρτίου παρόλο το θεσμικό του ρόλο.³³⁷

Όπως ήταν φυσικό ο δεξιόστροφος Τύπος πανηγύριζε χαιρέκακα. Πέραν του ότι το ΑΚΕΛ απομονωνόταν πολιτικά και στερούνταν συμμάχους, οι οποίοι το κανονικοποιούσαν μέσα στο κοινωνικό σύστημα και αποτελούσαν το αστικό του άλλοθι, δινόταν στη Δεξιά μία πρώτης τάξεως ευκαιρία να ενώσει δυνάμεις ενόψει νέων εκλογικών αναμετρήσεων συγκροτώντας ένα αραγές μέτωπο απέναντι στην Αριστερά

Οι κομμουνιστάι εδέχθησαν εξ οικείων τα βέλη, Ο μέχρι της χθες φίλος και συναγωνιστής των κ. Ι. Κληρίδης τους αποδίδει τον χαρακτηρισμόν που τους αξίζει: Τους ονομάζει «θορυβοποιούς»...Καλόν ξημέρωμα, κ. Κληρίδη! Εδήλωσες πως δεν θα μετάσχης του συνεδρίου του «Εας» και εγκαταλείπεις και την προεδρίαν του, διότι δεν είναι δυνατή

³³⁵ Τα προβλήματα που οδήγησαν στη διάσπαση του ΕΑΣ και ο πόλεμος λάσπης της Δεξιάς στον Κληρίδη στο χειρόγραφο σημείωμα Φ. Ιωάννου προς το ΚΚΕ ενόψει της συνάντησης Ιωάννου-Ζαχαριάδη, ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ, κ. 371, Φ20/21/14, ό.π

³³⁶ ΑΣΚΙ, κ.371, Φ20/21/40, αναφέρεται σε Έκθεση του Ι. Φωτίου προς την ΚΕ του ΚΚΕ ότι ο Φ. Ιωάννου «τεχνηέντως και πλαγίως» προσπαθούσε να περιορίσει «την ανοικτή στήριξη προς το ΚΚΕ και τον Δημοκρατικό Στρατό» προς χάριν της συμμαχίας. Για την βοήθεια του ΑΚΕΛ στο ΔΣΕ σε όλα τα επίπεδα, βλ. Γιώργου Βασιλείου, *Μια σύγχρονη Οδύσσεια, αυτοβιογραφία*, εκδόσεις Παπαζήση Αθήνα 2013, σελ. 96-97 και την πολυσέλιδη χειρόγραφη ενημέρωση του Ε. Παπαϊωάννου προς το ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ το Δεκέμβριο του 1951, όπου υπάρχει ιδιαίτερο κεφάλαιο «Προσφορά στον Ένοπλο Αγώνα του Ελληνικού Λαού», όπου η προσφορά του ΑΚΕΛ χαρακτηρίζεται «μηδαμινή», ότι συμμετείχαν «40 εθελοντές» παρόλο που ήθελαν να συμμετάσχουν «εκατοντάδες», αλλά προέκυψαν τεχνικές δυσκολίες όπως διαβατήρια και ότι «ακόμη και σήμερα περιμένουν κάποιοι να φύγουν. Δεν τους ειδοποιήσαμε ακόμη για το αντίθετο. Τούτο θα γίνει με το γυρισμό μου». ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ, κ. 371, Φ20/21/59 ««Μία σύντομη Έκθεση της κατάστασης στην Κύπρο από το Γενάρη του 1949 ίσαμε σήμερα»»

³³⁷ ΔΙΑΥΕ, Φάκελος 17/4, Α. Κουντουριώτης, Πρόξενος της Ελλάδας στη Λευκωσία προς το Υπουργείο Εξωτερικών, «Περί του συνοδοιπόρου Δημάρχου Λευκωσίας, Ι. Κληρίδη», 7 Ιουνίου 1948

*συνεργασία μετά των κομμουνιστών. Ακριβώς διακηρύττεις, τώρα εκείνα τα οποία σου έψαλλαν προ πολλού όλοι οι εθνικόφρονες.*³³⁸

Παράλληλα με την αναχώρηση Κληρίδη και τη διάσπαση του ΕΑΣ, το ΑΚΕΛ βρίσκεται αντιμέτωπο με μία ακόμη πληροφορία, που κλονίζει τη βεβαιότητά του ότι ο δρόμος που ακολουθεί αναφορικά με το Κυπριακό και τη Διασκεπτική είναι ο σωστός και επιβεβλημένος από τις περιστάσεις: το ΚΚΕ διαφωνεί με τη συμμετοχή του στη Διασκεπτική και την συνεδριακή γραμμή «*Αυτοκυβέρνηση-Ένωση*». Η κατάσταση δε χωρεί χρονοτριβή. Αμέσως διοργανώνεται αποστολή αποτελούμενη από τους Ιωάννου και Ζιαρτίδη, τον ΓΓ του Κόμματος και τον ΓΓ της ΠΕΟ, για να συναντηθεί με τον Ζαχαριάδη, στο στρατηγείο του ΔΕΣ, προκειμένου να διαλευκανθεί η πληροφορία και να καθοριστεί το τι μέλλει γενέσθαι.

Το ταξίδι των δύο απεσταλμένων ξεκίνησε στις αρχές Οκτωβρίου 1948 και μέσω Καΐρου, Παρισίων,³³⁹ Πράγας, Βουδαπέστης, Βελιγραδίου, Σκοπίων κατέληξε στο στρατηγείο του Δημοκρατικού στρατού και της Προσωρινής Δημοκρατικής κυβέρνησης, ακριβώς μέσα σ' ένα σχετικά μικρό εδαφικό τρίγωνο, ανάμεσα στις δύο Πρέσπες³⁴⁰ και η συνάντηση με τους Ζαχαριάδη και Βαφειάδη έγινε γύρω στις 28 Οκτώβρη 1948³⁴¹

Προς μεγάλη έκπληξη των δύο Κυπρίων, Ο Ζαχαριάδης ήταν σαφής αναφορικά με την λανθασμένη γραμμή τους και δικαιολόγησε, τη θέση του:

*-Να σας πω. Η γραμμή για συνταγματικές μεταρρυθμίσεις στην Κύπρο είναι μια μορφή λιμπεραλισμού (φιλελευθερισμού). Εμείς εδώ θα είμαστε έτσι ή αλλιώς σε δύο μήνες στην Αθήνα. Έτσι, εσείς εκεί στην Κύπρο δεν μπορεί να μιλάτε πια για ενδιάμεσο στάδιο Αυτοκυβερνήσεως, με τελικό στόχο την Ένωση. Η ένωση με την Ελλάδα πρέπει να γίνει ο άμεσος στόχος σας!*³⁴²

Μάλιστα, όταν ο Ιωάννου τον ρώτησε αν η στάση του ΑΚΕΛ θα συνέχιζε να είναι «*λιμπεραλισμός*» ακόμη και αν «*η προοπτική σας ότι σε δύο μήνες θα είσατε στην*

³³⁸ Εφ. Έθνος, 30.7.1948

³³⁹ Ο Ανδρέας Ζιαρτίδης αναφέρει ότι στο Παρίσι ήρθαν σε επαφή με το Κομμουνιστικό Κόμμα Γαλλίας προκειμένου να έχουν τη γνώμη του επί του επίδικου ζητήματος, αλλά το ΚΚΓ τους εξήγησε ότι δεν μπορεί να έχει άποψη επί του θέματος, Πανίκος Παιονίδης, *Ανδρέας Ζιαρτίδης. Χωρίς φόβο και πάθος*, Λευκωσία 1995, σ. 62

³⁴⁰ Φ. Ιωάννου, *Έτσι άρχισε...*, ό.π., σ. 329

³⁴¹ Ό.π., σ. 331

³⁴² Ό.π., σ. 336

Αθήνα δεν είναι σωστή», επέμεινε στην εκτίμησή του και, εκείνο τον τελευταίο χειμώνα του Εμφυλίου, εισηγήθηκε την επαναστατική τακτική

-Είναι "λιμπεραλισμός», είναι! Κοιτάχτε να μπείτε στην άμεση συνθηματολογία για Ένωση και να αναπροσαρμόσετε ανάλογα τη στρατηγική και την τακτική σας. Δεν έχετε στην Κύπρο βουνά; Δεν έχετε όπλα;

Σε ερώτηση του Ιωάννου, τι πρέπει να πράξει το ΑΚΕΛ, αφού ναι μεν το ΚΚΕ διαφωνούσε, αλλά το μητροπολιτικό, βρετανικό, Κόμμα ήταν ενήμερο και συμφωνούσε με τη στρατηγική τους, ο Ζαχαριάδης του συνέστησε να μεταβούν στο Βουκουρέστι προκειμένου να συνεννοηθούν με την Κομινφόρμ.^{343, 344}

Η αποστολή μετέβη στο Βουκουρέστι, περιμένοντας Οδηγίες από την Κομινφόρμ, και μέσω του ραδιοφωνικού σταθμού *Ελεύθερη Ελλάδα*, ο Ιωάννου προσπαθούσε να περάσει το μήνυμα στους συντρόφους του ότι *«η γραμμή άλλαζε προς την κατεύθυνση του «Ένωση και μόνο Ένωση»*.^{345, 346}

Τρία χρόνια αργότερα, ο νέος ΓΓ της ΚΕ του ΑΚΕΛ, Εζ. Παπαϊωάννου, σε πολυσέλιδη χειρόγραφη επιστολή του προς το ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ, αναφερόμενος στη συνάντηση σημειώνει ότι *«η πλειοψηφία των μελών της ΚΕ βρισκόταν κάτω από οπορτουνιστικές, μικροαστικές επιδράσεις και τάσεις»* ότι η ηγεσία του *Κόμματος*

³⁴³ Ό.π., σ. 349

³⁴⁴ Η συνάντηση με Ζαχαριάδη από την πλευρά του Ανδρέα Ζιαρτίδη στο Πανίκος Παιονίδης, *Ανδρέας Ζιαρτίδης. ...ό.π., σ. 65*

*Μετά από τον Φιφή, επήρην το λόγο
ο Ζαχαριάδης, ο οποίος εμίλησε, είμαι βέβαιος, όχι για περισσότερο από επτά λεπτά... Καμία
συζήτηση, καμία παρέμβαση
από τους άλλους... Μετά που τελειώσαμε με τον Ζαχαριάδη
φεύγουμε από το βουνό και πηγαίνουμε στο Βουκουρέστι.*

Επίσης, Ανδρέας Ζιαρτίδης, εφ. *Φιλελεύθερος*, 15/3/1987

Δεν γίνεται εμείς να πολεμούμε με το όπλο ενάντια στην αντίδραση και τον Βρετανικό ιμπεριαλισμό και σεις στην Κύπρο να συνεργάζεστε με τους Βρετανούς για Σύνταγμα. Η τακτική σας πρέπει να αλλάξει. Πρέπει να αγωνιστείτε για την Ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα. Εμείς είμαστε βέβαιοι για τη νίκη μας και όταν νικήσουμε θα είναι η λύση του προβλήματός σας

³⁴⁵ Ό.π., σ. 352

³⁴⁶ Παράλληλα, οργανώνεται ένας αγώνας δρόμου αναφορικά με τη συμμόρφωση των κομματικών φυλλαδίων στη νέα πραγματικότητα: ενδεικτικό το τι συνέβη αναφορικά με υλικό που απεστάλητο στον ραδιοφωνικό σταθμό Βουκουρεστίου, με τον οποίο ο Φ. Ιωάννου είχε «κανονίσει μία τακτική δεκάλεπτη εκπομπή (για τις εξελίξεις στην Κύπρο)...την οποία αναλαμβάνουμε υπεύθυνα να τροφοδοτούμε τακτικά από δω και μπρος με υλικό». Στις 4.1.1949, αποστέλλεται τηλεγράφημα με τη σημείωση «Ό,τι από τα αποκόμματα αυτά αναφέρεται σε αίτημα αυτοκυβέρνησης ή γενικά σε Συνταγματική λύση του Κυπριακού πρέπει να θεωρείται σαν ξεπερασμένο και να μην αναφέρεται, σα θέση που εκκρίθη πια σα λανθασμένη». Αξίζει να σημειωθεί ότι το τηλεγράφημα προηγείται 12 μέρες της ΚΕ που θα έπαιρνε αποφάσεις επί του θέματος, βλ. ΑΣΚΙ, ό.π., Φ/20/21/16

«μεταβλήθηκε σε ένα γραφειοκρατικό Οργανισμό» και εξέφραζε «ευχαριστίες προς το μεγάλο και δοκιμασμένο μέσα στη φωτιά της πάλης Ελληνικό Κομμουνιστικό Κόμμα που σ' αυτά τα ελεύθερα βουνά της Ελλάδας και μέσα σε μια δύσκολη ένοπλη πάλη βρήκε τον καιρό να μελετήσει και να δώσει σωστή καθοδήγηση στο Κόμμα μας»³⁴⁷

3.8 Η κρίση στο ΑΚΕΛ, οι Δημοτικές εκλογές του, το ΣΤ' Συνέδριο και το Ενωτικό Δημοψήφισμα (Ιανουάριος-Δεκέμβριος 1949).

Οι Οδηγίες από την Κομινφόρμ δεν ήρθαν ποτέ και ο Φιφής Ιωάννου³⁴⁸ αναχώρησε για Κύπρο, όπου το Κόμμα εισήλθε σε μία δίνη εσωστρέφειας: συνεκλήθη εκτάκτως η ΚΕ, στις 16 Ιανουαρίου 1949, η οποία χαρακτήρισε εσφαλμένη την θέση για Αυτοκυβέρνηση ως «Μία φιλελεύθερη μικροαστική αντιμετώπιση του Ενωτικού Κυπριακού προβλήματος που έτεινε να υποτάζει το επαναστατικό ερμητικό-αγροτικό κίνημα σε συμβιβαστικές μεταρρυθμίσεις που ουσιαστικά το ευθυγράμμιζαν με τις διαθέσεις και τα συμφέροντα του ιμπεριαλισμού»,³⁴⁹ ενώ στην Ανακοίνωσή της σημείωνε ότι απαιτεί

ικανοποίηση των πόθων του Κυπριακού λαού να ενωθεί με την μητέρα Ελλάδα, κατάργηση των ανελεύθερων νόμων και απελευθέρωση των πολιτικών καταδίκων. Η στροφή μας προς τις συνταγματικές ελευθερίες και η ακαδημαϊκοποίηση του αγώνα για την Ένωση ήταν και στριφνή και λανθασμένη. Είμαστε μια αποικία. Θέλουμε να σπάσουμε το αποικιακό πλαίσιο, γιατί το απαιτεί το πρόβλημα της ζωής και της παραπέρα ανάπτυξης του λαού. Αυτό θα το πετύχουμε μόνο με την Ένωση. Το αίτημά μας θα πρέπει να είναι ΕΝΩΣΗ με την Ελλάδα... Το εθνικό έμπαινε για άμεση λύση και όχι σαν αίτημα προοπτικής και προπαγάνδας, με συνταγματικά ενδιάμεσα όπως κάναμε εμείς (Στο κάτω-κάτω μια τέτοια αδιάλλακτη ενωτική επιμονή ήταν η καλύτερη τακτική για να εκμαιεύσει

³⁴⁷ Ενημέρωση προς το ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ, ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ, κ. 371, Φ20/21/59, «Μία σύντομη Έκθεση της κατάστασης στην Κύπρο από το Γενάρη του 1949 ίσαμε σήμερα», Δεκέμβρης 1951, ό.π

³⁴⁸ Ο Α. Ζιαρτίδης είχε αναχωρήσει, ήδη, για Λονδίνο, όπου συναντήθηκε με τον ΓΓ του Κομμουνιστικού Κόμματος Αγγλίας, Χάρρυ Πόλιτ, και του ανέφερε τα διαμειφθέντα με τον Ζαχαριάδη τα οποία ο Πόλιτ χαρακτήρισε «ανοησίες»

Ο κόσμος με το τέλος του πολέμου εμπήκε σε μια νέα εποχή. Την εποχή της κατάλυσης του αποικισμού. Η Κύπρος δεν μπορεί να μείνει αποικία, αλλά δεν μπορεί να κάνει ούτε και άλμα προς την εθνική της απελευθέρωση. Θα πρέπει να περάσει από κάποια στάδια και ένα από τα στάδια είναι το στάδιο της Αυτοκυβέρνησης. Της Αυτοκυβέρνησης που δεν θα είναι ευθύς εξαρχής η ίδια. Θα περάσει και εκείνη από κάποια στάδια για να φθάσετε στον στόχο σας. Να πάτε λοιπόν πίσω και να συνεχίσετε την γραμμή σας για Αυτοκυβέρνηση-Ένωση.

Πανίκος Παιονίδης, Ανδρέας Ζιαρτίδης. ...ό.π., σ. 66. Για την αναχώρηση Ζιαρτίδη, βλ. και Φ. Ιωάννου, Έτσι άρχισε..., ό.π., σ. 351.

³⁴⁹ Αλέξης Αλέκου, 1948., ό.π., σ. 215

πολιτικές ελευθερίες). Δεν πρέπει να ζητούμε σύνταγμα, έστω κι αν πρόκειται για σύνταγμα κτήσης. Αυτό που μπαίνει άμεσα για μας είναι το ζήτημα αυτοδιάθεσης, ζήτημα Ένωσης με την Ελλάδα».³⁵⁰

Τα μέλη της Κ.Ε κλήθηκαν να καταθέσουν αυτοκριτικό σημείωμα, τα οποία εγκρίθηκαν σε συνεδρίαση της 26^{ης} και 27^{ης} Φεβρουαρίου,³⁵¹ βάσει των οποίων, στις 5 Μαρτίου 1949, σε κοινή συνεδρίαση της Ολομέλειας της ΚΕ, της Εξελεγκτικής Επιτροπής, της Επιτροπής Επαγρύπνησης και της Κριτικής Επιτροπής όλα τα μέλη της παραιτήθηκαν³⁵² αφού «(η ΚΕ) αποτελείται από στοιχεία με μικροαστικές επιδράσεις και τάσεις που δεν μπορούν να ανήκουν στην κομματική Ηγεσία».³⁵³

Συγκροτήθηκε «Προσωρινή Κεντρική Καθοδήγηση» η οποία ανέλαβε να οδηγήσει το Κόμμα στο ΣΤ' Συνέδριο και στις 8 Μαρτίου σε ανακοίνωσή της ανέφερε «Η Κεντρική Επιτροπή διαπίστωσε σοβαρά λάθη στην πολιτική γραμμή και την τακτική του Κόμματός μας», ενώ την επόμενη μέρα τα παραιτηθέντα μέλη με κοινή ανακοίνωσή τους παραδέχθηκαν τα λάθη τους «μπροστά στα οποία σταθήκαμε ενιαίοι» και σημειώνουν ότι «το ομόφωνο συμπέρασμά μας ήταν η αναγκαιότητα ολόπλευρης κομματικής ανασυγκρότησης»³⁵⁴

³⁵⁰ Εφ. Δημοκράτης, 18.1.1949

³⁵¹ ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ, κ. 371, Φ20/21/18, «Κριτική και αυτοκριτική μελών της ΚΕ ΑΚΕΛ, όπως ενεκρίθη από την ολομέλεια της ΚΕ στις 26-27 Φεβρουαρίου 1949, ύστερα από συζήτηση της εισήγησης της σχετικής υποεπιτροπείας» και Φ20/21/19.8.3.1949 «Ανακοίνωση της προσωρινής Κεντρικής καθοδήγησης του ΑΚΕΛ», έγγραφο του Γ. Φωτίου προς το ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ

Το 43-45 η μαζικοποίηση επέτρεψε την είσοδο μικροαστικών καιροσκοπικών στοιχείων. Μια κομματική ηγεσία με μικροαστική σύνθεση αλλάζει τον προλεταριακό χαρακτήρα του κόμματος, το μεταβάλλει από κόμμα της εργατικής τάξης σε κόμμα μικροαστικό. Η μικροαστική σύνθεση της κομματικής ηγεσίας εισάγει μέσα στο κόμμα το πνεύμα του Δισταγμού και του οππορτουνισμού, το πνεύμα της διαφθοράς και της αβεβαιότητας, την πηγή της αποδιοργάνωσης και της εκ των έσω διάσπασης» (Στάλιν)

Ως ένα χαρακτηριστικό δείγμα της μικροαστικής νοοτροπίας του Κόμματος μετά το 1945 είναι «η υποτίμηση του ρόλου των γυναικών ως επαναστατικής δύναμης» και τονίζει την ανάγκη δημιουργίας «γυναικείου κινήματος». Πράγματι, το ΑΚΕΛ κινήθηκε δυναμικά προς αυτή την κατεύθυνση, χωρίς θεαματικά αποτελέσματα: Μόλις τρεις μήνες αργότερα, ο Έλληνας Γενικός Πρόξενος στη Λευκωσία, Α. Κουντουριώτης, ενημερώνει το Υπουργείο Εξωτερικών «Η προσπάθεια του ΑΚΕΛ όπως επιστρατεύσει και οργανώσει τις εργαζόμενες και μη «προοδευτικές» γυναίκες της Κύπρου εσημείωσε μέχρι τούδε αποτυχία, αποδιδόμενη υπό των ιδίων κομμουνιστών εις πλημμελήν προπαρασκευήν και εις σφάλματα των υπευθύνων. Εξαίρεσιν αποτελεί ο τομεύς της Αμμοχώστου όπου εσημειώθη σχετική επιτυχία», ΔΙΑΥΕ, Φ6/1, «Σύσκεψις γυναικών στελεχών του ΑΚΕΛ, ήτις απεφάσισεν νέαν διαφωτιστικήν και οργανωτικήν εξόρμησιν», 29.6.1949

³⁵² ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ, κ. 371, Φ20/21/37, Έκθεση Γ. Φωτίου προς ΚΕ ΚΚΕ, «Βιογραφική Έκθεση»

³⁵³ Εφ. Δημοκράτης, 9.3.1949

³⁵⁴ Εφ. Δημοκράτης, 10.3.1949

Οι δημοτικές εκλογές του Μαΐου 1949 (με δύο νεκρούς) σηματοδοτούν το τέλος της πρώτης περιόδου του κυπριακού διχασμού. Πήραν χαρακτήρα δικομματικού δημοψηφίσματος στο οποίο ηττήθηκε το ΑΚΕΛ, που έχασε στη Λευκωσία, αφού απέσυρε την υποστήριξή του στον Ιω. Κληρίδη και στήριξε τον Α. Ζιαρτίδη απέναντι στον Θ. Δέρβη, και άλλους 10 από τους 15 δήμους. Η κρίση ηγεσίας που βίωνε το ΑΚΕΛ, η αντικομμουνιστική υστερία της εποχής που πρόθυμα φερέφωνά της ήταν ο Δεξιός Τύπος και η Εθναρχία,³⁵⁵ η ήττα του Δημοκρατικού Στρατού στον Εμφύλιο, σε αντίθεση με το γεγονός ότι το 1946, στις δημοτικές εκλογές νίκης του ΑΚΕΛ, ΚΚΕ και ΕΑΜ διατηρούσαν ακόμη την αίγλη της Κατοχής και της Αντίστασης, η Προπαγάνδα της Ελληνικής κυβέρνησης περί Σλάβων, ξεπουλήματος Μακεδονίας οι φήμες του παιδομαζώματος που έφταναν στην Κύπρο, η βοήθεια που προσέφερε στη Δεξιά η Αποικιακή κυβέρνηση μέσω μουχτάρηδων και Αστυνομίας, η αποξένωση από τα λαϊκά στρώματα λόγω της γραμμής της Αυτοκυβέρνησης, η αποχώρηση Κληρίδη και οι κλυδωνισμοί στον ΕΑΣ, η έλλειψη ταξικής συνείδησης στον Κύπριο εργαζόμενο, τα οικονομικά προβλήματα που αντιμετώπιζε το Κόμμα,³⁵⁶ είναι κάποιοι

³⁵⁵ Κοινή διακήρυξη των εθνικοφρόνων σωματείων της Λάρνακας στις 30 Απριλίου 1949

Ο Σλαβοκομμουνιστικός εχθρός εις τον αγώνα του κατά του Έθνους μας, έχει ως όργανά του τους πεμποφαλαγγίτας ελληνόφωνους κομμουνιστάς. Το Κομμουνιστικόν Κόμμα της Ελλάδος, ως αποδεικνύουν η αισχρά ανταρσία κατά της Ελληνικής Πατρίδος, το παιδομάζωμα των αθώων παιδιών της Φυλής μας και το πρόσφατον συνέδριον με συμμετοχή της ΝΟΦ δια τριών Βουλγάρων αντιπροσώπων, απεφάσισε το ξεπούλημα της Ελλάδος εις τους Σλάβους...Με τους προδότας κομμουνιστάς της Ελλάδος συνέδεσαν την τύχην των και οι εν Κύπρω.

στο Σπύρος Παπαγεωργίου, ΑΚΕΛ το άλλο ΚΚΕ, ό.π., σ. 36

³⁵⁶ ΔΙΑΥΕ, Φάκελος 27/1, Υπ. 3, Ενημέρωση Γενικού Προξένου στη Λευκωσία προς Υπουργείο Εξωτερικών, 27.7.1949, «Οικονομικαί δυσχέρειαι ΑΚΕΛ» εκτενής αναφορά στους λόγους των οικονομικών προβλημάτων του ΑΚΕΛ «σπάταλον διαχειρίσιν του παρελθόντος», η οικονομική κρίση στη Βρετανία που, μοιραία, εξαπλώθηκε στην Κύπρο και οδήγησε σε λιγότερες εισφορές των μελών, απώλεια τεσσάρων σημαντικών Δημαρχείων στις Δημοτικές εκλογές, γεγονός που αποστέρησε το ΑΚΕΛ από έμμισθα στελέχη, περιορισμός, λόγω οικονομικής κρίσης, της κυκλοφορίας του Δημοκράτη «Το συμπέρασμα είναι ότι οι εν Κύπρω κομμουνισταί, οίτινες μέχρι τούδε εν όλω ή κατά το πλείστον εξησφάλιζαν τα αναγκαία αυτοίς χρηματικά μέσα επιτοπίως, θα χρειαστούν οικονομική ενίσχυσιν εκ μέρους των έξω συντρόφων των προκειμένου να εξακολουθήσουν αμείωτον την πολλαπλήν ενταύθα δράσιν των». Ο Έλληνας Πρόξενος αποδεικνύεται πολύ καλά ενημερωμένος επί αυτού του θέματος: οι οικονομικές δυσκολίες και η αντιμετώπισή τους αποτελούν μέρος των αποφάσεων του ΣΤ' Συνεδρίου, λίγους μήνες αργότερα. «Βαθμιαία να αναπληρώσουμε τα χρέη που μας εδημιούργησαν οι αγώνες του 1948», βλ. περιοδικό Δημοκράτης, «Οι αποφάσεις του ΣΤ' Συνεδρίου», τεύχος 1, σ. 12. Το σημείο αυτό επικρίνουν με σφοδρότητα οι Ιωαννίδης και Κολιγιάννης σε έγγραφό τους προς την ΠΓ της ΚΕ «Η νοοτροπία ότι οι αγώνες δημιουργούν χρέη ήταν έντονη στον σ. Παπαιωάννου και κάθε τόσο επαναλάμβανε στη συζήτηση ότι οι αγώνες μας εξαντλούν οικονομικά. Μιλήσαμε στον σύντροφο για τη σημασία που έχουν στη ζωή τέτοιες αντιλήψεις και θέσεις που μπαίνουν σε κομματικά ντοκουμέντα». ΑΣΚΙ, ό.π., Φ20/21/46, 23.8.1951

από τους λόγους στους οποίους οφείλεται η εκλογική υποχώρηση του ΑΚΕΛ³⁵⁷ και η εγκαθίδρυση της Εθναρχίας στην πρωτοκαθεδρία της πολιτικής ζωής του τόπου.³⁵⁸

Ιδιαίτερη μνεία αξίζει να γίνει στο ρόλο του Ελληνικού Προξενείου σε αυτές τις εκλογές: ο νέος Γενικός πρόξενος, Αλέξης Λιάτης, ήταν σφοδρός αντικομμουνιστής και, σε αντίθεση με τον προκατόχό του, αναμείχθηκε ενεργά υπέρ της Δεξιάς Παράταξης: στα χρόνια παραμονής του στο νησί, δε δίστασε να προσφέρει υπηρεσίες και πληροφορίες στην Αποικιακή κυβέρνηση, όταν πίστευε ότι αυτό θα βοηθούσε στην κατάπνιξη του κομμουνιστικού κινδύνου.³⁵⁹ Παράλληλα, επιφύλαξε για τον εαυτό του τον ρόλο του αναμορφωτή *«της παραστρατημένης εις τον κομμουνισμόν»* κυπριακής νεολαίας, αφού επικοινωνεί στο Υπουργείο Εξωτερικών ότι *«εξήτασε προσωπικώς όλα τα Γυμνάσια της νήσου»* και διαπίστωσε στην Αμμόχωστο *«μαθητικά κομμουνιστικά ρεύματα, ενισχυόμενα παρ' αντεθνικών ή υπόπτων στοιχείων μεταξύ του καθηγητικού αυτών προσωπικού»*, αλλά διαβεβαιώνει την Υπηρεσία του ότι θα είναι *«εις επαφήν με τα χωλαίνοντα ειδικώς σχολεία ίνα να καλλιεργώ την εντύπωσιν ότι παρακολουθώ πρόσωπα και πράγματα»*³⁶⁰

³⁵⁷ Αναλυτικότερα για τα αποτελέσματα των εκλογών, όπως και ανάλυση της ηγεσίας του ΑΚΕΛ για τους λόγους της αποτυχίας στο ΑΣΚΙ, ό.π., Φ20/21/20 «Δημοτικές εκλογές 1949»

³⁵⁸ ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ, κ. 371, Φ/20/21/59, «Μια σύντομη Έκθεση της κατάστασης στην Κύπρο από το Γενάρη του 1949 ίσαμε σήμερα», Ε. Παπαϊωάννου προς ΚΚΕ, Δεκέμβρης 1949

³⁵⁹ Ενδεικτική του νέου κλίματος που επικρατούσε στο Προξενείο είναι το περιστατικό που κοινοποιεί στο Υπουργείο Εξωτερικών ο νέος Πρόξενος, στις 22.7.1949. Αντιπροσωπεία της ΑΟΝ (Ανορθωτική Οργάνωση Νεολαίας, πρόκειται για τη Νεολαία του ΑΚΕΛ, προδρόμου της σημερινής ΕΔΟΝ) επρόκειτο να αναχωρήσει στην Βουδαπέστη για να παρακολουθήσει το Παγκόσμιο Φεστιβάλ Νεολαίας. Ο Λιάτης αναλαμβάνει την εξής πρωτοβουλία που κανείς διπλωμάτης δεν θα αναλάμβανε όχι μόνο αν δεν είχε την κάλυψη της κυβέρνησής του, αλλά και αν δεν ήξερε ότι θα επιβραβευόταν γι' αυτό

Εις τον διευθυντήν της Αστυνομίας Κύπρου, τον οποίον είδον σήμερον, υπέβαλον όλως ανεπισημώς και φιλικώς την ιδέαν να εμποδισθή, ει δυνατόν, η εκ Κύπρου αποδημία των ΑΟΝιτών, δυνάμει των εν ισχύι ενταύθα διατάξεων περί ελέγχου συναλλάγματος. Από της απόψεως ταύτης δεν πρόκειται απλώς περί σπατάλης κυπριακού συναλλάγματος, τω είπον, αλλά περί διαθέσεως αυτού δι' αυτόχρημα εγκληματικήν δράσιν στρεφόμενων κατά της Κύπρου, των λοιπών κρατών της περιοχής, της στερλίνας και όλων των συμμάχων και φίλων χωρών της Δύσεως.

ΔΙΑΥΕ, Φάκελος 27/1, Υποφάκελος 4

Όσο παγιώνεται το ψυχροπολεμικό κλίμα και ο αντικομμουνισμός στην Ελλάδα, οι κινήσεις του Γενικού Προξενείου γίνονται πιο απροκάλυπτες. Ο διάδοχος του Αλ. Λιάτη, Ανδ. Παππάς, με αφορμή επικριτικό άρθρο του *Νέου Δημοκράτη* για την Φρειδερίκη πιέζει αφόρητα την Αποικιακή κυβέρνηση να κλείσει την εφημερίδα βασιζόμενος στο Νόμο περί λιβελλογραφήματος. Επειδή δεν πείθεται από τη νομική ανάλυση των Αποικιοκρατών ότι ο Νόμος προϋποθέτει ύπαρξη *«προθέσεως»* και ότι στην Κύπρο υπάρχει *«ελευθερία του τύπου»*, προτρέπει την ελληνική κυβέρνηση να κάνει παράσταση ενώπιον του Αγγλικού Υπουργείου Εξωτερικών για το θέμα, με την επίκληση *«της ανάγκης συνοχής εις τον κοινόν κατά του κομμουνισμού αγώνα των ανηκόντων εις την δυτικήν ιδεολογίαν κρατών»*, ΔΙΑΥΕ, Φ33/4, 10.1.1951

³⁶⁰ ΔΙΑΥΕ, ό.π., 6.7.1949. Το θέμα της κομμουνιστικής διείσδυσης στα σχολεία της Κύπρου, απασχολεί την Ελληνική Κυβέρνηση πολύ έντονα. Η Διεύθυνση Αλλοδαπών του Υπουργείου Εξωτερικών

Παρόλα τα παραπάνω προβλήματα, το ΑΚΕΛ συγκράτησε τις δυνάμεις του χάριν στις βαθιές ρίζες που είχε στον λαϊκό κόσμο: οι δεξιές αθηναϊκές εφημερίδες την επαύριο των εκλογών δε φαίνονται ικανοποιημένες από τα αποτελέσματα.³⁶¹

Το ΣΤ' Συνέδριο έλαβε χώρα στις 10-12 Αυγούστου 1949, επαναβεβαίωσε τον σαφή και αταλάντευτο προσανατολισμό του Κόμματος προς την Ένωση και εξέλεξε νέο Γενικό Γραμματέα, τον Εζεκία Παπαϊωάννου.³⁶² Ήδη, η αλλαγή πλεύσης είχε εκλαϊκευθεί και γνωστοποιηθεί στο Κυπριακό λαό με συλλαλητήριο, στις 4 Αυγούστου 1949, το οποίο ενέκρινε ψήφισμα όπου τονίζεται «διακαής μας πόθος να ζήσουμε ελεύθεροι και να ενωθούμε με την πατρίδα μας Ελλάδα. Καμιά άλλη λύση δεν μπορεί να ικανοποιήσει τον λαό μας... που σε καμιά περίπτωση δεν μπορεί να δεχθεί έστω κι αν ακόμη του επιβληθεί, κανένα σύνταγμα...»³⁶³

Η παραπάνω θέση για πρώτη φορά είχε διατρανωθεί ως συνεδριακή θέση του Κόμματος από την ΑΟΝ, στο Γ' Συνεδριό της, 23-24 Ιουλίου με Υπόμνημα «εις το οποίον διαδηλούται ο πόθος της Κυπριακής Νεολαίας δια την Ένωσιν μετά της Ελλάδος»³⁶⁴

Είχε προηγηθεί η διαγραφή από το ΑΚΕΛ του πρώην ΓΓ, Φιφή Ιωάννου, από την Ολομέλεια της Επαρχιακής Επιτροπής Λευκωσίας

*δι'αντικομματικήν στάσιν και διαγωγήν, ην κατηγορείται ότι επανειλημμένως επέδειξεν...αλλά θεωρούμεν σήμερον λίαν επιρρεπήν εις «μικροαστικές επιδράσεις» ομού μετ' άλλων και σημαινόντων στελεχών εν οίς οι σς Πλουτής Σέρβας, Αδά Αδάμαντος κα, οίτινες πάντες τελούν υπό την καταθλιπτικήν δυσμένειαν της Κομινφόρμ»...»αποτελεί νέαν εκδήλωσιν των υπαρχουσών αντιθέσεων και διαστάσεων εις τους κόλπους του ΑΚΕΛ, αίτινες βαίνουνσιν οξυνόμενας επί τη προσεγγίσει του προσεχούς ετησίου συνεδρίου του Κόμματος*³⁶⁵

διαβιβάζει, στις 25.8.1951, στο Υπουργείο Εξωτερικών κατάλογο με «λειτουργούντα φροντίδι του ΑΚΕΛ Νυχτερινών Σχολείων», ΔΙΑΥΕ, Φάκελος 134/4

³⁶¹ ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ, κ. 371, Φ20/21/20, «Οι δημοτικές εκλογές του Μάη του 1949», «Όλες οι αθηναϊκές εφημερίδες του Μοναρχοφασισμού, την επομένη των εκλογών, σαν να είχαν συμφωνήσει εκ των προτέρων, έκριναν σαν μη ικανοποιητικά για την εθνικοφροσύνη τα αποτελέσματα».

³⁶² Βλ. Παράρτημα Ι, Οι Πρωταγωνιστές

³⁶³ Εφ. Δημοκράτης, 5.8.1949

³⁶⁴ ΔΙΑΥΕ, Φάκελος 6/1, Ενημέρωση Έλληνα Γενικού Προξένου στην Λευκωσία, Αλ. Λιάτη, προς Υπουργείο Εξωτερικών, 1.8.1949

³⁶⁵ ΔΙΑΥΕ, ό.π, 27.7.1949

Τα τεκταινόμενα στο χώρο του ΑΚΕΛ απασχολούν πολύ όχι μόνο το Προξενείο στη Λευκωσία, αλλά και την ίδια την Ελληνική Κυβέρνηση. Η ενημέρωση και η ανταλλαγή πληροφοριών είναι αμφίδρομη: πέρα από τις λεπτομερείς ενημερώσεις του Προξένου Λιάτη, αποστέλλονται στη Λευκωσία απόρρητα ενημερωτικά σημειώματα του Υπουργείου Δημόσιας Τάξης, προκειμένου να ανταλλαγούν πληροφορίες για Έλληνες και Κυπρίους Κομμουνιστές που ταξιδεύουν, αλλά και πληροφορίες που το Υπουργείο συλλέγει από «ασφαλείς πηγές» και τις οποίες θέτει στην ενημέρωση του Προξένου «*δια αξιοποίησης*». Ενδεικτικό, έγγραφο του Υπουργείου Δημόσιας Τάξης, το οποίο χαρακτηρίζεται «*Άκρως Εμπιστευτικό*», με ημερομηνία 1.7.1949, που αποστέλλεται μέσω του ΥΠΕΞ στη Λευκωσία και αφορά σε συζήτηση «*επί της διευρύνσεως του Κόμματος*» που έλαβε χώρα στην Κεντρική Επιτροπή του ΑΚΕΛ. Οι Ιωάννου, Σέρβας και Αδάμαντος χαρακτηρίζονται ως «*μη κομινφορμιστές*», οι οποίες πρότειναν τη συμμετοχή προοδευτικών και σοσιαλιστικών στοιχείων σε αντίθεση με τους Παπαϊωάννου και Ζιαρτίδη, οι οποίοι αντιτάχθηκαν στην πρόταση με το σκεπτικό 'τι έτσι «*θα διασπαστεί η συνοχή και πειθαρχία του Κόμματος*». Επικράτησαν οι δεύτεροι: στο Κόμμα, στο εξής, θα μπαίνουν μόνο «*εργάται και διανοούμενοι εξηκριβωμένων αριστερών φρονημάτων*» και μάλιστα, με περίοδο δοκιμασίας «*οι εργάται 6 μηνών και οι διανοούμενοι ενός έτους*»³⁶⁶

Η αξιολόγηση του Λιάτη για το Ζ' Συνέδριο είναι ότι σήμανε «*την προσωρινήν τουλάχιστον συνθηκολόγησιν της μερίδος εκείνης των δι' οππορτουνισμόν και μικροαστικές παρεκκλίσεις κατηγορηθέντων ακελικών ηγετών, παρ' ων θα ηδύνατο τις ν' αναμείνη οιονδήποτε τυχόν κίνησιν αντιπολιτεύσεως προς την κλίκαν Ζιαρτίδη-Παπαϊωάννου*», ενώ θεωρεί ότι υποτάχθηκε το «*τοπικό συμφέρον του Κόμματος στα γενικότερα συμφέροντα του Διεθνούς Κομμουνισμού*» αφού «*ο εφιάλτης νέων τιτικών αιρέσεων εις την διεθνή κομμουνιστικήν οικογένειαν επιβάλλει αμέριστον νομιμοφροσύνην και υποταγήν των μελών αυτής προς τη Μητέρα Ρωσσία*». Προβλέπει ότι μετά από δέκα χρόνια «*αλματώδους προόδου του κομμουνισμού εν Κύπρω*», τη στιγμή εκείνη το ΑΚΕΛ βρίσκεται αντιμέτωπο με μία «*Κρίση αναπτύξεως*» που το αναγκάζει να παραιτηθεί από τους στόχους του και να στρέψει «*την προσοχήν του προς ανασυγκρότησιν, εξυγίανσιν και ενίσχυσιν των στελεχών του με περισσότερον φανατισμόν και με νέο αίμαν*», τη στιγμή που η επικράτηση των «*κομινφορμιστικών κατευθύνσεων*» θα επιφέρει τις «*πλέον αδιάλλακτες θέσεις ως προς Συνταγματικό*

³⁶⁶ ΔΙΑΥΕ, Φάκελος 27/1, Υποφάκελος 4,

πρόβλημα της νήσου», επισημαίνοντας όμως ότι οι θέσεις αυτές υπαγορεύονται «περισσότερο εκ της διεθνούς αντιιμπεριαλιστικής κομμουνιστικής πολιτικής ή εκ σεβασμού προς τις εθνικές βλέψεις του κυπριακού λαού»³⁶⁷

³⁶⁷ ΔΙΑΥΕ, ό.π, 7.9.1949

Κεφάλαιο Τέταρτο

Το ΑΚΕΛ και το Κυπριακό τη δεκαετία του 1950

Η Κύπρος ανεξάρτητο κράτος

4.1 Το Ενωτικό Δημοψήφισμα.

Η στροφή του ΑΚΕΛ στο θέμα της Ένωσης συνοδεύεται από την επιδίωξη κοινής δράσης με την Εκκλησία: στις 11 Σεπτεμβρίου 1949, η Αριστερά αναλαμβάνει την πρωτοβουλία για την πρώτη δράση διεθνοποίησης του Κυπριακού: προτείνει στη Δεξιά την αποστολή κοινού ενωτικού υπομνήματος στα Ηνωμένα Έθνη,³⁶⁸ αλλά η πρόταση απορρίπτεται με τρόπο σκαιότατο και χαρακτηρισμούς σκληρότατους

Δια της μέχρι τούδε στάσεώς των κατεπρόδωσαν τον υπέρ εθνικής υποστάσεως και αποκαταστάσεως της φυλής ιερών αγώνα της Μητρός πατρίδος, συνατχθέντα αναφανδόν μετά των εχθρών του έθνους και εξυβρίζοντας συνεχώς την Ελλάδα, την Α.Μ τον Βασιλέα ημών, τας εκάστοτε ελληνικές κυβερνήσεις και τα ιερά και τα όσια της φυλής.

Δια της καταφώρου αλληλεγγύης των μετά των εχθρών της Ελληνικής Πατρίδος αντεστρατεύθηκαν και αντιστρατεύονται τας εθνικές διεκδικήσεις και τα καθόλου εθνικά δίκαια, προς όφελος των πολεμίων αυτής.

Δια της εν γένει πολιτείας των έπληξαν και επρόδωσαν τον Ενωτικόν αγώνα του Ελληνικού Κυπριακού λαού, ησέβησαν προς τας θρησκευτικές και εθνικές παραδόσεις, υπενόμειναν την παραδεδεγμένην εθνικήν γραμμήν, edίδαξαν το μ'σιος και βαδίζοντα την αυτήν σκολιάν οδόν, προσεπάθησαν και προσπαθο'σι να διχάσωσι τας εθνικές δυνάμεις της δούλης Κύπρου³⁶⁹

Οι λαϊκές οργανώσεις και το ΑΚΕΛ κινούνται μόνες τους και το υπόμνημα αποστέλλεται, μέσω επιστολής των φίλα προσκείμενων στο ΑΚΕΛ δημοτικών συμβουλίων, προς τα Ηνωμένα Έθνη τον Νοέμβριο του 1949, με την οποία πρότειναν

³⁶⁸ Γράφει ο Εζ. Παπαϊωάννου, σε πολυσέλιδη χειρόγραφη ενημέρωση προς το ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ «Προθήκαμε σε αυτό το διάβημα όχι γιατί πιστεύαμε πως η ηγεσία της δεξιάς και η «εθναρχία» θα δεχόντουσαν τις προτάσεις μας αλλά για να χρησιμοποιήσουμε την άρνησή τους για να τους ξεσκεπάσουμε μπροστά στο λαό και ειδικά στις μάζες που επηρεάζουν», ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ, κ. 371, Φ20/21/59, «Μία σύντομη Έκθεση της κατάστασης στην Κύπρο από το Γενάρη του 1949 ίσαμε σήμερα», Δεκέμβρης 1951

³⁶⁹ Ολόκληρο το κείμενο της απάντησης στο Σπύρος Σακελλαρόπουλος, *Ο Κυπριακός...*, ό.π, σ. 792

τη διενέργεια δημοψηφίσματος υπό την αιγίδα του Διεθνούς Οργανισμού, με σκοπό να καταγραφεί η πραγματική βούληση των κατοίκων της Κύπρου,³⁷⁰ και, παράλληλα, εκδίδουν διακήρυξη με τίτλο «*Κατηγορώ τη Βρετανία*». Το ΑΚΕΛ οργανώνει από την 1η Δεκεμβρίου 1949 παλλαϊκές συγκεντρώσεις σ' όλη την Κύπρο κάθε Σαββατοκύριακο, προς υπογραφή του ενωτικού δημοψηφίσματος, οι οποίες, συνήθως, κατέληγαν σε συλλήψεις και επιβολή βαρύτατων προστίμων. Σύμφωνα με Έκθεση του ΑΚΕΛ, 300 στελέχη του φυλακίστηκαν, ενώ υποβλήθηκαν πρόστιμα που ανέρχονταν σε πολλές χιλιάδες λίρες.³⁷¹ Η Εθναρχία, για να μην αφήσει την πρωτοβουλία στην Αριστερά, προκηρύσσει την 1η Δεκεμβρίου 1949 ενωτικό δημοψήφισμα για τις 15 Ιανουαρίου 1950, σύμφωνα με απόφαση της Ιεράς Συνόδου με ημερομηνία 18 Νοεμβρίου 1949.³⁷² Με ανακοίνωσή της, στις 10 Δεκεμβρίου 1949, η ΚΕ του ΑΚΕΛ δήλωνε «*απερίφραστα*» πως «*το Κόμμα μας θα ρίξει όλες του τις δυνάμεις στη μάχη του δημοψηφίσματος. Θα εργαστεί όσον ποτέ για την πλήρη επιτυχία της ενωτικής αξίωσης του λαού μας.*», παρόλο που «*η Εθναρχία και η ηγεσία της Δεξιάς ζητούν να εκμεταλλευθούν την ενωτική μας υπόθεση για κομματικούς σκοπούς...το κόμμα αποφάσισε μαζί με όλες τις λαϊκές οργανώσεις να διακόψει το μάζεμα των υπογραφών*», αλλά προειδοποιεί ότι «*θ' απόσχουμε, όμως και θα καλέσουμε και το λαό ν' απόσχει σε περίπτωση που θα αναμειχθεί και ο παραμικρός κομματισμός στο δημοψήφισμα.*»³⁷³, ενώ ο Ε. Παπαϊωάννου, ΓΓ του Κόμματος, ενάμιση χρόνο αργότερα θα χαρακτηρίσει το Δημοψήφισμα «*αποκορύφωμα της πατριωτικής δράσης του ΑΚΕΛ*».³⁷⁴ Ακόμη και οι

³⁷⁰ Εφ. Νέος Δημοκράτης, 27.9.1949

³⁷¹ ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ, κ. 371, Φ20/21/59, «Μία σύντομη Έκθεση της κατάστασης στην Κύπρο από το Γενάρη του 1949 ίσαμε σήμερα», ό.π., Δεκέμβρης 1949

³⁷² Η Ιερά Σύνοδος, σε συνεδρία της, στις 18 Νοεμβρίου 1949, με τον μετέπειτα Αρχιεπίσκοπο Μακάριο Γ' να διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο, αποφάσισε τη διενέργεια δημοψηφίσματος και ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος Β' ζήτησε από τον Βρετανό κυβερνήτη, Andrew Wright, όπως η αποικιακή κυβέρνηση αναλάβει τη διοργάνωσή του. Πέραν της άρνησης του κυβερνήτη, η αποικιακή κυβέρνηση ενημερώσει τον Αρχιεπίσκοπο ότι δεν ετίθετο θέμα αλλαγής του καθεστώτος στην Κύπρο και το όποιο αποτέλεσμα τυχόν δημοψηφίσματος δεν θα είχε καμία απολύτως σημασία. Λίγες μέρες αργότερα, ο Αρχιεπίσκοπος με εγκύκλιό του προς τον κυπριακό λαό ανακοίνωσε την απόφαση για διενέργεια δημοψηφίσματος

Κυπριακέ λαέ, καλείσαι όπως ηνωμένος και αδιάσπαστος επιτελέσεις και τώρα το προς την δούλην πατρίδα σου καθήκον μετ' ενθουσιασμού. Δι' Ενωσιν και μόνον Ενωσιν ηγωνίσθης επί τόσα έτη. Ενωσιν και μόνον Ενωσιν καλείσαι να επισφραγίσεις διά της ψήφου σου. Εμπρός Κύπριοι, όλοι εις τα επάλλεις διά την μάχην του Δημοψηφίσματος, διά την εθνικήν μας αποκατάστασιν, διά την Ενωσιν με την αθάνατον Μητέρα Ελλάδα

Βλ. αναλυτικά Georges Ténékidès, *Chypre : histoire récente et perspectives d'avenir*, éditions Nagel, Paris, 1964, σ. 52 κκ

³⁷³ Το πλήρες κείμενο στην εφ. Νέος Δημοκράτης, 11.12.1949

³⁷⁴ Ε. Παπαϊωάννου, 25 χρόνια..., ό.π., σ. 26

Times χαρακτήρισαν το Δημοψήφισμα «πνευματικό τέκνο των κομμουνιστών»,³⁷⁵ όπως και ο Τουρκικός Τύπος³⁷⁶

Με τα παραπάνω, το ΑΚΕΛ, ουσιαστικά, αναγνωρίζει την πρωτοκαθεδρία της Εθναρχίας στον Ενωτικό αγώνα. Η Εκκλησία καρπώνεται όλη την αίγλη της προσπάθειας³⁷⁷ και συνεχίζει αποφασιστικά να αποκλείει το ΑΚΕΛ από τον Ενωτικό αγώνα, ενώ η στάση της Ελληνικής Κυβέρνησης ήταν αρνητική, άσκησε πιέσεις στη δεξιά Παράταξη και την Εθναρχία να το ματαιώσουν και ανακάλεσε τον Πρόξενό της στη Λευκωσία μια εβδομάδα πριν τη διεξαγωγή του.³⁷⁸

Από τη μεριά τους, οι Τ/κύπριοι διοργάνωσαν σειρά διαδηλώσεων προκειμένου να δηλώσουν την αντίθεσή τους και ζήτησαν από την Αποικιακή Κυβέρνηση να απαγορευτεί, καθώς γνώριζαν τους κινδύνους που εμφοχωρούσαν αν οι Ε/κύπριοι παρουσίαζαν στα Διεθνή fora την Ένωση ως πάνδημη απαίτηση του Κυπριακού λαού.³⁷⁹

Στις 15 Ιανουαρίου 1950, για παράδειγμα, η τ/κυπριακή εφημερίδα *Hür Söz* του Φέβζι Αλί Ριζά (Fevzi Ali Rıza) δημοσιεύει πρωτοσέλιδα ανακοίνωση του Ανώτατου Συμβουλίου της Εθνικής Τουρκικής Ένωσης Κύπρου, η οποία καλεί τα μέλη της τουρκοκυπριακής κοινότητας να μην υπογράψουν στο δημοψήφισμα που θα διεξαγόταν υπέρ της Ένωσης της Κύπρου με την Ελλάδα γιατί

όπως σας εξηγήθηκε και στο μεγάλο συλλαλητήριο που συμμετείχατε στη Λευκωσία στις 11 Δεκεμβρίου 1949, αυτή η συμπεριφορά δεν είναι Δημοψήφισμα με την έννοια που τη γνωρίζει όλος ο κόσμος, αλλά είναι συλλογή ψήφων από τους Έλληνες συμπολίτες μας για τους ίδιους.

³⁷⁵ Π. Παπαπολυβίου, «Το ενωτικό Δημοψήφισμα», εφ. *Φιλελεύθερος*, 13.1.2018

³⁷⁶ Εφ. *Hürriyet*, «Kıbrıs'ta Kommünistlerin akim kalan bir plebisiti», 5.12.1949

³⁷⁷ Οι Ιωαννίδης και Κολιγιάννης, στην Έκθεσή τους προς το ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ για την κατάσταση στο ΑΚΕΛ και την Κύπρο, ψέγουν το ΑΚΕΛ και σημειώνουν ότι ήδη το έχουν επισημάνει στον Εζ. Παπαϊωάννου «ως μεγάλο λάθος» ότι «πρέπει να συνεχιστεί η δουλειά από τα κάτω. Δεν είναι σωστό να καλούμε συνεχώς να πάρει την πρωτοβουλία η Ιεραρχία και να σταυρώνουμε τα χέρια», ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ, κ. 371, Φ20/21/46, 23.8.1951

. Να σημειωθεί ότι αυτούσια η Έκθεση δημοσιεύθηκε ως άρθρο με τίτλο «Η πάλη του Κυπριακού λαού για τη λευτεριά και την ειρήνη», στο θεωρητικό περιοδικό του ΚΚΕ *Νέος Κόσμος*, με την υπογραφή των προαναφερθέντων και την προσθήκη του Π. Ρούσσου, βλ. ΑΣΚΙ, ό.π, Φ20/21/56, το οποίο ο Ε. Παπαϊωάννου χαρακτηρίζει «πολύτιμο για μας», ΑΣΚΙ, ό.π, Φ20/21/55, 1.12.1951

³⁷⁸ Βλ. αναλυτικά πολυσέλιδη χειρόγραφο επιστολή του Εζ. Παπαϊωάννου προς το ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ, ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ, κ. 371, Φ20/21/59 (1951) «Το Εθνικό Ζήτημα», σ. 24 κκ

³⁷⁹ Ioannis D. Stefanidis, *Isle of Discord: Nationalism, Imperialism and the Making of the Cyprus Problem*, 1999, NYU Press, σ. 6-7

Στο ίδιο μήκος κύματος και πρωτοσέλιδο δημοσίευμα της τ/κυπριακής εφημερίδας İstiklal του Μ. Νετζιατί Οζκάν (M. Necati Özkan), που δύο μέρες αργότερα (17 Ιανουαρίου 1950) αναφερόταν σε ανακοίνωση της Τουρκικής Εθνικής Ένωσης Φοιτητών κάτω από τον τίτλο *“Δεν θα επιτρέψουμε ποτέ να κυματίζει ελληνική σημαία στην Κύπρο”*, τον επίτιτλο *“Απόλυτη απάντηση της Τουρκικής Νεολαίας στους Ενωτικούς”* και τον υπότιτλο *“Η Νεολαία έκανε ακόμα ένα μεγάλο συλλαλητήριο”*.

Ήδη, από τον Νοέμβριο του 1948, η Τ/κυπριακή Κοινότητα είχε προβεί, για πρώτη φορά, σε επίσημο διάβημα προς τον Πρόεδρο και τον Πρωθυπουργό της Τουρκίας: σε τηλεγράφημά της δήλωναν ότι

Οι δεκαπέντε χιλιάδες Τουρκοκύπριοι απεφάσισαν παμφηφεί να απορρίψουν το ελληνικό αίτημα για την προσάρτηση της Κύπρου στην Ελλάδα και για αυτονομία. Πιστεύουν ότι η προσάρτηση και η αυτονομία θα είχε ως συνέπεια τον αφανισμό της τουρκικής κοινότητας

Η Τουρκική κυβέρνηση ανακοίνωσε ότι όταν και αν, αποφάσιζαν οι Βρετανοί να εγκαταλείψουν το νησί, ήταν δικαιωματικά, οι άμεσα ενδιαφερόμενοι³⁸⁰ και ενθάρρυνε διαδηλώσεις εναντίον του Δημοψηφίσματος στις μεγάλες πόλεις.³⁸¹

Το ΑΚΕΛ, πέραν των Ε/κυπρίων, προσπάθησε να προσεγγίσει τους Αρμένιους και τους Τ/κύπριους: στις 12 Ιανουαρίου με ανακοίνωση τους καλεί σε συστράτευση αφού δεν πρόκειται για μια εθνική υπόθεση των Ε/κυπρίων, αλλά *«Είναι ταυτόχρονα μάχη για τη δική σας εθνική κοινωνική πρόοδο και ευημερία. Ο Ιμπεριαλισμός είναι καταπιεστής όλων των Ελλήνων, Τούρκων και Αρμένιδων»*, ενώ την ίδια μέρα απευθυνόμενος στους Τ/κύπριους καταγγέλλει τον Βρετανικό διχαστικό λόγο³⁸²

³⁸⁰ “Kıbrıs Türklerinin cephesi”, εφ. *Hürriyet*, 13.9.1949

Μάταια κουράζονται οι Ελληνοκύπριοι που κάθε λίγο και λιγάκι ανακινούν το Κυπριακό ελπίζοντας ότι θα πετύχουν κάποιο αποτέλεσμα. Δεν υπάρχει ζήτημα που να ονομάζεται Κυπριακό. Είναι όνειρο να πιστεύουν ότι θα υπάρξει κάποια μέρα που θα δοθεί στους Έλληνες ένα νησί το οποίο βρίσκεται τόσο κοντά στις τουρκικές ακτές. Η Κύπρος βρίσκεται ακόμη ως παρακαταθήκη υπό αγγλική διοίκηση. Επί του παρόντος δεν τίθεται θέμα αλλαγής διοίκησης, κι όταν αυτό τεθεί συνομιλητής θα είναι η Τουρκία. Οι Έλληνες της νήσου να το γνωρίζουν καλά αυτό!

³⁸¹ Για τις αντιδράσεις στην Τουρκία, βλ. Άγγελος Βλάχος, *Δέκα χρόνια Κυπριακό*, Εστία, Αθήνα 1980, σ. 24-27

³⁸² Εφ. *Ulus*, “Kıbrıs Türkleri ve plebisit bahsi”, 14.1.1950. Η εφημερίδα καλεί τους Τ/κύπριους να *«κλείσουν τα αυτιά τους στους σοβιετικούς πράκτορες»*, καταγγέλλει ότι *«τα μέλη της ΚΕ του ΚΚΕ είναι ταυτόχρονα και μέλη της ΚΕ του ΑΚΕΛ»* και συνιστά στους *«συμπατριώτες του να είναι πάντα απέναντι στους Ρωμιούς παλληκαράδες»*. Το άρθρο είναι έξοχο δείγμα του πώς αντικομμουνισμός και εθνικισμός πάνε χέρι-χέρι.

Το αποτέλεσμα του Δημοψηφίσματος³⁸³ ήταν αναμενόμενα: από τους 224.757 Ε/κύπριους με δικαίωμα ψήφου, στις κάλπες προσήλθαν και ψήφισαν υπέρ της Ένωσης το 96%, ήτοι 215.108, ενώ η αποχή του 4% των Ε/κυπρίων εκτιμάται ότι αφορά στην ανώτερη Υπαλληλία, η οποία δεν επιθυμούσε για λόγους ανέλιξης να δυσαρεστήσει την Αποικιοκρατική Διοίκηση συμμετέχοντας σε ένα Δημοψήφισμα που αμφισβητούσε ευθέως τη συνέχειά της.^{384, 385}

Πολύς λόγος έγινε, κατά καιρούς, για τη συμμετοχή Τ/κυπρίων στο Δημοψήφισμα, συζήτηση η οποία εντάσσεται στην ανάγκη παρουσίας της Ένωσης ως αίτημα όλου του κυπριακού λαού, γεγονός, φυσικά, που βρίσκεται μόνο στη σφαίρα του φαντασιακού. Πρώτος ο Πλουτής Σέρβας μίλησε για συμμετοχή 800 Τ/κυπρίων, πληροφορία που αναπαράγει ο Βλάχος³⁸⁶ και κατόπιν ο Ρίχτερ, ο οποίος δίνει, μάλιστα, και ονόματα περιοχών με μεγάλη συμμετοχή Τ/κυπρίων.³⁸⁷ Ο Κτωρής,³⁸⁸ μετά από επισταμένη μελέτη των καταλόγων των υπογραφών, σημειώνει πως μόνο 42 Τ/κύπριοι υπέγραψαν και ότι πρόκειται είτε για εξισλαμισθέντες είτε για Τ/κύπριους που είχαν διαρρήξει τις σχέσεις τους με τους ομοθρήσκους τους. Νομίζω ότι η πλειονότητα των υπογράφων Τ/κυπρίων αφορά σε εργαζόμενους, οι οποίοι πείστηκαν από τους Έλληνες εργοδότες τους να συμμετάσχουν.

Στις 27/6/1950 μεταδόθηκε από το Ραδιοφωνικό Σταθμό «Ελεύθερη Ελλάδα» μήνυμα του Ν. Ζαχαριάδη με τίτλο «Οι Έλληνες πατριώτες και η Ένωση με την Κύπρο». Το μήνυμα ανέφερε ότι «το παγκύπριο δημοψήφισμα υπέρ της Ένωσης με την Ελλάδα ξαναέβαλε στην ημερήσια διάταξη το ζήτημα αυτό που συγκινεί κατάβαθα την κάθε ελληνική ψυχή».

³⁸³ Το δημοψήφισμα που στην ουσία ήταν συλλογή υπογραφών πραγματοποιήθηκε σε δύο συνεχόμενες Κυριακές, στις 15 και 22 Ιανουαρίου 1950. Η συλλογή των υπογραφών έγινε έξω από τις εκκλησίες και άρχισε μετά την κυριακάτικη δοξολογία. Οι συμμετέχοντες είχαν την επιλογή να υπογράψουν σε ένα από τα ακόλουθα δύο έντυπα: «ΑΞΙΟΥΜΕΝ, ΤΗΝ ΕΝΩΣΙΝ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ ΜΕ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ» ή «ΕΝΙΣΤΑΜΕΘΑ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΝΩΣΙΝ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ ΜΕ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ».

³⁸⁴ Χ. Ρίχτερ, *Ιστορία...*, ό.π, σ. 39

³⁸⁵ Να σημειωθεί ότι και εύποροι έμποροι από τη Λεμεσό είχαν εκφραστεί ενάντια στο Δημοψήφισμα από φόβο μήπως επηρεαστούν τα συμφέροντά τους από ενδεχόμενη ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα, ό.π, σ. 35

³⁸⁶ Αγ. Βλάχος, *Δέκα χρόνια...*, ό.π, σ. 29

³⁸⁷ Χ. Ρίχτερ, *Ιστορία...*, ό.π, σ. 39

³⁸⁸ Σ. Κτωρής, *Από το περιθώριο...*, ό.π, σ. 380. Εξαιρετικά ενδιαφέρον είναι ότι ο Κτωρής σημειώνει ότι ο ίδιος ο Ραούφ Ντενκτάς, σε συνέντευξη που του παραχώρησε, σημείωσε ότι οι Τ/κυπριακές υπογραφές έφτασαν τις 200.

Εκείνο, λοιπόν, που πρώτα απ' όλα σήμερα χρειάζεται στην Ελλάδα είναι οι λαϊκές οργανώσεις και τα δημοκρατικά κόμματα όχι μόνο να πάρουν ξεκάθαρη θέση στο ζήτημα της ένωσης, μα και να προχωρήσουν στην ενιαία, με τις λαϊκές οργανώσεις της Κύπρου, εμφάνιση και εκδήλωση του αγώνα για την ένωση. Να προχωρήσουν (...) στην οργάνωση της πάλης του λαού της Ελλάδας για την ένωση, πάλης που είναι ένα κομμάτι του αγώνα μας για τη λεφτεριά και ανεξαρτησία της Ελλάδας, μια και εχθρός, ο κατακτητής είναι ο ίδιος, οι αμερικανοάγγλοι ιμπεριαλιστές και τα τσιράκια οι λακέδες που δουλεύουν στ' αφεντικά αυτά είναι επίσης οι ίδιοι μοναρχοφασίστες.

(...) Η συγκέντρωση στον Παναθηναϊκό πρέπει να είναι ένας μεγαλειώδης παλλαϊκός συναγερμός με ένα επιβλητικό σύνθημα: ΕΝΩΣΗ! Κάτω οι κατακτητές! Κάτω οι διασπαστές (...) Φυσικά, δεν πρέπει ούτε λεφτό να ξεχνάμε ότι στο πρόσωπο του Πλαστήρα και Παπαντρέα, του Τσαλδάρη και Σπυρίδωνα, του Παύλου και Παπάγου, του Βενιζέλου και Τσουδερού, που όλοι τους όπως και ολόκληρη η μοναρχοφασιστική μαφία είναι φασουλήδες των αγγλοαμερικάνων, ότι στο πρόσωπο πολλών διασπαστών από την Κύπρο, η Ένωση έχει εχθρούς³⁸⁹

4.2 Ο ρόλος του ΑΚΕΛ στη διεθνοποίηση του Κυπριακού.

Στις 15 του Φλεβάρη του 1950 το ΑΚΕΛ με ανακοίνωσή του ζητούσε την αποστολή στο εξωτερικό, Πρεσβείας από όλα τα κόμματα για προβολή τού αιτήματος για Ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα. Δυο μέρες αργότερα η Εθναρχία ανακοίνωνε πως «η επίσημος Κυπριακή Πρεσβεία» θα επισκεφθεί διάφορες χώρες για «να διαφωτίση την διεθνή κοινή γνώμη επί της φυσικής αξιώσεως του κυπριακού λαού».³⁹⁰

Ο πρόεδρος του Γραφείου της Εθναρχίας μητροπολίτης Κιτίου Μακάριος³⁹¹ απαντώντας σε σχετική ερώτηση, είπε πως η Αριστερά δεν θα συμμετείχε στην Πρεσβεία. Για δεύτερη φορά μέσα σε λίγους μήνες, η Δεξιά με προμετωπίδα την Εθναρχία, απέρριπτε την πολιτική του ΑΚΕΛ για ενιαίο μέτωπο Δεξιάς – Αριστεράς στο Κυπριακό. Στην ίδια ανακοίνωση, η Εθναρχία ενημέρωνε πως τα αποτελέσματα του δημοψηφίσματος ανακοινώθηκαν σε όλες τις χώρες - μέλη του Ο.Η.Ε «πλην εκείνων του Σοβιετικού Συνασπισμού», με τον Μακάριο να εξηγεί ότι «η Ρωσία είναι εχθρά του Ελληνισμού» και πώς «εάν η Βρετανία και η Ελλάς αντιμετωπίσουν εκ νέου

³⁸⁹ Αρχείο ΚΚΕ, Έγγραφο 61957: Ρ/Σ «ΕΕ» 1950.06.27, ΑΔ 1837: Σχόλιο Ν. Ζαχαριάδη με τίτλο «Οι Έλληνες πατριώτες και η Ένωση με την Κύπρο».

³⁹⁰ Εφ. Δημοκράτης, 16.2.1950

³⁹¹ Βλ. Παράρτημα Ι, Οι Πρωταγωνιστές

κοινόν εχθρόν, όχι μόνον η Κύπρος αλλά και ολόκληρος η Ελλάς θα παρεχωρείτο ως στρατηγική Βάσις».³⁹²

Το ΑΚΕΛ, μέσω του ΓΓ του, δήλωσε στις 16 Μαρτίου ότι το ίδιο ετοίμαζε «λαϊκή πρεσβεία» για ενημέρωση της διεθνούς κοινής γνώμης για το Κυπριακό που θα πήγαινε και στις χώρες του ανατολικού μπλοκ, «γιατί οι λαοί αυτών των χωρών, όντας ελεύθεροι, είναι σε καλύτερη θέση να εκτιμήσουν την απελευθερωτική προσπάθεια ενός λαού», ³⁹³ενώ στις 25 Μαρτίου, σε ομιλία του στη Λευκωσία έλεγε: «Η σταράτη γραμμή της Λαϊκής Πρεσβείας θα 'ναι η άνευ όρων Ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα. Σε καμία περίπτωση δεν θ' ανεχθεί συζήτηση για παραχώρηση πολεμικών Βάσεων στον τόπο μας σ' οποιαδήποτε χώρα».³⁹⁴

Μέσα στο κλίμα έντασης στις σχέσεις Δεξιάς – Αριστεράς αναχωρούσαν τον Μάη του 1950 δυο Πρεσβείες στο εξωτερικό με βασικό αίτημα την κατάθεση προσφυγής στον Ο.Η.Ε για το Κυπριακό.

Την Εθνική Πρεσβεία της Εθναρχίας αποτελούσαν ο μητροπολίτης της Κερύνειας Κυπριανός, ο Νικόλαος Λανίτης και ο Σάββας Λοιζίδης που κατοικούσε στην Αθήνα.

Τη Λαϊκή Πρεσβεία της Αριστεράς αποτελούσαν ο Εζεκίας Παπαϊωάννου, ο Αδάμ Αδάμαντος και ο Εύδωρας Ιωαννίδης (Δώρος Άλαστος), Γραμματέας της Κυπριακής Επιτροπής Λονδίνου.³⁹⁵ Και οι δύο αποστολές στέφτηκαν με παταγώδη αποτυχία, αφού:

Η Εθνική Πρεσβεία, στην Αθήνα, αντιμετώπισε την άρνηση του Πρωθυπουργού Νικόλαου Πλαστήρα για διεκδίκηση της Κύπρου από τη Βρετανία και, φυσικά, για προσφυγή στον Ο.Η.Ε και την ίδια θέση είχε και ο διάδοχός του στην πρωθυπουργία, Σοφοκλής Βενιζέλος. Στο Λονδίνο, κανείς Βρετανός αξιωματούχος δε δέχτηκε να τους συναντήσει. Στην 6η Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών, στο Παρίσι, καμία αντιπροσωπεία δε δέχτηκε να ψελλίσει έστω μία λέξη για το Κυπριακό.

³⁹² Εφ. Έθνος, 18.2.1950

³⁹³ Εφ. Δημοκράτης, 18. 3.1950

³⁹⁴ Ό.π, 26.3.1950

³⁹⁵ Με την αποστολή λαϊκής πρεσβείας διαφώνησαν και διαγράφηκαν από τον ΕΑΣ οι Δήμαρχοι Λάρνακας και Μόρφου, Σανταμάς και Νικολόπουλος. Μετά τον Ι. Κληρίδη, το ΑΚΕΛ στερείται από δύο ακόμη πολύτιμους και λαοπρόβλητους συμμάχους, βλ. εφ. Έθνος, 20.5.1950.

Τα αποτελέσματα της Λαϊκής Πρεσβείας δεν ήταν καθόλου πιο ενθαρρυντικά: Μετά από άρνηση της Ελληνικής Κυβέρνησης να τους κάνει δεκτούς στην Αθήνα, πέταξαν για Λονδίνο, όπου είχαν συναντήσεις με το Κομμουνιστικό Κόμμα Αγγλίας, και βουλευτές του Εργατικού Κόμματος, οι οποίοι τους βοήθησαν να διοργανώσουν μία Συνέντευξη Τύπου, όπου είχαν την ευκαιρία να διανείμουν φυλλάδιο, στα αγγλικά και γαλλικά, υπό τον τίτλο «*Η Κύπρος παρουσιάζει την υπόθεσή της στον κόσμο*», ενώ τους παραδόθηκε ποσό 150 λιρών που είχαν συλλέξει οι Κύπριοι της Παροικίας.³⁹⁶

Δεύτερος σταθμός της Λαϊκής Πρεσβείας ήταν το Παρίσι, όπου θα γινόταν η Γενική Συνέλευση και όπου, ναι μεν, ο πρωθυπουργός Πλαστήρας δέχτηκε να συναντηθεί με τους Παπαϊωάννου και Αδάμαντος, αλλά τους έκανε σαφές ότι αντιτίθεται τόσο στην οποιαδήποτε ανακίνηση του Κυπριακού, όσο και στην προσφυγή στον ΟΗΕ, όπου ούτως ή άλλως το διάβημα δεν θα είχε καμία τύχη αφού «*οι Εγγλέζοι ... θα υποστηριχθούν από τις χώρες του δυτικού μπλοκ, που διαθέτουν πλειοψηφία*». Στο Παρίσι η Λαϊκή πρεσβεία κατέθεσε έγγραφο προς την Ελληνική Αντιπροσωπεία στην 6^η Γενική Συνέλευση επισημαίνοντας ότι αυτή «*πρώτη από όλους (ενν. η Ελληνική Αντιπροσωπεία), έχει ιερό και επιτακτικό καθήκον να θέσει επίσημα το Κυριακό στον ΟΗΕ και αποφασιστικά να διεκδικήσει την εθνική αποκατάσταση της Κύπρου, την Ένωσή της με την μητέρα Ελλάδα...ξεπλέονοντας έτσι την ντροπή της δουλοπρέπειας και ταπείνωσης που χαρακτήριζε την πολιτική των μέχρι σήμερα Ελληνικών κυβερνήσεων*»³⁹⁷

Ενδεικτική του αρνητικού πνεύματος με το οποίο αντιμετωπιζόταν η κυπριακή υπόθεση από την ελληνική κυβέρνηση, είναι η ανταλλαγή επιστολών της Λαϊκής πρεσβείας με τον Λουκή Ακρίτα, Κύπριου νεοεκλεγέντα βουλευτή, πρώτο σε σταυρούς προτίμησης στην Αθήνα, με την ΕΠΕΚ του Πλαστήρα, μέλος της ελληνικής αντιπροσωπείας στην Σύνοδο της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ. Ο Ακρίτας, απαντώντας, στην επιστολή της Λαϊκής πρεσβείας για το Κυπριακό, τους κατηγορεί για «*ιδεολογική ή πολιτική σκοπιμότητα*» και σημειώνει ότι «*Επί του Κυπριακού Ζητήματος της υπερτάτης αυτής αξιόσεως ολόκληρου του Ελληνισμού, δεν χωρεί κανενός είδους δημαγωγία*»³⁹⁸. Άμεση ήταν η απάντηση της Λαϊκής πρεσβείας, με

³⁹⁶ Αν. Φάντης, Ανδρέας Φάντης, *Ο ενταφιασμός (ενός γλυκύτατου ονείρου) της Ένωσης*, Λευκωσία, 1995, σ 52, 61, 63

³⁹⁷ Έγγραφο ΕΑΣ προς την Ελληνική Αντιπροσωπεία στον ΟΗΕ, ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ, κ. 371, Φ20/21/48, 13.11.1951

³⁹⁸ Το κείμενο της επιστολής Ακρίτα, ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ, κ. 371, Φ20/21/50

υπογραφή του Κώστα Παρτασίδη,³⁹⁹ με την οποία τον κατηγορούν για «μεγαλόστομες υποσχέσεις προς τον Κυπριακό λαό» ότι γίνεται «σήμερα συνεργός και συνυπεύθυνος για την εγκατάλειψη της υπέρτατης αυτής αξιόσεως» και τον καλούν σε «εθνοπρεπή αγωνιστική χωρίς εξευτελιστικούς συμβιβασμούς και υποχωρήσεις διεκδίκηση της Ένωσης όταν εξαφανιστή η τέτοια δουλοπρεπής και εθνοπροδοτική πολιτική με την οποία άδικα ελπίσαμε ότι σεις θα θέλατε να μην έχετε σχέση»⁴⁰⁰. Ακόμη πιο διαφωτιστική η ενημέρωση Παρτασίδη προς τον Παπαϊωάννου, μετά τη συνάντηση με τον Παναγιώτη Πουλίτσα, βουλευτή Αθηνών με τον Ελληνικό Συναγερμό και πρώην Πρωθυπουργό,⁴⁰¹ μέλος επίσης, της Ελληνικής Αντιπροσωπείας στη Συνέλευση, όπου ο Πουλίτσας φέρεται να δηλώνει ότι «και αυτό που έκανα (εννοεί την κούφια φράση κατά την ομιλία του στον ΟΗΕ) είναι πέρα από τις οδηγίες της ελλην. Κυβέρνησης, η οποία δεν μπορεί να κάνει τίποτε περισσότερο από αυτό». Στην ίδια ενημέρωση, ο Παρτασίδης ενημερώνει το ΓΓ του ΑΚΕΛ για την ανταλλαγή επιστολών με τον Λουκή Ακρίτα, χαρακτηρίζει την επιστολή του τελευταίου «νερόβρασμα» και καταλήγει «Είναι ολόσωμοι βουτηγμένοι μέσα στον λακεδισμό, την προδοσία»

Παράλληλα, στη γαλλική πρωτεύουσα, όπως και στο Λονδίνο αργότερα, η Λαϊκή Πρεσβεία προσπάθησε να έχει συνομιλίες με κυβερνητικούς παράγοντες, αλλά το αίτημά της απορρίφθηκε και στις δυο περιπτώσεις. Παράλληλα, στη συνάντηση με το Κομμουνιστικό Κόμμα Γαλλίας και την Παγκόσμια Συνδικαλιστική Ομοσπονδία αναφέρεται ένας καινούριος πονοκέφαλος: αμφότεροι αδυνατούν να καταλάβουν γιατί τόση ζέση, αυτοί, κομμουνιστές και επαναστάτες, «να θέλουν να ενωθούν με την μοναρχοφασιστική Ελλάδα»!⁴⁰²

³⁹⁹ Βλ. Παράρτημα Ι, Οι Πρωταγωνιστές

⁴⁰⁰ Το κείμενο της επιστολής Παρτασίδη, ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ, όπ, Φ20/21/52

⁴⁰¹ http://efimeris.nlg.gr/ns/pdfwin_ftr.asp?c=124&pageid=51276&id=-1&s=0&STEMTYPE=1&STEM_WORD_PHONETIC_IDS=ASJASYASFASQASJASVASN&CropPDF=0

⁴⁰² Επιστολή Αδ. Αδάμαντος προς την ΚΕ του ΑΚΕΛ, 26.2.1951. Στην εν θέματι επιστολή, ο Αδάμαντος καταγράφει την διεθνή αδιαφορία που συνάντησε η Λαϊκή Πρεσβεία, αναφορικά με το αίτημα των Ε/κυπρίων για Ένωση με την Ελλάδα, αδιαφορία που διακατείχε, επίσης τα κομμουνιστικά κόμματα της Δυτ. Ευρώπης, αλλά και τις Σοσιαλιστικές Δημοκρατίες. Υποδεικνύει την ανάγκη αλλαγής γραμμής και τακτικής και εμφανίζει ένα πρόσωπο του Εζ. Παπαϊωάννου που σαφώς δεν αρμόζει σε ένα ηγέτη, πόσω μάλλον κομμουνιστικού Κόμματος: «οργίλος, παράφορος, τυραννικός», ο οποίος σύμφωνα πάντα με τον Αδάμαντος «έφτασε στο σημείο να τον απειλήσει με χειροδικία». Ολόκληρη η επιστολή στο Λουκάς Κακουλλής, Αδάμ Αδάμαντος: το αηδόνι της Αμμοχώστου, Λευκωσία, 2002, σ. 420-428. Η ΚΕ του ΑΚΕΛ απάντησε στην επιστολή στις 5.5.1951 αναγνωρίζοντας την ευθύνη «ως ένα βαθμό του Παπαϊωάννου που με καλύτερο χειρισμό θα μπορούσε να είχε αποτρέψει συγκρούσεις»

Η αντιμετώπιση από τις Λαϊκές Δημοκρατίες δεν ήταν ευνοϊκότερη:⁴⁰³ στην Τσεχοσλοβακία,⁴⁰⁴ τη Ρουμανία, την Ουγγαρία και την Πολωνία, η Λαϊκή Πρεσβεία παρουσίασε τις θέσεις της για Ένωση, αλλά καμιά απ' αυτές τις χώρες δεν έθεσε το Κυπριακό στη Γενική Συνέλευση του Ο.Η.Ε., ούτε το 1950 ούτε το 1951.⁴⁰⁵ Μάλιστα, η Σοβιετική Πρεσβεία στο Βουκουρέστι αρνήθηκε να θεωρήσει τα διαβατήρια των μελών⁴⁰⁶ της Πρεσβείας της Αριστεράς προκειμένου να μεταβούν στη Μόσχα,⁴⁰⁷ ενώ οι Αμερικανοί δεν επέτρεψαν την είσοδο στη χώρα τους στον Αδάμαντο και τον Ιωαννίδη, προκειμένου να μεταβούν στον ΟΗΕ, όπου γινόταν η Γενική Συνέλευση του Οργανισμού, το 1952.⁴⁰⁸

4.3 Το Ζ' Συνέδριο του ΑΚΕΛ. Η β' φάση της εσωκομματικής κρίσης.

Παράλληλα, το τέλος του 1951, σηματοδύεται από το Ζ' Συνέδριο του Κόμματος που γίνεται η απαρχή εσωκομματικών εκκαθαρίσεων: η κρίση που ακολούθησε τη Διασκεπτική και η εκλογή του Εζ. Παπαϊωάννου στο ύπατο κομματικό αξίωμα, μόνο προσωρινά είχαν αποσοβήσει τους κραδασμούς στην πυραμίδα του Κόμματος: η λυσσαλέα αντιπαράθεση οργανώθηκε γύρω από το άρθρο των Ιωαννίδη και Κολιγιάννη στο περιοδικό *Νέος Κόσμος* και τη σκληρή κριτική που ασκούσαν στους χειρισμούς σε σειρά ζητημάτων, όπως η στάση απέναντι στον αγγλικό ιμπεριαλισμό

⁴⁰³ Αδάμ Αδάμαντος, εφ. *Φως*, 15.9.1952

Και από μεν της δεξιάς δεν παρουσιάζονται ευνοϊκές, γιατί η Κυβέρνηση των Αθηνών, για να μη δυσареστήσει τους ξένους πάτρωνές της, είναι αδύνατο να προωθήσει το ζήτημά μας (...) από δε της αριστεράς οι συνθήκες δεν είναι ευνοϊκές, γιατί πρώτα-πρώτα και αυτή η ανακίνηση του ζητήματος σε διεθνείς οργανισμούς δεν έχει πολιτική βάση και ορθότητα. Στερείται μάλιστα και στοιχειώδους λογικής. Γιατί όταν η επίσημη Ελλάδα, που παρίσταται, δεν βάλλει το ζήτημα, με ποιο δικαίωμα θα σηκωθεί να το βάλλει οποιαδήποτε άλλη χώρα και δη χώρα προς την οποία η ίδια διάκειται εχθρικά; Υστερα, έχω την πεποίθηση ότι η Σοβ. Ένωση θ' αποφύγει επιμελώς να τοποθετήσει το ζήτημά μας..

⁴⁰⁴ Ο Εζ. Παπαϊωάννου, μετά από μία εβδομάδα απραξίας στην Πράγα, αφού δεν κατόρθωσαν να έχουν μία συνάντηση με τον Υπουργό Εξωτερικών ή, έστω, να διοργανωθεί μία συνέντευξη Τύπου, ζητά, με επιστολή στον Πέτρο Ρούσο, τη διαμεσολάβηση του ΚΚΕ, προκειμένου να έχουν κάποια συνάντηση. Ο ΓΓ του ΑΚΕΛ διατυπώνει, επίσης, τις δυσκολίες που αντιμετωπίζει να εξηγήσει στο αδερφό τσέχικο Κόμμα τις θέσεις τους για Ένωση με την Ελλάδα, ΑΣΚΙ, ό.π, Φ20/21/29, 17.7.1950

⁴⁰⁵ Ανδρέας Φάντης, *Ο Ενταφιασμός...*, ό.π, σ. 68

⁴⁰⁶ Παρόλα αυτά, ο Εζ. Παπαϊωάννου σε μία προσπάθεια να διασώσει το κύρος των Σοσιαλιστικών χωρών, τις ευχαριστεί για το θετικό κλίμα και τη συνεργασία, ενώ κατακεραυνώνει την υποκρισία της ελληνικής κυβέρνησης και των δυτικών χωρών, εφ. *Δημοκράτης*, 9.3.1950. Το εύρος του ΑΚΕΛικού ακροατηρίου στην Κύπρο, ανησυχεί την ελληνική κυβέρνηση. Απόρρητο πληροφοριακό σημείωμα του Υπουργείου Δημόσιας Τάξης προς το Υπουργείο Εξωτερικών, με ημερομηνία 17.1.1952 και τίτλο «Προπαγάνδα ΚΚ Κύπρου» σημειώνει «το πλείστον των κατοίκων της νήσου πιστεύει εις τας ψευδής ταύτας διαδόσεις των κομμουνιστών», ΔΙΑΥΕ, Φάκελος 31/6

⁴⁰⁷ Αδάμ Αδάμαντος, εφ. *Φως*, 3.10.1952

⁴⁰⁸ Ό.π

Η καθοδήγηση του Κόμματος δεν έχει κάνει σωστή και ολοκληρωμένη στρατηγική τοποθέτηση πάνω στον αγγλικό ιμπεριαλισμό. Πουθενά, σε καμιά τοποθέτηση δε φαίνεται η αποικιακή πολιτική της Αγγλίας ούτε το πρόγραμμα πάλης του ΑΚΕΛ και του Κυπριακού λαού απέναντί της. Το ΑΚΕΛ μιλάει και παλεύει γενικά για την ένωση με την Ελλάδα...όμως πάλι ενάντια στα συγκεκριμένα αποικιακά μέτρα στην Κύπρο οικονομικά κοινωνικά, συνταγματικά δεν υπάρχει. Είναι χαρακτηριστικό ότι στις κομματικές αποφάσεις δεν αναφέρονται ούτε οι λέξεις «αγγλικός ιμπεριαλισμός, αποικία, αποικιακή πολιτική κλπ. Από εδώ βασικά πηγάζουν οι λαθεμένες θέσεις και αποφάσεις σε σειρά ζητήματα...»⁴⁰⁹

Οι συντάκτες του άρθρου καθιστούν σαφές ότι «το ομόφωνο αίτημα του πληθυσμού της Κύπρου, που ποθεί την Ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα, δεν σημαίνει ότι ο κυπριακός λαός εγκρίνει το μοναρχοφασιστικό καθεστώς που εγκαθίδρυσαν στην Ελλάδα οι αγγλοαμερικάνοι ιμπεριαλιστές», προκειμένου να εξηγήσουν το οξύμωρο, το παράνομο τότε ΚΚΕ να επιθυμούν την ενσωμάτωση της Κύπρου στην Ελλάδα.⁴¹⁰

Ούτε ο Εζ. Παπαϊωάννου μένει στο απυρόβλητο της κριτικής: «*Η ΚΕ του ΑΚΕΛ και ο ίδιος ο Γραμματέας της παρουσιάζει μια ολοφάνερη ιδεολογική και πολιτική ανωριμότητα, που μαζί με το δούλεμα που τους κάνει ο εχθρός, ταλαντεύονται και παραπαίουν πότε δεξιά και πότε αριστερά*», ενώ ειδική αναφορά γίνεται σε μία ακόμη συνέπεια της πρόσδεσης του ΑΚΕΛ στο άρμα της Εθναρχίας: η απομάκρυνση από την Τ/κυπριακή μειονότητα «*Το ΑΚΕΛ θα κερδίσει τα εργαζόμενα στρώματα της τουρκικής μειονότητας μόνο στον κοινό αγώνα ενάντια στα καταπιεστικά μέτρα των Άγγλων*», ενώ κρούουν τον κώδωνα του κινδύνου ότι

*Το ΑΚΕΛ δε θα μπορέσει να γίνει ηγετικό επαναστατικό κόμμα του κυπριακού λαού αν δεν κατορθώσει να επηρεάσει και να κατακτήσει πολιτικά και οργανωτικά και την εργαζόμενη τουρκική μειονότητα. Οι Τούρκοι δυσπιστούν προς τους Έλληνες και τους ακελιστές γιατί δεν έχουν εμπιστοσύνη στο μεγαλοελλαδίτικο σωβινισμό. Και η άγνοια ή η υποτίμηση της τουρκικής μειονότητας από το πρωτοπόρο κόμμα δεν είναι παρά ξεκάθαρα εκδήλωση αυτού του σωβινισμού*⁴¹¹

⁴⁰⁹ ΑΣΚΙ, ό.π, Φ20/21/56

⁴¹⁰ Ό.π

⁴¹¹ Ό.π

Για μία πληρέστερη εικόνα του ιδεολογικού καμβά γύρω από τον οποίο εξελίχθηκε η δεύτερη φάση της ιδεολογικής κρίσης στην ηγεσία του Κόμματος, το εν θέματι άρθρο πρέπει να διαβαστεί σε συνδυασμό με την Έκθεση των συντακτών προς το ΠΓ της ΚΕ του ΑΚΕΛ, η οποία απετέλεσε και την μήτρα του.⁴¹² Επιπλέον, στην Έκθεση ψέγουν σειρά από λάθη στρατηγικών επιλογών, όπως

Το Κόμμα παλεύει μόνο για την Ένωση πιάνουν την άρνηση σε όλα σχεδόν και απορρίπτουν κάθε μεταρρύθμιση συνταγματική, δεν παλεύουν για ελευθερίες, για περισσότερα δικαιώματα, για να κατακτήσουν θέσεις, στις Δημαρχίες, στα Κοινοτικά Συμβούλια, μαζικές οργανώσεις κλπ και να τις χρησιμοποιήσουν στην πάλη για τις οικονομικές και κοινωνικές διεκδικήσεις... Λάθος η αποχή από τις Κοινοτικές εκλογές, τα συμβούλια νερού, τις μητροπολιτικές και αρχιεπισκοπικές εκλογές^{413, 414} ενώ κάνει ιδιαίτερη μνεία σε χωρίο από κείμενο του ΑΚΕΛ όπου μπαίνει το ζήτημα αν Κύπριοι και Έλληνες ανήκουν στο ίδιο έθνος, το οποίο απαντάται αρνητικά γιατί «λείπει, όπως γράφουν ένα από τα απαραίτητα χαρακτηριστικά γνωρίσματα του κοινού έθνους: η οικονομική συνοχή με την Ελλάδα». Οι αρθρογράφοι χαρακτηρίζουν την αναφορά αυτή ως «σοβαρότατο λάθος» που «ωφελεί μόνο τον εχθρό» και τους προτρέπει να ψάξουν να βρουν ποιος είχε την ιδέα «γιατί ασφαλώς ο εχθρός θα έχει το δάχτυλό του» για να σημειώσουν, επίσης, όχι χωρίς νόημα, ότι «Πουθενά δεν αναφέρεται η δουλειά της Ιντέλλιτζενς σέρβις στην κυπριακή κοινωνία και το ίδιο το Κόμμα»^{415, 416}

Όλα τα παραπάνω δεν μπορούσαν να διαλάθουν της προσοχής των στελεχών που συσπειρώνονταν γύρω από τον Π. Σέρβα, ο οποίος, με συνοπτικές διαδικασίες είχε παυθεί, στο Ε' Συνέδριο, το 1945 (βλ. δεύτερο κεφάλαιο).

⁴¹² ΑΣΚΙ, ό.π, Φ20/21/43, 23.8.51, ό.π

⁴¹³ Ό.π

⁴¹⁴ Στις 22 Ιουνίου 1950 απεβίωσε ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος Β'. Η δεξιά επέδειξε ως υποψήφιο της τον Μητροπολίτη Κιτίου Μακάριο, ενώ η Αριστερά απείχε Εφ. Νέος Δημοκράτης, «Σήμερα η τελευταία πράξη της εκλογικής φάρσας για την ανάδειξη «Αρχιεπισκόπου», 20.10.1950. Σημειώνεται ότι στις εκλογές μετέχει μόνο το 27% των εκλογέων και ότι η αποχή οφειλόταν στον αποκλεισμό των αριστερών από τους εκλογικούς καταλόγους. Ο Μακάριος, ήταν σφοδρός αντικομμουνιστής: Ως επίσκοπος Κιτίου επισκέφτηκε και τη Μακρόνησο, όπου κατέγραψε τις εντυπώσεις του στο βιβλίο επισκεπτών ως εξής: «Ένα ψυχικό λουτρό ήταν για μας η επίσκεψή μας εις την Μακρόνησον. Φεύγουμε μ' ακλόνητη την πίστη πως η Ελλάδα μας ποτέ δεν πεθαίνει». Βλ. Ανδ. Φάντης, ο Αντικομμουνισμός στην Κύπρο, Λευκωσία 1985, σ. 88"

⁴¹⁵ Ό.π

⁴¹⁶ Δε θεωρώ ασύνδετο με τη συγκεκριμένη επισήμανση το γεγονός ότι θα ακολουθήσουν σειρά ενημερώσεων προς το ΚΚΕ είτε από την ηγεσία του Κόμματος (Φ20/21/59, Φ20/21/81, Φ20/21/80) είτε από την εσωκομματική αντιπολίτευση (Φ20/21/69 που βρίθουν αλληλοκατηγοριών για στρατολόγηση των εσωκομματικών αντιπάλων από τις Αγγλικές Μυστικές Υπηρεσίες.

Τα όσα ακολούθησαν, στο εσωκομματικό πεδίο, αναδύονται ανάγλυφα από την Απόφαση της 2^{ης} Ολομέλειας της ΚΕ και της ΚΕΕ του ΑΚΕΛ στη συνεδρίαση της 10-12 Αυγούστου 1952: διαγράφονται οι Πλουτής Σέρβας, Χριστοφής Οικονομίδης (Νούσης), Γιώργος Κακογιάννης, ο Αδάμ Αδάμαντος, δήμαρχος Αμμοχώστου, ο Χατζηματθαίος Χατζηνικόλας, στέλεχος της ΕΑΚ, ενώ καθαιρείται από Πρόεδρος του Παγκύπριου Συμβουλίου Ειρήνης⁴¹⁷ ο Βάσος Λυσσαρίδης⁴¹⁸ με τις κατηγορίες ότι είχαν δημιουργήσει «φραξιονιστική-οπορτουνιστική ομάδα που δρούσε μέσα στο Κόμμα με σκοπό να διασπάσει την ενότητα, την μονολιθικότητά του και να επαναφέρει τη γραμμή της Αυτοκυβέρνησης...πρόκειται για συνειδητούς ή ασυνείδητους πράκτορες του ταξικού εχθρού και του ιμπεριαλισμού»

... Συνδέουν την άλλη άποψη (Συνταγματικές ελευθερίες με φραξιονιστές/χαφιέδες, συνεχίζουν τον ρόλο τους σαν πιστοί πράκτορες του ιμπεριαλισμού. Προσπαθούν να σπείρουν πάντα σε μέλη και στελέχη του κόμματος τη δυσπιστία.

Όλοι οι οπορτουνιστές πράκτορες του εχθρού, άλλοι ανοικτά κι άλλοι μασημένα, διακηρύττουν πως η πολιτική γραμμή του κόμματος είναι λανθασμένη, δεν ανταποκρίνεται στις σημερινές συνθήκες και συμφωνούν ότι πρέπει να επιδιωχθεί Σύνταγμα

Η απόφαση μάλιστα, ισχυρίζεται ότι τα στελέχη αυτά δε δίστασαν να «εμπλέξουν το ΚΚΕ μέσω υπόπτων και χαφιεδίστικων συναντήσεων σε συνέδρια στο εξωτερικό» ενώ έκαναν προσπάθειες να «διαβάλλουν στο ΚΚΕ τον ΓΓ του Κόμματος»⁴¹⁹

⁴¹⁷ Το Παγκύπριο Συμβούλιο Ειρήνης ιδρύθηκε το 1949 και έγινε αμέσως μέλος του Παγκοσμίου Συμβουλίου Ειρήνης (World Peace Council) που είχε συσταθεί στις 21 Απρίλη του 1949 στο Παρίσι, μέσα από το Παγκόσμιο Συνέδριο των Αγωνιστών για την Ειρήνη, με κεντρικό σύνθημα "Ποτέ πια πόλεμος-ποτέ πια φασισμός" για την αντιμετώπιση του κλίματος του Ψυχρού Πολέμου

⁴¹⁸ Ο Λυσσαρίδης δεν υπήρξε ποτέ μέλος του ΑΚΕΛ, παρά το διαχρονικό αφήγημα της Δεξιάς ότι ο ίδιος αποχώρησε από το ΑΚΕΛ λόγω διαφωνίας του αναφορικά με τη στάση του Κόμματος απέναντι στον αγώνα της ΕΟΚΑ. Ως Πρόεδρος της Παγκύπριας Επιτροπής Ειρήνης παρίστατο στις συνεδριάσεις των Οργάνων. Ήδη από το 1950, η ηγεσία του ΑΚΕΛ είχε αμφιβολίες για τον ρόλο του. Σε έγγραφό του, προς το ΠΓ της ΚΕ του ΑΚΕΛ, ο Ν. Σαββίδης μεταφέρει εντολή του Παπαϊωάννου να συλλέξει στοιχεία αναφορικά με τη δράση του Λυσσαρίδη, σημειώνοντας ότι όταν του ανακοινώθηκε η αλλαγή γραμμή στο Κυπριακό και η απόφαση κατάταξής του στο Δημοκρατικό Στρατό ως γιατρού, αρνήθηκε. Αναφέρεται, ως επιπλέον επιβαρυντικό στοιχείο, ότι στην Αθήνα ήταν υπό την καθοδήγηση του Παρτσαλίδη, ΑΣΚΙ, ό.π, Φ/20/21/23, 16.7.1949 και Φ20/21/26, 10.2.1950. Γίνεται κατανοητό ότι τίποτα δεν μπορεί να εξεταστεί μεμονωμένα: πρόσωπα, καταστάσεις και εκτιμήσεις διαπλέκονται όχι μόνο με τις ιστορικές εξελίξεις της εποχής αλλά και με τα εσωκομματικά των δύο Κομμάτων

⁴¹⁹ Προφανώς, η απόφαση εδώ αναφέρεται σε εμπιστευτική επιστολή του Χρήστου Οικονομίδα (Νούση) προς την ΚΕ του ΚΚΕ, όπου ο αποστολέας, αναπτύσσοντας ένα έωλο σκεπτικό, ισχυρίζεται ότι ο Παπαϊωάννου είναι πράκτορας της Intelligence Service, εμπλέκει επίσης τον Αν. Ζιαρτίδη, και ισχυρίζεται ότι «Το Γραφείο Επαγρύπνησης στελεχώνεται από μη αξιόπιστα άτομα» επικαλούμενος

και την ηγεσία του ΑΚΕΛ»,⁴²⁰ συγκρίνοντας τη δράση τους με την αντίστοιχη των Ρίκοφ και Μπουχάριν⁴²¹

Από την μετωπική σύγκρουση δεν ξεφεύγει ούτε η κομματική εφημερίδα ο *Νέος Δημοκράτης*: με αφορμή διαμαρτυρία του ΚΚΕ για διαστρέβλωση των θέσεών του σε ομιλία του Εζ. Παπαϊωάννου,⁴²² ο ίδιος αποδίδει το λάθος στη Σύνταξη της εφημερίδας και δεσμεύεται στο ελληνικό Κόμμα να διεξάγει έρευνα αναφορικά με την «πιστή κομματικότητα» της εφημερίδας, γεγονός που απαίτησε δύο συνεδριάσεις του ΠΓ, 20-21 Μαρτίου 1952, που χαρακτηρίστηκαν από εντάσεις, μία μικρογραφία των αντιπαλοτήτων του Συνεδρίου και χαρακτηρίστηκαν από τη διάθεση του Παπαϊωάννου και ελέγξει κάθε πτυχή της κομματικής ζωής, εξοβελίζοντας από το Κόμμα ακόμη και την πιο ασήμαντη παρέκκλιση από την κομματική γραμμή.⁴²³

Όπως και στην περίπτωση των Κληρίδη, Νικολόπουλο και Σανταμά, το ΑΚΕΛ χάνει στελέχη με ευρεία απήχηση και αποδοχή στις τοπικές κοινωνίες. Τώρα, μάλιστα, η κατάσταση είναι πολύ χειρότερη αφού πρόκειται για σπλάχνα από τα σπλάχνα του, για τον ίδιο τον ΓΓ τόσο του ΚΚΚ, όσο και των πρώτων χρόνων του ΑΚΕΛ, αλλά και άλλα ιστορικά στελέχη. Για πρώτη φορά στην Ιστορία του, τα εσωκομματικά του γίνονται πρωτοσέλιδα στον αστικό Τύπο.⁴²⁴ η εικόνα του Κόμματος του Λαού, του Κόμματος που η προσωπικότητα υποτάσσεται στην εξυπηρέτηση της γραμμής του, δέχεται ένα ισχυρό πλήγμα: ο *Νέος Δημοκράτης*, η κομματική εφημερίδα, αρνείται να δημοσιεύσει τις απόψεις των διαγραμμένων και αυτοί απευθύνονται στις, μέχρι χθες, εχθρικές εφημερίδες,⁴²⁵ την ώρα που «τα βαριά χαρτιά» του Κόμματος επιστρατεύονται στην κομματική εφημερίδα σε ένα πογκρόμ εναντίον των πρώην συντρόφων τους, με χαρακτηρισμούς που, με σημερινούς όρους, θα τους κατατάσσαμε στη δολοφονία

τις προνομιακές σχέσεις του Γιάννου Κατσουρίδη με κορυφαία στελέχη της Δεξιάς Παράταξης και την συσσώρευση κομματικών εξουσιών στο πρόσωπό του, ΑΣΚΙ, ό.π, Φ20/21/69, 14.4.1952

⁴²⁰ Ολόκληρο το σκεπτικό των διαγραφών στην εφ. *Δημοκράτης*, 28.8.1952, όπως και στις Ενημερώσεις προς το ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ, ΑΣΚΙ, ό.π, Φ, 20/21/80, Φ20/21/81 και Φ20/21/89. Από την εσωκομματική κρίση δεν ξέφυγε ούτε η εφ. Του Κόμματος:

⁴²¹ Ό.π, Φ20/21/81

⁴²² ΑΣΚΙ, ό.π, Φ20/21/71, 8.3.1952

⁴²³ Ό.π, Φ20/21/60, 1.5.52

⁴²⁴ Εφ. Έθνος, 9.10.1952 «Υπάρχουν πολλοί κομμουνιστάι που άρχισαν να σκέπτονται με το ιδικό τους μυαλό και όχι με το κεφάλι του Εζεκία Παπαϊωάννου, του ήδη κλονιζόμενου ακελάρχου»

⁴²⁵ Εφ. Φως, ό.π, άρθρο Αδάμ Αδάμαντος, όπως και απάντηση του ιδίου στην απαίτηση του Εζεκία Παπαϊωάννου να παραιτηθεί από το αξίωμα του Δημάρχου Αμμοχώστο, «Οφειλόμενη απάντηση σε μια ιταμή πρόκληση», ό.π, 2.12.1952

χαρακτήρων.⁴²⁶ Από τη μελέτη των ενημερώσεων που η ηγεσία του ΑΚΕΛ αποστέλλει στο ΚΚΕ γίνεται σαφές ότι η ιδεολογική αντιπαράθεση έχει δώσει τη θέση της, όπως, δυστυχώς, είναι σύνηθες σε τέτοιου είδους συγκρούσεις, σε ένα ιδιότυπο κυνήγι μαγισσών, όπου συζυγικές απιστίες, έξις, διαζύγια, νυχτερινές διασκεδάσεις, προσωπικές φιλοδοξίες και μυστικές υπηρεσίες μπαίνουν στο στόχαστρο του Γραφείου Επαγρύπνησης και αξιοποιούνται με τελικό στόχο την εξόντωση αυτού που έχει στοχοποιηθεί ως εσωκομματικός εχθρός, στον οποίο αποδίδεται ο πλέον ατιμωτικός χαρακτηρισμός για ένα κομματικό στέλεχος, αυτός του «χαφιέ».⁴²⁷

4.4 Η πορεία του Κυπριακού μέχρι τον Αγώνα της ΕΟΚΑ.

Οι Δημοτικές εκλογές του 1953 δεν προοιωνίζαν τίποτε θετικό για το ΑΚΕΛ: ο νέος και δραστήριος Αρχιεπίσκοπος Μακάριος κέρδιζε συνεχώς έδαφος,⁴²⁸ έναντι του ΑΚΕΛ, στον ενωτικό αγώνα⁴²⁹ και το ίδιο, ταλανισμένο από τα εσωτερικά του προβλήματα, έχοντας χάσει πολύτιμα στελέχη της τοπικής Αυτοδιοίκησης, εξαιρετικά αναγνωρίσιμα στις τοπικές κοινωνίες, ασθμαίνοντας, προσπαθούσε να αναπτύξει πρωτοβουλίες.

Με στόχο την ενότητα του λαϊκού κινήματος, το ΑΚΕΛ, δε σταμάτησε να προσπαθεί να ρίξει γέφυρες προς τη Δεξιά και την Εκκλησία προκειμένου να καταρτιστεί ένα κοινό πλαίσιο προσφυγής προς τα Ηνωμένα Έθνη για το Κυπριακό. Η Δεξιά παρέμενε πάντα εξαιρετικά αρνητική σε αυτό το ενδεχόμενο, αντίθετα ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος, προέβη σε τακτικισμούς, όπως η ελεγχόμενη πίεση στις

⁴²⁶ Ενδεικτικά, βλ. Γιάννος Κατσουρίδης, εφ. *Νέος Δημοκράτης*, ΑΣΚΙ, ό.π, Φ20/21/71 και Ανδ.

Ζιαρτιδής, εφ. *Νέος Δημοκράτης*, ό.π

⁴²⁷ ΑΣΚΙ, ό.π, Φ, 20/21/80, Φ20/21/81 και Φ20/21/89.

⁴²⁸ Στην πορεία ανάδειξής του στην πρωτοκαθεδρία του Ενωτικού Αγώνα, ο Μακάριος υποσκέλισε κάθε αντίσταση που αντιμετώπισε ακόμη και στο χώρο της Δεξιάς, εξουδετερώνοντας κάθε δυνητικό του αντίπαλο. Ενδεικτικό το παράδειγμα της Παναγροτικής Ένωσης Κύπρου (ΠΕΚ) και του Αζίνα, βλ. Χ. Ρίχτερ, *Ιστορία...*, Τόμος Β', ό.π, σ. 125-126, συντελώντας καθοριστικά στην ενοποίηση του χώρου της Δεξιάς στην Κύπρο

⁴²⁹ Ο Μακάριος, αντίθετα από τους προκατόχους του, είχε επιλέξει έναν άκρως εξωστρεφή τρόπο διεκδίκησης του αιτήματος της Ένωσης, με αιχμή του δόρατος την πρόκληση συλλαλητηρίων με κάθε ευκαιρία και τις συχνές επισκέψεις του τόσο στην Αθήνα, όσο και στις Αραβικές χώρες αλλά και στον ΟΗΕ και τις ΗΠΑ, όπου είχε συναντήσεις με προσωπικότητες προκειμένου να τους ενημερώσει για το Κυπριακό. Στην Αθήνα προσπαθούσε να εκμεταλλευθεί τις διαφοροποιήσεις επί του Κυπριακού τόσο στους κόλπους του ελληνικού Υπουργείου Εξωτερικών, όσο και ανάμεσα σε Κυβέρνηση, Εκκλησία και Παλάτι. Όλα αυτά, αφ' ενός ευαισθητοποιούσαν το θυμικό της ελληνικής κοινής γνώμης που ασκούσε πίεση στις ελληνικές κυβερνήσεις, αφ' ετέρου τον ηρωοποιούσαν στα μάτια του κυπριακού λαού και τον καθιστούσα αδιαφιλονίκητο ηγέτη του ενωτικού αγώνα. Βλ. Χ. Ρίχτερ, *Ιστορία...*, Τόμος Β', ό.π, σ. 115 κκ.

ελληνικές κυβερνήσεις, προκειμένου να ομαλοποιήσει μερικώς τις σχέσεις του με το Κόμμα της Αριστεράς,⁴³⁰ αλλά και γιατί πιεζόταν από τον απλό κόσμο που δεν κατανοούσε αντιπαλότητες και σκοπιμότητες σε ένα τόσο κρίσιμο θέμα.⁴³¹

Το ΑΚΕΛ στις Δημοτικές εκλογές, μπορεί να συγκράτησε δυνάμεις στα παραδοσιακά του κάστρα (Λάρνακα, Αμμόχωστος), αλλά έχασε υπολογίσιμο αριθμό ψήφων σε απόλυτους αριθμούς, που επιβεβαίωνε αυτό που είχε ξεκινήσει από τις εκλογές του 1949: μία εκλογική καθίζηση που αντανakλούσε την προσχώρηση ακόμη και παραδοσιακών ΑΚΕΛικών στρωμάτων στο άρμα της Εθναρχίας στο όνομα του Ενωτικού Αγώνα. Από τη στιγμή που ΑΚΕΛ και Εθναρχία είχαν απόλυτη ταύτιση στο Εθνικό θέμα και η πλειονότητα του λαού δε διέθετε ισχυρή ταξική συνείδηση, τα κομματικά στεγανά καθίσταντο εξαιρετικά πορώδη.

Ο Μακάριος φιλοτεχνούσε μεθοδικά και σταθερά το προφίλ του αναμφισβήτητου Εθνάρχη. Σε ομιλία του, στις 21 Μαρτίου 1953, άμα τη επιστροφή του στην Κύπρο από τη Νέα Υόρκη, όταν στο αεροδρόμιο της Λευκωσίας τον περίμενε πλήθος κόσμου, παράγοντες της πολιτικής ζωής, κληρικοί, μητροπολίτες, απλοί πολίτες, κατευθύνθηκε, συνοδευόμενος από πομπή 50 αυτοκινήτων, στον καθεδρικό ναό του Αγίου Ιωάννη όπου ενημέρωσε για τα αποτελέσματα των επαφών του στο εξωτερικό και έκλεισε την ομιλία του υπαινισσόμενος, για πρώτη φορά, την προοπτική του ένοπλου αγώνα: αν αποτύγχανε η οδός των διπλωματικών συνομιλιών, υπήρχαν τα Ηνωμένα Έθνη και αν δεν δικαιώνονταν ούτε εκεί *«υπήρχαν πολλές άλλες οδοί προς το τέρμα, αλλά δεν ήταν η κατάλληλη στιγμή να μιλήσουν για αυτούς»*.⁴³²

Το ΑΚΕΛ στεκόταν με ιδιαίτερο σκεπτικισμό απέναντι στην προοπτική της ένοπλης εξέγερσης. Θυμίζουμε ότι κάτι ανάλογο είχε προτείνει ο Νικ. Ζαχαριάδης στους Ιωάννου και Ζιαρτίδη κατά την επίσκεψη των τελευταίων στο Βουνό.⁴³³

Ήδη από το 1951 και ακολουθώντας τις προτροπές Ζαχαριάδη, το ΑΚΕΛ διερευνούσε την πιθανότητα να στήσει παράνομους μηχανισμούς δράσης, όμως

⁴³⁰ Στις 21 Οκτωβρίου 1952, δήλωσε, ενώπιον δημοσιογράφων στην Αθήνα, λίγο πριν την αναχώρησή του για Νέα Υόρκη, ότι δε θα είχε καμία αντίρρηση να εγείρει η Σοβιετική Ένωση θέμα Κύπρου τη στιγμή που *«ουδείς τολμά να το πράξει»*. Αφ' ενός, λοιπόν, πίεζει την ελληνική κυβέρνηση, η οποία κατηγορούσε την Αριστερά για εθνοπροδοσία, αλλά η ίδια δε τολμούσε να δυσανεστήσει την Μεγ. Βρετανία διεκδικώντας το μείζον Εθνικό θέμα και από την άλλη διαβεβαίωνε το ΑΚΕΛ ότι αυτός θα συνεργαστεί με οποιονδήποτε επιθυμεί να βοηθήσει, βλ. Ελληνικό Τύπο της 22ας Οκτωβρίου 1952

⁴³¹ ΑΣΚΙ, ό.π, Φ20/21/117, 22.8.1953, «Πολιτική Απόφαση της Δ' Ολομέλειας της ΚΕ του ΑΚΕΛ»

⁴³² Χ. Ρίχτερ, *Ιστορία...*, ό.π, σ. 123

⁴³³ Βλ. προηγούμενο κεφάλαιο, σ.

κατέληξε στο συμπέρασμα ότι αυτό ήταν ανέφικτο: Πέρα από το γεγονός ότι θεωρούσε ότι η γεωγραφία της Κύπρου δεν προσφερόταν για τη δημιουργία ενός αντάρτικου που θα διεκδικούσε με αξιώσεις την αποχώρηση των Βρετανών, καθοριστικής σημασίας ήταν η έλλειψη οπλισμού. Σε Έκθεσή του προς το ΑΚΕΛ ο Παπαϊωάννου ζητά οικονομική ενίσχυση, αλλά και τεχνογνωσία σε περίπτωση που το ΑΚΕΛ αναγκαζόταν να βγει στην παρανομία ή ο Ψυχρός Πόλεμος εξελισσόταν σε θερμό επεισόδιο⁴³⁴. Πέρα από αυτές τις δυσκολίες, θεωρώ ότι καθαριστικά βάραιναν στην διαμόρφωση της θέσης του ΑΚΕΛ δύο παράγοντες: ο πρώτος ήταν η πικρή έκβαση του Εμφυλίου Πολέμου στην Ελλάδα, η διχόνοια που έσπειρε και η ήττα του Δημοκρατικού Στρατού, ενώ ο δεύτερος ότι το ΑΚΕΛ προνοούσε την οδό του μαζικού, λαϊκού αγώνα και των απεργιών, ο οποίος ήταν, εξάλλου, ο προνομιακός του χώρος και θα του επέτρεπε να αναπτύξει δράση και να μείνει στην πρώτη γραμμή των εξελίξεων περιορίζοντας τις κινήσεις της Δεξιάς που δεν είχε ερείσματα στον κινηματικό χώρο. Την ίδια στιγμή, το ΑΚΕΛ προέκρινε ότι μέσω της διπλωματικής οδού, θα έπρεπε να αξιοποιηθεί η απόφαση 637 (VII) 16.12.1952 των ΗΕ προκειμένου να εκτεθεί η Μεγ. Βρεταία στα μάτια της Διεθνούς Κοινότητας ως ένα κράτος απείθαρχο στις εντολές των Διεθνών Οργανισμών που *«επιμένει να διατηρεί ένα μεσαιωνικό καθεστώς στρατοκρατίας»*.⁴³⁵ Την ίδια ώρα, το ΑΚΕΛ είχε να διαχειριστεί και το ζήτημα των σχέσεων με τους Τ/κύπριους. Η ένοπλη διεκδίκηση από την πλευρά των Ε/κυπρίων του Ενωτικού αιτήματος θα τους καθιστούσε εύκολη λεία στην βρετανική προπαγάνδα και θα ενίσχυε τους φόβους τους για το μέλλον της Κοινότητάς τους. Η θέση του ΑΚΕΛ ήταν ότι η διπλωματική οδός των διαπραγματεύσεων και η εμπλοκή σε αυτές των Τ/κυπρίων ήταν ο μόνος τρόπος να τους αποσπάσουν από την βρετανική επιρροή και να κατευνάσουν τους, δικαιολογημένους φόβους τους, καθώς *«νικητής πρέπει να είναι ο Κυπριακός Λαός και ηττημένος ο Βρετανικός Ιμπεριαλισμός»*.⁴³⁶

Η ομιλία του Μακαρίου στην εκκλησία της Φανερωμένης θεωρώ ότι αποτελεί το σημείο καμπής που το ΑΚΕΛ του αναγνωρίζει την πρωτοκαθεδρία στην Ένωση και

⁴³⁴ ΑΣΚΙ, ό.π, Φ20/21/33, «Ζητήματα Οργανωτικοτεχνικής Προετοιμασίας». Σε αυτά τα αιτήματα απαντούν οι Ιωαννίδης-Κολιγιάννης στη γνωστή Έκθεση «Για οικονομική ενίσχυση που ζητάγανε, για εκπαίδευση ασυρματιστών κλπ, τους απαντήσαμε ότι δεν υπάρχουν τέτοιες δυνατότητες, δεν μπορούν να γίνουν τέτοια πράγματα εδώ και αυτά να κοιτάζουν να τα λύνουν μόνοι τους στην Κύπρο», ΑΣΚΙ, ό.π, Φ20/21/42 «Έκθεση του Γιάννη Ιωαννίδη και του Κώστα Κολιγιάννη προς το ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ», 23.8.1951

⁴³⁵ ΑΣΚΙ, ό.π, Φ20/21/57, «Οι απόψεις του ΑΚΕΛ», υποενότητα 3, «Σχετικά με το ζήτημα του ένοπλου αγώνα»

⁴³⁶ Ό.π, και ΑΣΚΙ, ό.π, Φ20/21/80, 12.8.1952, υποενότητα «Η δουλειά μας ανάμεσα στις μειονότητες»

επιφυλάσσει για τον εαυτό του ένα ρόλο υποβοηθητικό.: με αφορμή δικαστικά μέτρα που πάρθηκαν εναντίον διαδηλωτών κατά τις γιορτές για τη στέψη της Ελισάβετ Β', ο Μακάριος κάλεσε σε εκδήλωση στην εκκλησία της Φανερωμένης, στις 28 Ιουνίου 1953. Όλος ο μηχανισμός του ΑΚΕΛ, της νεολαίας του ΑΟΝ, των συνδικαλιστών του ετέθη στη διάθεση του Μακαρίου προκειμένου να πετύχει η εκδήλωση: το ΑΚΕΛ ζήτησε από τα μέλη του να μετέχουν μαζικά και μετέφερε κόσμο με πούλμαν ακόμη και από τα πιο απομακρυσμένα χωριά της Κύπρου, προκειμένου να ακούσουν τον Μακάριο να λέει ότι *«Ενωμένοι υπό την ηγεσία της Εθναρχίας, θα αγωνίζονταν με αποφασιστικότητα και ακατάπαυστα. Ελευθερία και Ένωση με τη μητέρα-πατρίδα»*⁴³⁷.

Είναι σαφές ότι το ΑΚΕΛ συνηθίζει στον δεύτερο ρόλο που του επιφυλάσσει η Εθναρχία στο Ενωτικό ζήτημα, η οποία συστηματικά το απομονώνει από το Ενωτικό Δημοψήφισμα και μετά. Όσες προσπάθειες και αν έκανε για προσέγγιση έπεσαν στο κενό.

Το 1954, ξεκινά για το ΑΚΕΛ με το Η' Συνέδριο . Στο χαιρετισμό που αποστέλλει η ΚΕ του ΚΚΕ, σημειώνει ότι *«ο ελληνικός λαός με εξαιρετική συγκίνηση παρακολουθεί τον αγώνα των αδερφών του της Κύπρου που παλεύουν για τον πανελλήνιο πόθο της Ένωσης της Κύπρου με την Ελλάδα, για την απελευθέρωση της Ελλάδας και της Κύπρου από τον αμερικάνικο και εγγλέζικο ιμπεριαλιστικό ζυγό»*, δηλώνει την πεποίθησή του ότι *«ο λαός της Κύπρου εγκρίνει και ακολουθεί την πατριωτική γραμμή του ΑΚΕΛ. Αυτή είναι μια πολύ σοβαρή κατάκτησή σας»* και κλείνει με το σύνθημα *«Λεύτερη Κύπρος σε ελεύθερη δημοκρατική Ελλάδα!»*

Κατανοούμε ότι στο καταληκτικό αυτό σύνθημα υπάρχει διαφοροποίηση στη γραμμή για το Εθνικό Ζήτημα μεταξύ ΑΚΕΛ και ΚΚΕ. Το ΑΚΕΛ ζητούσε *«Ένωση και μόνο Ένωση»*, ενώ το ΚΚΕ *«Ένωση σε ελεύθερη Ελλάδα»* κάνοντας σαφή αναφορά στην πολιτική κατάσταση που επικρατούσε εκείνη την εποχή στην χώρα. Αυτή η αντίφαση δε διέλαθε της προσοχής του Χάρρυ Πόλλιτ, ΓΓ του Αγγλικού Κομμουνιστικού Κόμματος, ο οποίος διαμηνύει στο ΚΚΕ ότι *«εδώ πρόκειται για καθαρά διαφορετική γραμμή και πρέπει να συνεννοηθείτε γιατί δεν είχε (sic) σωστό να*

⁴³⁷ Ολόκληρη η ομιλία του Μακαρίου στο Άπαντα Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ', Τόμος Α,(1948-1954), Λευκωσία 1991, σ. 198-202

γίνεται αυτό» και ότι ο ίδιος συμφωνούσε όπως «το έβαζε ο Ζαχαριάδης και οι σύντροφοι στο άρθρο»^{438, 439, 440}

Στην ίδια επιστολή του Γούσια αναδύονται σειρά ερωτημάτων που απασχολούσαν το ΑΚΕΛ, όπως τι θα πράξουν αν, τελικά, ο Παπάγος εγγράψει το ζήτημα της Κύπρου στον ΟΗΕ, αν θα πρέπει να επιμένουν στη σύμπτυξη Ενιαίου Μετώπου με την Εθναρχία αναφορικά με το Κυπριακό, δηλώνεται η επιθυμία τους να ιδρύσουν Οργάνωση του ΑΚΕΛ εντός της Τ/κυπριακής Κοινότητας και τον φόβο τους μήπως αυτή αυτονομηθεί,⁴⁴¹ και περιγράφονται οι προετοιμασίες του Κόμματος προκειμένου να συνεχίσει τη δράση του σε περίπτωση που η Αποικιακή Κυβέρνηση το έθετε εκτός Νόμου.

Ο φόβος αυτός δεν ήταν αβάσιμος: Τον Φεβρουάριο του 1954 είχε φτάσει στην Κύπρο νέος κυβερνήτης, ο Ρόμπερτ Ερμιτέτζ (Robert Armitage), ο οποίος στις αποσκευές του έφερε ένα νέο Σύνταγμα, το οποίο δεν θα ήταν προϊόν διαπραγμάτευσης, όπως το αντίστοιχο της Διασκεπτικής, δέκα χρόνια νωρίτερα, αλλά θα επιβαλλόταν μονομερώς από την Κυβέρνηση, με τη βοήθεια μετριοπαθών πολιτικών, τον έλεγχο του Τύπου και την αποθάρρυνση των ακραίων εθνικιστών είτε αυτοί βρίσκονταν στα Αριστερά είτε στα Δεξιά. Παράλληλα, με τις πρώτες του δηλώσεις έκανε σαφές ότι η Μεγ. Βρετανία δεν πρόκειται να εγκαταλείψει το νησί και ότι οποιαδήποτε ενέργεια απέναντι στην Αποικιακή Διοίκηση θα τιμωρούνταν με ενεργοποίηση των σκληρών Νόμων της Παλμεροκρατίας που ναι μεν είχαν πέσει σε αχρηστία, αλλά δεν είχαν καταργηθεί.⁴⁴² Η Μεγ. Βρετανία, πιστεύοντας ότι η κυβέρνηση Παπάγου θα προχωρούσε στην κατάθεση προσφυγής αναφορικά με το Κυπριακό στη Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών το Σεπτέμβρη,⁴⁴³ επειγόταν

⁴³⁸ Προφανώς ο Πόλλιτ αναφέρεται στο άρθρο των Ιωαννίδη, Ρούσου, Κολιγιάννη στο περιοδικό Νέος Κόσμος, βλ. παραπάνω σ.

⁴³⁹ ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ, κ.22, Φ20/22/5, Επιστολή Γούσια προς ΠΓ της ΚΕ του ΑΚΕΛ, 9.5.1954. Έχει επίσης, ενδιαφέρον να παρατηρήσουμε την πλήρη αντίθεση των λεγομένων του Πόλλιτ αναφορικά με το ζήτημα της Ένωσης σε σχέση με όσα φέρεται να έλεγε ο ίδιος για την ανάγκη συμμετοχής του ΑΚΕΛ στη Διασκεπτική, όπως μεταφέρεται από τον Φ. Ιωάννου στην επίσκεψη στο Βουνό, βλ. κεφ. 4, σ.

⁴⁴⁰ Με επιστολή του στις 27.5.1954, το ΚΚΕ σπεύδει να καθησυχάσει το ΑΚΕΛ «Η θέση μας για το ζήτημα της Ένωσης δεν άλλαξε. Ισχύει η γραμμή που έβαζε το γνωστό άρθρο και δίνει τακτικά ο Σταθμός μας», ΑΣΚΙ, ό.π, Φ20/22/6

⁴⁴¹ «Ένα από τα πιο σοβαρά σας καθήκοντα είναι η δουλειά σας στην τουρκική μειονότητα. Να φτιάξετε την Οργάνωση στην τουρκική μειονότητα και δεν έχετε να φοβάστε τίποτα», ό.π

⁴⁴² François Crouzet, *Le conflit de Chypre, 1946-1949*, Bruxelles, Ets Émile Bruylant, 1973, σ. 397-399

⁴⁴³ Ο Παπάγος είχε ενημερώσει τον Υπουργό Εξωτερικών της Μεγ. Βρετανίας, Ήντεν, ότι σκοπεύει να προσφύγει στα ΗΕ για το Κυπριακό στις 22-2-1954, προσθέτοντας ότι μέχρι την τελευταία στιγμή θα

να παρουσιάσει στη Διεθνή Κοινότητα ένα Σύνταγμα ως δείγμα καλής θέλησης και φιλελευθεροποίησης του καθεστώτος. Μάλιστα ο Κυβερνήτης πρότεινε στην κυβέρνησή του να παρουσιάσει το Σύνταγμα ως ένα πρώτο βήμα με στόχο τη πλήρη εσωτερική αυτονομία της Κύπρου, η οποία θα συνοδευόταν με έναρξη συνομιλιών της Βρετανίας με Ελλάδα και Κύπρο για το μελλοντικό καθεστώς του νησιού.⁴⁴⁴

Η κυβέρνηση Παπάγου⁴⁴⁵ είχε αντιμετωπίσει θετικά αυτό το ενδεχόμενο. Σε ομιλία του στη Βουλή δήλωνε *«μία συζητητέα λύσιν θα ήτο η παροχή φιλελεύθερου Συντάγματος... δια την εξασφάλισιν των στρατηγικών συμφερόντων και απαιτήσεων της βρετανικής στρατιωτικής πολιτικής εν τη Μέση Ανατολή θα είμεθα διατεθειμένοι όχι μόνο βάσεις να παραχωρήσωμεν της Μεγαλονήσου, αλλά και εις την Ηπειρωτικήν και νησιωτικήν Ελλάδαν»*⁴⁴⁶

Η έναρξη του αγώνα της ΕΟΚΑ σταμάτησε κάθε συζήτηση για παροχή Συντάγματος.

περιμένει η Μεγ. Βρετανία να θελήσει να ξεκινήσει συνομιλίες. Να σημειωθεί ότι το αίτημα της άμεσης Ένωσης δεν ήταν ομόφωνο στους κόλπους της ελληνικής διπλωματίας: πολύ σημαντικές φωνές, όπως του Άγγελου Βλάχου και του Βασιλείου Μόστρα, έκρουαν τον κώδωνα του κινδύνου τόσο για τη διασάλευση των αγγλοελληνικών σχέσεων, όσο και για την ανάγκη, σε εκείνη τη φάση, εξομάλυνσης των ελληνοτουρκικών σχέσεων, επισημαίνοντας ότι η Τουρκία θα αναδειχθεί, μέσω της διεθνοποίησης του Κυπριακού και με την ενθάρρυνση, φυσικά, της Μεγ. Βρετανίας, ρυθμιστής. Βλ. Γ. Καλπαδάκης, *Κυπριακό 1954-1974, Στοχαστικές προσαρμογές και ο αιώνιος δημιουργισμός*, Αθήνα, Παπαζήσης, 2013

Τελικά, η προσφυγή δεν ενεγράφη στην Ημερήσια διάταξη, αλλά παραπέμφθηκε προς συζήτηση στην Πολιτική επιτροπή στις 14.12.1954, όπου στις 17 Δεκεμβρίου αποφασίστηκε ότι *«κατά τον παρόντα χρόνο δεν είναι ενδεδειγμένο να παρθεί απόφαση επί της Κύπρου»*, François Crouzet, *Le conflit*, ό.π, σ. 433

⁴⁴⁴ Ό.π, σ. 409

⁴⁴⁵ Σύμφωνα με τον Σπύρο Μαρκεζίνη, ο Παπάγος επιθυμούσε διακαώς να συνδέσει το όνομά του με την Ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα και, μάλιστα, έλεγε συνέχεια στους Βρετανούς συνομιλητές του ότι, αν συνέβαινε αυτό θα ήταν τόση η ευγνωμοσύνη του Ελληνικού λαού για τη Βρετανία που *«δε θα ήτο η Κύπρος η οποία θα προσηρτάτο στην Ελλάδα, αλλά η Ελλάς εις την Βρετανίαν»*. Στην αρχή η πολιτική του ήταν πολύ ήπια και θεωρούσε ότι πρέπει να εξαντληθούν όλες οι διπλωματικές οδοί χωρίς να διασαλευτούν οι σχέσεις των δύο χωρών. Σε αυτό το πλαίσιο, εγγράφεται η μη υποστήριξη της προσφυγής της Εθναρχίας στον ΟΗΕ τον Σεπτέμβριο του 1953. Λίγες μέρες αργότερα, ένα ατυχές περιστατικό με τον Βρετανό ΥΠΕΞ, Ήντεν, στην Βρετανική Πρεσβεία στην Αθήνα τον οδήγησε σε αλλαγή στάσης *«Ήταν φανερό ότι ο Αλ. Παπάγος, χειριζέτο το θέμα ως εάν επρόκειτο περί στρατιωτικής επιχειρήσεως. Δεν αντελαμβάνετο ότι το Κυπριακό ήταν θέμα καθαρώς πολιτικό και μάλιστα το πλέον σημαντικό που η Ελλάς αντιμετώπιζε στον χώρο της διπλωματίας»*.

Σπυρ. Μαρκεζίνης, *Σύγχρονη Πολιτική Ιστορία της Ελλάδος*, Τόμος Γ, σ. 42,51,53

⁴⁴⁶ *Το Κυπριακό στη Βουλή των Ελλήνων*, Τόμος Α' 1915-1956, Συνεδριάσεις ΛΘ', 7.2.1955

4.5. ΑΚΕΛ και ΕΟΚΑ. Η Κύπρος στο κατώφλι του Εμφυλίου.

Η παγίωση του Ψυχρού Πολέμου, το μετεμφυλιακό κλίμα στην πολιτική ζωή της Ελλάδας, η τροπή που είχε πάρει το ζήτημα της Ένωσης της Κύπρου με την Ελλάδα, η έξαρση των ανταποικιακών κινημάτων, αλλά και η ίδια η προσωπικότητα του Μακαρίου, η οποία είχε σμιλευτεί μέσα στον αντικομμουνισμό και τον αλυτρωτισμό ήταν μοιραίο να τον φέρουν σε επαφή με τον Γεώργιο Γρίβα,⁴⁴⁷ κατά τη διάρκεια ταξιδιού του στην Αθήνα, το 1951.⁴⁴⁸ Τον αρχηγό της Οργάνωσης Χ τον ξανασυνάντησε και στο ταξίδι του το 1952 και σε ένα ακόμη ταξίδι το 1953, πραγματοποιήθηκε η συνάντηση των «12 Αποστόλων», όπου αποφασίστηκε η ίδρυση μυστικής Οργάνωσης για την Ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα,⁴⁴⁹ ενώ η επιλογή του Γρίβα ως επικεφαλής έγινε σε κατοπινό στάδιο και σε συνεννόηση με την ελληνική κυβέρνηση.⁴⁵⁰

Μετά από αλλεπάλληλες συναντήσεις του Μακαρίου με τον Γρίβα στην Αθήνα, ο τελευταίος αναχώρησε για την Κύπρο, στις 26 Οκτωβρίου 1954,⁴⁵¹ αφιερώνοντας το χρόνο του μέχρι την 1^η Απριλίου 1955 σε πρακτικά θέματα και την εκπαίδευση ένοπλων ομάδων.⁴⁵²

⁴⁴⁷ Βλ. Παράρτημα Ι, Οι Πρωταγωνιστές

⁴⁴⁸ Για η γνωριμία Μακαρίου-Γρίβα το 1948 και τη συνάντησή τους στην Αθήνα, το 1951, βλ. Σπ. Παπαγεωργίου, *Ο Γρίβας και η Χ, Το χαμένο Αρχείο*, Αθήνα, Νέα Θέσις, 2004, σ. 620-622. Σύμφωνα με τον ίδιο τον Γρίβα, αυτός του εισηγήθηκε, το 1951, τη δημιουργία παράνομης Οργάνωσης και ξεκίνησε προετοιμασίες από τον Ιούλιο του ίδιου έτους. Κατόπιν επισκέφτηκε την Κύπρο δύο φορές, το 1952 και το 1953 όπου παρέμεινε επί μεγάλο διάστημα, προκειμένου να χαρτογραφήσει το έδαφος, αλλά και να δημιουργήσει πυρήνες, βλ. Γ. Γρίβας-Διγενής, *Απομνημονεύματα Αγώνος ΕΟΚΑ 1955-1959*, Αθήνα, Πελασγός, 1961, σ. 14-15 και σ. 32-37

Για την προετοιμασία και εκπαίδευση Κυπρίων φοιτητών στην Αθήνα και την οργάνωσή τους σε συνωμοτικούς πυρήνες, βλ. Πέτρος Στυλιανού, *Οι Κύπριοι φοιτητές στην Αθήνα και ο Αγώνας του 1955-1959*, Λευκωσία, Αιγαίον, 2010

⁴⁴⁹ Για τη συνάντηση και τον Όρκο, βλ. αναλυτικά, Αλέξης Αλέκου, *1948... , ό.π*, σ. 282-284

⁴⁵⁰ Ο Νίκος Ψυρούκης αναφέρει ότι ο Γρίβας ήταν ο ιδανικός αρχηγός, για τους ελληνικούς κύκλους, για να αναλάβει ένα τέτοιο εγχείρημα: απόλυτα διαχειρίσιμος και ελέγξιμος λόγω του Χίτικου παρελθόντος του, ακραίος αντικομμουνιστής, άρα θα απέκλειε την Αριστερά από το απελευθερωτικό εγχείρημα και από την πρόσβαση στην εξουσία σε περίπτωση επιτυχίας και αρκούντως δημαγωγός προκειμένου να εκτονώσει και να χειραγωγήσει τον εθνικιστικό αναβρασμό των Κυπρίων, βλ. Νίκος Ψυρούκης, *Ιστορία της Σύγχρονης Ελλάδας, 1940-1974*, τόμος Β' Αθήνα, Κουκκίδα, 2010, σ. 314

Ο Νίκος Κρανιδιώτης δεν απέχει από την εκτίμηση του Ψυρούκη «*Η εκλογή του Γρίβα μαρτυρεί το πνεύμα της κυπριακής ηγεσίας όσον αφορά στη μορφή του αγώνα. Στους Κόλπους της Κυπριακής Εθναρχίας, υπήρχε, στα πρώτα ιδίως στάδια, έντονο αντικομμουνιστικό πνεύμα και συμπόρευση με τη βασιλόφρονα δεξιά ελλαδική παράταξη*», Νίκος Κρανιδιώτης, *Δύσκολα Χρόνια*, ό.π, σ. 74

⁴⁵¹ Γ. Γρίβας, *Απομνημονεύματα*, ό.π, σ. 25

⁴⁵² Ο.π, σ. 12-13

Χαράματα της 1ης Απριλίου 1955 άρχισε η δράση της ΕΟΚΑ. Στην αρχή είχε αποφασιστεί η έναρξη του αγώνα να γίνει στις 25 Μαρτίου για να συμπέσει με την ημέρα της εθνικής παλιγγενεσίας. Τελικά, όμως, προτιμήθηκε η 1η Απριλίου, γιατί στις 25 Μαρτίου είχε πανσέληνο, πράγμα που θα δυσχέραινε τις κινήσεις των επαναστατών.⁴⁵³

Η επικρατούσα άποψη ότι «*εκείνη τη νύχτα η Κύπρος συγκλονίστηκε από αλλεπάλληλες εκρήξεις, ενώ χιλιάδες φυλλάδια πληροφορούσαν το λαό πως η Εθνική Οργάνωση Κυπρίων Αγωνιστών (ΕΟΚΑ) είχε αναλάβει ένοπλο Αγώνα για την αποτίναξη του βρετανικού ζυγού*» ανήκει μάλλον στο χώρο της κατασκευής της συλλογικής εθνικής μνήμης. Τα αποτελέσματα ήταν πολύ λιγότερο θεαματικά και ο ίδιος ο Γρίβας ήταν απογοητευμένος.⁴⁵⁴ Το ίδιο βράδυ, κυκλοφόρησε μία προκήρυξη με την υπογραφή "*ΕΟΚΑ, Ο αρχηγός Διγενής*". Η προκήρυξη πληροφορούσε ότι άρχιζε ο αγώνας για την αποτίναξη του αγγλικού ζυγού. Έθετε ως σύνθημα του αγώνα το "*Ηταν ή επί τας*". Αναφερόταν στους Μαραθωνομάχους, στους Σαλαμινομάχους, στους τριακόσιους του Λεωνίδα, στους αγωνιστές του '21 και του αλβανικού έπους και δεν γινόταν η παραμικρή, άμεση ή έμμεση, αναφορά στον τΤ/κυπριακό πληθυσμό και στις άλλες μειονότητες.⁴⁵⁵

Κατανοούμε ότι η ρητορική της ΕΟΚΑ ήταν υποταγμένη απολύτως στα εθνικιστικά ιδεώδη, πηγή και έμπνευσής της ήταν οι «*ιστορικοί αγώνες του ελληνισμού*» και αποκλειστική προοπτική και αποστολή της η εδαφική επέκταση του ελληνικού έθνους. Απουσιάζει παντελώς οποιαδήποτε αναφορά στον διεθνή παράγοντα και στο ψυχροπολεμικό κλίμα της εποχής που θα της επέτρεπαν τη σύνδεση με τα ανταποικιακά κινήματα της εποχής και τα κοινωνικά προτάγματα των κοινωνιών μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο: στόχος η αποτίναξη του βρετανικού ζυγού, αλλά η παραμονή και διαιώνιση της κοινωνικής τάξης στην Κύπρο ως είχε: απαραίτητη προϋπόθεση για αυτό ήταν ο αποκλεισμός από τον αγώνα τόσο των Τ/κυπρίων, όσο και του ΑΚΕΛ. Η παράμετρος αυτή, όσο και αν αποσιωπάται από την επίσημη

⁴⁵³ Μαρία Γιαννακάκη, *Μακάριος*, Αθήνα, Σαββάλας, 2004, σ. 20

⁴⁵⁴ Ό.π., σ. 21

⁴⁵⁵ Ολόκληρη η προκήρυξη: Στρατηγού Γεωργίου Γρίβα – Διγενή, Απομνημονεύματα ...ό.π., σ. 34 και Σπ. Παπαγεωργίου, *Αρχείον των παρανόμων εγγράφων του κυπριακού αγώνος 1955 - 1959*, Λευκωσία, Επιφανίου, σελ. 50 - 60

κυπριακή ιστοριογραφία, αναδείχθηκε στα κατοπινά χρόνια ακόμη και από κορυφαία στελέχη της Κυπριακής Δεξιάς.⁴⁵⁶

Το ΑΚΕΛ αντέδρασε μιλώντας για προβοκάτσια που "κρύβεται κάτω από το μανδύα της "εθνικής δράσης"", και τόνισε ότι "αυτού του είδους η δραστηριότητα μονάχα ζημιά μπορεί να προκαλέσει στον κυπριακό αγώνα", εμμένοντας στην ανάγκη σύμπτυξης Πατριωτικού Μετώπου και εντατικοποίησης της λαϊκής μαζικής πάλης.⁴⁵⁷ Με άρθρο του, ο ΓΓ της ΚΕ του, Ν. Ζαχαριάδης, που μεταδόθηκε από το ραδιοσταθμό του κόμματος "Ελεύθερη Ελλάδα", στις 24/4/1955, τόνισε μεταξύ άλλων:

*Το Φλεβάρη του 1955 πιάστηκε από τους Αγγλους το βενζινόπλοιο "Άγιος Γεώργιος", που ο καπετάνιος του, στον πόλεμο ήταν στην υπηρεσία των Βρετανών, μαζί του δε πιάστηκε και ο Σωκράτης Λοιζίδης, παλιός πράκτορας της Ιντέλιτζενς Σέρβις και φρέσκος στο "Εφ Μπι Αϊ". Στην τσάντα του Λοιζίδη βρέθηκε και κατασχέθηκε το καταστατικό μιας ψευτοπατριωτικής οργάνωσης ΕΜΑΚ, που αργότερα μετονομάστηκε ΕΟΚΑ. Η οργάνωση αυτή, έχει επικεφαλής της ένα γνωστό ψευτοπαλικάρα, αξιωματικό Χίτη, το Γρίβα, που μετά τη Βάρκιζα δολοφονούσε πατριώτες και που μπροστά στο Δημοκρατικό Στρατό, το 'κοβε λάσπη. Πρόκειται για τον ψευτο-διγενή, που οι Αγγλοι τον κυνηγάν δήθεν, μα δεν τον πιάνουν και που φυσικά τα όπλα που μαζεύει, προορίζονται για το ΑΚΕΛ και τον κυπριακό λαό"*⁴⁵⁸

Η Ανακοίνωση της Διοικούσας Επιτροπής της ΕΔΑ, τον Ιούλιο του 1955, στρεφόταν εναντίον των «λεγόμενων εθνικοφρόνων ηγετών», που ασκούσαν στην Κύπρο «διασπαστική πολιτική» και «προσπαθούν να στρέψουν τον Κυπριακό λαό όχι σε μαζικούς εθνικοαπελευθερωτικούς αγώνες αλλά σε μεμονωμένες τρομοκρατικές εκδηλώσεις»⁴⁵⁹

Παρόλο που η κυρίαρχη ιστοριογραφία επιλέγει, πολύ συνειδητά, αλλά και εμμονικά, να αναδεικνύει την αρνητική στάση του ΑΚΕΛ έναντι της έναρξης της ΕΟΚΑ, ως μοναδική και παράταιρη φωνή μέσα στη γενική ομόνοια και ομοφωνία ως αδιάσειστη απόδειξη εθνικής προδοσίας, αντιδράσεις υπήρξαν και από ομάδες της ελληνικής αστικής τάξης «Με ολίγας χειροκινήτους βόμβας, αι οποίαι δεν προκαλούν

⁴⁵⁶ Συνέντευξη Γλ. Κληρίδη στον Κώστα Γενάρη, τον Μάιο του 2003, <https://www.youtube.com/watch?v=DleZ9ybj5bQ>, προσπελάστηκε στις 4.4.2022

⁴⁵⁷ Αλέξης Αλέκου, 1948..., ό.π, σ. 296

⁴⁵⁸ Ν. Ψυρούκης, στο ίδιο, σ. 320

⁴⁵⁹ Τ. Τρίκας, σ. 306

ζημίας και δεν σημειώνουν θύματα, δεν πρόκειται ασφαλώς να απελευθερωθεί η Κύπρος».⁴⁶⁰ Προς επίρρωση των παραπάνω, οι σκέψεις του Ν. Κρανιδιώτη «*Το ζήτημα του ένοπλου αγώνα απετέλεσε αμφιλεγόμενο ζήτημα, ακόμη και στους κύκλους της Δεξιάς. Δεν ήσαν λίγοι εκείνοι που δεν έπαυσαν να πιστεύουν ότι χωρίς τον ένοπλο αγώνα, η εξέλιξη του Κυπριακού θα ήταν πολύ καλύτερη με ασφαλή κατάληξη την Ένωση*»⁴⁶¹

Η Μεγ. Βρετανία, προκειμένου να αντιμετωπίσει την κατάσταση, έθεσε σε ισχύ στις 15 Ιουλίου 1955 το Νόμο περί προσωποκράτησης που έδινε το δικαίωμα στον Κυβερνήτη να συλλαμβάνει και να φυλακίζει, για αόριστο χρονικό διάστημα, οποιονδήποτε πολίτη με αόριστες κατηγορίες για διάπραξη, συμμετοχή ή υποκίνηση σε παράνομες ενέργειες και συγκάλεσε τριμερή Διάσκεψη στο Λονδίνο προκειμένου να αντιμετωπίσει την κατάσταση. Οι εργασίες της Διάσκεψης έληξαν στις 7 Σεπτεμβρίου, λόγω των βιαιοπραγιών σε βάρος των Ρωμιών της Κωνσταντινούπολης και της Σμύρνης (Σεπτεμβριανά), χωρίς αποτέλεσμα, με μόνο όφελος για τη Βρετανική πλευρά την περαιτέρω εργαλειοποίηση της Τουρκίας και των Τ/κυπρίων, τους οποίους χρησιμοποιούσαν ως πρόσχημα προκειμένου να μη μεταβληθεί το καθεστώς στο νησί.

Προκειμένου η Μεγ. Βρετανία να αντιμετωπίσει τη νέα κατάσταση αντικαθιστά τον Κυβερνήτη με τον Χάρντινγκ (John Harding) ο οποίος είχε αντιμετωπίσει επιτυχώς την εξέγερση των Μάο Μάο στην Κένυα.⁴⁶²

Τα ξημερώματα της 14ης Δεκεμβρίου 1955 η Αστυνομία επέδραμε στα σπίτια στελεχών του ΑΚΕΛ και συνέλαβε 135 άτομα, τα οποία οδηγήθηκαν στη φυλακή. Με διάταγμα του Κυβερνήτη τέθηκαν εκτός νόμου το ΑΚΕΛ, κατάσταση στην οποία παρέμεινε μέχρι τις 2 Δεκεμβρίου 1959, η Ένωση Αγροτών Κύπρου (ΕΑΚ), η Παγκύπρια Οργάνωση Δημοκρατικών Γυναικών (ΠΟΔΓ) και η Ανορθωτική Οργάνωση Νεολαίας (ΑΟΝ).⁴⁶³ Απαγορεύτηκε, επίσης, η έκδοση και κυκλοφορία των

⁴⁶⁰ Εφ. Βήμα, 2.4.1955

⁴⁶¹ Ν. Κρανιδιώτης, *Δύσκολα Χρόνια*, ό.π, σ. 77

⁴⁶² Μαρία Γιαννακάκη, «Το Κυπριακό στο πεζοδρόμιο του '50», εφ. Χαραυγή, 30.5.2021

⁴⁶³ Έχει ενδιαφέρον ότι επιστολή προς τον Κολιγιάννη, με υπογραφή του Γλαύκου Φελλά, αναφορικά με τη σύλληψη της ΚΕ του ΑΚΕΛ συνδέει το γεγονός με τα τεκταινόμενα στην ηγεσία του ΚΚΕ «Σήμερα το ΑΚΕΛ πέρασε στην παρανομία. Η σύλληψη ολόκληρης της ΚΕ δεν μπορεί να είναι τυχαία. Και αυτό είναι ζήτημα που πρέπει να απασχολήσει την ΚΕ του ΚΚΕ. Έχω τη γνώμη πως ο δάχτυλος του Ζαχαραιάδη έφτασε και στην Κύπρο μέσω του Λονδίνου», ΑΣΚΙ, ό.π, κιβ. 372, Φ20/22/24

εφημερίδων *Νέος Δημοκράτης*, *Ανεξάρτητος*, *Εμπρός* και *İnkılâpçı*,⁴⁶⁴ καθώς και του *Θεωρητικού Δημοκράτη*, μηνιαίου θεωρητικού περιοδικού του ΑΚΕΛ.⁴⁶⁵

Στην κυβερνητική ανακοίνωση διακρίνουμε εμφανώς ότι για τους Βρετανούς, το ΑΚΕΛ ήταν διαχρονικά στην πρωτοπορία του αντιαποικιακού αγώνα με στόχευση και την κοινωνική αλλαγή και ότι αυτό αποτελούσε την πραγματική απειλή για την μεταβολή της κατάστασης όχι μόνο στο νησί, αλλά και για την υλοποίηση των σχεδίων τους στον ευρύτερο χώρο της Ανατολικής Μεσογείου. Παράλληλα, θέτοντας το ΑΚΕΛ εκτός Νόμου, έδιναν ένα τελειωτικό κτύπημα στη συνεργασία των δύο Κοινοτήτων και παρέδιδαν την διεύθυνση του αγώνα στα χέρια του Γρίβα και της ΕΟΚΑ

*Οι κομμουνιστάι είναι εκείνοι οι οποίοι από του τέλους του πολέμου είχαν το προβάδισμα εις την προσφυγήν εις οχλαγωγίας, την δολιοφθοράν και τον εκφοβισμόν εν τη επιδιώξει των πολιτικών των σκοπών. Είναι αυτοί οι οποίοι ανέπτυξαν ολόκληρον τον μηχανισμό “αγώνος” εναντίον της καθεστηκυίας τάξεως – τας μαζικάς διαδηλώσεις, τας πολιτικές απεργίας, την αναγραφή συνθημάτων, την στασιαστικήν προπαγάνδα και τα υπερμεγέθη υπομνήματα... Εις την σπουδαίαν στρατηγικώς αυτή νήσον η κομμουνιστική δραστηριότητα έχει ειδικώς δυσάρεστον σημασίαν διά τον ελεύθερον κόσμον. Κατά τα πρόσφατα έτη το κύριο θέμα το οποίον εχαρακτήριζε ολόκληρον την δημαγωγία και την προπαγάνδα του ΑΚΕΛ, υπήρξε η υπό του Κόμματος αποκήρυξις της χρησιμοποίησεως της Κύπρου ως στρατιωτικής βάσεως εναντίον των “φιλειρηνικών δημοκρατιών”*⁴⁶⁶

Η παρανομία δε σταμάτησε τη δράση του ΑΚΕΛ.⁴⁶⁷ Αξιοποιώντας την προετοιμασία που είχε ήδη γίνει για να ανταποκριθεί στα «*διεθνιστικά του καθήκοντα*» σε περίπτωση παρανομίας⁴⁶⁸ και εκμεταλλευόμενο ότι είχαν διαφύγει της σύλληψης ο ΓΓ, Εζ. Παπαϊωάννου και τα κορυφαία στελέχη Αν. Φάντης και Γ. Κατσουρίδης, καθώς και στελεχών που κατόρθωσαν να δραπετεύσουν, διοργανώνει απεργίες και

⁴⁶⁴ Τ/κυπριακή αριστερή εφημερίδα που υποστήριζε την ενότητα και συνεργασία των κοινοτήτων στον αντιαποικιακό απελευθερωτικό αγώνα, της οποίας ο αρχισυντάκτης Fazıl Önder, δολοφονήθηκε από την ΤΜΤ, στις 24 Μαΐου 1958. Η ΤΜΤ, με προκήρυξή της, δύο μέρες αργότερες, ανέφερε ότι τον σκότωσαν γιατί τον «*χρησιμοποίησαν οι προδότες κομμουνιστές λακέδες*» και «*έλαβε την τιμωρία που του άξιζε*», βλ. αναλυτικά, Νιαζί Κιζιλγιουρεκ, *Μία ιστορία.., όπ.* σ. 276-279

⁴⁶⁵ Λεύκωμα φωτογραφικών και ειδικών ιστορικών εγγράφων του ΚΚΚ-ΑΚΕΛ, σελ. 24, έκδ. ΚΕ του ΑΚΕΛ για τα 50χρονα του ΑΚΕΛ

⁴⁶⁶ Ό.π

⁴⁶⁷ Για την αντιμετώπιση της σύλληψης της ΚΕ του ΑΚΕΛ από την ελληνική Δεξιά βλ. χαρακτηριστικά, εφ. *Αυγή*, «*Το μίσος*», 17.12.1955

⁴⁶⁸ ΑΣΚΙ, ό.π, Φ20/21/33

διαδηλώσεις και τον Φεβρουάριο του 1956 εκδίδεται η εφημερίδα *Χαραυγή*,⁴⁶⁹ η οποία κυκλοφορεί μέχρι σήμερα. Η επιτυχής διεκπεραίωση των οργανωτικών πλάνων φαίνεται και από το γεγονός ότι στο τέλος της περιόδου της παρανομίας το Κόμμα είχε διπλάσιο αριθμό μελών από το 1955.⁴⁷⁰

Τον Μάιο του 1956, ο Μακάριος εξορίζεται στις Σεϋχέλλες,⁴⁷¹ μετά την κατάρρευση των πεντάμηνων διαπραγματεύσεων με τον Χάρντινγκ, κατά τη διάρκεια των οποίων, ο Μακάριος, για πρώτη φορά, εγκατέλειψε έμμεσα, την Ένωση και διαπραγματεύθηκε επί σχεδίου όπου προβλεπόταν μεταβατικό Σύνταγμα και, σε βάθος χρόνου, παραχώρηση Αυτοδιάθεσης.^{472, 473}

Την ίδια χρονιά εκτελούνται δια απαγχονισμού οι Μιχάλης Καραολή και Ανδρέας Δημητρίου, Σ. Μαυρομάτη, Μ. Κουτσόφτας και Α. Παναγίδης⁴⁷⁴ και στις αρχές της επόμενης χρονιάς, στις 14 Μαρτίου 1957, ο Ευαγόρας Παλληκαρίδης.⁴⁷⁵ Στις

⁴⁶⁹ Η *Χαραυγή*, στο τέλος του 1958, πουλούσε ημερησίως 17.000 φύλλα, ενδεικτικό της απήχησης των θέσεων του Κόμματος ακόμη και σε κατάσταση παρανομίας, τη στιγμή που οι εφημερίδες της Δεξιάς υπολείπονταν κατά πολύ, με την *Ελευθερία* να πουλά 9.000, τον *Φιλελεύθερο* και το *Έθνος* γύρω στις 7.000, βλ. ΑΣΚΙ, κ.372, Φ20/22/53, ό.π, χειρόγραφη ενημέρωση Εζ. Παπαϊωάννου προς την ΚΕ του ΚΚΕ, 14.10.1958

⁴⁷⁰ «Από το Δεκέμβρη του 1955 που προγράφηκε το ΑΚΕΛ η αριθμητική δύναμη των μελών του κόμματος διπλασιάστηκε, είναι σήμερα κάπου 6.000 μέλη», ό.π

⁴⁷¹ Ν. Κρανιδιώτης, *Οι διαπραγματεύσεις Μακαρίου - Χάρντινγκ 1955-1956*, Αθήνα, Ολκός, 1987, σ. 63-64

⁴⁷² Ό.π, σ. 17

⁴⁷³ Πρόκειται για το σχέδιο Ράντκλιφ που προέβλεπε: λειτουργική ελληνική πλειοψηφία στην Βουλή (24 Ε/κύπριοι, 6 Τ/κύπριοι, 6 διορισμένοι από την αποικιακή κυβέρνηση), απαραίτητη πλειοψηφία των 2/3 των Τ/κυπριακών μελών για τα θέματα της Τ/κυπριακής Κοινότητας, αποκλειστική αρμοδιότητα του Κυβερνήτη για θέματα Άμυνας, Δημόσιας Τάξης, Εξωτερικής Πολιτικής, συμμετοχή ενός Τ/κύπριου στο Υπουργικό Συμβούλιο, Ανώτατο Δικαστήριο και Δικαστήριο Εγγυήσεων με ίσο αριθμό μελών για τις δύο Κοινότητες και ουδέτερο Πρόεδρο. Η Αθήνα το απέρριψε, ενώ η Άγκυρα το υποδέχθηκε θερμά. Η Μεγ. Βρετανία, επίσημα πλέον, αναλαμβάνει ρόλο διαιτητή μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας στο Κυπριακό, βλ. αναλυτικά Χ. Ρίχτερ, *Ιστορία..*, ό.π, σ. 393-411

⁴⁷⁴ Το Δημοτικό Συμβούλιο Πάτρας αποφάσισε να μετονομάσει την οδό Μαιζώνος σε οδό Καραολή - Δημητρίου. Στην απόφαση αντέδρασε ο Παναγιώτης Κανελλόπουλος, ο οποίος δήλωσε ότι «εθεώρει την σκέψιν της μετονομασίας της οδού λίαν ατυχή και μη ανταποκρινομένην προς τον σεβασμόν ο οποίος οφείλεται εις την μνήμην του γάλλου στρατηγού Μαιζώνος», εφ. *Ημέρα Πατρών*, 17.5.1956, ενώ οι βουλευτές της ΕΔΑ ζητούν την διακοπή των διπλωματικών σχέσεων με την Μεγ. Βρετανία, εφ. *Αυγή*, 23.9.1956

⁴⁷⁵ «Ο αγγλικός ιμπεριαλισμός παρά την απόφαση του ΟΕΕ (ενν. ΟΗΕ, για την απόφαση βλ. αμέσως παρακάτω) για δημιουργία «ατμόσφαιρας ειρήνης και ελευθερίας της γνώμης» στην Κύπρο συνέχισε το ανελέητο αιματηρό του όργιο, τις εκκαθαριστικές επιχειρήσεις, τις διώξεις και εκτελέσεις, περιφρονώντας τις αποφάσεις του ΟΕΕ, την παγκόσμια κοινή γνώμη, το εθνικό αίσθημα των Ελλήνων στην Κύπρο και την Ελλάδα κρέμασε τον νεαρό ήρωα Παλληκαρίδη λίγες μέρες μετά τις συζητήσεις», ΑΣΚΙ, ό.π, Φ20/22/34, Σεπτέμβριος 1957, «Για την αυτοδιάθεση της Κύπρου», εσωτερικό κείμενο ενημέρωσης προς το ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ

διαδηλώσεις που πραγματοποιούνται στην Αθήνα, σκοτώθηκαν από την Αστυνομία τρεις διαδηλωτές, ενώ νεκρός έπεσε και ένας αστυνομικός.⁴⁷⁶

Τον Φεβρουάριο του 1957, στην 11^η Σύνοδο της Γενικής Συνέλευσης των Ηνωμένων Εθνών ψηφίζεται συμβιβαστική απόφαση που ζητούσε όπως τα *«ενδιαφερόμενα μέρη βρουν μια ειρηνική, δημοκρατική και δίκαιη λύση, σύμφωνα με τους σκοπούς και τις Αρχές του Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών»* και εξέφραζε την *«ελπίδα ότι οι διαπραγματεύσεις θα επαναρχίσουν και θα συνεχιστούν προς αυτόν τον σκοπό»*.⁴⁷⁷

Την ίδια εποχή, στη Βρετανία, η συντηρητική κυβέρνηση υπό την ηγεσία του Χάρολντ Μακμίλαν (Harold Macmillan) υπό το βάρος της οικονομικής κρίσης και της εντατικοποίησης του ανταποικιακού αγώνα διεθνώς, απομακρύνθηκε από το δόγμα της άμεσης κυριαρχίας επί ολόκληρης της Κύπρου. Αντίθετα, υιοθέτησε την άποψη ότι τα στρατηγικά συμφέροντα του Λονδίνου στην Ανατολική Μεσόγειο, τη Μέση Ανατολή και τον Περσικό Κόλπο θα μπορούσαν πλέον να διασφαλιστούν με τη διατήρηση βρετανικών βάσεων στο νησί. Επιδόθηκε λοιπόν στην αναζήτηση μιας λύσης η οποία θα εξυπηρετούσε, ταυτόχρονα, την πιο πάνω αξίωση, αλλά και τις απαιτήσεις Τουρκίας και Τ/κυπρίων. Η επίσημη παρουσίαση του Σχεδίου έλαβε χώρα στο βρετανικό Κοινοβούλιο (19 Ιουνίου 1958) από τον ίδιο τον Βρετανό πρωθυπουργό, γι' αυτό και έμεινε γνωστό ως Σχέδιο Μακμίλαν.⁴⁷⁸ Σύμφωνα με την Βρετανική πλευρά επρόκειτο για μία *«επιχείρηση συνεταιρισμού»* ανάμεσα στις δύο Κοινότητες. Η Αθήνα και οι Ε/κύπριοι το απέρριψαν ως *«απαράδεκτο, αφού οδηγούσε με μαθηματική ακρίβεια στη διχοτόμηση»*.⁴⁷⁹ Το Σχέδιο Μακμίλαν ήταν ακόμη ένα βήμα αναβάθμισης της διαπραγματευτικής θέσης της Τουρκίας στο Κυπριακό, αλλά και ευφυούς στάσης της

⁴⁷⁶ Μαρία Γιαννακάκη, «Το Κυπριακό...», ό.π

⁴⁷⁷ Χ. Ρίχτερ, *Ιστορία...*, ό.π, σ. 411-413

⁴⁷⁸ Το Σχέδιο Μακμίλαν δεν είχε τίποτα από την νομική αρτιότητα και τη λεπτομερή επεξεργασία του Σχεδίου Ράντικλιφ. Κύριο χαρακτηριστικό του ήταν ο διχοτομικός του χαρακτήρας, αφού, και θεσμικά οι δύο Κοινότητες ακολουθούσαν διαφορετικούς δρόμους: χωριστή Βουλή για κάθε Κοινότητα επιφορτισμένη με τη διευθέτηση των εσωτερικών της, Συμβούλιο υπό την Προεδρία του Κυβερνήτη και μέλη από έναν αντιπρόσωπο της Ελλάδας και της Τουρκίας, 4 Ελληνοκύπριους και δύο Τ/κύπριους Υπουργούς. Και σε αυτό το Σχέδιο, ο Κυβερνήτης κρατούσε την αποκλειστική αρμοδιότητα στα χαρτοφυλάκια της Άμυνας, της Δημοσίας Τάξης και της Εξωτερικής Πολιτικής, αλλά εισάγεται η καινοτομία της συμβουλευτικής αρμοδιότητας αντιπροσώπων Ελλάδας αι Τουρκίας, ακόμη ένα στοιχείο που παραπέμπει σε διχοτόμηση. Τέλος προέβλεπε τη διατήρηση της Βρετανικής κυριαρχίας για επτά χρόνια. Βλ. αναλυτικά, Χ. Ρίχτερ, *Ιστορία...*, ό.π, σ. 777-806

⁴⁷⁹ Το ζήτημα ενδεχόμενης διχοτόμησης ως λύση του κυπριακού ζητήματος μπαίνει για πρώτη φορά ως επίσημη θέση της Βρετανικής Κυβέρνησης, δια στόματος του Υφυπουργού Αποικιών Προφούμο (John Profumo), κατά την ομιλία του στη Βουλή των Κοινοτήτων, 15.7.1957 *«Εάν εφαρμοστή η αυτοδιάθεση τούτο πρέπει να γίνει επ' τη βάση της ασκήσεως της αυτοδιαθέσεως τόσοι υπό των ελλήνων όσον και υπό των τούρκων. Αυτή είναι η πολιτική της κυβερνήσεως»*, ΑΣΚΙ, ό.π, Φ20/22/34

βρετανικής διπλωματίας: από μέρος του προβλήματος μεταβάλλεται σε διαιτητή μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας με επίδικο το νησί.

Το ΑΚΕΛ παρόλο που ήταν στην παρανομία, δεν έμεινε απαθής θεατής των εξελίξεων. Ήδη από τον Ιούνιο και Ιούλιο του 1957, όταν είχαν αρχίσει να διαρρέουν πληροφορίες για τις εξελίξεις στο κυπριακό και την εκπόνηση σχεδίων επίλυσης, όχι μόνο διοργάνωσε «παγκύπριες λαϊκές μαζικές κινητοποιήσεις με βάση τα αιτήματα του λαού», αλλά και ήταν σε συνεχή επαφή και διαβουλεύσεις με «ηγετικούς παράγοντες της δεξιάς στην Κύπρο και τον Αρχιεπίσκοπο στην Αθήνα» και μάλιστα, σε αλληλογραφία του με το ΚΚΕ προβαίνει στις διαπίστωση ότι από τις επαφές αυτές προέκυψε ταύτιση απόψεων στη «γραμμή προώθησης του Κυπριακού» παρόλη τη διαπίστωση ότι «μέσα σε αυτή την περίοδο οι προσπάθειες της ηγεσίας της δεξιάς στην Κύπρο (ΠΕΚΑ-ΕΟΚΑ) επικεντρώθηκαν βασικά στην αξιοποίηση πολιτικών κερδών από τον ένοπλο αγώνα, στες προσπάθειες αφανισμού του ΑΚΕΛ και της λαϊκής παράταξης για αποκλειστική κυριαρχία στην πολιτική ζωή του τόπου»⁴⁸⁰

Το ΑΚΕΛ στη πυκνή του αλληλογραφία με το αδερφό ελληνικό Κόμμα κάνει σαφές ότι η ταύτιση απόψεων με τον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο, προέκυψε αφού το ίδιο ξεκαθάρισε ότι οποιαδήποτε βρετανική πρόταση προκειμένου να γίνει αποδεκτή θα πρέπει να διασφαλίζει «μία σύντομη και σαφώς χρονικά προσδιορισμένη μεταβατική περίοδο» και ότι «το μεταβατικό σύστημα διακυβέρνησης θα διασφάλιζε την αυτοδιάθεση», ενώ σημείωνε ότι το θέμα των βρετανικών βάσεων θα το συζητούσαν μετά τη «διευθέτηση του ζητήματος της αυτοδιάθεσης» και ότι έκανα αυτή την παραχώρηση «για λόγους ενιαίας εμφάνισης», γεγονός που σχολιάζεται από τον χειριστή του εγγράφου στο ΚΚΕ ως «λάθος σοβαρό ότι δέχτηκαν θέση για βάσεις». Το ΑΚΕΛ επιχειρηματολογεί για την υποχώρησή του στο θέμα των βάσεων

Ένα σύνθημα που θα μας βοηθήσει να πλατύνουμε την επιρροή μας και δε θα μας βάλει στη σεχταριστική άρνηση είναι:

*Να μείνουν οι βάσεις που υπάρχουν σήμερα, να μην εκχωρηθούν στο ΝΑΤΟ ή στο σύμφωνο της Βαγδάτης, να μην χρησιμοποιηθούν για επιθετικούς σκοπούς ενάντια σε γειτονικούς λαούς, να μην μεταφερθούν στην Κύπρο ατομικά όπλα*⁴⁸¹

⁴⁸⁰ Ό.π, η υπογράμμιση του κειμένου

⁴⁸¹ ΑΣΚΙ, ό,π, Φ20/22/35, 18.12.1957

Σε εσωτερικό κείμενο του ΚΚΕ προς το ΠΓ με τίτλο «Οι απόψεις του ΑΚΕΛ. Για να βγούμε από το αδιέξοδο» σημειώνεται ότι το ΑΚΕΛ προκρίνει δημιουργία αντιπροσωπείας προκειμένου να διαπραγματευθεί το προτεινόμενο σχέδιο με τους Βρετανούς, στην οποία απαιτεί (ενν. το ΑΚΕΛ) κατηγορηματικά⁴⁸² να ηγείται ο Αρχιεπίσκοπος, «ως αναγνωρισμένος ηγέτης» και να συμμετέχουν «εκπρόσωποι όλων των πολιτικών παρατάξεων και αντιπροσωπευτικοί παράγοντες», ενώ προκρίνει ότι η παραμονή του στην εξορία ή η παρεμπόδιση των κινήσεών του είναι λόγος ικανός για ματαίωση των διαβουλεύσεων. Ο συντάκτης του κειμένου σχολιάζει το θέμα της συμμετοχής των «Τούρκων» στις διαπραγματεύσεις, εννοώντας τους Τ/κύπριους, ένα ζήτημα που χαρακτηρίζει «αρκετά φοβερό» σημειώνει, όμως, πως το ΑΚΕΛ προκρίνει τη συμμετοχή τους προκειμένου να «αφοπλιστεί η Βρετανική και γενικά η εχθρική προπαγάνδα», η οποία εμφανίζει τους Έλληνες ως «περιφρονητές των απόψεων γενικότερα των δικαιωμάτων της μειονότητας» και συνεχίζει με δύο παραμέτρους υποστηρικτικές της συμμετοχής των Τ/κυπρίων, αφ' ενός ότι «με την κατοχύρωση δικαιωμάτων της μειονότητας σε περίπτωση αλλαγή καθεστώτος αφοπλιζουμε τον εχθρό» και αφ' ετέρου η άποψή τους «είναι μη δεσμευτική για την πλειονότητα».

Η απογοήτευση του ΑΚΕΛ μετά τη δημοσιοποίηση του σχεδίου Μακμίλαν είναι εμφανής: σημειώνουν προς την ηγεσία του ΚΚΕ «οι Εγγλέζοι είπαν ότι υπάρχουν λαοί και περιπτώσεις που κάτω από ορισμένες συνθήκες δεν τους επιτρέπεται να εξασκούν αυτό το δικαίωμα (ενν. της αυτοδιάθεσης)». Όμως η ματαίωση των ελπίδων δεν κάμπτει το φρόνημά του και, από την παρανομία, απαιτεί

Επιστροφή Μακαρίου και όλων των πολιτικών εξορίστων

Κατάργηση καθεστώτος έκτακτης ανάγκης

Απελευθέρωση κρατουμένων και κατάργηση του Νόμου περί προσωποκράτησης

Νομιμοποίηση κομμάτων και οργανώσεων και επαναλειτουργία εφημερίδων που είχαν κλείσει

Πολιτική αμνηστία

Έναρξη διαπραγματεύσεων

⁴⁸² Η υπογράμμιση του κειμένου

Καθορισμός χρονικής διάρκειας αυτοκυβέρνησης και ρητή δέσμευση Μεγ. Βρετανίας για αυτοδιάθεση μετά το πέρας της αυτοκυβέρνησης

Κατοχύρωση δικαιωμάτων Τ/κυπριακής μειονότητας⁴⁸³

Αναφορικά με το θέμα της Τ/κυπριακής μειονότητας, το ΑΚΕΛ δε διστάζει να κάνει την αυτοκριτική του: χαρακτηρίζει τη δουλειά του «λειψή», συμπληρώνοντας ότι «*σχεδόν ολόκληρος ο τουρκικός πληθυσμός βρίσκεται κάτω από την επιρροή των σωβινιστικών τυχοδιωκτικών τούρκικων στοιχείων της αστικής τάξης*», η οποία στοχεύει στην «*διχοτόμηση*» μέσω της «*κινητοποίησης πλατειών στρωμάτων*» που επιδίδονται σε βανδαλισμούς με την κάλυψη της επικουρικής αστυνομίας, η οποία αποτελείται εξ ολοκλήρου από Τ/κύπριους. Σε ένα από αυτά τα επεισόδια, παρενέβη η αποικιακή Αστυνομία και από τις συμπλοκές σκοτώθηκαν 7 Τ/κύπριοι, γεγονός που προκάλεσε αμηχανία στην Τ/κυπριακή Κοινότητα γιατί «*κατανόησαν*» ότι όταν οι Βρετανοί τους είχαν ανάγκη «*τους καλοκράταγαν*», ενώ τώρα που πια δεν τους έχουν «*τους σκοτώνουν*»⁴⁸⁴

Πέρα από την χρονιά προσπάθειας διευθέτησης του Κυπριακού μέσω των Σχεδίων Φουτ⁴⁸⁵ και Μακμίλαν, το 1958 μπορεί να χαρακτηριστεί ως η χρονιά των

⁴⁸³ Ο.π

⁴⁸⁴ ΑΣΚΙ, ό.π, Φ20/22/38, «Η πολιτική κατάσταση στην Κύπρο και η στάση του ΑΚΕΛ», 12.4.1958

⁴⁸⁵ Στις 15.10.1957, υπό το βάρος της αυξανόμενης έντασης των κινητοποιήσεων στην Κύπρο, αλλά και της διεθνούς κατακραυγής για τους απαγχονισμούς, ο Στρατάρχης Χάρντινγκ παραιτείται από τη θέση του Κυβερνήτη και αντικαθίσταται από τον Λειτουργό του Υπουργείου Αποικιών, Σερ Χιού Φουτ (Hugh Foot), γνωστό για τις φιλελεύθερες απόψεις του. Στις 06.01.1958 το τελικό «Σχέδιο Φουτ» κατόπιν επεξεργασίας των Προτάσεων του Κυβερνήτη ανακοινώθηκε υπό την μορφή Δήλωσης της Κυβέρνησης στο βρετανικό Κοινοβούλιο και προέβλεπε: (α) Χορήγηση Συντάγματος αυτοκυβέρνησης για επτά χρόνια κατόπιν διαπραγματεύσεων, (β) μείωση της επταετούς περιόδου, εάν αυτό αποτελούσε συμφωνία μεταξύ των Κυβερνήσεων Ελλάδας και Τουρκίας : (α) Χορήγηση Συντάγματος αυτοκυβέρνησης για επτά χρόνια κατόπιν διαπραγματεύσεων, (β) μείωση της επταετούς περιόδου, εάν αυτό αποτελούσε συμφωνία μεταξύ των Κυβερνήσεων Ελλάδας και Τουρκίας και της Ελληνικής και Τουρκικής Κοινότητας στη Νήσο, (γ) μετά την επταετή περίοδο παραχώρηση στην Τουρκία κυρίαρχης στρατιωτικής ΒΑΣΗΣ στην Κύπρο, (δ) τερματισμό της κατάστασης ανάγκης και επιστροφή του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου, (ε) αναγνώριση δικαιώματος χωριστής αυτοδιάθεσης για τους Τουρκοκύπριους μετά την επταετία χωρίς να λαμβάνεται πρόνοια για την τύχη της παραχωρούμενης στο μεταξύ τουρκικής στρατιωτικής βάσης, (στ) εγγυήσεις για την τουρκική κοινότητα, (ζ) διατήρηση άγνωστου αριθμού και έκτασης επί της Νήσου βρετανικών Κυρίαρχων Βάσεων, βλ. Χ. Ρίχτερ, Ιστορία..., ό.π, σ. 375

4. Το Σχέδιο Φουτ παρουσιάσθηκε προς συναπόφαση από την Βρετανία εν αγνοία της Ελλάδας στην τουρκική πλευρά, που όμως μέσα στον μαζικισμό της το απέρριψε επιδιώκοντας (ι) την άμεση υπογραφή ειδικής βρεττανοτουρκικής Συμφωνίας περί του δικαιώματος χωριστής αυτοδιάθεσης των Τουρκοκυπρίων, (ιι) την άμεση διχοτόμηση της Κύπρου ή έστω την εφαρμογή ομοσπονδιακού συστήματος αυτοκυβέρνησης με ίση συμμετοχή Ελλήνων και Τούρκων και ευρύ δικαίωμα αρνησικυρίας (veto) στην τουρκική πλευρά επί σειράς συνταγματικών ζητημάτων, σύστημα που θα έπρεπε να οδηγήσει στην διχοτόμηση. Με την γνωστή βρετανική υπεροψία και αφού είχε παρέλθει

ενδοτικών συγκρούσεων, η χρονιά της τρομοκρατίας, όταν η Κύπρος έφτασε στο χείλος του Εμφυλίου, όταν μέλη της ΕΟΚΑ, υπό την καθοδήγηση του αρχηγού της, ο οποίος απαιτούσε τυφλή υπακοή, εξαπέλυσαν σειρά φονικών επιθέσεων εναντίον μελών και συνδικαλιστών του ΑΚΕΛ, πανομοιότυπες με αυτές της περιόδου της Λευκής Τρομοκρατίας, στις οποίες ήταν συνηθισμένος ο αρχηγός των Χιτών.⁴⁸⁶ Όπως είδαμε, ο Γρίβας είχε αποκλείσει από την αρχή την συμμετοχή των αριστερών στον αγώνα της ΕΟΚΑ, εξάλλου η επιλογή του ως αρχηγού συνηγορούσε σε αυτό, η δράση του στα Δεκεμβριανά απέκλειε εκ προοιμίου τη στοίχιση των αριστερών υπό την ηγεσία του.

Τα φαινόμενα αυτά είχαν ξεκινήσει ήδη από το 1957 και ενώ η Ολομέλεια της ΚΕ του ΑΚΕΛ τον Μάιο του 1957 είχε επιβεβαιώσει *«την ορθότητα της αντίδρασής του έναντι του ένοπλου Αγώνα της Δεξιάς»* υπογραμμίζοντας ταυτόχρονα ότι *«στη στάση μας έναντι της ΕΟΚΑ διαπράξαμε μια σειρά από λάθη, μερικά από τα οποία ήταν αρκετά σοβαρά»*⁴⁸⁷

Στην απόφαση της Έκτακτης πλατειάς Κεντρικής Ολομέλειας, στις 26/8/1957, γίνεται αναφορά για *«προκλητικές ενέργειες από μια φανατισμένη μερίδα της δεξιάς ηγεσίας»* που με εκτελεστικά όργανα *«οπλισμένους μασκοφόρους»* πραγματοποιούν επιθέσεις ενάντια σε Ακελικούς. Οι σωματικές επιθέσεις πλαισιώνονται από υβριστικά φυλλάδια της ΠΕΚΑ,⁴⁸⁸ με *«οργανωμένη και συκοφαντική επίθεση ενάντια στο ΑΚΕΛ και το Λαϊκό Κίνημα»*, με κεντρικό σύνθημα *«Ήρθε η σειρά των κομμουνιστών»*, με

διάστημα ενάμιση μήνα με άκαρπες διαπραγματεύσεις με την τουρκική πλευρά, αλλά και τον αρνητικό αμερικανικό και τον ατλαντικό παράγοντα, μόλις την 10.02.1958 παρουσιάσθηκε το Σχέδιο Φουτ στην Ελληνική πλευρά, βλ. Χ. Ρίχτερ, Ιστορία..., ό.π, σ. 361

⁴⁸⁶ Η τελική επίθεση του Γρίβα εναντίον του ΑΚΕΛ ξεκίνησε τον Ιανουάριο του 1958 με τη διπλή δολοφονία των Μιχάλη Πέτρου στη Λύση και Ηλία Ττοφαρή στην Κώμα του Γιαλού. Το Μάιο του 1958 δολοφονήθηκαν οι: Κυριάκος Πατατάς, Πηγή Αμμοχώστου στις 6. 5. 1958, Σάββας Μένοικος, Γούφες Αμμοχώστου στις 23. 5. 1958, Δημήτρης Μάτσουκος Γύψου Αμμοχώστου στις 23. 5. 1958 Ανδρέας Σακκάς, Πέρα Ορεινής Λευκωσία στις 25. 5. 1958, Παναγιώτης Στυλιανού, Αχερίτου Αμμοχώστου στις 29. 5. 1958. Το ΑΚΕΛ αναφέρει 14 δολοφονηθέντες μόνο στην επαρχία Αμμοχώστου, ΑΣΚΙ, ό.π, Φ20/22/38

⁴⁸⁷ Γιαννάκης Κολοκασίδης, «Ζητήματα στρατηγικής και τακτικής στον ανταποικιακό αγώνα», Χρονικό, εφ. Πολίτης, τ.183, Λευκωσία, 9.10.2011, την ίδια άποψη εκφράζει το ΑΚΕΛ στην αλληλογραφία του με το ΚΚΕ και αναφερόμενος στα λάθη κάνει αναφορά σε αιχμηρά άρθρα του Νέου Δημοκράτη και στο άρθρο του Νίκου Ζαχαριάδη, ΑΣΚΙ, ό.π, Φ/20/22/38, «Η πολιτική κατάσταση στην Κύπρο και η θέση του ΑΚΕΛ», 12.4.1958

⁴⁸⁸ Πολιτική Οργάνωση Κυπρίων Αγωνιστών, πρόκειται για το πολιτικό σκέλος της ΕΟΚΑ που δραστηριοποιήθηκε κυρίως μετά την εξορία του Μακαρίου, βλ. αναλυτικά, Γιάννης Παπαδόπουλος, Κείμενα ενός αγώνα, Λευκωσία, 1987, σ. 16

χαρακτηρισμούς όπως «ύαινες», «λιποτάκτες», «προδότες»,⁴⁸⁹ συστηματική αρθρογραφία στον αστικό Τύπο με στοχοποίηση των ανώτερων στελεχών του ΑΚΕΛ, και κυρίως του Αν. Ζιαρτίδη. Οι δράσεις της ΠΕΚΑ συμπεριελάμβαναν, ακόμη, παρακολουθήσεις αριστερών, αιφνιδιαστικές επισκέψεις «οπλισμένων μασκοφόρων σε σπίτια, συλλόγους ή καφενεία», αλλά και αποστολή ανώνυμων απειλητικών επιστολών. Η ΕΟΚΑ είχε ιδρύσει την ΥΑΚΑ (Υπηρεσία Αντιμετώπισης Κομμουνιστικής Αντίδρασεως), με αποστολή, μεταξύ άλλων, τη διάλυση των συγκεντρώσεων και των διαδηλώσεων του ΑΚΕΛ και την απειλή πολιτών οι οποίοι πήγαιναν σε διαδηλώσεις που καλούνταν από «ανεύθυνους»⁴⁹⁰

Το ΑΚΕΛ σημειώνει ότι οι βιαιότητες και οι δράστες των δολοφονιών ήταν τόσο εξώφθαλμοι που ακόμη και ο αστικός Τύπος αδυνατούσε να τις δικαιολογήσει ή να διασκεδάσει τις εντυπώσεις και περιοριζόταν «σε μια ψυχρή καταγραφή των γεγονότων»⁴⁹¹

Η εκτίμηση της ηγεσίας του ΑΚΕΛ ήταν ότι όλα αυτά είχαν διττό στόχο: ο πρώτος ήταν «να μετατραπούν οι ΑΚΕΛιστές σε πολιτικούς ουραγούς» και να «μονοπωλήσει η ΕΟΚΑ τον πολιτικό ρόλο» στις πολιτικές εξελίξεις στην Κύπρο, να καταστεί ο ρυθμιστής της πολιτικής ζωής». ⁴⁹² Σε αυτό το πλαίσιο οι ΑΚΕΛιστές ερμήνευαν αποσπάσματα από τις ομιλίες «μασκοφόρων» στα χωριά όπως, «μία οργάνωση υπάρχει στην Κύπρο, η ΕΟΚΑ» και «δεν έχει το δικαίωμα κανένας άλλος να ενδιαφέρεται στην πολιτική ζωή του τόπου εκτός της ΕΟΚΑ». Στην απόφαση της 26^{ης} Αυγούστου υπάρχει η εκτίμηση ότι «υπάρχει ομοφωνία εντός της δεξιάς για παραγκωνισμό του ΑΚΕΛ, αλλά διαφωνία στην βιαιότητα και την ένταση των μεθόδων», καθώς «η ύπαρξη του κόμματος, η δράση του, η πολιτική επιρροή του και η εκτίμηση από τις μάζες, το δυνάμωμα του συντεχνιακού κινήματος, η ανάπτυξη της πολιτικής δράσης μας στο Χωριό, όλα αυτά ανησυχούν σε μεγάλο βαθμό την ηγεσία της δεξιάς» και αποδίδουν αυτές τις στρατηγικές και πρακτικές στο αμερικανικό ενδιαφέρον για την

⁴⁸⁹ Η Ουρανία Κοκκίνου, μέλος της ΕΟΚΑ και στενή συνεργάτιδα του Μακαρίου μέχρι το τέλος της ζωής του, σε συνέντευξη τον Απρίλιο του 1991 στο Περιοδικό της ΕΔΟΝ, δήλωσε «Προδότες δυστυχώς υπήρχαν και μάλιστα συνειδητοί πράκτορες των Αγγλων και πολλές φορές η Οργάνωση (ενν. την ΕΟΚΑ) πέρασε από τον έσχατο κίνδυνο εξαιτίας τους και πολλά ήσαν τα θύματα της προδοσίας τους. Όλοι οι προδότες υπήρξαν μέλη της Οργάνωσης και φανατικοί εθνικόφρονες».

⁴⁹⁰ ΑΣΚΙ, ό.π, Φ20/22/38, «Η πολιτική κατάσταση στην Κύπρο και η θέση του ΑΚΕΛ», 12.4.1958

⁴⁹¹ Για το ρόλο του αστικού Τύπου στην παρουσίαση των γεγονότων, βλ. Μιχάλης Μιχαήλ, «Διμέτωπος ο Αγών», ΕΟΚΑ και Αριστερά την περίοδο 1955-59, ΗΤΕΡΟΤΟΠΙΑ, Λεμεσός, 2016, σ. 158-168

⁴⁹² Ό.π

Κύπρο στο πλαίσιο της ανάπτυξης του NATO και στην «*όλη στάση της ελληνικής κυβέρνησης*».

Η Απόφαση δηλώνει με αταλάντευτη σαφήνεια ότι απόλυτη προτεραιότητα για το ΑΚΕΛ είναι η «*διαφύλαξη και διατήρηση της ενότητας που αποτελεί τον ακρογωνιαίο λίθο της στρατηγικής και της ταχτικής του κόμματος*» και σημειώνει ότι τα όπλα που θα χρησιμοποιήσει προκειμένου να το επιτύχει είναι «*η μαζική λαϊκή διαφώτιση*», «*η μαζική λαϊκή κινητοποίηση*», «*η καταγγελία κάθε πρόκλησης*»⁴⁹³ και η όσο το δυνατόν μεγαλύτερη στράτευση των γυναικών στην αποτροπή αυτών των επεισοδίων.

Το ΑΚΕΛ καταλήγει στην Απόφαση του ανώτατου καθοδηγητικού του Οργάνου με τη σημείωση ότι ο λαός οφείλει να ενημερωθεί για τα «*σοβαρά πολιτικά ζητήματα που έχουμε σήμερα μπροστά μας*» και πιστώνει τη Δεξιά με καλή θέληση και πατριωτισμό αφού επισημαίνει ότι ο «*κίνδυνος αποικισμού που αποτελεί τον κύριο στόχο όλων μας δεξιών και αριστερών, παραμερίζοντας κάθε μικροδιαφορά που μας ξεστρατίζει από την κύρια, την βασική πάλη μας για την εθνική μας υπόθεση*»

Αξίζει να σημειωθεί ότι το ΑΚΕΛ βγάζει εντελώς από το κάδρο των αηθών επιθέσεων τον Μακάριο, αναφέροντας ότι έστειλε σειρά τηλεγραφημάτων που καταδικάζει τις επιθέσεις καθώς «*βλάπτουν την εθνική υπόθεση*»^{494, 495, 496}

Το ΑΚΕΛ απαντά στη βία της ΕΟΚΑ προκηρύσσοντας 48ωρη απεργία και οργανώνοντας διαδηλώσεις σε όλες τις πόλεις με κεντρικό σύνθημα «*Κάτω η μάσκα και οι δολοφόνοι. Ζήτω η ενότητα του λαού*» κρούοντας τον κώδωνα του κινδύνου ότι όλα αυτά «*οδηγούσαν ολοΐσια στον εμφύλιο σπαραγμό προς όφελος του ιμπεριαλισμού*»⁴⁹⁷ και ζητά από τον Γρίβα δημιουργία Ανεξάρτητης Επιτροπής προκειμένου να διερευνήσει τα εγκλήματα που σημειώθηκαν σε βάρος στελεχών του,

⁴⁹³ Για την πλήρη καταγραφή στον Τύπο των περιστατικών βίας σε βάρος των ΑΚΕΛιστών, βλ. Μιχάλης Μιχαήλ, «*Διμέτωπος ο Αγών*», ΕΟΚΑ και Αριστερά την περίοδο 1955-59, ΗΤΕΡΟΤΟΠΙΑ, Λεμεσός, 2016, σ. 158-168

⁴⁹⁴ Το πλήρες κείμενο της Απόφασης, ΑΣΚΙ, ό.π, Φ20/22/33 «Ο κίνδυνος διάσπασης του λαού και τα καθήκοντά μας για τη διατήρηση της ενότητας», Απόφαση της Έκτακτης Πλατειάς Κεντρικής Ολομέλειας, 26.8.1957

⁴⁹⁵ Σε σειρά εγγράφων το ΑΚΕΛ διαφοροποιεί τη θέση του Αρχιεπισκόπου αναφορικά με τις επιθέσεις που δέχονται τα στελέχη του, βλ. ενδεικτικά, ΑΣΚΙ, ό.π, Φ20/22/35

⁴⁹⁶ Στις 28 Ιανουαρίου 1958 η Χαραυγή δημοσιεύει δήλωση του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου:

...Η διάσπασις των δυνάμεων μας, ιδίως κατά την κρίσιμον αυτήν στιγμήν θα εξυπηρετεί μόνον τα συμφέροντα της εν Κύπρω βρετανικής αποικιοκρατίας. Ζωηρά ημών επιθυμία είναι όπως επικρατήσει πλήρης αρμονία και σύμπνοια μεταξύ του ελληνικού κυπριακού λαού εις τον κοινόν υπέρ της ελευθερίας αγώνα.

⁴⁹⁷ ΑΣΚΙ, ό.π, Φ20/22/38

την οποία αρνήθηκε ο Γρίβας,⁴⁹⁸ ο οποίος αμετανόητος, στα τέλη του 1958, μετά δηλαδή τις στυγερές δολοφονίες, έγραφε στον Μακάριο μεταξύ άλλων:

Διά τους κομμουνιστάς έπρεπε να είχε εφαρμοσθή η αρχή την οποίαν υπέδειξα ευθύς εξ αρχής, άμα τη εμφανίσει των εις το πολιτικόν πεδίον, εκ της αφανείας εις ήν κατεδίκασαν εαυτούς διά των πράξεών των, δηλαδή να κτυπηθούν, να ταπεινωθούν, ώστε να μη δύνανται να προβληθούν ούτε επί του πολιτικού ούτε επί του αγωνιστικού πεδίου^{499, 500}

Ανάλογη ήταν η κατάσταση στην Τ/κυπριακή Κοινότητα: Το 1957 είχε ιδρυθεί η ΤΜΤ,⁵⁰¹ ως αντίβαρο στην ΕΟΚΑ, ακροδεξιά, εθνικιστική Οργάνωση με έντονο αντικομμουνιστικό χαρακτήρα, που έβαλε από την πρώτη στιγμή στο στόχαστρό της τους υποστηρικτές και τα μέλη της Αριστεράς και του ΑΚΕΛ στην Τ/κυπριακή κοινότητα,⁵⁰² οι οποίοι υποστήριζαν την ειρηνική συμβίωση μεταξύ των δύο Κοινοτήτων, κατηγορώντας τα για συνεργασία με τους Ε/ κύπριους και τους κομμουνιστές.

Την 1η του Μάη Ε/κ και Τ/κ εργάτες γιόρτασαν για τελευταία φορά μαζί την Εργατική Πρωτομαγιά. Στη συγκέντρωση επικρατούσαν συνθήματα για την κοινή συμβίωση και την ενότητα της εργατικής τάξης.⁵⁰³ Την ίδια ώρα, σε άλλο μέρος της πρωτεύουσας,

⁴⁹⁸ Ανακοίνωση ΑΚΕΛ 2 Φεβρουαρίου 1958 με τίτλο «Αρραγές και αδιάσπαστο να παραμείνει το κυπριακό μέτωπο»

Εμείς όμως για να αποδείξουμε και άλλως πως ότι δεν ευσταθούν αυτές οι συκοφαντίες, επανερχόμαστε στην πρότασή μας για την σύσταση μιας ανεξάρτητης επιτροπής η οποία να ερευνήσει τα “στοιχεία”, να δει τους ανθρώπους που τα συγκέντρωσαν και να βγάλει τα συμπεράσματα της. Δηλώνουμε πως είμαστε έτοιμοι να δεχτούμε τα συμπεράσματα αυτής της επιτροπής

στο Μιχάλης Μιχαήλ, «Διμέτωπος...», ό.π, σ. 176

⁴⁹⁹ Μιχάλης Μιχαήλ «Περί των εκτελέσεων Αριστερών την περίοδο 1955 – 59», εφ. Σημερινή, 17 Ιουλίου 2003

⁵⁰⁰ Σε επιστολή του στον Μακάριο στις 27/4/1957 σχετικά με το ενδεχόμενο τερματισμού του αγώνα της ΕΟΚΑ σημειώνει «Την κατάπαυσιν του Αγώνος θα την εκμεταλλευθούν τόσο το ΑΚΕΛ, όσο και ο διεθνής κομμουνισμός... Εάν καταπαύση ο αγών μας, τότε ούτοι (δηλαδή οι κομμουνιστές) θα εμφανιστούν επί σκηνής και θα διακηρύξουν την ορθότητα της τακτικής των», Γ. Γρίβας, Απομνημονεύματα..., ό.π, σ. 171. Αντιλαμβανόμαστε ότι το μείζον για τον Γρίβα ήταν η συρρίκνωση του ΑΚΕΛ, ακόμα και αυτό συνεπαγόταν τον όλεθρο για το νησί

⁵⁰¹ Ν. Κιζιλγιουρεκ, *Μία Ιστορία...*, ό.π, σ. 231 κκ

⁵⁰² Με προκήρυξή της, στις 26.5.1958, η ΤΜΤ αναλάμβανε τις δολοφονίες της προηγούμενης ημέρας και δήλωνε ότι «θέτει σε εφαρμογή τη θανατική ποινή για τους προδότες της πατρίδας και υπηρέτες των Κόκκινων», ό.π, σ. 278

⁵⁰³ Ό.π, σ. 270

διοργανωνόταν αντισυγκέντρωση των εθνικιστών με τον Φαζίλ Κιουτσούκ να χαρακτηρίζει τους Τ/κ κομμουνιστές ως προδότες του έθνους επειδή παρελάυναν με τους Ε/κ εχθρούς⁵⁰⁴

Με τη βία, τις απειλές και τις δολοφονίες ΕΟΚΑ και ΤΜΤ μπορεί να απέτυχαν να πετύχουν το διακηρυγμένο στόχο τους που ήταν η Ένωση και το Taksim (διχοτόμηση) αντίστοιχα, πέτυχαν, όμως, στο δρόμο προς την ανεξαρτησία να σπείρουν το μίσος και το διχασμό μεταξύ των Κοινοτήτων.

Στα έγγραφά του το ΑΚΕΛ μας δίνει και μία άλλη διάσταση των σκοπιμοτήτων της ΕΟΚΑ που *«εκμεταλλευόμενη το αίμα και τις θυσίες του λαού από το 1955»* και με πρόσχημα τον πατριωτισμό και την εθνικοφροσύνη ευνοούσε το μονοπωλιακό κεφάλαιο των Μποδοσάκη-Μαγγκλή, μέσω της *Παθητικής Αντίστασης*,⁵⁰⁵ στηριζόμενη από τον αστικό Τύπο και τον ακραία αντικομμουνιστικό κύκλο της Κερύνειας.⁵⁰⁶

Σε πλήθος εγγράφων από την αλληλογραφία ΑΚΕΛ-ΚΚΕ, το ζήτημα της ενότητας του λαού και η αποφυγή, πάσει θυσία της εμφύλιας σύρραξης αποτελεί πάγια έγνοια του αριστερού Κόμματος: σε αυτό το πλαίσιο ενημερώνει το ΚΚΕ ότι πρότεινε, για πολλοστή φορά, διεύρυνση του Εθνικού Συμβουλίου προκειμένου να γίνει *«πραγματικά αντιπροσωπευτικό κυπριακού λαού»*, ενώ στην περίπτωση που προκηρυχθούν εκλογές προκρίνει την κατάρτιση κοινού ψηφοδελτίου προκειμένου να αποφευχθεί *«ο χαρακτήρας διαπάλης»* και να γίνει σαφές ότι το διακύβευμα είναι ο κυπριακός λαός στο σύνολο του απέναντι στον βρετανικό ιμπεριαλισμό⁵⁰⁷ Στις επιθέσεις απαντά με το σύνθημα *«Ενότητα του λαού στην πάλη για την αυτοδιάθεση, ανεξάρτητα από πολιτικές αντιλήψεις»*, ενώ, μέχρι τέλους, αρνείται την ανάμειξη του Μακαρίου στις βιαιοπραγίες, τις οποίες εντοπίζει *«σε ένα μικρό κύκλο της δεξιάς»* και ενημερώνει το ΚΚΕ ότι *«καταβάλλουμε πολλές προσπάθειες να διατηρήσουμε τις σχέσεις με τη Δεξιά. Πρέπει να είμαστε πάντα σε επαφή και συμφωνία μαζί της»*

Η απόψεις ΚΚΕ και ΑΚΕΛ δεν ταυτίζονται κατά τη διάρκεια του ενόπλου αγώνα της ΕΟΚΑ. Από το 20^ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ, 11-25 Φεβρουαρίου 1956, και μετά

⁵⁰⁴ Κιαμίλ Τουντζέλ, *Στο ίδιο μετερίζι*, Λευκωσία, 2004, σ. 60

⁵⁰⁵ Από το τέλος του 1957, η ΕΟΚΑ είχε κηρύξει την Παθητική Αντίσταση με προκήρυξη του Διγενή, που καλούσε τον κόσμο να αποφεύγει την αγορά αγγλικών προϊόντων. Το ΑΚΕΛ υποστηρίζει ότι πίσω από αυτή την πρακτική, η οποία εξήντλησε οικονομικά τους μικροεμπόρους και μικροεπιχειρηματίες της Κύπρου και, έτσι, οδήγησε στην διεύρυνση του δικού του ακροατηρίου, βρίσκεται η επιθυμία να ευνοηθεί ο επιχειρηματίας Μποδοσάκης ώστε να αποκτήσει το μονοπώλιο σε οινόπνευματώδη ποτά, μπύρα, υφαντά, σπορέλαια, ΑΣΚΙ, ό.π, Φ20/22/38

⁵⁰⁶ Βλ. 1^ο Κεφάλαιο

⁵⁰⁷ Ό.π

τις προσπάθειες αποσταλινοποίησης,⁵⁰⁸ αλλά και την αλλαγή ηγεσίας στο ΚΚΕ, αυτό μεταβάλλει τη στάση του απέναντι στο ζήτημα της ένοπλης διεκδίκησης της κυπριακής υπόθεσης, χωρίς, φυσικά, να μεταβάλλει τις απόψεις του για το πρόσωπο του Γρίβα: αυτό δυσκολεύει τις σχέσεις των δύο Κομμάτων, χωρίς ποτέ να τις φέρει στη ρήξη,⁵⁰⁹ αφού το ΚΚΕ αναγνωρίζει «το περίπλοκο και τις ιδιομορφίες και Κυπριακού», καλεί όμως το ΑΚΕΛ «να είναι πιο αποφασιστικό στην τακτική του», αναγνωρίζει ότι «είνε (sic) σωστή η πολιτική ενότητα», αλλά λαθεμένη η «εν λευκώ για όλα εξουσιοδότηση του αρχιεπίσκοπου»⁵¹⁰ και κάνει λόγο για «απαράδεκτες υποχωρήσεις και λάθη»⁵¹¹

Στην απόφαση της Κεντρικής Επιτροπής του υπάρχει η παραδοχή ότι «στον εθνικό αγώνα της Κύπρου δεν πρέπει να αποκλείεται και ένα είδους ένοπλης μορφής πάλης»,⁵¹² ενώ λίγους μήνες αργότερα, πρακτορειακό δημοσίευμα στην εφημερίδα *Αυγή* σύμφωνα με το οποίο «μέλη του ΑΚΕΛ βρίσκονται ήδη στις γραμμές της ΕΟΚΑ και μάχονται από αυτές κατά των Άγγλων κατακτητών» και «έχει αποκατασταθεί η ενότης δράσεως στην Κύπρο μεταξύ του ΑΚΕΛ και της ΕΟΚΑ και ότι η ενότης αυτή διαρκώς ενισχύεται», θα προκαλέσει την μήνη του Εζ. Παπαϊωάννου, ο οποίος δε θα φεισθεί αυστηρότητας στην επιστολή του προς τον Διευθυντή της, προκειμένου να αποκαταστήσει την αλήθεια και να ξεκαθαρίσει το ποιος αποφασίζει επί του πρακτέου στην κυπριακή υπόθεση

*Το ΑΚΕΛ σαν Κόμμα του εργαζόμενου λαού είναι σε καλύτερη θέση να κρίνει τι συμφέρει και τι δεν συμφέρει στον Κυπριακό λαό και τον αγώνα του... Δεν έχουμε καμία αμφιβολία για την ορθότητα της τακτικής του ΑΚΕΛ, ορθότητα που επιβεβαιώνεται καθημερινά από την πικρή πείρα*⁵¹³

⁵⁰⁸⁵⁰⁸ Nikita Sergeyevich Khrushchev, *Για την προσωπολατρία και τις συνέπειές της*, Εισήγηση στο 20ο συνέδριο του ΚΚΣΕ, Αθήνα, Μεταμεσονύκτιες εκδόσεις, 2007

⁵⁰⁹ «Τον διαβεβαιώσαμε (ενν. τον Εζ. Παπαϊωάννου πως οι διαφορές που παρουσιάζονται ανάμεσα στα δύο κόμματα, δεν θα επηρεάσουν την στενή συνεργασία και αλληλοβοήθεια», ΑΣΚΙ, ό.π, Φ20/22/41, εσωτερικό έγγραφο ενημέρωσης προς το ΠΓ του ΚΚΕ, 20.3.1958

⁵¹⁰ Συζήτηση Π. Ρούσου με Εζ. Παπαϊωάννου, όπως ο πρώτος την μεταφέρει σε έγγραφο ενημέρωσης προς το ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ, τον Ιούλιο του 1958, ΑΣΚΙ, ό.π, Φ20/22/40

⁵¹¹ ΑΣΚΙ, ό.π, Φ20/22/54, 18.10.1958

⁵¹² ΑΣΚΙ, ό.π, Φ20/22/68, «Συνάντηση με την αντιπροσωπεία του ΑΚΕΛ»

⁵¹³ Το άρθρο που απετέλεσε την πέτρα του σκανδάλου δημοσιεύτηκε στις 29 Ιουνίου 1956, στην *Αυγή*, ως πρακτορειακό δημοσίευμα, ανταπόκριση από την Λευκωσία. Η απάντηση του Παπαϊωάννου έχει ημερομηνία 3 Ιουλίου 1956 και δημοσιεύτηκε στην *Αυγή* στις 16 Ιουλίου. Η χειρόγραφη επιστολή, ΑΣΚΙ, ό.π, Φ20/22/23. Δεν είναι η μοναδική φορά που το ΑΚΕΛ παραπονιέται για την αρθρογραφία της *Αυγής*. Η ΕΔΑ ήταν από την αρχή πιο δεκτική απέναντι στην ΕΟΚΑ κι πρωτοστάτησε τόσο στην Επιτροπή Κυπριακού Αγώνα, όσο και τις διαδηλώσεις της δεκαετίας του 1950 και επέκρινε σφόδρα την κυβέρνηση Καραμανλή για την αδιαφορία της έναντι του Κυπριακού

Το ΚΚΕ προσπάθησε πολλές φορές να πείσει το ΑΚΕΛ «να διορθώσει τα λάθη που είχαν διαπραχθεί», θεωρούσε λάθος την «καταδίκη της τρομοκρατίας από την ΚΕ του», αλλά «σωστή την «εκτίμησή του για το ρόλο της ΕΟΚΑ» και την άρνησή του να συνεργαστεί μαζί της, ενώ πιστεύει ότι «η πολιτική του ΑΚΕΛ και η ανάδειξη της ΕΟΚΑ αντικαμφρεφτίζει το πρόβλημα της πάλης για την ηγεσία του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα» και αναρωτιέται πώς το ΑΚΕΛ δεν κατανοεί ότι αυτή η στάση του το απομακρύνει από τον λαό «τη συμπάθεια του οποίου έχει η ΕΟΚΑ».⁵¹⁴

Ελαφρά διαφοροποίηση υπάρχει και στο ζήτημα της αντιμετώπισης των βιαιοπραγιών της ΕΟΚΑ σε βάρος των ΑΚΕΛιστών. Το ΚΚΕ ουδέποτε προτρέπει το ΑΚΕΛ σε βίαιη απάντηση, αλλά αναρωτιέται γιατί «στη δημαγωγία της ΕΟΚΑ απαντούν με το σφάξε με αγά μου», ενώ συμφωνούν με τη στάση του ΑΚΕΛ απέναντι στα «τυφλά αντίποινα» της ΕΟΚΑ στους «Τούρκους» που αφορούν σε «γυναίκες και παιδιά», ενώ πρέπει να περιορίζονται στους «ηγέτες των τουρκικών τρομοκρατικών ομάδων».

Σε όλες αυτές τις αιτιάσεις ο Εζ. Παπαϊωάννου απαντά ότι «οι Βρετανοί δε θέλουν να σταματήσει η δράση της ΕΟΚΑ»⁵¹⁵ και εκφράζει τα παράπονά του ότι οι Κ. Παρτσαλίδης και Λ. Στρίγγος προσάπτουν στο ΑΚΕΛ ότι «ερμηνεύει όπως θέλει τη συμβουλευτική γνώμη του ΚΚΣΕ», όπως αυτή του εκφράστηκε στο περιθώριο των εορτασμών, στη Μόσχα, για τα 40χρονα της Οκτωβριανής επανάστασης.⁵¹⁶ Γράφει

λαού και εστιαζόταν στην υποκρισία της δεξιάς που έψεγε τους κομμουνιστές ως εθνοπροδότες την ώρα που εγκατέλειπε τους Κύπριους, βλ. Μαρία Γιαννακάκη, «Το Κυπριακό στο...», ό.π

⁵¹⁴ Ό.π

⁵¹⁵ ΑΣΚΙ, ό.π, Φ20/2253, χειρόγραφο επιστολή Παπαϊωάννου

⁵¹⁶ Το τι ειπώθηκε στον Παπαϊωάννου σε αυτή τη συνάντηση αποτελεί ένα, ακόμη, σημείο τριβής μεταξύ των δύο κομμάτων. Σύμφωνα με το ΚΚΕ «κάναμε πλατειά συζήτηση μαζί τους (ενν. την αντιπροσωπεία του ΑΚΕΛ) . Δεν μπορούμε να πούμε πως τους πείσαμε που βρίσκεται το λάθος τους», ενώ αντιλαμβάνονται ότι ο όλος χειρισμός απαιτεί διακριτικότητα και διπλωματία «Πρέπει να διαλύσουμε στους συντρόφους του ΑΚΕΛ μια εντύπωση που μπορεί να έχει δημιουργηθεί ότι παραγνωρίζουμε την ιστορία και τους αγώνες του ΑΚΕΛ και ότι ίσως αποδίδουμε σε «φιλοτομαρισμό» τη λαθεμένη τους ταχτική». Ο συντάκτης του εγγράφου δεν φοβάται, εκ του ασφαλούς, βέβαια, αφού έχει αλλάξει η ηγεσία του Κόμματος, να προχωρήσει στην αυτοκριτική διαπίστωση «στα λάθη που πέσαν οι σύντροφοι τους σπρώξαμε βασικά εμείς ως ΚΚΕ», προφανώς αναφέρεται στο άρθρο του Ν. Ζαχαριάδη, βλ. παραπάνω, σημειώνει ότι τους έφεραν ως παράδειγμα την Ιρλανδία και ότι «το προλεταριάτο στον εθνικό αγώνα δεν ξεχνάει τους ταξικούς του σκοπούς. Η διαφορά είναι πως οι ταξικοί σκοποί του προλεταριάτου δεν έρχονται καθόλου σε αντίθεση με τον εθνικό αγώνα», συμπληρώνοντας ότι «η αστική τάξη των αποικιακών χωρών αποτελεί δύναμη του εθνικού αγώνα», ότι τους διαφεύγει ότι «ότι η ανάμειξη του ΑΚΕΛ θα οδηγούσε στην εξουδετέρωση των αρνητικών σημείων» και ότι δεν πρέπει να ξεχνούν ότι «ο εθνικός αγώνας στην Κύπρο είναι αναπόσπαστο κομμάτι του παγκόσμιου εθνικοαπελευθερωτικού κινήματος των αποικιακών και εξαρτημένων χωρών», βλ. ΑΣΚΙ, ό.π, Φ20/22/68

Ο Παπαϊωάννου σε επιστολή του προς το ΚΚΕ δίνει μια άλλη διάσταση στα διαμειφθέντα με το ΚΚΣΕ

προς την ηγεσία του ΚΚΕ στις 14.10. 1958 «*Η γνώμη του ΚΚΣΕ είναι απόλυτα σεβαστή από το Κόμμα μας και σε καμία περίπτωση δεν πρόκειται να την παραβούμε. Ποιοι είμαστε μεις να μην λάβουμε υπόψη μας τη γνώμη του πιο δοκιμασμένου Λενινιστικού Κόμματος στον κόσμο;*», ενώ, κομπάζει, υπενθυμίζει στο ΚΚΕ ότι η τελική απόφαση επί του πρακτέου ανήκει στο ΑΚΕΛ⁵¹⁷

4.6 Η Κύπρος ανεξάρτητο κράτος. Στις 5 Φλεβάρη 1959 άρχισαν, στη Ζυρίχη, συνομιλίες ανάμεσα στους πρωθυπουργούς Ελλάδας και Τουρκίας, Κωνσταντίνο Καραμανλή και Αντνάν Μεντερές. Στις 11 Φλεβάρη ανακοινώθηκε η υπογραφή συμφωνίας για την ίδρυση του κυπριακού κράτους. Οι συζητήσεις συνεχίστηκαν στο Λονδίνο. Κατοχυρώθηκε στη Βρετανία το απεριόριστο δικαίωμα να διατηρεί πολεμικά αεροπλάνα που θα μπορούσαν να πετούν στον εναέριο χώρο της Κύπρου, καθώς και το δικαίωμα να θέτει τις βάσεις της στη διάθεση του ΝΑΤΟ. Προέβλεπαν ως εγγυήτριες δυνάμεις τις Μ. Βρετανία, Ελλάδα και Τουρκία, που θα είχαν στρατιωτικές δυνάμεις στο νησί. Παραχωρούνταν δύο μεγάλες περιοχές της Κύπρου στη Μ. Βρετανία για τη μόνιμη εγκατάσταση βάσεων. Καραμανλής και Μεντερές υπέγραψαν μυστικό πρωτόκολλο με το οποίο συμφωνούσαν να υποστηρίξουν την είσοδο της Κύπρου στο ΝΑΤΟ και την εγκατάσταση σ' αυτήν ΝΑΤΟικών βάσεων.

Συμφώνησαν ακόμα να πείσουν τον Πρόεδρο και τον αντιπρόεδρο της Κύπρου να παραμείνει εκτός νόμου το ΑΚΕΛ. Το πρωτόκολλο αποκαλύφθηκε πολλά χρόνια αργότερα, το 1979 – 1980.⁵¹⁸

Οι παραπάνω συνθήκες αποσκοπούσαν στη δημιουργία ισορροπίας μεταξύ των δύο κοινοτήτων του νησιού. Ως λύση στο κυβερνητικό ζήτημα, προτάθηκε το δυαδικό σύστημα διακυβέρνησης. Η άσκηση εξουσίας διαχωρίστηκε ανάμεσα στις δύο κοινότητες, με τον πρόεδρο να εκλέγεται από την ελληνοκυπριακή κοινότητα (Μακάριος) και τον αντιπρόεδρο από την τουρκοκυπριακή (Φαζίλ Κιουτσούκ). Ελληνοκύπριοι και Τουρκοκύπριοι απολάμβαναν το δικαίωμα αρνησικυρίας ως προς την νομοθεσία. Τέλος, ως προς τον τομέα της ασφάλειας, 950 Έλληνες, η Ελληνική

Ο μαζικός αγώνας είναι ο δρόμος πάνω στον οποίο στηρίζουν και αναπτύσσουν τη δράση τους κόμματα του δικού μας τύπου. Ίσαμε που μπορεί να πάει αυτός ο μαζικός αγώνας είναι ζήτημα και πρέπει να το αποφασίσει η τοπική ηγεσία ανάλογα με τις συνθήκες. Η ταχτική της ατομικής τρομοκρατίας είναι μια ταχτική που ο Λένιν δεν υιοθέτησε και εξήγησε το γιατί. Εσείς ούτε να καταδικάσετε πρέπει ούτε και να υιοθετήσετε την ταχτική της ΕΟΚΑ

⁵¹⁷ Ό.π

⁵¹⁸ Μαρία Γιαννακάκη, 21η Απριλίου και Κυπριακό, tnxs.gr, 20.4.2020

Δύναμη Κύπρου (ΕΛΔΥΚ) και 650 Τούρκοι, η Τουρκική Δύναμη Κύπρου (ΤΟΥΡΔΥΚ) θα συγκροτούσαν τα στρατιωτικά σώματα.⁵¹⁹

Οι Συμφωνίες Ζυρίχης – Λονδίνου έγιναν δεκτές ως συμφέρουσες από τους εκπροσώπους των δύο κοινοτήτων. Ο Μακάριος δήλωσε χαρακτηριστικά *«Νενικήκαμεν, η Κύπρος είναι ελεύθερη»*,⁵²⁰ ενώ ο Τουρκοκύπριος ηγέτης Φαζίλ Κιουτσούκ εξέφρασε την αμέριστη εμπιστοσύνη του προς το νέο καθεστώς. Παρά τον ενθουσιασμό των ηγετών του νησιού για τα νέα δεδομένα, οι Συμφωνίες αντιμετωπίστηκαν με δυσπιστία, ειδικά από την πλευρά των Ε/κυπρίων. Η ματιά τους, άλλωστε, δε θα μπορούσε να είναι διαφορετική, εφόσον δεν δινόταν λύση για την Ένωση τους με την Ελλάδα, ενώ επικρατούσε η άποψη ότι με τις Συμφωνίες παραχωρούνταν περισσότερα δικαιώματα στους Τ/κυπρίους από αυτά που τους αντιστοιχούσαν πληθυσμιακά.⁵²¹ Σε αυτό το σημείο, ο χαρακτηρισμός του Steven Xydis για την Κύπρο ως *«απρόθυμη πολιτεία»*⁵²² είναι εύλογα εύστοχος.

Στη διάρκεια των διαπραγματεύσεων των Συνθηκών, ο Μακάριος στον οποίο ασκούσαν τεράστιες πιέσεις από την ελληνική πλευρά προκειμένου να τις δεχτεί⁵²³ αν και ο ίδιος είχε εκφράσει επιφυλάξεις και αναφορικά με το περιεχόμενο και αναφορικά με τη λειτουργικότητά τους και θέλοντας να μοιραστεί την ευθύνη της απόφασης, κάλεσε στο Λονδίνο πλήθος πολιτικών και παραγόντων, μεταξύ των οποίων, για πρώτη φορά από την εποχή του Λεοντίου (βλ. προηγούμενο κεφάλαιο) και της Αριστεράς. Να θυμίσουμε ότι από το θάνατο του Λεοντίου και μετέπειτα η πάγια θέση της Εθναρχίας ήταν η άρνηση κάθε συζήτησης και κάθε συνεργασίας με την Αριστερά.⁵²⁴

⁵¹⁹ Χ. Ρίχτερ, Ιστορία..., ό.π., σ. 939 κκ

⁵²⁰ Μαρία Γιαννακάκη, Μακάριος, ό.π., σελ. 53

⁵²¹ Ηρακλείδης Αλέξης, Το Κυπριακό Πρόβλημα 1947-2005, Αθήνα 2006, σ. 97

⁵²² Ό.π., σ. 97

⁵²³ Ο Εζεκίας Παπαϊωάννου δίνει μία άλλη διάσταση στα γεγονότα Ρώτησε κάποτε τοντον Μακάριο αν ο λόγος που υπέγραψε τις συμφωνίες ήταν οι πιέσεις του Καραμανλή. Και ο Μακάριος του απάντησε:

Εκείνοι που με πίεσαν να υπογράψω ήταν μερικοί καπεταναίοι της ΕΟΚΑ που έρχονταν στην Αθήνα μετά την απελευθέρωσή μου από τις Σεϋχέλλες και με ικέτευαν να υπογράψω για να τελειώσουν τα δεινά τους. Δεν άντεχαν πλέον και αν δεν υπέγραφα θα κατέρρεαν πλήρως. Αυτός είναι ο πραγματικός λόγος που με έκαμε να υπογράψω τις συμφωνίες και κανένας άλλος

Εξ. Παπαϊωάννου, Ενθυμήσεις, ό.π., σ. 116.

⁵²⁴ Το ΑΚΕΛ βρισκόταν ακόμα εκτός νόμου από μέρους της Αριστεράς κλήθηκαν οι Δήμαρχοι Λεμεσού, Κώστας Παρτασίδης, Αμμοχώστου, Ανδρέας Πούγιουρος και Λάρνακας, Γιώργος Χριστοδουλίδης, ο Γ.Γ. της ΠΕΟ Ανδρέας Ζιαρτίδης και ο διευθυντής της «Χαραυγής» Στέλιος

Το ΠΓ του ΑΚΕΛ είχε εξουσιοδοτήσει την αντιπροσωπεία που θα μετέβαινε στο Λονδίνο, να καταθέσει τροπολογίες «σε σημεία που έκρινε απαράδεκτα», ενώ ο Γιώργος Χριστοδουλίδης περιγράφει γλαφυρά το πως γινόταν η ενημέρωση από την πλευρά Μακαρίου για τα συμφωνηθέντα

Στις συσκέψεις των εκπροσώπων στο Λονδίνο προήδρευε ο Μητροπολίτης Κιτίου Ανθιμος που εκτελούσε χρέη αντικαταστάτη του Μακαρίου στη διάρκεια της εξορίας του. Κρατούσε το μοναδικό αντίτυπο της Συμφωνίας. Διάβαζε το κείμενο και αρνιόταν ν' αφήσει άλλο πρόσωπο να δει τα συζητούμενα σημεία. Προσπαθούσε να δώσει δικές του ερμηνείες ακόμη και σε καθαρώς νομικά σημεία. Όταν γνωριστήκαμε με το έγγραφο αρχίσαμε να συνειδητοποιούμε τη σοβαρότατη κατάσταση που είχαμε μπροστά μας⁵²⁵

Το ΑΚΕΛ συμβούλευσε τον Μακάριο στην περίπτωση που απορρίψει τη συμφωνία της Ζυρίχης να δηλώσει α) ότι τερματίζεται ο ένοπλος αγώνας της ΕΟΚΑ και β) ότι ο κυπριακός λαός ενωμένος συνεχίζει τον μαζικό-πολιτικό αγώνα για να επιτύχει μια πραγματική ανεξαρτησία. Σύμφωνα με το ΑΚΕΛ ο τερματισμός του ένοπλου αγώνα θα αποπυροδοτούσε την εκρηκτική κατάσταση στην Κύπρο, θα έθετε τέλος στις διακοινοτικές συγκρούσεις και θα αφαιρούσε κάθε πρόσχημα από τους Βρετανούς επιβάλλουν ένα νέο Σχέδιο επίλυσης χωρίς την έγκριση του κυπριακού λαού.

Το ΑΚΕΛ, όταν πια οι συμφωνίες Ζυρίχης-Λονδίνου είχαν υπογραφεί, έκαμε μια ολόπλευρη ανάλυση της κατάστασης. Η απόφαση του ΠΓ. για τη νέα κατάσταση δημοσιεύθηκε στις 7 Μαρτίου 1959 ως δήλωση του Ε. Παπαϊωάννου, δεδομένου ότι το ΑΚΕΛ εξακολουθούσε να είναι εκτός νόμου. Σε εκείνη την απόφαση τονίζεται και πάλι η αντίθεση του ΑΚΕΛ στις συμφωνίες για τους εξής λόγους: Παραχωρούσαν μια ακρωτηριασμένη ανεξαρτησία. Διαιώνιζαν τη βρετανική παρουσία με τις Βάσεις. Αναγόρευαν τη Βρετανία, την Ελλάδα και την Τουρκία σε εγγυήτριες δυνάμεις με επεμβατικά δικαιώματα. Έφερναν στην Κύπρο τουρκικά και ελληνικά στρατεύματα. Επέβαλλαν ένα δοτό αντιδημοκρατικό σύνταγμα που έφερνε σε αντιπαράθεση Ε/κύπριους και Τ/κύπριους.⁵²⁶

Ιακωβίδης. Με απόφαση του Κόμματος πήγαν επίσης στο Λονδίνο χωρίς να είναι μέλη της επίσημης αποστολής ο Γ.Γ. του ΑΚΕΛ Εζεκίας Παπαϊωάννου και ο Ανδρέας Φάντης.

⁵²⁵ Από τα πρακτικά συμποσίου για τον αντιαποικιακό αγώνα που οργάνωσε το ΑΚΕΛ το 1995

⁵²⁶ Εφ. Χαραυγή, 8 Μαρτίου 1959

Η απόφαση του Πολιτικού Γραφείου, όσες και αν ήταν οι διαφωνίες του με τις Συμφωνίες, χαιρετίζει την έναρξη του ανεξάρτητου πολιτικού βίου, η ομαλότητα του οποίου, σύμφωνα με το ΑΚΕΛ στηρίζεται στην αгаστή συνεργασία «Ελλήνων» και «Τούρκων»

Η συμφωνία της Ζυρίχης-Λονδίνου, όσες διαφωνίες ή επιφυλάξεις κι αν έχει γι' αυτήν ο λαός, για τα μειονεκτήματα που περιέχει, αποτελεί ήδη τετελεσμένο γεγονός και μια πραγματικότητα. Αυτή η συμφωνία κλείνει ένα κεφάλαιο της κυπριακής ιστορίας και ανοίγει μια καινούργια σελίδα, τη σελίδα της νέας Δημοκρατίας της Κύπρου. Είμαστε έτσι υποχρεωμένοι ν' αντιμετωπίσουμε με ρεαλισμό και θετικότητα την καινούργια πραγματικότητα...

Κάτω από το νέο καθεστώς που επιβάλλει η συμφωνία Ζυρίχης-Λονδίνου βασική επιδίωξη του κυπριακού λαού παραμένει η ολοκλήρωση του Ανεξάρτητου, Ελεύθερου, Δημοκρατικού και Ειρηνικού μέλλοντός του, γεγονός που θα επιτρέψει στην Κύπρο να διαδραματίσει το ρόλο της σαν παράγοντας ειρήνης και φιλικής συνεργασίας στο χώρο της Ανατολικής Μεσογείου.

Η Κυπριακή Αριστερά, παρά τις διαφωνίες και επιφυλάξεις που είχε και εξακολουθεί να έχει για τη συμφωνία Ζυρίχης-Λονδίνου, θέτοντας πάνω από καθετί άλλο το γενικό συμφέρον του λαού, θα εργαστεί με ανιδιοτέλεια και πατριωτική συνέπεια για την ενότητα όλων των Ελλήνων Κυπρίων ανεξάρτητα από ιδεολογικές και πολιτικές διαφορές, καθώς και για την ανάπτυξη των βαθμών φιλίας, κατανόησης και αδελφικής συνεργασίας μεταξύ Ελλήνων και Τούρκων Κυπρίων με αντικειμενικό σκοπό το ξεπέρασμα των δυσκολιών για την εξυπηρέτηση του λαού και για μια πραγματικά λεύτερη, ανεξάρτητη, δημοκρατική, ειρηνική και ευτυχισμένη Κύπρο⁵²⁷

Το ΑΚΕΛ θα κυκλοφορήσει τον Ιούλιο του 1959, πολυσέλιδη μπροσούρα με τίτλο «για μια πραγματικά ανεξάρτητη, ειρηνική, δημοκρατική και ευτυχισμένη Κύπρο», όπου με αρτιότητα αναλύονται όλες οι προβλέψεις των Συνθηκών Ανεξαρτησίας και προτείνονται τροποποιήσεις προκειμένου να επέλθουν βελτιώσεις, καθώς οι «Μικτή Επιτροπή Λονδίνου» εργαζόταν ακόμη επί των επιμέρους ζητημάτων ενόψει των επικείμενων πρώτων προεδρικών εκλογών που είχαν οριστεί για τις 13 Δεκεμβρίου 1959. Κατηγορεί τον Μακάριο ότι παραχώρησε ατιμωτικές δεσμεύσεις

⁵²⁷ Το πλήρες κείμενο της απόφασης, εφ. Χαραυγή, 1959

χωρίς τη θέληση και την έγκριση του λαού, ότι επανέφερε στην Κύπρο την τουρκική κατοχή και ότι «έγινε επίορκος και ενταφίασε τους προαιώνιους και ιερούς πόθος του λαού για την αυτοδιάθεση»⁵²⁸. Στις Προεδρικές εκλογές θα στηρίξει έναν ετερόκλητο αντιμακαριακό συνασπισμό, όπου συμμετείχε ακόμη και η άκρα Δεξιά, με επικεφαλής τον παλιό του γνώριμο, Ιω. Κληρίδη⁵²⁹

⁵²⁸ ΑΣΚΙ, ό.π, Φ20/22/77

⁵²⁹ Άριστος Κάτσης, *Οι προεδρικές εκλογές στην Κύπρο, 1959-1998*, Λευκωσία, Αργώ, 2002, σ. 28

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η Κυπριακή Αριστερά εμφανίστηκε στην δεκαετία του 1920 και πολύ γρήγορα έβαλε βαθιά θεμέλια στην κυπριακή κοινωνία, αν αναλογιστούμε ότι επρόκειτο για μία νεωτερική συλλογικότητα σε μία καθυστερημένη αγροτική κοινωνία και χαρακτηριζόταν από δύο, ιδιαίτερα αντιδημοφιλή προτάγματα: την αντίθεση στην Ένωση με την Ελλάδα και την υιοθέτηση της Ανεξαρτησίας και την αθεΐα, σε μια βαθιά θρησκευόμενη κοινωνία με μία Εκκλησία οικονομικά πανίσχυρη με ευρύτατα πελατειακά δίκτυα.

Η Κυπριακή Αριστερά, στην Ε/κυπριακή και Τ/κυπριακή Κοινότητα, είτε ως επίσημα Κόμματα είτε στις εξωκοινοβουλευτικές της εκφάνσεις, αντιπροσωπεύει σταθερά το ένα τρίτο του Κυπριακού πληθυσμού και ενίοτε, είτε συγκυβέρνησε, είτε κυβέρνησε με κορυφαίες στιγμές την εκλογή Βασιλείου, το 1988, και, κυρίως του Χριστόφια, του ΓΓ του ΑΚΕΛ, το 2008.

Λόγω των ιδιόμορφων κοινωνικών και ιστορικών συνθηκών και της διαχρονικότητας του κυπριακού προβλήματος είτε ως ζήτημα από-αποικιοποίησης είτε ως καχεκτική Ανεξαρτησία που έφερε εν τη γεννέσει της τον σπόρο της δικοινοτικής τριβής και διάλυσης, από το 1959 έως το 1974, είτε ως πρόβλημα εισβολής και Κατοχής από το 1974 έως σήμερα, αλλά και της γεωγραφικής απομόνωσης, η Κυπριακή Αριστερά διαφοροποιείται από την εξελικτική πορεία των αδερφών Κομμάτων της στην Ευρωπαϊκή Ήπειρο, αλλά και από τα αντίστοιχα ελληνικά Κόμματα: η Κυπριακή Αριστερά, δεν γνώρισε μεγάλους θεωρητικούς, γεγονός που, αφ' ενός την αποστερεί από την ιδεολογική θωράκιση των στελεχών της και την παρακολούθηση της εξέλιξης της ιστορίας στον χώρο της και την αποκόπτει από τον πλούτο των Ιδεών, αφ' ετέρου, όμως, εν πολλοίς την καθιστά φορέα μιας συλλογικής πολιτικής σοφίας, την προστατεύει από τις πολλαπλές διασπάσεις που χαρακτηρίζουν την αντίστοιχη ελληνική, την προφύλαξε από κομφορμιστικές επιλογές και την καθιστά ένα αυθεντικό λαϊκό κίνημα.

"Οι άνθρωποι δημιουργούν την ίδια τους την Ιστορία, τη δημιουργούν όμως, όχι όπως τους αρέσει, όχι μέσα σε συνθήκες που οι ίδιοι διαλέγουν, μα μέσα σε συνθήκες που υπάρχουν άμεσα, που είναι δοσμένες και που κληροδοτήθηκαν από το παρελθόν. Η παράδοση όλων των νεκρών γενεών βαραίνει σα βραχνάς στο μυαλό των ζωντανών". Αυτή η φράση του Μαρξ, γραμμένη στη 18η Μπρυμέρ, θα μπορούσε να

είναι γενικός κανόνας, όσον αφορά την ερμηνεία του όρου Ιστορία: το ΑΚΕΛ, διαχρονικά, κατηγορείται από τους πολιτικούς του αντιπάλους για την αστάθεια στη στάση του απέναντι στο Κυπριακό στο πέρασμα των χρόνων. Αυτή η κατηγορία πέρα από πολιτική εμπάθεια, αναδεικνύει και τη θέση συγκεκριμένων κύκλων απέναντι στην Ιστορία, σα να ήταν φυσιολογικό, ένα Κόμμα με ιστορία 96 χρόνων, να εμμένει στην ίδιες θέσεις για ένα τόσο ευμετάβλητο, από τη φύση του, ζήτημα, σα να παράγει πολιτική σε κενό αέρας και όχι μέσα στην κοινωνία και τις διεθνείς εξελίξεις.

Η εξέλιξη των θέσεων του ΚΚΚ-ΑΚΕΛ συνάδουν απόλυτα με τις μεταβολές και τις μεταλλάξεις εντός του Κόμματος και ακολουθούν τις αλλαγές που υφίστανται στο εσωτερικό του στην σχεδόν εκατονταετή πορεία του.

Η διεθνιστική θέση του ΚΚΚ ήταν σε απόλυτη αρμονία με τις Αρχές του προλεταριακού διεθνισμού και του Μαρξισμού, όπου ο καπιταλισμός είναι ένα παγκόσμιο φαινόμενο και μόνο με μία παγκόσμια επανάσταση μπορεί να καταργηθεί.

Ο κοινός αγώνας των εργατών όλου του κόσμου όφειλε να μην αφήνει χώρο να εμφιλοχωρήσει ο εθνικισμός στο εργατικό κίνημα, που αποτελούσε αστική ιδεολογία προκειμένου να χειραγωγείται το προλεταριάτο.

Η απόφαση της Κομιντέρν αναφορικά με τα γεγονότα του Οκτωβρίου του 1931, εύστοχα θέτει το ζήτημα της ολιγορίας του ΚΚΚ η οποία μόνο σε ένα βαθμό μπορεί να εξηγηθεί από την ταχύτητα με την οποία διαδραματίστηκαν τα γεγονότα. Σε κάθε περίπτωση από τη στιγμή που η ηγετική ομάδα του ΚΚΚ πληροφορήθηκε για τις εξελίξεις που σημειώθηκαν το βράδυ της 21 Οκτωβρίου θα μπορούσε να είχε συμμετάσχει ώστε να τις επηρεάσει.

Στην πραγματικότητα όλο το κείμενο της Διεθνούς διαπερνάται από μία αντίληψη πως το 1931 λόγω της κρίσης υπήρχε εύφορο έδαφος στην Κύπρο για ανάπτυξη επαναστατικής δράσης ενώ η ηγεσία του ΚΚΚ αντί να ασχοληθεί με την οργάνωση των κοινωνικών αγώνων λειτούργησε γραφειοκρατικά. Όταν, μάλιστα, ξέσπασε το κίνημα οι κομματικοί ηγέτες απέφυγαν να αναλάβουν τις ευθύνες που τους αναλογούσαν και ήταν τα απλά μέλη που έδρασαν επαναστατικά.

Η τοποθέτηση αυτή παρουσιάζει δύο αδυναμίες που αφορούν την κυπριακή πραγματικότητα και μια πιο γενική που σχετίζεται με τη συνολικότερη πολιτική της Διεθνούς. Η πρώτη αδυναμία πως παραγνωρίζει πλήρως την ιδιαίτερη πολιτική

πραγματικότητα της Κύπρου του μεσοπολέμου. Πρόκειται για μια αγροτική κατά βάση κοινωνία, πολύ συντηρητικών ηθών, με καθοριστικό το ρόλο της Εκκλησίας, απουσία παράδοσης εργατικού κινήματος και ένα ΚΚΚ που είχε επιρροή οποία περιοριζόταν σε εργατικά στρώματα των αστικών κέντρων. Το γεγονός πως για τους λόγους που εξηγήσαμε υπήρχε στα λαϊκά και στα μεσαία στρώματα μια συσσωρευμένη δυσαρέσκεια είναι αλήθεια αλλά από αυτό το σημείο μέχρι να διατυπώνεται η εκτίμηση πως ήταν δυνατό, στις συγκεκριμένες συνθήκες, να υπερνικηθεί ο βρετανικός ιμπεριαλισμός υπάρχει μεγάλη απόσταση. Για να το θέσουμε διαφορετικά, η ηγεσία της Γ' Διεθνούς φαίνεται να χαρακτηρίζεται από μια στάση ευσεβών πόθων μη στηριζόμενη στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της συγκεκριμένης κοινωνίας και φαντασιωνόταν μία επανάληψη της επανάστασης των μπολσεβίκων το 1917.

Η γενική αδυναμία έχει να κάνει με τις κεντρικότερες αντιφάσεις που χαρακτήριζαν τη γραμμή της Γ' Διεθνούς μέχρι το 1933. Αρχικά υπάρχει μια αντίληψη πως η εξέγερση του Οκτώβρη θα επαναληφθεί επιτυχημένα σε μια σειρά από χώρες. Οι εξελίξεις σε Γερμανία, Αυστρία, Ουγγαρία, έδειξαν πως δεν ήταν εφικτό κάτι τέτοιο. Έτσι υιοθετήθηκε η αντίληψη της σχετικής σταθεροποίησης του καπιταλισμού και της ανάγκης δημιουργίας ενιαίου μετώπου. Ο σκοπός του ενιαίου μετώπου ήταν η συγκρότηση μιας συμμαχίας της μεγάλης πλειοψηφίας των εργατών ενάντια στην αστική τάξη, πράγμα που σήμαινε και συμμαχίες με τη σοσιαλδημοκρατία σε επίπεδο ηγεσιών αλλά και κοινή δράση του συνόλου των εργατών πάνω σε θεμελιώδη εργατικά αιτήματα. Η συγκρότηση μιας εργατικής κυβέρνησης, που στην ουσία θα ήταν μια συμμαχία κομμουνιστικών και υπόλοιπων αριστερών κομμάτων, με την προϋπόθεση πως κι αυτά θα αγωνίζονταν ενάντια στην εξουσία της αστικής τάξης, περιελάμβανε μια σειρά από προοδευτικά πολιτικά και οικονομικά μέτρα που θα άνοιγαν το δρόμο για τη μετάβαση στη σοσιαλιστική επανάσταση. Ωστόσο η ανάδυση του φασιστικού φαινομένου θα ακυρώσει αυτή την κατεύθυνση αφού θα υιοθετηθεί η θεωρία του σοσιαλφασισμού, η ενιαία αντιμετώπιση του οποίου θα δώσει τις δυνατότητες για το απευθείας πέρασμα στη σοσιαλιστική επανάσταση. Ο μόνος τρόπος για την υπερνίκησή του «σοσιαλφασισμού» θα είναι η σοσιαλιστική επανάσταση που θα καθοδηγηθεί από τα κομμουνιστικά κόμματα. Η κατεύθυνση αυτή θα διατηρηθεί τα επόμενα χρόνια και τον Ιούλιο του 1929 η δέκατη ολομέλεια της εκτελεστικής γραμματείας της Γ' Διεθνούς θα αποφανθεί πως οι σκοποί των φασιστών και των σοσιαλφασιστών είναι ίδιοι, η διαφορά βρίσκεται στα συνθήματα και εν μέρει στις

μεθόδους. Το σημαντικό για την περίπτωση μας είναι πως η ανάπτυξη της θεωρίας περί σοσιαλφασισμού θα εκφραστεί περίπου ταυτόχρονα με την διατύπωση ενός ειδικού περιεχομένου για τα καθήκοντα κομμουνιστικών κομμάτων που δρουν υπό το καθεστώς της αποικιοκρατίας. Η σχετική συζήτηση είχε ξεκινήσει ήδη από το 4ο Συνέδριο όπου στηλιτευόταν και η άρνηση ορισμένων κομμουνιστικών κομμάτων να «συμμετέχουν στην πάλη ενάντια στην ιμπεριαλιστική τυραννία» αλλά και η αποφυγή εκδήλωσης αγώνων για τα άμεσα προβλήματα της εργατικής τάξης στο «όνομα της εθνικής ενότητας». Η σωστή στάση θα έπρεπε να είναι η σύναψη προσωρινών συμφωνιών με εκείνα τα τμήμα της αστικής τάξης που αγωνίζονται απέναντι στον αποικιοκρατικό με ταυτόχρονη διαφύλαξη της πολιτικής αυτοτέλειας του εκάστοτε κομμουνιστικού κόμματος. Στη συνέχεια στο 6ο συνέδριο αποφασίστηκε πως στις αποικίες η δικτατορία του προλεταριάτου θα ήταν το αποτέλεσμα μιας ολόκληρης περιόδου μετεξέλιξης της αστικοδημοκρατικής επανάστασης αφού είχε προηγηθεί μια διαδικασία συμβιβασμού με εκείνο το τμήμα της εγχώριας αστικής τάξης, κυρίως το βιομηχανικό κεφάλαιο, που ήταν πρόθυμο για συμβιβασμούς με εγχώριο κομμουνιστικό κόμμα. Τονιζόταν μάλιστα πως η υποτίμηση της παρουσίας αυτής της μερίδας της αστικής τάξης, η οποία επηρέαζε μικροαστικά και αγροτικά στρώματα θα είχε ως ενδεχόμενο την περιθωριοποίηση των κομμουνιστών. Ταυτόχρονα όμως γινόταν αποδεκτό πως ορισμένες αποικίες θα μπορούσαν να περάσουν κατευθείαν στη σοσιαλιστική οικοδόμηση αν τους δοθεί βοήθεια από την πλευρά του διεθνούς προλεταριακού κινήματος.

Ουσιαστικά όλα αυτά αποτελούν συμπύκνωση αντιφάσεων και προβλημάτων με τα οποία βρέθηκε αντιμέτωπο το διεθνές κομμουνιστικό κίνημα μετά το 1917. Ζητήματα όπως η μη εξάπλωση της επανάστασης, οι πολλαπλές κοινωνικές πραγματικότητες που είχαν να αντιμετωπίσουν τα κομμουνιστικά κόμματα σε διάφορες χώρες, τα οποία έτσι κι αλλιώς δε βρίσκονταν στο ίδιο, πολιτικό και οργανωτικό, επίπεδο και η ανάδυση του φασισμού έκαναν πιο περίπλοκη τη συνολική κατάσταση, πράγμα που οδήγησε αρκετά συχνά σε λάθος κατευθύνσεις με κυριότερο παράδειγμα αυτό της ταύτισης σοσιαλδημοκρατίας και φασισμού.

Στην περίπτωση της Κύπρου το λάθος της ηγεσίας Βάτη τού να καθυστερήσει να συμμετάσχει στην εξέγερση διαπλέχθηκε με την υπερτίμηση από την πλευρά της Διεθνούς της σημασίας του αυθόρμητου χαρακτήρα της εξέγερσης οδηγώντας στην πεποίθηση πως ήταν δυνατό να εξελιχθεί σε εργατική επανάσταση. Τώρα το πώς όλα

αυτά μπορούσαν να συμβούν σε μια κατά βάση αγροτική αποικία, χωρίς ιδιαίτερη παράδοση εργατικών αγώνων, με οριοθετημένη επιρροή του ΚΚΚ μπορεί να εξηγηθεί μόνο λόγω της ύπαρξης του γενικότερου αντιφαστικού πλαισίου που καθοδηγούσε τη δράση της Γ' διεθνούς.

Το ΑΚΕΛ ως κόμμα συγκροτείται το 1941. Εκτός από ορισμένες προτάσεις για αναδιάρθρωση του εσωτερικού καθεστώτος της Κύπρου σε μια κατεύθυνση «αυτοδιοίκησης» που το ΑΚΕΛ δέχτηκε να συζητήσει το 1948 με τους Βρετανούς, ο προσανατολισμός του θα παραμείνει στραμμένος σταθερά προς την Ένωση. Η αποτυχία των συζητήσεων με τους Βρετανούς για αυτοκυβέρνηση του νησιού, σε συνδυασμό με την πίστη στην τελική νίκη του ΔΣΕ στον εμφύλιο στην Ελλάδα, ισχυροποίησαν τη γραμμή αυτή. Την πολιτική αυτή πρόταση θα ευνοήσει και το κλίμα του Ψυχρού Πολέμου, τα ανταποικιακά κινήματα της Μέσης Ανατολής και η αναζήτηση ενός ενιαίου αντιιμπεριαλιστικού μετώπου σε Ελλάδα και Κύπρο. Η έξαρση, εξάλλου, του εθνικισμού στην Κύπρο και ο φόβος της απόδοσης της κατηγορίας της «προδοσίας» είναι ένας ακόμα λόγος που θα καταστήσει το ΑΚΕΛ σταθερό φανατικό υπέρμαχο της Ένωσης. Ταυτόχρονα, η πολιτισμική και εθνολογική συνάφεια Ελλήνων και Ελληνοκυπρίων θα προσδώσει στο αίτημα της Ένωσης –για τους οπαδούς τόσο της Αριστεράς όσο και της Δεξιάς– το χαρακτήρα ενός «φυσικού δικαιώματος» που νομοτελειακά έπρεπε να εκπληρωθεί, αργά ή γρήγορα.

Ο αγώνας για εθνική απελευθέρωση, που έχει για το ΑΚΕΛ διαταξικό χαρακτήρα, οφείλει να διεξαχθεί συντονισμένα από τον ελληνικό και τον κυπριακό λαό. Αυτό είναι το βασικό ζήτημα και γι' αυτό η κομμουνιστική στρατηγική υποτάσσεται στην άμεση τακτική του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα.

Υπάρχει μια διαφορετική πορεία των κομμουνιστικών κομμάτων σε Ελλάδα και Κύπρο στις δεκαετίες '40 και '50 που σε ένα βαθμό σχετίζεται με τις διαφορετικές συνθήκες μέσα στις οποίες αναπτύχθηκαν αλλά αντικατοπτρίζει και διαφορετικές επιλογές.

Το ΚΚΕ είχε μια σταθερή στάση απέναντι στο Κυπριακό υποστηρίζοντας το στόχο της Ένωσης. Ταυτόχρονα, έχοντας τη δική του διαδρομή, πίστευε και στον ένοπλο αγώνα θεωρώντας πως ο συνδυασμός ανταρτοπολέμου φθοράς και ειρηνικών λαϊκών κινητοποιήσεων στο πλαίσιο μιας ευρύτερης πολιτικής και κοινωνικής συμμαχίας θα είχε θετική εξέλιξη για το εθνικοαπελευθερωτικό κίνημα και την πραγματοποίησή του

στόχου της Ένωσης. Το παραπάνω δε σημαίνει πως η πολιτική του ΚΚΕ δε σφραγίστηκε και από λανθασμένες θέσεις. Έτσι η εκτίμηση του Ζαχαριάδη πως θα έπρεπε να ξεκινήσει ένοπλος αγώνας στην Κύπρο αντίστοιχος με αυτό του ΔΣΕ το ποιο πιθανό είναι πως θα κατέληγε σε συντριβή. Κι αυτό γιατί πέραν της λάθος εκτίμησης του Ζαχαριάδη για την έκβαση του εμφυλίου στην Ελλάδα, στις συγκεκριμένες συνθήκες δεν ήταν δυνατό το ΑΚΕΛ, που δεν είχε και την εμπειρία του αγώνα της Αντίστασης, να αρχίσει διμέτωπο αγώνα ενάντια στους βρετανούς και στην κυπριακή αστική τάξη.

Το ΑΚΕΛ από την πλευρά του χαρακτηρίστηκε από μεγάλη αντιφατικότητα στην πολιτική του. Στη δεκαετία του '40 άλλαξε δύο φορές θέση ενώ στη δεκαετία του '50 δεν υιοθέτησε τον ένοπλο αγώνα παρότι έβλεπε πως είχε απήχηση στον κυπριακό λαό και δημιουργούσε προβλήματα στους Βρετανούς, αρνούμενο να προχωρήσει σε πολιτικό μέτωπο με την κυπριακή ελίτ την ίδια στιγμή που αναγνώριζε τον προκαθήμενο της εκκλησίας ως το νόμιμο εκπρόσωπο του κυπριακού λαού. Στην πραγματικότητα το βαθύτερο πρόβλημα του κυπριακού κομμουνιστικού κινήματος ήταν πως, σε αντίθεση με το ΚΚΕ, ποτέ δεν πήρε πρωτοβουλίες στρατηγικού χαρακτήρα στο εθνικό ζήτημα. Ενώ εξέφρασε και υπεράσπισε με συνέπεια τα υλικά συμφέροντα των λαϊκών τάξεων εμφάνισε μια αδυναμία στο να μπορέσει να μπολιάσει το ταξικό με το εθνικοαπελευθερωτικό στοιχείο με αποτέλεσμα άλλοτε να διακρίνεται από ένα ακολουθητισμό απέναντι στις κινήσεις των Βρετανών (1947) κι άλλοτε να αδυνατεί να ηγηθεί είτε ένοπλου αγώνα είτε της αντιπροσώπευσης του κυπριακού λαού. Σημαντικό ρόλο σε αυτό διαδραμάτισε και το γεγονός πως δεν μπόρεσε να έχει μια σαφή ανεξάρτητη ανταποικιακή κατεύθυνση σε αντιπαραθετική τροχιά με την κυπριακή εκκλησία.

Η διαφορετική πορεία των δύο κομμουνιστικών κομμάτων στις δεκαετίες '40 και '50 σε ένα βαθμό σχετίζεται με τις διαφορετικές συνθήκες μέσα στις οποίες αναπτύχθηκαν αλλά αντικατοπτρίζει και διαφορετικές επιλογές.

Ο άμεσος αριστερός φορέας του αγώνα στην Κύπρο για την Ένωση υπήρξε το ΑΚΕΛ. Είναι επομένως κατανοητό γιατί οι πολιτικές θέσεις τόσο του ΚΚΕ όσο και της ΕΔΑ αναπτύσσονταν και αξίωναν την πραγμάτωσή τους μέσω της δράσης και της στήριξης του κόμματος αυτού, από τη στιγμή που ανήκε στο ίδιο μπλοκ δυνάμεων για την Ένωση και ενάντια στην υποτέλεια, τον ιμπεριαλισμό και τη νατοποίηση.

Στην πραγματικότητα, ακόμα και πριν το 1956, η κυπριακή Αριστερά παράλληλα με την προσπάθεια να κατοχυρώσει την αυτονομία της στο πλαίσιο του αγώνα, αναγνώριζε σιωπηρά και με τις κινήσεις της την ηγεμονία της Εθναρχίας και διατύπωνε επανειλημμένα προτάσεις συνεργασίας τις οποίες η Εθναρχία απέρριπτε. Οι αντιδράσεις της κυπριακής ηγεσίας απέναντι στην Αριστερά είχαν γνώμονα όχι μόνο τα κριτήρια και τις αξίες του παραδοσιακού συντηρητισμού, αλλά και τις ιδεολογικές πραγματικότητες της μετεμφυλιακής Ελλάδας. Ως αποτέλεσμα, οι εθνικοαπελευθερωτικές πρωτοβουλίες της δεκαετίας του '50 (ενωτικό δημοψήφισμα, ένοπλη εξέγερση κ.λπ.) ενίσχυσαν και παγίωσαν την υπεροχή της παραδοσιακής ηγεσίας. Σε όλη τη διάρκεια του ένοπλου αγώνα το ΑΚΕΛ δεν θα αμφισβητήσει σε καμία περίπτωση την πρωτοκαθεδρία του Μακάριου, αντίθετα αυτός θα είναι ο μόνος πραγματικός αρχηγός του αγώνα. Δεν είναι τυχαίο πως κατά τη διάρκεια της εξορίας τού το ΑΚΕΛ όχι μόνο δεν επιχείρησε να τον υποκαταστήσει στην ηγεσία του αγώνα, αλλά αντίθετα αγωνιζόταν διαρκώς για την επάνοδό του. Παρά τους όποιους βερμπαλισμούς, ούτε θα αναπτύξει ένοπλη δράση, ούτε θα διεκδικήσει την ηγεμονική θέση εντός του «εθνικού μετώπου», ούτε θα δώσει έμφαση στο πεδίο της εσωτερικής ταξικής σύγκρουσης – και αυτό παρά τη μεγάλη την επιρροή που είχε στο μαζικό κίνημα και ιδιαίτερα στο συνδικαλιστικό.

Η πολιτική της Ένωσης και η εναντίωση στην παραχώρηση δικαιωμάτων στους Βρετανούς και τους Τούρκους, θα φέρουν σε σύγκρουση το ΑΚΕΛ και τον Μακάριο για τις συμφωνίες της Ζυρίχης και του Λονδίνου. Προσωρινά και για μικρό διάστημα το 1958 το ΑΚΕΛ είχε αποδεχτεί, όπως και το ΚΚΕ, την πρόταση για ανεξαρτησία. Είναι η εποχή που το ΑΚΕΛ αντιδρά στην εφαρμογή του σχεδίου Μακμίλαν. Γεγονός είναι, πάντως, ότι ακόμα και σήμερα οι πληροφορίες για τη στάση των μελών του ΑΚΕΛ στο Λονδίνο είναι αμφιλεγόμενες και παρουσιάζονται μέσα από αλληλοαντικρουόμενες μαρτυρίες. Στη συνέχεια το ΑΚΕΛ θα κατηγορήσει τον Μακάριο ότι παραχώρησε ατιμωτικές δεσμεύσεις χωρίς τη θέληση και την έγκριση του λαού, ότι επανέφερε στην Κύπρο την τουρκική κατοχή και ότι «έγινε επίορκος και ενταφίασε τους προαιώνιους και ιερούς πόθος του λαού για την αυτοδιάθεση». Γι' αυτό και στις προεδρικές εκλογές του 1959 θα υποστηρίξει –σε έναν ετερογενή σχηματισμό, με συμμετοχή ακόμα και ακροδεξιών– τον ανθυποψήφιο του Μακαρίου Ιωάννη Κληρίδη. Σύντομα όμως, ακολουθώντας μια πιο ρεαλιστική τακτική και εστιάζοντας περισσότερο στα καθήκοντα του παρόντος, θα υιοθετήσει μια πολιτική άμεσης

παρέμβασης για την κατοχύρωση της ανεξαρτησίας, σύμφωνα με την οποία «η απαλλαγή της Κύπρου από τα δεσμά της συμφωνίας Ζυρίχης-Λονδίνου και η ολοκλήρωση της κυπριακής ανεξαρτησίας είναι το κύριο καθήκον προοπτικής, που δεν πρέπει ποτέ να διαφεύγει της προσοχής μας». Στην ίδια απόφαση της Κ.Ε. του ΑΚΕΛ, του Μαρτίου του 1961, τονίζεται ότι «η απαλλαγή από τα δεσμά της συμφωνίας Ζυρίχης-Λονδίνου δεν είναι ζήτημα που μπορεί να επιτευχθεί άμεσα, αλλά με το μακροχρόνιο μαζικό ενιαίο αντιιμπεριαλιστικό και προγραμματισμένο αγώνα όλου του λαού».

Χαρακτηριστικό της Κυπριακής Αριστεράς είναι η εμμονή στον δικοινοτισμό, στην πίστη ότι υπάρχει κοινό μέλλον για τις δύο Κοινότητες στο νησί, η δική της κληρονομιά της Γαλλικής Επανάστασης, η πίστη στην αυταξία του Ανθρώπου ανεξάρτητα από Θρησκεία και φυλή.

Η διαδικασία της ανάπτυξης των εθνικισμών των Ελληνοκυπρίων και των Τουρκοκυπρίων ολοκληρώθηκε στο πρώτο μισό του 20ού αιώνα. Στην ελληνοκυπριακή κοινότητα ήδη με την εξέγερση των Οκτωβριανών το 1931 ο ελληνικός εθνικισμός εδραιώθηκε και το σύνθημα της «Ένωσης» άρχισε να αποκτά το στάτους της ορθοδοξίας και να βιώνεται ως μεταφυσική υπόσχεση για τους Ελληνοκυπρίους και ως υπαρξιακή απειλή για τους Τουρκοκυπρίους, όπως διαφάνηκε μέσα από τις εξελίξεις της δεκαετίας του 1940.

Παρότι δεν υπήρξαν μεγάλα επεισόδια βίας και διασάλευση των γενικά ομαλών σχέσεων Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων, οι διαδικασίες της αστικοποίησης, της μαζικής παιδείας και της πολιτικοποίησης των Κυπρίων υπηκόων της βρετανικής αυτοκρατορίας αύξησαν τη ροπή προς την αποστασιοποίηση και τον διαχωρισμό των δύο κοινοτήτων. Αυτό εκφράστηκε και σε επίπεδο πολιτικών και κοινωνικών οργανώσεων αλλά ακόμα και εν μέρει σε επίπεδο οικονομικών σχέσεων, χωροταξικής διάρθρωσης και διαπροσωπικών σχέσεων.

Ήδη από τη δεκαετία του 1940 οι διαχωρισμένες οργανώσεις (συνεργατικές, αγροτικές, πολιτιστικές, πολιτικές, κοινωνικές) γίνονται ο κανόνας, ενώ ακόμα και το εργατικό κίνημα διασπάται πέραν από τον ενδοκοινοτικό άξονα δεξιάς-αριστεράς και σε διακοινοτική βάση με την ίδρυση των τουρκικών συντεχνιών. Το ότι πολλοί Τουρκοκύπριοι παραμένουν ενταγμένοι στην Παγκύπρια Εργατική Ομοσπονδία (ΠΕΟ) μέχρι και το δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1950 επ' ουδενί δεν σημαίνει ότι

αποδέχονταν την θέση της «Ενώσης», την οποία το ΑΚΕΛ είχε υιοθετήσει με την ίδρυσή του το 1941 ως μακροπρόθεσμο αντι-ιμπεριαλιστικό στόχο.

Όταν μάλιστα το ΑΚΕΛ αποδέχτηκε την «Ενωση» και ως άμεσο στόχο το 1949-1950, ως εμπνευστής του Ενωτικού Δημοψηφίσματος, η δυνατότητα της ΠΕΟ να λειτουργήσει ως κοινή οργάνωση Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων υπονομεύτηκε περαιτέρω.

Η δεκαετία του 1950 υπήρξε κομβική για την εξέλιξη των διακοινοτικών σχέσεων στην Κύπρο. Ο ελληνικός και ο τουρκικός εθνικισμός που ακολούθησαν είχαν ήδη καταφέρει να ορίσουν το πεδίο της αποαποικιοποίησης και να καταστούν τα οχήματα με τα οποία οι ηγεσίες των Ελληνοκυπρίων και των Τουρκοκυπρίων θα πολιτεύονταν έναντι των Βρετανών και θα κινητοποιούσαν τις μάζες των κοινοτήτων τους.

Η «Ενωσις», όπως και το «Ταξίμ» συγκρότησαν το πολιτικό πλαίσιο στην κάθε κοινότητα και τελικά έπνιξαν κάθε διαφορετική και κριτική φωνή πριν προλάβει να αναπτυχθεί.

Τα λαϊκά στρώματα και η εργατική τάξη που είχαν βγει στο πολιτικό προσκήνιο τη δεκαετία του 1940, με βασικό εκπρόσωπό τους το νεοϊδρυθέν ΑΚΕΛ, ουσιαστικά χάνουν τη δυνατότητα να επηρεάσουν τις εξελίξεις, καθώς τη δεκαετία του 1950 συντελείται ενός είδους αντεπανάσταση σε πολιτικό και ιδεολογικό επίπεδο.

Συνδικαλιστικά τα κεκτημένα της δεκαετίας του 1940 διατηρούνται και τόσο η ΠΕΟ όσο και το ΑΚΕΛ διατηρούν την οργανωτική τους δύναμη, η οποία μάλιστα ενισχύεται μέσα από μια διαδικασία συγκεντροποίησης και δημιουργίας επαγγελματικού μηχανισμού.

Αλλά η εκκλησία και τα δίκτυά της ισχυροποιούνται, ο αντικομμουνισμός και λόγω των παγκόσμιων εξελίξεων και του αποτελέσματος του ελληνικού εμφυλίου πολέμου επιστρέφει με ορμή και η κυπριακή αριστερά ωθείται σε μια αμυντική θέση, από την οποία υποχρεώνεται να αποδεικνύει αδιάκοπα την προσήλωσή της στο έθνος για να διεκδικεί το δικαίωμα να μιλά.

Το ΑΚΕΛ κοντά στο οποίο βρισκόταν αυτή η μικρή ομάδα αριστερών Τουρκοκυπρίων δεν μπορούσε ούτε να τους καλύψει πολιτικά ούτε να τους προστατέψει φυσικά. Κάποιοι δολοφονήθηκαν, κάποιοι εξαναγκάστηκαν να

μεταναστεύσουν και άλλοι να απέχουν από την πολιτική δράση. Οντας πραγματικά υπέρμαχοι της κυπριακής ανεξαρτησίας, εξίσου αντίθετοι με την «Ενωσις» και το «Ταξίμ», ήταν πράγματι τραγική η μοίρα τους να αποδεκατιστούν τη στιγμή της μετάβασης στην Ανεξαρτησία.

Η κυρίαρχη Ιστοριογραφία επιλέγει να παρουσιάζει το «Διαίρει και βασίλευε» ως την αιτία της εθνοτικής διαίρεσης της Κύπρου. Είναι μια βολική εξήγηση προκειμένου να καλυφθεί και να εξορκιστεί η καθοριστική ευθύνη των εκατλερωθεν εθνικισμών που οδήγησαν τις δύο Κοινότητες στα χαρακώματα και το νησί στον όλεθρο.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι

Οι Πρωταγωνιστές

Μακάριος Γ΄

Ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος Γ΄, κατά κόσμο Μιχάλης Μούσκος, γεννήθηκε στις 13 Αυγούστου 1913 στο χωριό Άνω Παναγιά της Πάφου και σε ηλικία 25 ετών χειροτονήθηκε Διάκονος. Σπούδασε Θεολογία στο Πανεπιστήμιο Αθηνών και συνέχισε τις σπουδές του στη Βοστώνη με υποτροφία του Παγκόσμιου Συμβουλίου Εκκλησιών.

Το 1948 εξελέγη Μητροπολίτης Κιτίου και ετέθη επικεφαλής του Γραφείου Εθναρχίας, ενώ το 1950 διαδέχθηκε τον Μακάριο Β΄ στον Αρχιεπισκοπικό θώκο και έπαιξε σημαντικό ρόλο τόσο στη διεθνοποίηση του Κυπριακού, όσο και στις διαπραγματεύσεις με τους Βρετανούς για την επίλυση του Κυπριακού.

Στις 9 Μαρτίου 1956 εξορίστηκε στις Σεϋχέλλες για ένα χρόνο, μετά το πέρας του οποίου κλήθηκε στο Λονδίνο για την υπογραφή της συμφωνίας ανεξαρτησίας.

Ο Μακάριος υπήρξε ο πρώτος Πρόεδρος της Κυπριακής Δημοκρατίας, επικρατώντας, στις εκλογές στις 13 Δεκεμβρίου 1959, με ποσοστό 66.29% και επανεκλέχθηκε το 1968 και το 1973.

Κατά τη διάρκεια του πραξικοπήματος της 15^{ης} Ιουλίου 1974, διεσώθη και μετέβη στη Νέα Υόρκη, όπου μίλησε ενώπιον του Συμβουλίου Ασφαλείας. Μετά την Τουρκική εισβολή, 20 Ιουλίου 1974, επέστρεψε στην Κύπρο στις 7 Δεκεμβρίου 1974, όπου επικέντρωσε τις προσπάθειές του τόσο στην επίλυση της κατάστασης όπως είχε διαμορφωθεί, όσο και στην άρση των ανθρωπιστικών συνεπειών της εισβολής.

Βάσει των συμφωνιών Κορυφής Μακαρίου Ντενκτάς του 1977, διαμορφώθηκε η πάγια θέση επίλυσης του Κυπριακού επί της Αρχής της Διζωνικής Δικοινοτικής Ομοσπονδίας.

Απεβίωσε στις 3 Αυγούστου του 1977.⁵³⁰

⁵³⁰ Με στοιχεία από το Μαρία Γιαννακάκη, *Μακάριος*, Αθήνα, Σαββάλας, 2004

Εζεκίας Παπαιωάννου (1908-1988)

Ιστορικός ηγέτης του ΑΚΕΛ, εξέχουσα μορφή του κομμουνιστικού κινήματος, άφησε ανεξίτηλη την προσωπική του σφραγίδα του στην ιδεολογική και πολιτική φυσιογνωμία του ΑΚΕΛ, αλλά και ευρύτερα στην πολιτική ζωή της Κύπρου.

Εργάστηκε στα μεταλλεία της Φουκάσας και στο λιμάνι του Πειραιά, πριν μεταναστεύσει στο Λονδίνο, όπου έζησε μεταξύ 1930 και 1946. Ανέπτυξε μεγάλη δράση τόσο στην κυπριακή παροικία, όσο και στο Κομμουνιστικό Κόμμα Αγγλίας., ενώ ήταν ιδρυτικό μέλος του Συνδέσμου Κυπριακών Υποθέσεων, ο οποίος ζητούσε την αποχώρηση των Βρετανών από την Κύπρο. Κατά τη διάρκεια της παραμονής του στο Λονδίνο υπηρέτησε και ως γραμματέας της Επιτροπής Κυπριακών Υποθέσεων, ως γραμματέας των κυπριακών ομάδων του Κομμουνιστικού Κόμματος Μεγάλης Βρετανίας, ως μέλος της επαρχιακής επιτροπής του Κόμματος για το Λονδίνο και ως μέλος της κεντρικής συμβουλευτικής επιτροπής του Κόμματος για αποικιακά θέματα. Εργάστηκε επίσης στον τομέα της διαφώτισης για το Κυπριακό ενώ για ένα διάστημα εξέδιδε και την παροικιακή εφημερίδα *Τό Βήμα* του Λονδίνου. Είχε επίσης επαφές, εκ μέρους του Κ.Κ. Μεγάλης Βρετανίας, με μέλη του Κομμουνιστικού Κόμματος Κύπρου για συνεργασία. Ως μέλος κυπριακής αντιπροσωπείας, πήρε μέρος στο ιδρυτικό συνέδριο της Παγκόσμιας Συνδικαλιστικής Ομοσπονδίας (Λονδίνο, Οκτώβριος του 1945).

Πολέμησε εναντίον του Φράνκο, στην Ισπανία, το 1936 και τραυματίστηκε στη μάχη της Κόρδοβα. Με το ξέσπασμα του Β' Παγκοσμίου Πολέμου σπεύδει να καταταγεί εθελοντής ενάντια στις ναζιστικές δυνάμεις, αλλά η αίτησή του απορρίπτεται για λόγους υγείας. Παρόλα αυτά, κατορθώνει να ενταχθεί στη Βρετανική Αντιαεροπορική Άμυνα.

Μετά τον πόλεμο επιστρέφει στην Κύπρο και εντάσσεται στις γραμμές του ΑΚΕΛ. Το 1947 αναλαμβάνει Κεντρικός Οργανωτικός Γραμματέας του Κόμματος. Στο 16ο Συνέδριο του Κόμματος εκλέγεται Γ.Γ. της Κ.Ε. του ΑΚΕΛ, βάζοντας τέλος σε μια πολύχρονη εσωκομματική αντιπαλότητα, θέση στην οποία θα παραμείνει για τα επόμενα 39 χρόνια.

Υπήρξε μέλος τη Βουλής των Αντιπροσώπων από το 1960 έως το θάνατό του και επικεφαλής του ΑΚΕΛ σε έξι προεδρικές εκλογικές αναμετρήσεις, εκ των οποίων,

η τελευταία νικηφόρα για το ΑΚΕΛ, το 1988, αφού ο Γιώργος Βασιλείου ήταν δική του επιλογή.⁵³¹

Νίκος Ζαχαριάδης (1903-1973)

Ηγετική μορφή του Κομμουνιστικού Κινήματος, προσωπικότητα αμφιλεγόμενη ακόμη και, κυρίως, εντός του ΚΚΕ, ήταν άνθρωπος με ιδιαίτερες ηγετικές ικανότητες και, σίγουρα, κάτι πολύ περισσότερο από την σταλινική καρικατούρα που παρουσιάζει η ιστοριογραφία και η δημοσιογραφία, γεγονός για το οποίο βαρύνεται, εξόχως, η ελληνική κομμουνιστική Αριστερά.

Εργάστηκε, αρχικά, ως καπνεργάτης, στη συνέχεια ως φορτοεκφορτωτής στην Κωνσταντινούπολη και αργότερα ως ναυτεργάτης σε πλοία της Μαύρης Θάλασσας, όπου ήρθε σε επαφή με τις ιδέες της Οκτωβριανής Επανάστασης. Το 1923 έγινε μέλος του Κ.Κ. Τουρκίας και τον ίδιο χρόνο πήγε στη Μόσχα, όπου εκπαιδεύτηκε σε σχολή κομματικών στελεχών (ΚΟΥΤΒ). Το 1924 στάλθηκε στην Ελλάδα για να βοηθήσει στην ανάπτυξη της Ομοσπονδίας Κομμουνιστικών Νεολαιών Ελλάδας (ΟΚΝΕ) του νεοσύστατου, τότε, ΚΚΕ.

Για τη δράση του συνελήφθη και δραπέτευσε πολλές φορές, ενώ κατηγορήθηκε για τη δολοφονία του αρχειομαρξιστή Ηλία Γεωργαπαπαδάκου τον Δεκέμβριο του 1927 στον Πειραιά.

Τον Οκτώβριο του 1931 επέστρεψε παράνομα στην Ελλάδα, έπειτα από παρέμβαση της Γ' Διεθνούς, προκειμένου να συμβάλει στον τερματισμό της εσωτερικής κρίσης που μάστιζε τότε το ΚΚΕ. Ανέλαβε την καθοδήγηση του κόμματος με κοπτάτσια (διορισμό) και τον Ιανουάριο του 1934 η Κεντρική Επιτροπή τον εξέλεξε Γενικό Γραμματέα του ΚΚΕ.

Μετά την επιβολή της δικτατορίας της 4ης Αυγούστου, ο Νίκος Ζαχαριάδης συνελήφθη και φυλακίστηκε.

Με την κήρυξη του ελληνοϊταλικού πολέμου στις 28 Οκτωβρίου 1940, ο Νίκος Ζαχαριάδης απηύθυνε «ανοιχτό γράμμα προς τον λαό της Ελλάδας», με το οποίο

⁵³¹ Με στοιχεία από Εζ. Παπαιωάννου, Ενθυμήσεις, Λευκωσία, Πυρσός, 1988, Μαρία Γιαννακάκη «Μνήμη Εζεκία Παπαιωάννου», εφ. Αυγή, 14.10.2018

καλούσε τα μέλη τού κόμματος και όλους τους Έλληνες πατριώτες να στρατευθούν στον αγώνα εναντίον των φασιστών εισβολέων.

Μετά την κατάρρευση του μετώπου τον Απρίλιο του 1941, η κατοχική κυβέρνηση Τσολάκογλου τον παρέδωσε μαζί με άλλους Έλληνες κομμουνιστές στους Γερμανούς, οι οποίοι τον έστειλαν στο στρατόπεδο συγκέντρωσης του Νταχάου, από όπου απελευθερώθηκε τον Μαΐου του 1945.

Επέστρεψε στην Ελλάδα και ανέλαβε, εκ νέου, την ηγεσία του ΚΚΕ και στην 2^η Ολομέλεια, Φεβρουάριος του 1946, ήταν ο εισηγητής της άποψης ότι «οι συνθήκες είναι ώριμες για προοδευτικό πέρασμα στον ένοπλο αγώνα» και της αποχής από τις εκλογές του Μαρτίου

Τον Αύγουστο του 1948, ο Ζαχαριάδης έπαυσε τον αρχηγό του «Δημοκρατικού Στρατού» Μάρκο Βαφειάδη, ο οποίος επέμενε ότι ο ένοπλος αγώνας έπρεπε να διεξαχθεί με τις αρχές του ανταρτοπολέμου και ανέλαβε ο ίδιος την αρχιστρατηγία, επιχειρώντας να μεταβάλει τον πόλεμο σε μία τακτική αναμέτρηση με τον εθνικό στρατό (Σχέδιο Λίμνες).

Με το τέλος του Εμφυλίου, πιστεύοντας ότι η έκβαση του πολέμου δεν ήταν οριστική, αλλά θα υπήρχε και δεύτερος γύρος, εισηγήθηκε την τακτική του «όπλο παρά πόδα» και εγκαταστάθηκε στο Βουκουρέστι και, έπειτα, τη Σοβιετική Ένωση. Μετά την εξέγερση στη Τασκένδη, το 20^ο Συνέδριο του ΚΚΣΕ, Φεβρουάριος 1956, και τη σταδιακή αποσταλινοποίηση, ο Ζαχαριάδης παύεται από ΓΓ του ΚΚΕ κατά τη διάρκεια της 6^{ης} Ολομέλειας της Κεντρικής Επιτροπής του ΚΚΕ τον Μάρτιο του 1956, και το 1957, διαγράφεται και από μέλος του Κόμματος και στέλνεται στην εξορία.

Την 1^η Φεβρουαρίου 1962, με γράμμα που επέδωσε στην ελληνική πρεσβεία στη Μόσχα, ζητούσε από την κυβέρνηση Κωνσταντίνου Καραμανλή να του επιτραπεί να επιστρέψει στην Ελλάδα, και από την Εισαγγελία Αθηνών να δικαστεί για τη δράση του στον Εμφύλιο, για τον οποίο αναλάμβανε όλη την ευθύνη. Η ελληνική κυβέρνηση απάντησε αρνητικά.

Ο Νίκος Ζαχαριάδης συνελήφθη τον Ιούνιο του 1962 από την ΚGB και εξορίστηκε στο Σουργκούτ της Σιβηρίας. Την 1η Αυγούστου 1973 αυτοκτόνησε, σε ηλικία 70 ετών.

Στις 16 Ιουλίου 2011, ο Νίκος Ζαχαριάδης αποκαταστάθηκε πολιτικά και κομματικά, με απόφαση της Πανελλαδικής Συνδιάσκεψης του ΚΚΕ.⁵³²

Πλουτής Σέρβας (1907-2001)

Ψευδώνυμο του Πλούταρχου Σαββίδη. Γεννήθηκε στη Λεμεσό και πέθανε στη Λευκωσία. Οργανώθηκε από μαθητής στην νεολαία του ΚΚΚ και διατέλεσε Γενικός Γραμματέας της. Από το 1927 συμμετείχε στην Πολιτική Γραμματεία του Κόμματος. Υπήρξε ο πρώτος Κύπριος που φοίτησε στη ΚΥΤΒ,⁵³³ στη Μόσχα, την περίοδο 1929 έως 1934 και χρησιμοποιούσε το ψευδώνυμο Γεώργιος Νησιώτης. Μετά τη Μόσχα, μετέβη στην Ελλάδα, όπου εξορίστηκε και το 1935 επέστρεψε στην Κύπρο. Ανέλαβε Γραμματέας του ΚΚΚ και διατήρησε τη θέση του μέχρι το 1944, όταν το ΚΚΚ ενσωματώθηκε στο ΑΚΕΛ, ενώ από το 1941, όταν δημιουργήθηκε το ΑΚΕΛ, κατείχε τη θέση του Γενικού Γραμματέα. Το 1943 εξελέγη Δήμαρχος Λεμεσού. Το 1945 διαφωνεί και παραιτείται από την ηγεσία του ΑΚΕΛ. Ο Σέρβας αναγκάστηκε σε παραίτηση από Γενικός Γραμματέας του ΑΚΕΛ, ενώ ήταν ήδη δήμαρχος Λεμεσού, τον Ιούλιο 1945, για «αντικομματική δραστηριότητα και απειθαρχία στο κόμμα», επειδή αρνήθηκε εντολή του κόμματος να μετοικήσει από τη Λεμεσό στη Λευκωσία και επειδή έθεσε όρους στο κόμμα. Αναφέρεται, μεταξύ άλλων, σε απόφαση της Κεντρικής Επιτροπής του ΑΚΕΛ, της 1ης Αυγούστου 1945: *«Κόμματα του τύπου του δικού μας, δεν αναγνωρίζουν ποτέ το δικαίωμα σε κανένα τους μέλος να υποβάλλει προσωπικούς λόγους για την παραμονή του στο κόμμα. Ο τέως Γ.Γ. είχε καθήκον να πειθαρχήσει σε οποιαδήποτε απόφαση του κόμματος, είτε υπέρ είτε ενάντια στις απόψεις του»* ενώ το 1952, εμμένοντας στις διαφωνίες που είχε ξεκινήσει από το 1948 λόγω αποχώρησης από τη Διασκεπτική, διαγράφεται από το Κόμμα. Πέθανε το 2001 στη Λευκωσία.

Υπήρξε πολυγραφότατος και δημοσίευσε πολυάριθμα άρθρα, τόσο στην Κύπρο, όσο και στην Ελλάδα, όπου έζησε μετά την εισβολή του 1974.⁵³⁴

Ο προσωπικός φάκελος του Πλουτή Σέρβα δεν έχει ακόμη αποχαρακτηριστεί από τα Βρετανικά Αρχεία, σε αντίθεση με τους υπόλοιπους φακέλους της εποχής.

⁵³² Με στοιχεία από το Άγγελος Τσέκερης, *Μια ιστορία αλλιώς, Ν. Ζαχαριάδης, η Σοβιετική Ένωση και οι κομμουνιστές της Τασκένδης*, Αθήνα, Ταξιδευτής, 2014

⁵³³ Η ΚΟΥΤΒ, γνωστή επίσης ως Πανεπιστήμιο της Άπω Ανατολής, ιδρύθηκε στις 21 Απριλίου 1921 στη Μόσχα από την Κομμουνιστική Διεθνή (Κομιντέρν), ως πυρήνας εκπαίδευσης κομμουνιστικών στελεχών, προορισμένων να αποτελέσουν τα ηγετικά στελέχη των ανά τον κόσμο κομμουνιστικών κομμάτων

⁵³⁴ Με στοιχεία από την επίσημη ιστοσελίδα του Δήμου Λεμεσού,

Αναμένεται να γίνει το 2023, γεγονός που θα ρίξει φως σε αμφιλεγόμενα γεγονότα και πτυχές του χαρακτήρα του.

Λεωνίδας Στρίγγος (ή Στρίγκος) (1900-1983)

Γεννήθηκε στη Λεμεσό και πέθανε στην Αθήνα. Στη γενέθλια πόλη του, ιδρύει το βραχύβιο λογοτεχνικό περιοδικό *Αβγή* (Απρίλιος 1924-Μάρτιος 1925), με τη συντακτική ομάδα του οποίου συνεργαζόταν ακόμη και ο Γιάννης Ψυχάρης.

Η *Αβγή* ήταν μηνιαία έκδοση, με στόχευση την διάδοση της Δημοτικής και την προβολή της βιβλιογραφικής κίνησης σε Ελλάδα και εξωτερικών, αποσκοπώντας να βγάλει τον Κύπριο αναγνώστη εκτός συνόρων και να τον φέρει σε επαφή με τους ανθίζοντες λογοτεχνικούς κύκλους της εποχής σε Αλεξάνδρεια, Παρίσι και Αθήνα.⁵³⁵

Υπήρξε ιδρυτής του Κομμουνιστικού Κόμματος Κύπρου.

Φοίτησε στην KUTB, το Κομμουνιστικό Πανεπιστήμιο Εργαζομένων της Ανατολής και πριν τη φυλάκισή του από τη δικτατορία του Μεταξά, ανήκε στον σκληρό πυρήνα της ομάδας Ζαχαριάδη. Μετά τον Εμφύλιο, κατέφυγε στις Ανατολικές χώρες, παραμένοντας μέλος της ΚΕ του ΚΚΕ και, ενίοτε, του ΠΓ. Ήταν μέλος του Πολιτικού Γραφείου κατά τη διάσπαση του 1968, όταν ετάχθη στην πλευρά Κολιγιάννη.

Μετά την μεταπολίτευση, επέστρεψε στην Ελλάδα, όπου έγινε υπεύθυνος διαφώτισης της ΚΕ του ΚΚΕ. Στον Στρίγγο οφείλουμε τη μελέτη *Η Επανάσταση του Εικοσιένα*⁵³⁶, όπου, ήδη από τη δεκαετία του 1950, είχε το θάρρος να παρουσιάσει μια εναλλακτική ανάγνωση της Επανάστασης του Εικοσιένα, η οποία συνοψίζεται στη θεώρηση ότι το ανεξάρτητο εθνικό κράτος θα έλυνε το αγροτικό πρόβλημα και θα οδηγούσε στην ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων υπό την ηγεσία της αστικής τάξης.

⁵³⁵ Λευτέρης Παπαλεοντίου, «Αβγή», στο :Εγκυκλοπαίδεια του Ελληνικού Τύπου, τομ.1ος, Ινστιτούτο Νεολληνικών Ερευνών-Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, 2008, σελ.85-86

⁵³⁶ Ο Στρίγγος θεωρεί ότι η Επανάσταση προετοιμάστηκε και οργανώθηκε από «την πρωτοπόρα, επαναστατική-δημοκρατική μερίδα της αστικής τάξης και στηρίχτηκε στην επαναστατική πρωτοβουλία και δράση των λαϊκών μαζών. Οι κοτζαμπάσηδες είχαν την υποστήριξη της Αγγλίας και επιδίωξαν να περιορίσουν τους δημοκρατικούς σκοπούς της.

Η «συμβιβαστική μερίδα της αστικής τάξης», οι μεγαλοκαρaboκυραίοι της Υδρας στην αρχή συνασπίζονται με τους κοτζαμπάσηδες και κατόπιν μόνοι τους στην εξουσία, «όχι μόνο δεν θίγουν τα προνόμια των κοτζαμπάσηδων, αλλά χτυπούν τις πιο ζωντανές εθνικές δυνάμεις, δένουν την Ελλάδα στο άρμα της Αγγλίας και γίνονται οι πρωταθλητές της επιβολής της απόλυτης, της "ελέω θεού" μοναρχίας. Η μεγάλη αστική τάξη έχει σοβαρές ευθύνες». Βλ. Λεων. Στρίγγος, *Η Επανάσταση του Εικοσιένα*, Αθήνα, Θεμέλιο, 1966

Κώστας Χριστοδουλίδης (Σκελέας) (1895-19410)

Γεννήθηκε στη Λεμεσό. Ο Κώστας Σκελέας, μαζί με τον Χαράλαμπο Βατυλιώτη (Βάτη) ήταν οι ηγέτες του Κ.Κ.Κ. από της ιδρύσεώς του το 1926 μέχρι το 1931 οπότε και οι δυο συνελήφθησαν από τους Άγγλους κι εξορίστηκαν. Κατά το διάστημα τούτο τόσο ο Βατυλιώτης όσο κι ο Σκελέας είχαν αναπτύξει έντονη κομματική δράση α' ολόκληρη την Κύπρο, εξαιτίας της οποίας υπέστησαν διωγμούς και επιθέσεις, τόσο οι ίδιοι, όσο και η σύζυγος του Σκελέα και μέλος του ΚΚΚ, Χριστίνα, όσο και άλλα μέλη της οικογένειάς των.

Μετά τα Οκτωβριανά (την εξέγερση του Οκτωβρίου του 1931), τόσο ο Βατυλιώτης όσο κι ο Σκελέας συνελήφθησαν στο οίκημα του Εργατικού Κέντρου στη Λευκωσία, στο οποίο στεγάζονταν τα γραφεία του Κ.Κ.Κ. Οδηγήθηκαν στη φυλακή και λίγο αργότερα εξορίστηκαν μαζί με τους επισκόπους Κιτίου Νικόδημο και Κυρηναίος Μακάριο, και άλλα ηγετικά στελέχη της Δεξιάς.

Ο Κώστας Σκελέας εξορίστηκε μεταφερθείς στην Αγγλία. Μετά την απολογία του ενώπιον της Κομιντέρν,⁵³⁷ εξορίστηκε στη Μαριούπολη, όπου εργάστηκε ως τυπογράφος και πέθανε το 1941.

Χαράλαμπος Βατυλιώτης (Βάτης) (1898-1934)

Γεννήθηκε το 1898 στο χωριό Βατιλή (Βατυλή) Αμμοχώστου και φοίτησε στη Γεωργική Σχολή Λευκωσίας. Μετοίκησε στην Αλεξάνδρεια, όπου εντάχθηκε στο εργατικό κίνημα και εξαιτίας της δράσης του εξορίστηκε.

Στη συνέχεια πήγε στην Ελλάδα κι εκεί συνδέθηκε με το νεαρό τότε Σοσιαλιστικό Εργατικό Κόμμα (αργότερα ΚΚΕ). Το 1922 πήγε στη Μόσχα «σαν ένας από τους 408 αντιπροσώπους στο 4ο συνέδριο της Κομιντέρν». Ένα χρόνο αργότερα δρα στη Βουλγαρία μέσα στις γραμμές του Κομμουνιστικού Κόμματος. Υφίσταται δίωξη από τη βουλγαρική αστυνομία και καταφεύγει στην Ελλάδα. Εκεί εργάζεται σε καθοδηγητική θέση στο αγροτικό κίνημα.

Υπό τη δική του καθοδήγηση πραγματοποιήθηκε, μυστικά, στη Λεμεσό το ιδρυτικό συνέδριο του ΚΚΚ, το 1926.

⁵³⁷ Βλ. αναλυτικά Κεφ. 1

Στα Οκτωβριανά συλλαμβάνεται από την αποικιακή αστυνομία, μαζί με τον Κώστα Σκελέα με την αιτιολογία ότι ήταν οι συντάκτες ανυπόγραφης διακήρυξης κομμουνιστικού και στασιαστικού περιεχομένου που στόχευε στην διατάραξη της έννομης τάξης. Η αιτιολογία αυτή απετέλεσε και το σκεπτικό του Γενικού Εισαγγελέα. Όμως, τα εντάλματα σύλληψης και απέλασης είχαν εκδοθεί μέρες νωρίτερα, την ημέρα που το ΚΚΚ πήρε δημόσια θέση υπέρ του οκτωβριανού κινήματος.⁵³⁸

Οι δυο τελευταίοι μεταφέρθηκαν στην Αγγλία απ' όπου, όμως, μπόρεσαν να φύγουν λίγο αργότερα και να πάνε στη Σοβιετική Ένωση όπου και παρέμειναν.

Μετά την απολογία του στη Κομιντέρν αναφορικά με τη διαχείριση της εξέγερσης του Οκτωβρίου,⁵³⁹ εξορίστηκε στη Σιβηρία, όπου εργάστηκε σαν γεωπόνος, μέχρι το θάνατό του, που αναγγέλθηκε από τις στήλες της «Σοβιετικής Σιβηρίας» την 1η Ιανουαρίου 1934 με ανακοίνωση της περιφερειακής επιτροπής του Σοβιετικού Κομμουνιστικού Κόμματος.⁵⁴⁰

Φιλής Ιωάννου (1914-1988)

Δημοσιογράφος, ο οποίος διετέλεσε επίσης γενικός γραμματέας του ΑΚΕΛ. Γεννήθηκε στη Λευκωσία όπου και πέθανε. Μετά την αποφοίτησή του από το Παγκύπριο Διδασκαλείο εργάστηκε ως δάσκαλος στην περίοδο 1937-1944, και διετέλεσε γενικός γραμματέας της Παγκύπριας Οργάνωσης Διδασκάλων (ΠΟΔ). Στη δημοσιογραφία μπήκε το 1934. Ήταν εκδότης των εφημερίδων *Δημοκράτης*, *Ανόρθωση* και *Θεωρητική Ανόρθωση*. Επίσης εργάστηκε σαν συντάκτης και αρχισυντάκτης σε διάφορες εφημερίδες της Κύπρου, ενώ για ένα διάστημα ήταν αρχισυντάκτης, και παροικιακής εφημερίδας του Λονδίνου. Διετέλεσε πρόεδρος της Ένωσης Συντακτών Κύπρου. Εξέδωσε τη συλλογή διηγημάτων *Μια νύχτα πλημμυρισμένη από διάττοντες* και σε συνεργασία με άλλους την ανθολογία *Σύγχρονη Κυπριακή Λογοτεχνία*. Εξέδωσε επίσης τη μελέτη *Τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, ποιοι τα παραβιάζουν και που*,⁵⁴¹ όπως και το *Έτσι άρχισε το Κυπριακό*⁵⁴²

⁵³⁸ Για τα έγγραφα τόσο του Κυβερνήτη όσο και του Γενικού Εισαγγελέα, αναφορικά με την ποινική δίωξη Σκελέα και Βατυλιώτη ως επικίνδυνοι κομμουνιστές, βλ. Μαρία Γιαννακάκη, «Η Βρετανική Διοίκηση στην Κύπρο και η συνεργασία με την κυβέρνηση Βενιζέλου στο ζήτημα της κομμουνιστικής δίωξης», στο Η' Κυπρολογικό Συνέδριο, 2-9 Οκτωβρίου 2019, Πανεπιστήμιο Κύπρου

⁵³⁹ Βλ. κεφ. 1

⁵⁴⁰ Με στοιχεία από εφημερίδες της εποχής και Κεφάλαιο 1ο

⁵⁴¹ Λευκωσία 1978

⁵⁴² Αθήνα, 2005

Στην περίοδο 1945-1949 ο Φιφής Ιωάννου διετέλεσε γενικός γραμματέας του Ανορθωτικού Κόμματος Εργαζομένου Λαού (ΑΚΕΛ).⁵⁴³ Το 1949 διεγράφη για «οππορτουνισμό και αντικομματική συμπεριφορά» και, το 1956, προσελήφθη ως μισθωτός στην Χαραυγή. Όπως σημειώνει ο Δημ. Χριστόφιας στην Εισαγωγή του *Έτσι άρχισε το Κυπριακό* «Ο Φιφής Ιωάννου είναι μέρος της ιστορίας μας»,⁵⁴⁴ «Ο Φιφής κάποια στιγμή αποστασιοποιήθηκε από το ΑΚΕΛ, αλλά σε αντίθεση με άλλους δεν υπηρέτησε ποτέ τον αντιακελισμό»^{545 546}

Στα αυτοκριτικά σημειώματα που εστάλησαν στην ΚΕ του ΚΚΕ μαζί με τις κρίσεις της Προσωρινής Διοικούσας Επιτροπής, μετά την ομαδική παραίτησή της, Δεκεμβρίου 1948,⁵⁴⁷ οι χαρακτηρισμοί των συντρόφων του για το πρόσωπό του μάλλον δεν είναι ιδιαιτέρως κολακευτικοί «*παραδέχθηκε ότι είχε οππορτουνιστικές τάσεις και ότι του αρέσει το χουζούρι και η καλή ζωή, οι γυναίκες, το κουμάρι*⁵⁴⁸ *και τα καπαρέ*», φτάνοντας στο σημείο να τον κατηγορήσουν για κατάσκοπο, «για σχέσεις με την *Intelligent Service*» και ότι «*ηγείτο του κινήματος για δημιουργία «τρίτης κατάστασης» ή «τρίτου κόμματος» με τον αστό και λιποτάκτη του εθνικοαπευθερωτικού κινήματος, Ιω. Κληρίδη*», ενώ χαρακτηρίζεται πιο επικίνδυνος ακόμη και από τον Πλουτή Σέρβα⁵⁴⁹

Ανδρέας Ζιαρτίδης (1919-1997)

Γεννήθηκε και πέθανε στη Λευκωσία. Κορυφαίο στέλεχος του ΑΚΕΛ και επί, σχεδόν, 50 χρόνια ΓΓ της ΠΕΟ. Θεωρείται πατέρας του συνδικαλιστικού κινήματος στην Κύπρο

*« Κάθε σελίδα της ιστορίας του εργατικού κινήματος της πατρίδας μας φέρει τα δακτυλικά αποτυπώματα του Ανδρέα Ζιαρτίδη, του καταξιωμένου ηγέτη και καθοδηγητή, που δίκαια πήρε τον τιμητικό τίτλο του πατέρα του συνδικαλιστικού κινήματος ».*⁵⁵⁰

⁵⁴³ Με στοιχεία από Φιφής Ιωάννου, *Έτσι άρχισε το Κυπριακό*, Αθήνα, Φιλίστωρ, 2005 και Μαρία Γιαννακάκη, «Πολιτική και Δημοσιογραφία, μία γόνιμη σχέση: Ο κομμουνιστής, ποιητής και δημοσιογράφος Φιφής», εισήγηση στο 4^ο Πανελλήνιο Συνέδριο ΕΣΗΕΑ και Ένωση Συντακτών Κύπρου, Ιστορία και Δημοσιογραφία, Κέρκυρα, 12-18 Ιουλίου 2018

⁵⁴⁴ Ό.π., σ. 13

⁵⁴⁵ Ό.π., σ. 11

⁵⁴⁶ Προφανώς εννοεί τον Πλουτή Σέρβα.

⁵⁴⁷ Βλ. Κεφάλαιο 3

⁵⁴⁸ Χαρτοπαιξία

⁵⁴⁹ ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ, κ. 371, Φ20/21/59 (1951) και Φ20/21/38, Γ. Φωτίου προς την ΚΕ του ΚΚΕ «Η καινούρια ΚΕ του ΑΚΕΛ. Οι απόψεις μου για κάθε μέλος της»

⁵⁵⁰ Ανδρέας Φάντης, *Το Κυπριακό Συνδικαλιστικό Κίνημα στα χρόνια της Αγγλοκρατίας (1878-1960)*, Τόμος Α', Λευκωσία, 2005, σ. 56

Ως ηγέτης της ΠΣΕ – ΠΕΟ ο Ανδρέας Ζιαρτίδης διαδραμάτισε πρωταγωνιστικό ρόλο:

- Στους αγώνες για την κατάκτηση του οκταώρου στα δημόσια έργα, με τις απεργιακές κινητοποιήσεις του 1941, 1942 και 1944
- Στον απεργιακό αγώνα των κυβερνητικών και στρατιωτικών εργατών της 1ης του Μάρτη 1944, που κράτησε με διαλείμματα μέχρι τον Ιούλιο και πέτυχε την καθιέρωση της τιμαριθμικής αναπροσαρμογής των μισθών, 10ήμερης άδειας ανάπαυσης, επιδόματος ασθενείας κ.ά.
- Στους μεγαλύτερους, σε έκταση και μαζικότητα, στην ιστορία της Κύπρου απεργιακούς αγώνες των μεταλλωρύχων και οικοδόμων του 1948
- Στη μεγάλη δίκη της ΠΣΕ (17/12/45 μέχρι 22/1/46), στην οποία ήταν κατηγορούμενος με άλλους ηγέτες της ΠΣΕ και καταδικάστηκε σε 18μηνη φυλάκιση για στασιαστική και ανατρεπτική δράση κατά του αποικιακού καθεστώτος.
- Στην εισαγωγή των Συντεχνιακών Ταμείων Κοινωνικών Ασφαλίσεων και των Ταμείων Προνοίας, του Νόμου περί Κοινωνικών Ασφαλίσεων του 1956, του 1964, καθώς και του Αναλογικού Σχεδίου Κοινωνικών Ασφαλίσεων του 1980.
- Στη δημιουργία των συντεχνιακών ιατρείων και συστημάτων υγείας.
- Στη δημιουργία, μετά την ανεξαρτησία, του εργατικού συμβουλευτικού σώματος, που καθιέρωσε την τριμερή συνεργασία κράτους, εργαζομένων και εργοδοτών.
- Από τις αρχές της δεκαετίας του 1950 ο Ανδρέας Ζιαρτίδης πρωταγωνιστεί στην υπέρβαση του χάσματος μεταξύ αριστερών και δεξιών συντεχνιών, στην ανάπτυξη του διαλόγου και της συνεργασίας μεταξύ ΠΕΟ και ΣΕΚ, καθώς και ευρύτερα των συνδικαλιστικών οργανώσεων, με αποκορύφωμα, τη δημιουργία του Παγκύπριου Συνδικαλιστικού Φόρουμ, με τη συμμετοχή και των τουρκοκυπριακών συντεχνιών.
- Όπως ανέφερε σε συνέντευξή του ο γνωστός συνδικαλιστής ηγέτης Παντελής Βαρνάβας, ο Ζιαρτίδης ήταν ο συνδικαλιστής και πολιτικός με τις πιο πολλές ομιλίες στην Κύπρο. Ομιλίες παντού: στους χώρους δουλειάς, στις πόλεις και τα χωριά, στις συνδικαλιστικές συναντήσεις και στις απεργίες, σε πολιτικές συγκεντρώσεις, στη Βουλή.

Όπως δε, θυμόταν ο Γλαύκος Κληρίδης «όταν μιλούσε ο Ανδρέας Ζιαρτίδης όλοι άκουαν με προσοχή και έπαιρναν σημειώσεις για να απαντήσουν στα επιχειρήματά του. (...) Είχε πάντα μια προσήλωση στη συνεργασία των δύο κοινοτήτων. Αυτό ήταν το χαρακτηριστικό του ως συνδικαλιστής: να χτίζει γέφυρες»⁵⁵¹.

Τόσο ο Ανδρέας Ζαρτίδης όσο άλλα στελέχη απεχώρησαν από τις τάξεις του ΑΚΕΛ μαζί με άλλους και ίδρυσαν στις αρχές του 1990 το ΑΔΗΣΟΚ (Ανανεωτικό Δημοκρατικό Σοσιαλιστικό Κίνημα).

Λόγω των έντονων διαφωνιών τους, για διάφορα ζητήματα, με τη λοιπή ηγεσία του ΑΚΕΛ, ο Ζιαρτίδης αναγκάστηκε να φύγει κι από την ηγεσία της ΠΕΟ.⁵⁵²

Ανδρέας Φάντης (1919-2012)

Γεννήθηκε στη Λευκωσία, όπου και πέθανε. Τέλειωσε το Παγκύπριο Γυμνάσιο το 1937. Το 1938, ενώ δούλευε στο εργοτάξιο της Αγγλικής Σχολής πήρε μέρος στην κίνηση για την ίδρυση της Συντεχνίας χτιστών και εργατών Λευκωσίας, της οποίας εκλέγηκε Γραμματέας. Το 1939, με την πρώτη νικηφόρα απεργία της Συντεχνίας, καθιερώθηκε το οκτάωρο στην εργασία των χτιστών.

Στην δεύτερη Παγκύπρια Συνδικαλιστική Συνδιάσκεψη το 1941 εξελέγη ΓΓ της Παγκύπριας Συντεχνιακής Επιτροπής.

Ο Ανδρέας Φάντης υπήρξε μέλος του Κομμουνιστικού Κόμματος Κύπρου. Τον Απρίλη του 1941 πήρε μέρος στη σύσκεψη της Σκαρίνου, στην οποία ιδρύθηκε το ΑΚΕΛ. Εκλέχθηκε μέλος της Κεντρικής Επιτροπής, του Πολιτικού Γραφείου και της Κεντρικής Γραμματείας. Διετέλεσε Επαρχιακός Γραμματέας του ΑΚΕΛ Αμμοχώστου, Κεντρικός Οργανωτικός Γραμματέας του ΑΚΕΛ, από το 1960 μέχρι το 1986, βοηθός ΓΓ της ΚΕ του ΑΚΕΛ. Από το 1962 μέχρι το 1977 υπήρξε Διευθυντής της εφημερίδας *Χαραυγή*. Από το 1970 μέχρι το 1991 υπήρξε Βουλευτής Αμμοχώστου.

Υπήρξε ένας από τους τέσσερις βουλευτές του ΑΚΕΛ που απεχώρησαν το 1990 και μαζί με άλλα στελέχη δημιούργησαν το ΑΔΗΣΟΚ. Ο Φάντης υπήρξε

⁵⁵¹ Γλαύκος Κληρίδης, Η κατάθεσή μου, Τόμος Β', σ. 135

⁵⁵² Με πληροφορίες από το Φιφής Ιωάννου, Έτσι άρχισε..., ό.π., ηλεκτρονικό αρχείο Ανδρέα Ζιαρτίδη, Βιβλιοθήκη Πανεπιστημίου Κύπρου και Ο αγώνας της ΠΕΟ για κοινωνικές ασφαλίσεις στην Κύπρο, Έκδοση ΠΕΟ, Λευκωσία, 1983, συνέντευξη Ανδρέα Ζιαρτίδη στο ΡΙΚ, *Εν Λευκώ*, 12.01.1994
<https://www.digital-herodotus.eu/archive/video/items/3279/en-leuko-andreas-ziartides/?page=>

πολυγραφότατος. Τα βιβλία του, καθρέφτης μιας ολόκληρης εποχής, αποτελούν πολύτιμη πηγή για τη μελέτη του Κυπριακού και του συνδικαλιστικού κινήματος στην Κύπρο.⁵⁵³

⁵⁵³ Με στοιχεία από τα Ανδρέας Φάντης, *Ο Αντικομμουνισμός στην Κύπρο. Μια Ιστορική Αναδρομή*, Έκδοση Κ. Ε. ΑΚΕΛ, Λευκωσία, 1985, *Η Συμβουλευτική Συνέλευση-Διασκεπτική (1/11/1947-12/8/1948)*. *Η Πρώτη Χαμένη Ευκαιρία Μεταπολεμικά*, Λευκωσία, 1993, *Κυπριακό 1950-1960. Ο Ενταφιασμός (ενός «γλυκύτατου» ονείρου) της Ένωσης*, Λευκωσία, 1995, *Από τον Λαό, με τον Λαό, για τον Λαό*, Λευκωσία, 1997, *Το Κυπριακό Συνδικαλιστικό Κίνημα στα χρόνια της Αγγλοκρατίας (1878-1960) (δύο τόμοι)*, Λευκωσία, 2005.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ II

Χρονολογικός Πίνακας

1878	Η Κύπρος παραχωρείται στην Αγγλία. Αποτελεί μεν κτήση του Σουλτάνου αλλά παραχωρείται για Αγγλική «χρήση» σε μυστική συμφωνία ως αντάλλαγμα για την κοινή αμυντική πολιτική κυρίως έναντι της Ρωσίας και αφού η Αγγλία εξασφαλίζει 3 αρμένικες επαρχίες στην Τουρκία. Η Αγγλία οφείλει να πληρώνει στην Πύλη ένα τεράστιο ποσό σε λίρες, το οποίο επωμίζεται ο κυπριακός λαός ενώ τα χρήματα καταλήγουν στην Αγγλία και στη Γαλλία οι οποίες συνομολόγησαν δάνειο με την Πύλη. Επικρατεί ανακούφιση από την άλλη για το πάγιο αίτημα της Ένωσης με την Ελλάδα, εφόσον υπάρχει και το προηγούμενο της παραχώρησης των Επτανήσων.
1900-1910	Εκκλησιαστική κρίση
1912	Μικρής έκτασης διακοινοτικών επεισοδίων με 6 νεκρούς με αφορμή του Βαλκανικού Πολέμου, με αποτέλεσμα μικρής κλίμακας μετακινήσεις πληθυσμών
1914-1915	Η Αγγλία προσαρτά την Κύπρο. Διπλωματικές κινήσεις για συμμετοχή της Ελλάδας με τις δυνάμεις της Entente με αντάλλαγμα την Ένωση.
1925	Η Κύπρος μετά τη συνθήκη της Λοζάνης το 1923 και την διάλυση της Οθωμανικής αυτοκρατορίας με την ίδρυση του Τουρκικού κράτους το 1924, ανακηρύσσεται αποικία του Στέμματος.

1926	Ίδρυση του Κομμουνιστικού Κόμματος Κύπρου το οποίο αποκτά επιρροή σε περιοχές του νησιού, σε εργατικά κυρίως στρώματα.
1931	Τα Οκτωβριανά. Λαϊκή εξέγερση με αφορμή νέους φόρους, κατά τη διάρκεια της οποίας ετέθη το ζήτημα της Ένωσης. Οι Άγγλοι με πεζοναύτες φερμένους από το εξωτερικό, την καταστέλλουν με 30 νεκρούς, με 2.000 φυλακίσεις και εξορίες μητροπολιτών και διανοουμένων. Επιβάλλεται στυγνή δικτατορία η λεγόμενη «Παλμεροκρατία» εκ του ονόματος του νέου αρμοστή του Στέμματος, Πάλμερ.
1941	Οι Άγγλοι χαλαρώνουν τη δικτατορία στο πλαίσιο μιας πολιτικής συμμαχιών για τη συμμετοχή των Κυπρίων στο Β' Παγκόσμιο Πόλεμο με την πλευρά τους. Οι Κύπριοι με στόχο πάλι την Ένωση συμμετέχουν με πολλές δυνάμεις. Υπολογίζεται ότι τα 2/3 των σωμάτων που συγκροτήθηκαν από 37.000 άνδρες είναι Ε/κ και οι υπόλοιποι Τ/κ. Ιδρύεται το ΑΚΕΛ από παράνομους πυρήνες του ΚΚΚ και εμφανίζεται ως δικοινοτικό κόμμα που έχει στόχο του την Ένωση με την Ελλάδα.
1943	Το ΑΚΕΛ γνωρίζει επιτυχία στις δημοτικές εκλογές και εκλέγει δυο δημάρχους από τους έξι
1946	Δημιουργία από τον Κιουτσούκ της ΤΚ συντεχνίας. Μέχρι τότε οι Τ/κ ήταν μέλη της ΠΕΟ υπό την ηγεσία του ΑΚΕΛ.
1947-1949	Περίοδος έντονης πολιτικής και συνδικαλιστικής κινητοποίησης του ΑΚΕΛ. Συμμετέχει στη Διασκεπτική, και κατόπιν

	μπαίνει ενεργά στην υπόθεση της Ένωσης της Κύπρου με την Ελλάδα σε συνεννόηση με τον Νίκο Ζαχαριάδη ενώ διοργανώνει μεγάλες απεργίες στις οποίες συμμετέχουν και Τ/κ. Ιδρύεται η συνδικαλιστική ΣΕΚ από το δεξιό ΚΕΚ ως αντίβαρο για τη δράση της ΠΕΟ του ΑΚΕΛ
1949	Με νέα ηγεσία το ΑΚΕΛ επισημοποιεί το σύνθημα ΕΝΩΣΗ ΚΑΙ ΜΟΝΟ ΕΝΩΣΗ ΜΕ ΟΠΟΙΑΔΗΠΟΤΕ ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ.
1950	Η Εθναρχία τραβά το χαλί από τα πόδια του ΑΚΕΛ το οποίο δημοσίως προτείνει τη συμμετοχή του σε προσφυγή προς τον ΟΗΕ για την Ένωση και προκηρύσσει δημοψήφισμα. Διπλή επιτυχία της Εθναρχίας, αφού από τη μια αποκτά το μονοπώλιο του Ενωσιακού αγώνα κι από την άλλη θέτει το ΑΚΕΛ εκτός διεργασιών. 97% των Ε/κ ψήφισαν υπέρ της ένωσης με την Ελλάδα. Την ίδια περίοδο, πραγματοποιούνται διαδηλώσεις Τ/κ εναντίον του δημοψηφίσματος. Έχει ήδη ξεκινήσει μια οργιώδης διπλωματία Αγγλίας-Τουρκίας με την Αγγλία να πιέζει για δράση προκειμένου η αντικατοχική διάθεση των Κυπρίων να μετατραπεί σε ελληνοτουρκική σύγκρουση. Εκλέγεται ο Μακάριος ο Γ΄ αρχιεπίσκοπος Κύπρου.
1951-1952	Περίοδος έντονων διαπραγματεύσεων μεταξύ Ελλάδας και Μεγ. Βρετανίας όπως και περίοδος κλιμάκωσης των Ενωσιακών προσπαθειών της Εθναρχίας
1954	Έτος μεγάλης διπλωματικής δραστηριότητας από πλευράς Εθναρχίας

	όπως και ξεκαθαρίσματος των συσχετισμών στο παγκόσμιο επίπεδο μεταξύ Αγγλίας και ΗΠΑ. 28 Ιουλίου: Ο υφυπουργός Αποικιών Χ. Χόπκινσον, σε συζήτηση στο κοινοβούλιο για την προσφορά νέου συντάγματος στην Κύπρο, τονίζει ότι ορισμένα εδάφη της Κοινοπολιτείας, λόγω ειδικών συνθηκών <i>«δεν θα μπορούσαν ουδέποτε να γίνουν πλήρως ανεξάρτητα»</i>. 20 Αυγούστου: Κατατίθεται στη Γραμματεία του ΟΗΕ η πρώτη ελληνική προσφυγή για το Κυπριακό, με αίτημα την εφαρμογή των αρχών της ισότητας και της αυτοδιάθεσης των λαών. 22 Αυγούστου: Ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος απαντά στο <i>«ουδέποτε»</i> με τον ενωτικό <i>«όρκο της Φανερωμένης»</i>, στη Λευκωσία. 10 Νοεμβρίου: Σε ερημική ακτή του χωριού Χλώρακας Πάφου αποβιβάζονται οι Γεώργιος Γρίβας και Σωκράτης Λοϊζίδης. 17 Δεκεμβρίου: Ψήφισμα της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ αναφέρει ότι <i>«επί του παρόντος»</i> δεν είναι σκόπιμη η συζήτηση του κυπριακού. Ξεκίνημα δυναμικών διαδηλώσεων στην Κύπρο, δυναμικών δηλώσεων από πλευράς εθναρχίας. Η Αριστερά στην Ελλάδα πλειοδοτεί στο Κυπριακό ζήτημα κατηγορώντας τις δεξιές και κεντρώες κυβερνήσεις για ενδοτισμό. 1955-1959: Έναρξη του αγώνα της ΕΟΚΑ με στρατιωτικό αρχηγό τον Χίτη Γρίβα-Διγενή και πολιτικό ηγέτη τον Μακάριο Γ'.
1955	25 Ιανουαρίου: Σύλληψη του πληρώματος του ελληνικού ιστιοφόρου «Άγιος Γεώργιος», που μετέφερε οπλισμό από την

	Ελλάδα, στην περιοχή των ακτών Χλώρακα Πάφου. Στην «ομάδα υποδοχής», που επίσης συλλαμβάνεται, συγκαταλέγεται και ο Σωκράτης Λοϊζίδης. Έγγραφα αποκαλύπτουν στους Βρετανούς την ύπαρξη σχεδίου απελευθερωτικού αγώνα από το Ε.Μ.Α.Κ. («Εθνικόν Μέτωπον Απελευθερώσεως Κύπρου»). 1 Απριλίου: Έναρξη του αγώνα της ΕΟΚΑ («Εθνική Οργάνωση Κυπρίων Αγωνιστών») με βομβιστικές επιθέσεις και δολιοφθορές. Πρώτος νεκρός ο Μόδεστος Παντελή, από ηλεκτροπληξία σε δολιοφθορά. 25 Μαΐου: Τοποθετείται ωρολογιακή βόμβα κάτω από το κάθισμα του κυβερνήτη Ρ. Αρμιτέτζ σε κινηματογράφο της Λευκωσίας. 29 Αυγούστου-6 Σεπτεμβρίου: Διάσκεψη στο Λονδίνο για το Κυπριακό χωρίς αποτέλεσμα εν όψει της γνώσης για τον αντικατοχικό αγώνα που ετοιμάζεται στην Κύπρο, με τη συμμετοχή της αγγλικής, της ελληνικής και της τουρκικής κυβέρνησης. Η διάσκεψη γίνεται υπό το βάρος των Σεπτεμβριανών, των γεγονότων-πογκρόμ που προκάλεσε με σχέδιο η κυβέρνηση του Μεντερές στην Κωνσταντινούπολη με αφορμή την «επίθεση» στο σπίτι του Κεμάλ Ατατούρκ στη Θεσσαλονίκη. 23 Σεπτεμβρίου: Από το φρούριο Κερύνειας δραπετεύουν 16 κρατούμενοι, μέλη της ΕΟΚΑ, με επικεφαλής τον Μάρκο Δράκο. 3 Οκτωβρίου: Άφιξη στην Κύπρο του νέου Κυβερνήτη, Στρατάρχη John Harding (Χάρντινγκ) με μεγάλη εμπειρία από την
--	---

	καταστολή αντικατοχικών κινημάτων στην Ασία και ιδιαίτερα στη Μαλαισία. Επί τηθείας του γίνεται ο πρώτη καταδίκη σε θάνατο του αγωνιστή της ΕΟΚΑ, Μιχαλάκη Καραολή, την οποία θα επακολουθήσουν κι άλλες, η επιβολή δικτατορίας, η απαγόρευση λειτουργία του ΑΚΕΛ, τα από το 1931 τρομοκρατικά μέτρα κατά του πληθυσμού (μαζικές συλλήψεις, βασανισμοί στην ανάκριση, ανακρίσεις μέσα στα σπίτια στο σκοτάδι, απαγόρευση κυκλοφορίας, με το – ίσως- πιο ειδεχθές και εξευτελιστικό, τον παραδειγματικό δημόσιο ραβδισμό. 5 Οκτωβρίου: Νέος Πρωθυπουργός στην Ελλάδα, μετά το θάνατο του Αλ. Παπάγου ορίζεται ο Κωνσταντίνος Καραμανλής και Υπουργός Εξωτερικών ο Σπύρος Θεοτόκης. 28 Οκτωβρίου: Ανακοινώνεται η πρώτη θανατική καταδίκη μέλους της ΕΟΚΑ, του Μιχαήλ Καραολή. 14 Δεκεμβρίου. Το ΑΚΕΛ και οι οργανώσεις του κηρύσσονται παράνομες και διακόπτεται η κυκλοφορία της κομματικής εφημερίδας «Νέος Δημοκράτης». Την ίδια χρονιά, πρώτη εμφάνιση της τουρκοκυπριακής οργάνωσης Βολκάν που προπαγανδίζει την ένωση της Κύπρου με την Τουρκία όπως και του κόμματος του Κιουτσούκ «<i>Η Κύπρος είναι τουρκική</i>».
1956	28 Ιανουαρίου: Μυστική συνάντηση Αρχιεπισκόπου Μακαρίου και του Γρίβα – Διγενή στη Μονή Κύκκου για συζήτηση των «προτάσεων Χάρντινγκ». Την ίδια ημέρα, μετά από διήμερες σκληρές συγκρούσεις μαθητών με τις «δυνάμεις Ασφαλείας» γύρω

	από την Αρχιεπισκοπή, διατάσσεται το κλείσιμο του Παγκυπρίου Γυμνασίου Λευκωσίας. 7 Φεβρουαρίου: Κατά τη διάρκεια μαχητικής διαδήλωσης των μαθητών του Γυμνασίου Αμμοχώστου, σκοτώνεται από αγγλικά πυρά ο 18χρονος μαθητής της Στ' Τάξης, Πετράκης Γιάλλουρος. Φεβρουαρίου: Λευκωσία. Η κρίσιμη συνάντηση του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου με τους Χάρντινγκ και Λέννοξ-Μπούντ (Υπουργός Αποικιών του Στέμματος) καταλήγει σε αδιέξοδο. 9 Μαρτίου: Οι Αρχιεπίσκοπος Μακάριος, Μητροπολίτης Κυρηναίας Κυπριανός, Παπασταύρος Παπαγαθαγγέλου και Πολύκαρπος Ιωαννίδης συλλαμβάνονται και εξορίζονται στις Σεϋχέλλες. 21 Μαρτίου: Ανακαλύπτεται βόμβα κάτω από το κρεβάτι του Χάρντινγκ, στο Κυβερνείο. 10 Μαΐου: Απαγχονίζονται στις Κεντρικές Φυλακές Λευκωσίας οι Μιχαλάκης Καραολής, απόφοιτος της Αγγλικής Σχολής, 23 χρονών και Ανδρέας Δημητρίου, 22 χρονών. Διαδηλώσεις στην Αθήνα με νεκρούς και ολονυχτίες στην Λευκωσία και άλλες πόλεις. 26 Μαΐου: Ύστερα από ενορχηστρωμένες επιθέσεις της κυπριακής Εθναρχίας και της αντιπολίτευσης εναντίον του για «διαλλακτικότητα», ο Έλληνας Υπουργός Εξωτερικών Σπύρος Θεοτόκης παραιτείται. Αντικαταστάτης του ορίζεται ο Ευάγγελος Αβέρωφ.
--	--

	9 Αυγούστου: Απαγχονίζονται στις Κεντρικές Φυλακές Λευκωσίας οι Ανδρέας Ζάκος, 25 ετών, Χαρίλαος Μιχαήλ 21 ετών, και Ιάκωβος Πατάτσος, 22 ετών. 21 Σεπτεμβρίου: Απαγχονίζονται στις Κεντρικές Φυλακές Λευκωσίας οι Μιχαήλ Κουτσόφτας, 22 χρονών, Ανδρέας Παναγίδης, 22 χρονών, και Στέλιος Μαυρομαμάτης, 24 χρονών. 19 Δεκεμβρίου: Ανακοινώνονται οι συνταγματικές προτάσεις του Λόρδου Ράντκλιφ για τη λύση του κυπριακού. Την ίδια χρονιά, απαρχή της Αγγλοτουρκικής διπλωματίας με στόχο την εμβολή των τουρκικών διεκδικήσεων στον αντικατοχικό αγώνα-πρώτες απειλές για τουρκική επέμβαση σε διπλωματικές διαβουλεύσεις με τις ΗΠΑ και Αγγλία-πρώτη αναφορά στη διχοτόμηση του νησιού. Έντονη διάσταση Αγγλίας και ΗΠΑ οι οποίες αποβλέποντας στη διείσδυσή τους στην ΝΑ Μεσόγειο προτείνουν σχέδια περιορισμένης αυτοκυβερνούμενης ομοσπονδίας για την Κύπρο. Σύμφωνα με τα αρχεία του Φόρειν Όφισ η κυβέρνηση Καραμανλή δια μέσου του υπουργού Αβέρωφ ανταποκρίθηκε θετικά. Καταρράκωση του κύρους της Αγγλίας από την ματαίωση των Αγγλικών-Γαλλικών επιθέσεων στην Αίγυπτο με κύρια αιτία την εθνικοποίηση της διώρυγας του Σουέζ από την κυβέρνηση του Νάσερ. Οι ΗΠΑ και δευτερευόντως η ΕΣΣΔ είναι οι παράγοντες αυτής της οριστικής ήττας των Άγγλων.
1957	22 Φεβρουαρίου: Έγκριση από τη Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ ψηφίσματος για την

	Κύπρο με την ευχή για μια δίκαιη λύση του ζητήματος, σύμφωνα με τις αρχές του Οργανισμού, και την ελπίδα επανέναρξης των διαπραγματεύσεων. 3 Μαρτίου: Μονή Μαχαιρά. Θάνατος του Γρηγόρη Αυξεντίου ύστερα από πολύωρη μάχη με το βρετανικό στρατό και τον εμπρησμό του κρησφύγετού του. 14 Μαρτίου: Κεντρικές Φυλακές, Λευκωσία. Απαγχονίζεται ο Ευαγόρας Παλληκαρίδης, 19 χρόνων, μαθητής του Γυμνασίου Πάφου και ποιητής. 28 Μαρτίου: Απελευθερώνεται ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος και οι συνεξόριστοί του. 17 Απριλίου: Άφιξη των εξόριστων των Σεϋχελλών στην Αθήνα. 21 Οκτωβρίου: Ανακοινώνεται η παραίτηση του Κυβερνήτη Χάρντινγκ. 28 Νοεμβρίου: Κυκλοφορούν φυλλάδια που αναγγέλλουν την ίδρυση της τουρκικής οργάνωσης T.M.T., διαδόχου της «Βολκάν». Η οργάνωση TMT με ενίσχυση από την Τουρκία, με ηγέτες τον Κιουτσούκ και άτυπα τον Ντενκτάς, και αναγνωρίζεται ως πολιτική προσωπικότητα οργανώνει δολοφονίες, διαδηλώσεις ενώ τρομοκρατεί τουρκοκύπριους αριστερούς αλλά και αυτούς που αντιτίθενται στα σχέδιά της για την τουρκοποίηση του νησιού. Με τη βία προωθεί τουρκοκύπριους κατοίκους από μικτά χωριά με στόχο τη δημιουργία θυλάκων. Έτσι πραγματοποιούνται διακοινοτικές συγκρούσεις κατόπιν δράσεών της.
--	--

	3 Δεκεμβρίου: Άφιξη στην Κύπρο του νέου Κυβερνήτη Χιου Φουτ. 14 Δεκεμβρίου: Στην ολομέλεια της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ το ψήφισμα της ελληνικής αντιπροσωπείας που ζητούσε διαπραγματεύσεις για την παροχή αυτοδιάθεσης στον κυπριακό λαό δεν συγκεντρώνει την απαραίτητη πλειοψηφία των δύο τρίτων.
1958	19 Ιουνίου: Ανακοινώνεται η πρώτη μορφή του «σχεδίου Μακμίλλαν» 23 Ιουλίου: Η τουρκοκυπριακή οργάνωση Τ.Μ.Τ. κηρύσσεται παράνομη. 14 Αυγούστου: Δημοσιοποιείται η οριστική μορφή του «σχεδίου Μακμίλλαν», που αποδέχεται η Τουρκία. 22 Σεπτεμβρίου: Ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος δηλώνει στη βουλευτή του Εργατικού Κόμματος Μπάρμπαρα Κασλ ότι αποδέχεται λύση ανεξαρτησίας, με την εγγύηση του ΟΗΕ, ύστερα από ορισμένη περίοδο αυτοκυβέρνησης. 1 Οκτωβρίου: Τίθεται σε εφαρμογή το «σχέδιο Μακμίλλαν». Ο Τούρκος Πρόξενος στη Λευκωσία ορίζεται εκπρόσωπος της τουρκικής κυβέρνησης στη διοίκηση του νησιού. 19 Νοεμβρίου: Στο κρησφύγετό του, στο Δίκωμο, σκοτώνεται ο Κυριάκος Μάτσης (1926-1958), μετά την άρνησή του να παραδοθεί. 5 Δεκεμβρίου: Η Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ σε συζήτηση για το κυπριακό, εγκρίνει ψήφισμα «για τη δίκαιη επίλυση του ζητήματος».

	6 Δεκεμβρίου: Συνάντηση των Υπουργών Εξωτερικών Τουρκίας και Ελλάδας Φ. Ζορλού και Ε. Αβέρωφ, μετά από πρωτοβουλία του πρώτου.
1959	11 Φεβρουαρίου: Ζυρίχη. Οι πρωθυπουργοί της Ελλάδας και Τουρκίας Κ. Καραμανλής και Α. Μεντερές υπογράφουν την ελληνοτουρκική Συμφωνία για την επίλυση του κυπριακού ζητήματος. 19 Φεβρουαρίου: Λονδίνο. Υπογράφεται η τελική συμφωνία για το κυπριακό, που ολοκληρώνει την Πενταμερή Διάσκεψη (Βρετανία, Ελλάδα, Τουρκία, Ελληνοκύπριοι και Τουρκοκύπριοι). Το Κυπριακό κράτος κηρύσσεται ανεξάρτητο 22 Φεβρουαρίου: Απελευθέρωση των πολιτικών κρατουμένων. 23 Φεβρουαρίου: Δημοσιεύονται τα τελικά κείμενα των συμφωνιών Ζυρίχης – Λονδίνου. 28 Φεβρουαρίου: Η ελληνική Βουλή απορρίπτει δύο προτάσεις δυσπιστίας κατά της κυβέρνησης Καραμανλή για την πολιτική της στο κυπριακό. 1 Μαρτίου: Λευκωσία. Επιστροφή του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου και ενθουσιώδους υποδοχής του από τον κυπριακό λαό. Μέσα σε πανηγυρική ατμόσφαιρα εκφωνείται το «Νενικήκαμεν». 9 Μαρτίου: Διατάσσεται από τον Γρίβα Διγενή και τυπικά η κατάπαυση πυρός. 17 Μαρτίου: Επιστροφή του Γ. Γρίβα στην Αθήνα. Του επιφυλάσσεται θριαμβευτική υποδοχή. Οι επόμενες εξελίξεις στην Ελλάδα

	τον καθιστούν πολιτικό ουραγό ύστερα από μια περίοδο ηρωοποίησης του. 13 Δεκεμβρίου: Ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος εκλέγεται με άνετη πλειοψηφία (66.28%) πρώτος πρόεδρος της Κυπριακής Δημοκρατίας. Αντιπρόεδρος, χωρίς ανθυποψήφιο, εκλέγεται ο Φαζίλ Κουτσιούκ.
1960	16 Αυγούστου: Τελετή εγκαθίδρυσης της Κυπριακής Δημοκρατίας και έπαρση της σημαίας του νέου κράτους.

Βιβλιογραφία

Α. Αρχειακές Πηγές

1. Διπλωματικό και Ιστορικό Αρχείο Υπουργείου Εξωτερικών (ΔΙΑΥΕ), Αθήνα

Φάκελο 6/1, Α. Κουντουριώτης, Πρόξενος της Ελλάδας, προς το Υπουργείο Εξωτερικών, «Σύσκεψις γυναικών στελεχών του ΑΚΕΛ, ήτις απεφάσισεν νέαν διαφωτιστικήν και οργανωτικήν εξόρμησιν», 29 Ιουνίου 1949

Φάκελος 9/1, Υποφάκελος 1, Ανακοινώσεις ΑΚΕΛ για τους εν Κύπρω ευρισκομένους Εβραίους, 1948

Φάκελος 17/4, Α. Κουντουριώτης, Πρόξενος της Ελλάδας στη Λευκωσία προς το Υπουργείο Εξωτερικών, «Περί του συνοδοιπόρου Δημάρχου Λευκωσίας, Ι. Κληρίδη», 7 Ιουνίου 1948

Φάκελος 27/1, Υποφάκελος 1, Σημείωμα Πληροφοριών Υπουργείου Δημόσιας Τάξης, Άκρως Εμπιστευτικό και Απόρρητο, 11 Σεπτεμβρίου 1949

Φάκελος 27/1, Υποφάκελος 3, Ενημέρωση Α. Κουντουριώτη, Προξένου στη Λευκωσία προς Υπουργείο Εξωτερικών, «Οικονομικαι δυσχέρειαι ΑΚΕΛ», 27 Ιουλίου 1949

Φάκελος 27/1, Υποφάκελος 4, Ενημέρωση Αλ. Λιάτη, Προξένου της Ελλάδας στη Λευκωσία, προς το Υπουργείο Εξωτερικών, 22 Ιουλίου 1949

Φάκελος 28/2, Υποφάκελος 1, Πρακτικά του Συμβουλίου Πολιτικών Υποθέσεων, Συνεδρίασης 15^η, 28 Ιουλίου 1947

Φάκελος 31/6, Απόρρητο πληροφοριακό σημείωμα του Υπουργείου Δημόσιας Τάξης προς το Υπουργείο Εξωτερικών, «Προπαγάνδα ΚΚ Κύπρου», 17 Ιανουαρίου 1952

Φάκελος 32/1, Υποφάκελος 1, «Περί αποστολής κυπρ. Αντιπροσωπείας στο εξωτερικών», 31 Ιανουαρίου 1946

Φάκελος 32/2, Κουντουριώτης, Πρόξενος της Ελλάδας, προς Υπουργείο εξωτερικών, «Περί αναχωρήσεως κυπριακής αντιπροσωπείας εις Αθήνας», 15 Οκτωβρίου 1946

Φάκελος 33/1, Υποφάκελος 1, (Απόρρητο), Κουντουριώτης προς Υπουργείο Εξωτερικών, 2 Ιανουαρίου 1947

Φάκελος 33/3, Υποφάκελος 1, Κουντουριώτης προς Πιπινέλη, 26 Ιουνίου 1947.

Φ33/4, Ενημέρωση Ανδρ. Παππά, Προξένου Ελλ'άδας στη λευκωσία προς το Υπουργείο Εξωτερικών, 10 Ιανουαρίου 1951

Φάκελος 42/2, Α. Κουντουριώτης, Πρόξενος της Ελλάδας προς το Υπουργείο Εξωτερικών, 22 Δεκεμβρίου 1947

Φάκελος 48/1, 23 Φεβρουαρίου 1948

Φάκελος 48, Α. Κουντουριώτης, Πρόξενος της Ελλάδας προς το Υπουργείο Εξωτερικών, 3 Ιουνίου 1948

Φάκελος 55/3, «Το ζήτημα της Κύπρου», Έκθεση προς τον Υπουργό Εξωτερικών, 20 Μαρτίου 1945

Φάκελος 88/1, Υποφάκελος 5, Υπουργείο Εξωτερικών προς Α. Κουντουριώτη, 19 Οκτωβρίου 1948

Φάκελος 126/6, 1ος Υποφάκελος, Α. Κουντουριώτης, Πρόξενος της Ελλάδας προς Υπουργείο Εξωτερικών, 22 Φεβρουαρίου 1945

Φάκελος 126/5, Α. Κουντουριώτης, Πρόξενος της Ελλάδας, προς Υπουργείο Εξωτερικών, «Επαναπατρισμός 308 Κυπρίων», 30 Απριλίου 1945.

Φάκελος 126/2 (1946), Κυπριακόν Εθνικόν Κόμμα προς τον κ. Π. Πουλίτσαν, Πρόεδρο της Ελληνικής Κυβερνήσεως, 6 Απριλίου 1946.

Φάκελος 126/3 (1946), Α. Κουντουριώτης, Πρόξενος της Ελλάδας, προς Υπουργείο Εξωτερικών, «Περί ευρύνσεως του Γραφείου της Εθναρχίας Κύπρου», 26 Ιουλίου 1945.

Φάκελος 126/6, 1ος Υποφάκελος (1946), Α. Κουντουριώτης, Πρόξενος της Ελλάδας, προς Υπουργείο Εξωτερικών, 8 Ιανουαρίου 1945.

Φάκελος 126/1, ενημερωτικό σημείωμα Α. Κουντουριώτη, Προξένου της Ελλάδας, προς Υπουργείο Εξωτερικών, 3 Ιουλίου 1946

Φ134, Ενημερώσεις Προξένου Ελλάδας προς Υπουργείο Εξωτερικών, 28 Σεπτεμβρίου 1948, 1 Οκτωβρίου 1948, 20 Οκτωβρίου 1948, 16 Νοεμβρίου 1948

Φ134, Έγγραφο του Υπουργείου Εξωτερικών προς το Υφυπουργείο Τύπου όπου επισυνάπτονται τα έγγραφα του Γενικού Προξενείου της Ελλάδας, 18 Φεβρουαρίου 1948, 7 Σεπτεμβρίου 1948, 20 Οκτωβρίου 1948, 16 Νοεμβρίου 1948

Φάκελος 134/4, Έγγραφο της Διεύθυνσης Αλλοδαπών του Υπουργείου Εξωτερικών προς το Υπουργείο Εξωτερικών, 25 Αυγούστου 1951

Φάκελος 134/4, Υποφάκελος 2, 12η Συνεδρίαση του Συμβουλίου Πολιτικών Υποθέσεων, 14 Ιουλίου 1947

2. Αρχεία Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας (ΑΣΚΙ), Αθήνα

Αρχείο Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας (ΚΚΕ), κιβώτιο 371

Φ 20/21/3, Επιστολή Νίκου Σαββίδη προς το ΚΚΕ, 31 Ιουλίου 1948

Φ 20/21/22, 7 Ιουνίου 1951

Φ20/21/14, Χειρόγραφη Επιστολή-Έκθεση του ΓΓ του ΑΚΕΛ, Φίφη Ιωάννου, υπογεγραμμένη και από τον Αν. Ζιαρτίδη, προς το ΚΚΕ, ενόψει της συνάντησής τους με το Νίκο Ζαχαριάδη, χωρίς ημερομηνία

Φ20/21/16

Φ20/21/18, «Κριτική και αυτοκριτική μελών της ΚΕ ΑΚΕΛ, όπως ενεκρίθη από την ολομέλεια της ΚΕ στις 26-27 Φεβρουαρίου 1949, ύστερα από συζήτηση της εισήγησης της σχετικής υποεπιτροπείας» και

Φ20/21/19. «Ανακοίνωση της προσωρινής Κεντρικής καθοδήγησης του ΑΚΕΛ», έγγραφο του Γ. Φωτίου προς το ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ, 8 Μαρτίου 1949

Φ20/21/20 «Δημοτικές εκλογές 1949», χωρίς ημερομηνία

Φ20/21/23, χωρίς ημερομηνία

Φ20/21/26, Πληροφορίες για μέλη του ΑΚΕΛ, 10 Φεβρουαρίου 1950

Φ20/21/29, Εζ. Παπαϊωάννου προς Ρούσο, 17 Ιουλίου 1950

Φ20/21/33, «Ζητήματα Οργανωτεχνικής Προετοιμασίας», 19 Ιουλίου 1951

Φ20/21/37, Έκθεση Γ. Φωτίου προς ΚΕ ΚΚΕ, «Βιογραφική Έκθεση», 31 Ιουλίου 1957, Βουδαπέστη

Φ20/21/40, «Η πορεία του Κυπριακού κινήματος, η κομματική καθοδήγηση, ο κίνδυνος για το κόμμα», Γ. Φωτίου, 1 Αυγούστου 1951, Βουδαπέστη

Φ20/21/43, Έκθεση των Γιάννη Ιωαννίδη και Κώστα Κολιγιάννη προς το ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ, 23 Αυγούστου 1951

Φ20/21/46, Έκθεση των Γιάννη Ιωαννίδη και Κώστα Κολιγιάννη προς το ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ, 23 Αυγούστου 1951

Φ20/21/48, 13 Νοεμβρίου 1951

Φ20/21/50, χωρίς ημερομηνία

Φ20/21/52, χωρίς ημερομηνία

Φ20/21/55, Έγγραφο Ε. Παπαϊωάννου προς το ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ, 1 Δεκεμβρίου 1951

Φ 20/21/56, άρθρο των Ιωαννίδη, Κολιγιάννη, Ρούσσου στον *Νέο Κόσμο*, αναφορικά με την κατάσταση στη Κύπρο, Σεπτέμβριος 1949

Φ20/21/57, «Οι απόψεις του ΑΚΕΛ», υποενότητα 3, «Σχετικά με το ζήτημα του ένοπλου αγώνα», χωρίς ημερομηνία

Φ20/21/59, «Μία σύντομη Έκθεση της κατάστασης στην Κύπρο από το Γενάρη του 1949 ίσαμε σήμερα», Ε. Παπαϊωάννου προς ΚΚΕ, Δεκέμβριος 1949

Φ 20/21/61, 1 Μαΐου 1952

Φ20/21/69, Εμπιστευτική επιστολή του Χ. Οικονομίδη-Νούση προς το ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ, 14 Απριλίου 1952

Φ 20/21/71, Επιστολή της ΚΕ του ΚΚΕ προς την ΚΕ του ΑΚΕΛ, 8 Μαΐου 1952

Φ20/21/80. «Απόφαση της 2^{ης} Ολομέλειας της ΚΕ και της ΚΕΕ πάνω στο θέμα: Οππορτουνισμός-Φραξιονισμός-Χαφιεδισμός ενάντια στο κόμμα μας», χωρίς ημερομηνία

Φ20/21/81, «Συμπληρωματικά στοιχεία για την διαφώτιση των κομματικών ομάδων πάνω στη δράση της φραξιονιστικής σπείρας», 23 Αυγούστου 1952

Φ20/21/89, Επιστολή Εζ. Παπαϊωάννου προς Πορφυρογένη, 18 Οκτωβρίου 1952

Φ20/21/117, «Πολιτική Απόφαση της Δ' Ολομέλειας της ΚΕ του ΑΚΕΛ», 22 Αυγούστου 1953

κιβώτιο 372

Φ20/22/5, Επιστολή Γούσια προς ΠΓ της ΚΕ του ΑΚΕΛ, 9 Μαΐου 1954

Φ20/22/6, 27 Μαΐου 1954

Φ20/22/24, Επιστολή Γλαύκου Φελλά προς τον Κώστα Κολιγιάννη, χωρίς ημερομηνία

Φ20/22/33 «Ο κίνδυνος διάσπασης του λαού και τα καθήκοντά μας για τη διατήρηση της ενότητας», Απόφαση της Έκτακτης Πλατειάς Κεντρικής Ολομέλειας, 26 Αυγούστου 1957

Φ20/22/34, «Για την αυτοδιάθεση της Κύπρου», εσωτερικό κείμενο ενημέρωσης προς το ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ, Σεπτέμβριος 1957

Φ20/22/35, 18 Δεκεμβρίου 1957

Φ20/22/38, «Η πολιτική κατάσταση στην Κύπρο και η στάση του ΑΚΕΛ», 12 Απριλίου 1958

Φ20/22/40, Συζήτηση Π. Ρούσου με Εζ. Παπαϊωάννου, όπως ο πρώτος την μεταφέρει σε έγγραφο ενημέρωσης προς το ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ, τον Ιούλιο του 1958

Φ20/22/41, Εσωτερικό έγγραφο ενημέρωσης προς το ΠΓ του ΚΚΕ, 20 Μαρτίου 1958

Φ20/22/53, χειρόγραφη ενημέρωση Εζ. Παπαϊωάννου προς την ΚΕ του ΚΚΕ, 14 Οκτωβρίου 1958

Φ20/22/54, 18 Οκτωβρίου 1958

Φ20/22/68, «Συνάντηση με την αντιπροσωπεία του ΑΚΕΛ», χωρίς ημερομηνία

Φ20/22/77, χωρίς ημερομηνία

Φ20/22/94, «Ο ρόλος του ΑΚΕΛ στον εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα του Κυπριακού λαού», χωρίς ημερομηνία

3. Αρχείο ΚΚΕ

Έγγραφο 61957: Ρ/Σ «ΕΕ» 1950.06.27, ΑΔ 1837: Σχόλιο Ν. Ζαχαριάδη με τίτλο «Οι Έλληνες πατριώτες και η Ένωση με την Κύπρο».

B. Εφημερίδες

Ανεξάρτητος

11 Νοεμβρίου 1947

Απογευματινή

20 Ιουλίου 1976

Αυγή

17 Δεκεμβρίου 1955

23 Σεπτεμβρίου 1956

18 Οκτωβρίου 2018

Βήμα (Αθηνών)

2 Απριλίου 1955

Γράμματα

9 Νοεμβρίου 1947

Δημοκράτης

15 Ιουλίου 1947

15 Σεπτεμβρίου 1947

2 Νοεμβρίου 1947

9 Νοεμβρίου 1947

13 Νοεμβρίου 1947

25 Νοεμβρίου 1947

8 Δεκεμβρίου 1947

5 Φεβρουαρίου 1948

6 Φεβρουαρίου 1948

7 Φεβρουαρίου 1948

6 Απριλίου 1948

Εθνος

12 Ιουλίου 1947
19 Αυγούστου 1947
9 Νοεμβρίου 1947
11 Νοεμβρίου 1947
13 Νοεμβρίου 1947
22 Μαΐου 1948
14 Μαΐου 1949
30 Ιουλίου 1948
12 Αυγούστου 1948
13 Αυγούστου 1948
19 Αυγούστου 1948
4 Νοεμβρίου 1948
5 Νοεμβρίου 1948
18 Φεβρουαρίου 1950
20 Μαρτίου 1950
9 Οκτωβρίου 1952

Ελευθερία

19 Δεκεμβρίου 1947
12 Μαΐου 1948

Εργάτης

31 Αυγούστου 1927

Εφημερίς

30 Μαρτίου 1948

Ημέρα Πατρών

17 Μαρτίου 1956

Νέος Άνθρωπος

25 Ιουλίου 1927

6 Δεκεμβρίου 1928

Νέος Δημοκράτης

31 Μαΐου 1948

25 Αυγούστου 1948

19 Σεπτεμβρίου 1948

18 Μαΐου 1948

20 Μαΐου 1948

21 Μαΐου 1948

22 Μαΐου 1948

19 Δεκεμβρίου 1948

30 Δεκεμβρίου 1948

18 Ιανουαρίου 1949

9 Μαρτίου 1949

10 Μαρτίου 1949

5 Αυγούστου 1949

30 Αυγούστου 1949

27 Σεπτεμβρίου 1949

11 Δεκεμβρίου 1949

16 Φεβρουαρίου 1950

9 Μαρτίου 1950

18 Μαρτίου 1950

26 Μαρτίου 1950

20 Οκτωβρίου 1950

Πάφος

30 Οκτωβρίου 1940

Πολίτης

26 Ιανουαρίου 2016

3 Οκτωβρίου 2011

Πρωτεύουσα

14 Μαΐου 1948

Σημερινή

13 Αυγούστου 1987

17 Ιουλίου 2003

Φιλελεύθερος

15 Μαρτίου 1987

13 Νοεμβρίου 2018

Φως

15 Σεπτεμβρίου 1952

3 Οκτωβρίου 1952

2 Δεκεμβρίου 1952

Χαραυγή

28 Ιανουαρίου 1958

8 Μαρτίου 1959

24 Απριλίου 2005

30 Μαΐου 2021

Halkin Sesi

20 Νοεμβρίου 1947

29 Δεκεμβρίου 1947

Hürriyet

13 Σεπτεμβρίου 1949

5 Δεκεμβρίου 1949

Ulus

14 Ιανουαρίου 1950

Γ. Δευτερογενείς Πηγές

Ελληνόγλωσσες

Αλέκου Χρ. Αλέξης, *1948 Ο ελληνικός εμφύλιος και η Κύπρος*, Power Publishing Ltd, Λευκωσία, 2012.

Αναγνωστοπούλου Σία, *Τουρκικός Εκσυγχρονισμός, Ισλάμ και Τουρκοκύπριοι στη δαιδαλώδη διαδρομή του Κεμαλισμού*, Βιβλιόραμα, Αθήνα, 2004

Άπαντα Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ', Τόμος Α, (1948-1954), Λευκωσία 1991

Ατταλίδης Μιχάλης, *Cyprus, Nationalism and International Politics*, Q Press, Edinburgh, 1979

Βαρνάβα Παντελής, *Ένας μεταλλωρύχος θυμάται*, έκδοση ΠΕΟ, Λευκωσία 1988

Βαρνάβα Παντελής, *Κοινοί Εργατικοί Αγώνες Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων – Γεγονότα μέσα από την Ιστορία*, (ιδιωτική έκδοση), Λευκωσία 2004

Βαρνάβα Παντελής, *Κοινοί εργατικοί αγώνες Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων*, Λευκωσία 1997

Βεντήρης Γεώργιος, *Η Ελλάδα του 1910-1920*, Πυρσός, Αθήνα 1931.

Βερέμης Θάνος και Οδυσσέας Δημητρακόπουλος, *Μελετήματα γύρω από τον Βενιζέλο και την εποχή του*, Αθήνα, 1980, σ. 269-281

Βλάχος Άγγελος, *Δέκα χρόνια Κυπριακό*, Εστία, Αθήνα 1980,

Γεωργαλλής Κύπρος, *Το ζήτημα του «φόρου υποτελείας»: φορολογία και πολιτική στην πρώτη περίοδο της βρετανικής επικυριαρχίας στην Κύπρο*, αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή, Τμήμα Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών Πανεπιστημίου Κύπρου, Λευκωσία 2015

Γιαννακάκη Μαρία, *Μακάριος*, Αθήνα, Σαββάλας, 2004

Γραικού Κώστας, *Τα Οκτωβριανά και το ΚΚΚ*, Λευκωσία, 1994

Γρίβας-Διγενής, *Απομνημονεύματα Αγώνος ΕΟΚΑ 1955-1959*, Αθήνα, Πελασγός, 1961

Δίγκλης Παύλος, *ΑΚΕΛ: Με Τόλμη και Παρρησία*, Κ. Επιφανίου, Λευκωσία 2010

Ζαβού Σούλα, *Τα πολιτικά κόμματα της Κύπρου στον 20ό αιώνα*, Καστανιώτης, Αθήνα 2002

Ζαννέτος Φίλιος, *Ιστορία της νήσου Κύπρου, από της αγγλικής κατοχής μέχρι σήμερα μετά εισαγωγής, τόμος Β΄*, Κ. Επιφανίου, Λευκωσία 1997

Ζιαρτίδης Ανδρέας, «Τα Συνδικαλιστικά Δικαιώματα στην Κύπρο», *Τα Συνδικαλιστικά Δικαιώματα-Υλικό σεμιναρίου της ΠΕΟ*, Λευκωσία, 1980

Ηρακλείδης Αλέξης, *Το Κυπριακό Πρόβλημα 1947-2005*, Αθήνα 2006

Ήφαιστος Π., Κ.Κολιόπουλος, Ε. Χατζηβασιλείου (επιμέλ.), *Η ΕΝΑΡΞΗ ΤΟΥ ΨΥΧΡΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ, 1941-1950: ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΑ ή ΙΔΕΟΛΟΓΙΚΑ ΑΙΤΙΑ;*, Αθήνα: ΙΔΙΣ, Πάντειο, 2012

Ιωάννου Φιφής, *Έτσι άρχισε το Κυπριακό. Στα χνάρια μιας δεκαετίας (1940-1950). Σχέσεις ΑΚΕΛ-ΚΚΕ στα χρόνια του Εμφυλίου*, Φιλίστωρ, Αθήνα 2005.

Καζαμίας Γ. και Παπαπολυβίου Π. (επιμ.), *Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και η Κύπρος*, Καστανιώτης, Αθήνα, 2008

Κακουλλής Λουκάς, *Αδάμ Αδάμαντος: το αηδόني της Αμμοχώστου*, Λευκωσία, 2002

Καλογερόπουλος-Στρατής, *Το δικαίωμα των λαών στην Αυτοδιάθεση. Η παραβίαση στην Κύπρο*, Αθήνα, Παπαζήσης, 1977

Καλπαδάκης Γιώργος, *Κυπριακό 1954-1974, Στοχαστικές προσαρμογές και ο αιώνιος δημιουργιαντισμός*, Αθήνα, Παπαζήσης, 2013

Κάτσης Άριστος, *Οι προεδρικές εκλογές στην Κύπρο, 1959-1998*, Λευκωσία, Αργώ, 2002

Κατσιαούνης Ρολάνδος, *Η Διασκεπτική (1946-1948), με ανασκόπηση της περιόδου 1878-1945*, Κέντρο Επιστημονικών Ερευνών, Λευκωσία 2000.

Κατσουρίδης Γιάννος, *Το Κομματικό Σύστημα στην Κύπρο 1878-1931: Συγκρότηση και Ιδιομορφίες*, ανέκδοτη Διδακτορική Διατριβή, Τμήμα Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών πανεπιστημίου Κύπρου, Λευκωσία 2009

Κιζιλγιουρέκ Νιαζί, *Η Κύπρος πέραν του Έθνους*, (ιδιωτική έκδοση), Λευκωσία 1993.

Κιζιλγιουρέκ Νιαζί, *Μία Ιστορία Βίας και Μνησικακίας*, Heterotopia Publications, Λεμεσός 2020

Κιζιλγιουρεκ Νιαζί, *Οι Τουρκοκύπριοι, η Τουρκία και το Κυπριακό*, Παπαζήσης, Αθήνα, 2016.

Κονδύλης Θάνος, *Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και η Ελλάδα (1928-1932). Η διπλωματική πολιτική και η Οικονομία*, Ταμβος, Αθήνα 2009.

Κρανιδιώτης Νίκος, *Δύσκολα Χρόνια: Κύπρος 1950-1960*, Εστία, 1981

Κρανιδιώτης Νίκος, *Οι διαπραγματεύσεις Μακαρίου - Χάρτινγκ 1955-1956*, Αθήνα, Ολκός, 1987

Κτωρής Σώτος, *Τουρκοκύπριοι: από το περιθώριο στο συνεταιρισμό, 1923- 1960*, Παπαζήσης, Αθήνα 2013.

Κύρρης Κώστας, *Κύπρος, Τουρκία και Ελληνισμός. Θεσμοί, Δομές, Σχέσεις, Προβλήματα*, Λαμπούσα, Λευκωσία 1996.

Λεύκωμα φωτογραφικών και ειδικών ιστορικών εγγράφων του ΚΚΚ-ΑΚΕΛ, έκδ. ΚΕ του ΑΚΕΛ για τα 50χρονα του ΑΚΕΛ, Λευκωσία 1991

Λέφκης Γιάννης, *Ρίζες*, (ιδιωτική έκδοση), Λεμεσός 1984

Λυμπουρίδης Αχιλλέας, *Η Αγγλοκρατία στην Κύπρο*, Κ. Επιφανίου, Λευκωσία 1985.

Μαρκεζίνης Σπυρίδων, *Σύγχρονη Πολιτική Ιστορία της Ελλάδος*, Τόμος Γ, Πάπυρος, Αθήνα, 1968

Μιχαήλ Μιχαήλ, *Το τσιφλίκι (Çiflik) της Οθωμανικής Περιόδου*, Κέντρο Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου, Λευκωσία 2005

Μιχαήλ Μιχάλης, *«Διμέτωπος ο Αγών»*, ΕΟΚΑ και Αριστερά την περίοδο 1955-59, ΗΤΕΡΟΤΟΠΙΑ, Λεμεσός, 2016

Μουστακά Σωτηρούλα, *Το Συνδικαλιστικό Κίνημα στην Κύπρο στα χρόνια της Αγγλοκρατίας 1878-1955*, ανέκδοτη διδακτορική διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα 2010

Οικονομίδης Κων., *Δημόσιο Διεθνές Δίκαιο*, Α' Τόμος, Αθήνα, Σάκουλας, 1993

Παιονίδης Πανίκος, Ανδρέας Ζιαρτίδης. *Χωρίς φόβο και πάθος*, Συνεργατικό Τυπογραφείο, Λευκωσία 1995

Παπαγεωργίου Σπύρος, *ΑΚΕΛ-Το άλλο ΚΚΕ*, Λευκωσία, Κ. Επιφανίου, 1984

Παπαγεωργίου Σπύρος, *Αρχείον των παρανόμων εγγράφων του κυπριακού αγώνος 1955 - 1959*, Λευκωσία, Κ. Επιφανίου

Παπαγεωργίου Σπύρος, *Ο Γρίβας και η Χ, Το Χαμένο Αρχείο*, Νέα Θέσις, Αθήνα, 2004

Παπαγεωργίου Στέφανος, *Η πρώτη περίοδος της Αγγλοκρατίας στην Κύπρο (1878-1914). Πολιτικός εκσυγχρονισμός και κοινωνικές αδράνειες*, Παπαζήσης, Αθήνα 1996

Παπαδόπουλος Γιάννης, *Κείμενα ενός αγώνα*, Λευκωσία, 1987

Παπαπολυβίου Π., Α. Συρίγος και Ευ. Χατζηβασιλείου (επιμ), *Το Κυπριακό και το διεθνές Σύστημα, 1945-197: Αναζητώντας μια θέση στον κόσμο*, Αθήνα, Πατάκης, 2013

Παπαπολυβίου Πέτρος, *Η Κύπρος και οι Βαλκανικοί πόλεμοι. Συμβολή στην ιστορία του κυπριακού εθελοντισμού*, Κέντρο Επιστημονικών Ερευνών, Λευκωσία 1997

Παπάς Γαβριήλ, *Σχέσεις ΑΚΕΛ-ΚΚΕ στα χρόνια του εμφυλίου*, (ιδιωτική έκδοση), Λευκωσία, 2005.

Πολιτικές Αποφάσεις και Ψηφίσματα Συνεδρίων του Κομμουνιστικού Κόμματος Κύπρου (ΚΚΚ) και του Ανορθωτικού Κόμματος Εργαζόμενου Λαού (ΑΚΕΛ), Εκδοτική Επιμέλεια Ινστιτούτο Ερευνών ΠΡΟΜΗΘΕΑΣ, Λευκωσία, Έκδοση Κ.Ε. ΑΚΕΛ, 2014.

Πρωτοπαπάς Βασίλης, *Εκλογική Ιστορία της Κύπρου. Πολιτευτές, Κόμματα και Εκλογές στην Αγγλοκρατία (1878-1960)*, Θεμέλιο, Αθήνα, 2012.

Ριζάς Σωτήρης, *Η διαμόρφωση της Βρετανικής Πολιτικής στο Κυπριακό 1940-1946*, Δελτίο του Κέντρου Ερεύνης της Ιστορίας του Νεώτερου Ελληνισμού, Α: 1998

Ρίχτερ Χάιντς, *Ιστορία της Κύπρου*, Εστία, Αθήνα 2007

Σακελλαρόπουλος Σπύρος, *Ο Κυπριακός Κοινωνικός Μετασχηματισμός (1191-2004). Από τη συγκρότηση στη διχοτόμηση*, Τόπος, Αθήνα 2017.

Σακελλαρόπουλος Σπύρος-Μανώλης Χουμεριανός, *Η εξέγερση του 1931, η στάση του Κομμουνιστικού Κόμματος Κύπρου και η Γ' Διεθνής*, Αθήνα 2021

Σέρβας Πλουτής, *Ένα άλλο μνημόσυνο. Ενθυμώσεις από τη ζωή μου*, Ζαβαλλή, Λευκωσία, 1989.

Σέρβας Πλουτής, *Κοινή Πατρίδα*, Πρόοδος, Λευκωσία 1997.

Σέρβας Πλουτής, *Κυπριακό: Ευθύνες*, Β' Έκδοση, Γραμμή, Αθήνα, 1985.

Σέρβας Πλουτής, *Πώς τα καταφέραμε και φτάσαμε στο μηδέν*, Διάλογος, Αθήνα, 1975

Στυλιανού Πάμπος, *1948-Η αλήθεια για τη μεγάλη ρήξη*, ΙΝΕΠ, Λευκωσία, 2020

Στυλιανού Πέτρος, *Οι Κύπριοι φοιτητές στην Αθήνα και ο Αγώνας του 1955-1959*, Λευκωσία, Αιγαίον, 2010

Το Κυπριακό στη Βουλή των Ελλήνων, Τόμος Α', 1915-1956, Εκδόσεις ΒτΕ, 2000

Τουντζέλ Κιαμίλ, *Στο ίδιο μετερίζι*, Λευκωσία, 2004

Φάντης Ανδρέας, *Η συμβουλευτική συνέλευση-διασκεπτική : 1/11/1947 - 12/8/1948 : η πρώτη χαμένη ευκαιρία μεταπολεμικά*, Λευκωσία, 1993

Φάντης Ανδρέας, *Ο Αντικομμουνισμός στην Κύπρο*, Λευκωσία 1985

Φάντης Ανδρέας, *Το Κυπριακό Εργατικό Κίνημα στα Χρόνια της Αγγλοκρατίας*, (ιδιωτική έκδοση), Λευκωσία 2005

Φάντης Αντρέας, *Η Διασκεπτική: Η πρώτη χαμένη ευκαιρία στο Κυπριακό*, Λευκωσία, 1993.

Φάντης Αντρέας, *Κυπριακό 1950 – 1960: Ο ενταφιασμός (ενός «γλυκύτατου» ονείρου) της ένωσης*, Λευκωσία, 1995.

Φατούρος Αργύρης, *Η Ελλάδα στη δεκαετία 1940-1950, Ένα Έθνος σε κρίση*, Αθήνα, Θεμέλιο, 1980

Χατζηδημητρίου Κάτια, *Ιστορία της Κύπρου*, (ιδιωτική έκδοση), Αθήνα 1987.

Ψυρούκης Νίκος, *Ιστορία της Σύγχρονης Ελλάδας, 1940-1974*, τόμος Β' Αθήνα, Κουκκίδα, 2010.

Ξενόγλωσσες

Adams T.W, *AKEL: The Communist Party of Cyprus*, Stanford, 1971

Alexis Rappas, *Cyprus in the 1930s: British Colonial Rule and the Roots of the Cyprus Conflict*, 2014.

An Ahmet, *Kıbrıs'ın Yetistirdiği Degerler 1782-1899*, Kitapyordu, Ankara 2009

Becker J.& F. Knipping (επιμέλ.), *Power in Europe? / Great Britain, France, Italy and Germany in a Postwar World, 1945-1950*, Berlin – N. York: Walter de Gruyter, 1986

Crouzet François, *Le conflit de Chypre, 1946-1949*, Bruxelles, Ets Émile Bruylant, 1973

Demiryurek Mehmet, *Osmanlı Reform Surecinde Kıbrıs - Nizam'ı Cedid'den II. Mesrutiyet'e*, 2010

Georghallides G.S, *A political and Administrative History of Cyprus, 1918-1926Q With a Survey of the Foundation of British Rule*, Cyprus Research Center, Nicosia, 1979

Georghallides G.S, *Cyprus and the Governorship of Sir Ronald Storrs: The causes of 1931 crisis*, Cyprus research Center, 1985

Gürkan Hasmet , *Bir zamanlar Kıbrıs'ta : tarih yazıları (1860-1945)*, Galeri

Heinz Richter, *A Concise History of Modern Cyprus, 1878-2009*, 2010

Hill George, *A History of Cyprus*, Cambridge University Press; Reissue edition, Cambridge 2011

Hulus Çağlar İbrahim, *Ένας εργάτης αφηγείται*, Heterotopia, Λεμεσός, 2021

Jacobson Abigail, *From Empire to Empire: Jerusalem between Ottoman and British rule*, Syracuse University Press, New York 2011

Katsiaounis Rolandos, *Labour, Society and Politics in Cyprus during the second half of the nineteenth century*, Cyprus Research Center, Nicosia 1996

Khrushchev Nikita, *Για την προσωπολατρία και τις συνέπειές της, Εισήγηση στο 20ο συνέδριο του ΚΚΣΕ*, Αθήνα , Μεταμεσονύκτιες εκδόσεις, 2007

Kirk G., *The Middle East 1945-1950*, London, Oxford University Press, 1954

Lenin V.I, *Θέσεις για το εθνικό και αποικιακό ζήτημα (δεύτερο συνέδριο Κομμουνιστικής Διεθνούς-1920)*, <https://praxisreview.gr/v-i-lenin-%CE%B8%CE%AD%CF%83%CE%B5%CE%B9%CF%82-%CE%B3%CE%B9%CE%B1-%CF%84%CE%BF-%CE%B5%CE%B8%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CF%8C-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%B1%CF%80%CE%BF%CE%B9%CE%BA%CE%B9%CE%B1%CE%BA%CF%8C-%CE%B6/> (τελευταία προσπέλαση 20/6/2022)

Leventis Yiorghos , *Cyprus: The Struggle for Self-Determination in the 1940s: Prelude to Deeper Crisis*, Peter Lang, Frankfurt, 2002

Lewis Bernard, *The Emergence of Modern Turkey*, Oxford University Press, Chicago 1968

Mallinson William, *A modern history of Cyprus*, 2008, London, I.B. Tauris,

Stefanidis Ioannis, *Isle of Discord: Nationalism, Imperialism and the Making of the Cyprus Problem*, NYU Press, 1999

Ténékidès George, *Chypre : histoire récente et perspectives d'avenir*, , éditions Nagel, Paris, 1964,

Yiangou Anastasia, *Cyprus in World War II: Politics and Conflict in the Eastern Mediterranean*, I.B.Tauris & Co Ltd, London 2010